
HONI · SOI
AL · Y · PENSE

HONI SOIT QUI MAL Y PENSE

ΟΥΡΕΣΙΦΟΙΤΗΣ HELVETICUS,

Sive

ITINERA

Per

HELVETIÆ ALPINAS REGIONES

Facta

ANNIS

MDCCII. MDCCIII. MDCCIV. MDCCV. MDCCVI. MDCCVII. MDCCIX. MDCCX. MDCCXI.

Plurimis Tabulis æneis illustrata

à

JOHANNE JACOBO SCHEUCHZERO,

Tigurino, Med. D. Math. Prof. Acad. Leopoldino-Carolinæ & Socc. Regg. Anglicæ ac Prussicæ Membro.

TOMUS TERTIUS,

Nunc primum Editus, & comprehendens

ITINERA ANNORUM MDCCVI. MDCCVII. MDCCIX.

LUGDUNI BATAVORUM,

Typis ac Sumptibus PETRI VANDER Aa.

M D CC XXIII.

JOHANNIS JACOBI SCHEUCHZERI,

Tigurin. Med. Doct. Math. Prof. Acad. Leopoldino-Carolin. & Socc. Regg. Anglic. ac Prussic. Membr.

ΟΥΡΕΣΙΦΟΙΤΗΣ HELVETICUS,

SIVE

ITINERIS ALPINI Descriptio Quinta,

ANNI MDCCVI.

Nunc primum Edita.

ITER ALPINUM QUINTUM, ANNI MDCCVI.

Ea est Studiorum præcipuè Historico-Naturalium jucunda conditio, ut quo plus sunt potæ, plus sitiantur Aquæ, quo tractentur plus, eo major progrediendi plus ultra accrescat lubido. Vivum ego jucundæ progressionis appetitus, seu Arithmeticam illam nuncupemus, seu Geometricam, in me ipso reddere possum Testimonium. Tria ferè sunt Annorum Lustra, ex quo proposui mihi studia Naturalia Historica tractare applicativè ad Helvetiam. Montosa hæc est Regio, si quæ, & curiositatibus equidem referta, sed talibus, quæ non comparantur parvi, sudoribus constant, Laboribus, Impensis, Periculis, ut hæc facile absterrere possint ab inquisitione ulteriore quemvis, qui non firmissimo stat talo. Possem & ego varias quietis, cui me dederem, obtendere causas; Negotia Practica, causas domesticas, ut nullo jure ῥίψασπις dici merear. Ast prævalet adhuc semper curiosum Helvetiæ magis & magis perquirendæ desiderium, desiderium inquam, quod solum meretur certum quendam æstimii gradum, etiamsi voto non succedat eventus, Lignum in Alchimico hoc negotio consumatur & Carbones, oleum perdatur & opera, nec ad finem ullum perveniendi ulla mihi appareat spes, ob exigua, quæ aliunde mihi adveniunt, subsidia, ob difficultatem rei, amplitudinem

& longas diſtantias rerum viſendarum, ut in magnis voluiſſe ſat ſit. Specimen meorum conatuum novum ſit præſens, cui me nunc accingo, Iter.

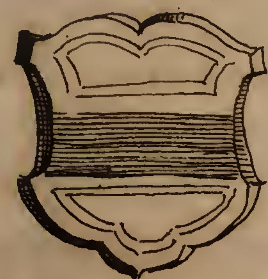
Dies 17. Junii.

Horâ quartâ matutinâ, poſtquam Mercurium in Barometro obſervavi 23″. 8‴. & porro, quæ circa hoc Inſtrumentum me abſente obſervari debeant, diſpoſui, *Lacu Tigurino* vectus appuli *Horgam*, *Horgen*, indeque conſcendi Montem, *den Horgerberg*, petiturus *Valterſuilam*, *Walterſchweil*, ubi Balneum eſt dulce, Minerale, deſcriptum latius in *Excurſione* facta A. 1705. ut & ſub initium *Relationum Hiſtorico-Naturalium* Helvetici Agri, Idiomate vernaculo impreſſarum A. 1706. Hîc pranſi ſumus, honorificè excepti à Rev. Patre *Göldino*, è Patritiâ Familiâ Lucernenſi pronato, qui curam Domus & Balnei cum prædiis eò pertinentibus habet. In hoc Valterſuilano Hoſpitio fuit hora 2. pomeridiana Mercurii altitudo 23″. $6\frac{1}{2}$‴., poſt lapſam modicam pluviam, ut hinc ex eadem, ſuppoſitâ Tiguri altitudine, quam hodie mane habuimus domi, & veſperi quoque, Valterſuila altior ſit Tiguro $1\frac{1}{2}$‴. ſeu 120′. pedibus. Cœlo rurſus ſereniore facto Iter noſtrum proſecuti venimus *Tugium*, ubi veſperi lapſa eſt larga pluvia, qua effuſa hora 6. Mercurii altitudo fuit 23″. $9\frac{1}{2}$‴, ex qua collata cum altitudine Tiguri obſervata 23″. 8‴. nihil concludo de reſpectivo ſitu harum urbium, quoniam Tugienſis Atmoſphæra à particulis aqueis liberata facile potuit ob majorem ſibi redditam elaſticitatem $1\frac{1}{2}$‴. altius ſuſtinere Mercurium, quam Tigurina vaporibus adhuc fœta, uti nec ex ſequentis diei matutina obſervatione, qua Mercurius aſcendit Tugii ad 23″. 9‴; Tiguri vero ad 23″. 8‴. Conſtat mihi namque ex aliis alio tempore inſtitutis Experimentis, ejuſdem præter propter Horizontis eſſe Urbem Tigurinam cum Lacu ejuſdem nominis, & Tugium cum lacu cognomine. * *Tu-*

* *Notandum heic, Barometri altitudinem non præciſe ſumi à ſuperficie Mercurii, & uni lineæ ſimpliciter adſcribi 80. pedes Tigurinos, abſque reſpectu habito ad graduationem Mariottianam, Caſſinianam, aliamve, in ſequentibus Itineribus obſervando.*

Vuë du Bain de WALTERSWYL,
au Canton de ZUG.
1 La Chapelle.
2 La Maison principale.
3 Le Bain.
4 La fontaine du Bain.
5 La Source et le cours de l'eau.

La Ville de ZUG, *en Suisse.*

Der Zuger Zee.

1. *La grande Eglise de St. Oswald.*
2. *Eglise Parcissiale de St. Michel.*
3. *Capucins.*
4. *Religieuses.*

Dies 18. Junii.

Tugio, quod VIIum. ordine constituit Helvetiæ Pagum, soluti concredidimus nos *Lacui Tugino*, dicto *Zugersee* ab oppido Pagoque adsito, è quo *Lorezia prope Chamum emanat*; *Wagneri* hæc est integra Lacus hujus descriptio, reperiunda in ejus *Hist. Nat. Helv.* p. 56. *emanat*, inquam ea loquendi ratione, qua venæ dicuntur emanare ex Cordis ventriculo dextro, in quem potius intrant, ac penum sanguinis à nutritione residuum, & à peripheria corporis refluum effundunt. Scripserim ego potius, *Lorezam* amnem, *die Lorez*, qui *Barensi* Territorio, quod ante suum effluxum perluit, haud leve subinde adfert nocumentum, exundatione scil. sua ex Alveo, altiori passim, quam ipsa sunt pinguia prata, quæ præterfluit, in Lacum Tuginum influere. Lacui huic adjacent post Oppidum ipsum *Tugium*, à sinistro latere *Oberweil*, *Walkweil*, S. *Adrian*, ubi sacellum Divo huic sacrum, Suitensi Ditioni conterminum; ex dextro post *Chamam*, *Cham*, *Kham*, Nobilium ejus nominis sedem, cujus rudera duntaxat supersunt, *Buchenas*, *Rysch*, *Böschenrott*, *Im Kiemen*, quod ultimum Lacus Tugiensis promontorium Lucernensi Territorio est innexum, Lignorum ferax, quæ Tugiensibus veniunt usui; tandem Suitensium Dominio subsunt ad Reginae Montium Radices sita *Arta*, *Art*, vicus perpulcher, Rosmarini cultu & Cisternâ Fontanâ ex uno saxo excisa, alibi descripta, nobilis, & *Immensea*, *Immensee*, *Immisee*, ubi celebris est Navium statio.

In Lacu hoc Tugiensi, & circa eum, sequentia sunt Physici consideratione digna.

Portu antequam solvimur Tugiensi, locus ostenditur ad Ripam, ubi A. 1435. 4. die Martii hora 5. pomeridiana in Lacum submersæ fuerunt duæ Ædium series & 60. interiere homines, testibus nostris Chronicis, *Stumphii* quidem *Lib.* VI. *Cap.* 31. p. m. 515. *Sprengeri Chronico Tigurino*, ad h. a. Aliud hujus generis Infortunium Tugiensibus accidit A. 1594. quo teste *Hallero Chronici* Lib. LIV. C. 4. quatuor domus in Lacu fuere absorptæ. . . . . . Ruinæ hujus causam perhibent unanimi ferè Ore Incolæ fuisse *Carpiones* Pisces,

qui suffodiendo sensim Ædium fundamina, & ipsam Ripam casui spontaneo Domuum propria gravitate ruentium occasionem dederint; quam eandem causam præparantem tum in *Carpiones*, tum in Truttas majores referunt vulgò submersionis aliquot ædificiorum, quam passa est *Gottlieba*, oppidum ad *Lacum Bodamicum*, *Constantia* haud longe dissitum, A. 1692. d. 24. Febr. / 5. Mart. hora meridiana. Commodum est hic loci referre, quod à Tugiensibus inaudivimus, & copiae piscium in lacu hoc viventium simul, & magnitudini eorum declarandæ inservit, *Carpiones* capi à 50. ad 90. libras, *Lucios* 50. Librarum, *Cyprinorum latorum*, quos *Brachsmann* nostri vocant, cepisse aliquando unica vice Piscatorem 40. Centenarios.

Ad oram Lacus, præcipuè sinistram, copiosæ crescunt *Castaneæ*, quæ accolis pingue dant in vicina loca Commercium. Arboribus his consita sunt juga ex ripa sinistra altiora, *Geissboden*, *Walkweiler alp*, *Rossberg*, supra pagum *Oberweil* & *Rötelberg*, posteriora præcipuè, quæ versus Artam sese protendunt, à Promontorio Lacus medio, ubi *Eyerlen*, & *Lauterschweil*, villæ monadicæ.

Ultimum ex modo recensitis Jugis, *der Rötelberg*, nomen habet à pisce, quem *Rötelen*, *Röteli* vulgò, Gesnerus p. 1201. & Aldrovand. Lib. V. C. 47. Umblam minorem. Torgochwalli, Westmorlandi *The Redcharre* Lacus Winandermere appellant, Teste *Willougby Ichthyologia*, p. 196. qui Tab. N. 1. Iconem hujus piscis sistit. Hanc Truttæ perraram & delicatissimam speciem etiam quidem fert *Egrensis Lacus* Suitensium, *der Egrisee*, excellentiores tamen longè & sapidiores Lacus *Tugiensis*, speciatim vero ad Radices hujus montis, *Rötelberg*, in certo quodam tractu inter montem jam nominatum, & locum oppositæ ripæ, *im Kiemen* dictum, cujus probe notari debet dispositio, si rationem reddere velimus, cur hîc, nec alibi in eodem Lacu umblæ hæ capiantur. sunt ripæ lacus inferiores terreæ, superiores autem saxeæ, in strata ad Lacum ipsum utrinque inclinata dispositæ, ut nullum sit dubium, quin hæc strata in media Lacus profunditate, quam maximam ibi dicunt, concurrant,

rant, & Angulum conſtituant vel rectum, vel acutum. In hoc angulato fluidi lacus concavo degunt Umblae, Piſces Truttacei ſaxatiles facilius longè quam ad ripas terreas, vel uliginoſas, quales imprimis ſunt ad *Chamam*, & degunt quidem tanto libentius, ſi ex ipſis ſaxorum fiſſuris vivi ſcaturiant in ipſum Lacum ſtatim ſe mergentes Fontes, quos prætendunt Piſcatores, imo paſſim ex imo lacu ad ſummam ſuperficiem aſcendere demonſtrant ex eo, quod ibi, ubi vivæ ſunt ſcaturigines, actuale ſentiatur à Natatoribus in media æſtate Frigus, & hæc loca hyeme fluida linquantur, ſeu non congelata; de modo capiendi hos piſces ita *Willougby*. l. c. *Nec retibus, nec ulla eſca capi poſſe ajunt, ſed per illud tempus ſolum piſcatio inſtituitur, cum ad loca vadoſa, & minus profunda pariendi cauſa ſe conferunt: Retia,* Trammels *Anglicè dicta, Aquis immiſſa, &, ut par eſt, eſcis inſtructa totos dies noctesque ibi relinquuntur, in quæ Piſces ſpontè ſe recipiunt.* Apud nos, per ultimos ferè menſes piſcationi horum piſcium incumbunt Inſidiatores, alliciuntur autem & capiuntur Umblæ nec retibus, nec eſca, ſed hamo ſolo, in profundum lacum demiſſo. Plerique horum piſcium ſpithamæi ſunt, vel ſesquidodrantales: maximus & rariſſimus quoad pondus, qui in Lacu Tugienſi unquam fuit captus, *6.* fuit librarum communium, D. D. *Müllero*, Medicæ Arti addicto, ante paucos annos allatus.

In Lacu Tugienſi eadem, quæ in Tigurino obſervant accolæ, ſpumoſa flavi coloris excrementa, ſulphuris floribus ferè ſimilia, Aquæ Majo menſe innatantia, quod phænomenon vocant communiter *Den See blühet*, quaſi dicas *Florem Lacus*. De Cauſa hujus rei non idem judicant omnes. Sunt qui exiſtimant aſcendere ex imo Lacus hæc Terræ ipſius purgamenta, quibus Terraqueum globum hic ibi quotannis mundari volunt, veluti excretionibus variis ipſa tempore verno depurari ſolet ſanguinea maſſa. Alii perhibent, eſſe hos flores Potumogeitων, aliarumve herbarum aquaticarum, vel pulviſculos apicibus ſtaminum excuſſos; Alii denique in ſcenam producunt Abietum, pinuumve, ſulphureos, ſubtileſve floſculos, ventorum ductu per Aërem ferri ſolitos, qui

paſſim

paſſim quoque ſulphureæ pluviæ formam mentiantur; Cui poſtremæ ſententiæ probabili maxime ſubſcribit *Erhard Eſcher. Beſchreibung der Zurichſee*, p. 153.

Ex ventis, qui in hoc Lacu maxime ſæviunt, & nautis metum incutiunt, memorandi veniunt *Auſter* & *Aus-* Occidens (SW), quem propterea *den Wetterfön* vocant, quod ſævas cieat tempeſtates. Nos dum navigabamus in hoc Lacu, binos habuimus ventos oppoſitos, in ima Aëris Regione Boream, in ſuperiore Auſtrum, qui nobis lætam promiſerant ſerenitatem, non obſtantibus nebulis craſſis & albidis, *Reginæ montium* circumfuſis.

Pergimus *Immenſea Kuſnacum*, ab una ſtatione navium ad alteram, à Lacu Tugienſi ad Lacum Lucernenſem, ſeu IV. Civitatum Sylveſtrium, per Iſthmum dimidiæ ferè Leucæ Germanicæ. Aſcenditur hic primum clivo parum & gradualiter acclivi, rurſumque deſcenditur per viam obſcuram, Arboribus utrinque ſtipatam, *Die Hole Gaſs* dictam. Hujus tacita umbroſitas percommoda fuit exequendo Heroico illi Actui, quo *Guilielmus Tellius* ſtrenuus ille Libertatis Helveticæ vindex A. 1307. ſagittâ catapultâ excuſſâ interfecit Præfectum Tyrannum illum, qui juxta cum aliis violentis Jurium Auſtriacorum Exactoribus cauſam impulſivam & occaſionalem Majoribus noſtris dedit, ut Jugum, quo preſſi erant, intolerabile excutere, & ſeſe in priſtinam Libertatem reſtituere potuerint. Ipſe autem Tellius

Brutus erat nobis, Vro Guilielmus in Arvo
Aſſertor Patriæ, Vindex, Vltorque Tyrannûm,

quod Teſtimonium ipſi dat Inſcriptio Sacelli, ad viam mediam, quam nunc pertranſimus, in monumentum Facti æternum exſtructi.

Cecidit hîc Tyrannus, Hammanni inſtar alterius, in foveam, quam Tellio paravit ipſi, juſſu præfecti deducendo in Arcem *Kuſnacum*, *Kuſnacht*, quæ haud diſtabat procul à vico Suitenſium non incelebri neque ineleganti cognomine, quem nunc pertranſimus, *Lucernam* navi petituri.

In hoc Lacu, quem *Lucernenſem* vulgò, vel *IV. Civitatum Sylveſtrium*, Den *Lucerner* oder *IV. Waldſtätten See* vo-

La Ville de LUCERN, en Suisse.

vocant, peculiari libro descripto à *Joh. Leopoldo Cysato* Polygrammateo Lucernensi A. 1661. præ aliis Ventis maxime sævire dicunt Aquil-Occidentem (NW,) quem timent quoque Tugienses & utrobique *Arbiss* vocant, q. d. *Twerbiss*, *Zwerchbiss*, *Boream lateralem* seu *obliquum*.

Portu Kusnacensi soluti præ oculis habuimus *Montem Pilati*, *Fractum* alias dictum, qui crastino die Crurum nostrorum robur quoque franget, fractus ipse in innumeros scopulos, à quibus nomen habet. Est hic mons, quod in ὀρεσιφ. A. 1702. innui, Accolis, qui eum vident, Calendarii in vicem, vel potius Barometri loco, quoniam serenitatem ipsis vel tempestuosum cælum prænuntiat; Hinc nata loquendi formula, Temporis Regula, *wann der Pilatus hat ein Hutt*, *so ist das Wetter fein und gutt*; si Pilatus est pileatus, Æther erit serenus. Contrarium accidit, si mons hic Pilati conspicitur Pallio cinctus, *wann er einen Mantel an hat*. In priori nempe casu Nubes Montis Caput obvolvunt integrum, Oculisque aspectantium surripiunt; in posteriori vero Atmosphæra graviori reddita, & ad resolutionem in guttas aqueas proclivi, infra Montis Cacumen sese demittunt, & caput Montis è medio Nubium in Æthera surgens spectatoribus sistunt, obvoluto interim & pallio veluti circumdato reliquo Monte ad Radices ferè. *Mons Pilati.*

Lucernam, Urbem amœnissimi ad Lacum ejusdem nominis, & Montis Pilati Radicem situs, appulimus circa Meridiem hujus Diei. Tertium hæc constituit cum sua Ditione Helvetiæ totius, & primum Pontificiæ Religionis Pagum, ubi ordinarie resident Pontificis Romani & Hispaniæ Regis Ablegati, & convenire solent ordinarie Cantones Cultui Romano devoti. *Lucerna.*

Occurrunt in hac urbe varia notatu digna, quæ Rem Historico-Naturalem attinent.

In Curiæ Conclavi primario, ubi Senatus Amplissimi membra convenire solent, suspensa visitur *Joh. Henrici Wagmanni*, Geometræ Lucernensis, Tabula Territorii Lucernensis Geographica prelo publico digna, quam minori quidem forma, sed eadem Authoris manu, possidet quoque Museum Tigurinum Civicum.

Reliquiæ Gigantis. In Archivo ejusdem Curiæ asservantur reliquiæ paucæ Gigantis, *Reidæ* (qui Pagus est præfecturæ *Villosoviensis*, Ditionis *Lucernensis*) A. 1577. sub Quercu annosa effossæ, quæ leves admodum sunt & friabiles. Restant autem tres duntaxat sceleti Gigantei partes, scapulæ portio & ossa duo Carpi, ut autumo. In *Halleri Chronico MSC. Lib. XLI. Cap.* 5. Invenio ex relatione Civium quorundam Tigurinorum αὐτόπτων, pedes infra genu longos fuisse 5. pedes, Tibiam infra genu crassam $\frac{3}{4}$. ulnæ, patellam penè ulnarem, Femur supra Genu ulnare, digiti majoris pedis Articulum semiulnarem. costam latam $\frac{1}{4}$ ulnæ. Cæterum de hoc immani Longurione silent Historiæ Patriæ, quis fuerit, vel unde, an ex Ætneis Antris huc venerit Cyclops, vel unus ex impia illa cohorte, quæ ausa fuit affectare cœlum? Habuit certè, quæcunque fuit, conjurata Juventus, cur sese in Helvetiam reciperet, potius quam in ullam aliam Terræ Regionem, ad propositum exequendum. Animus erat provocare Divos ad prælia, quem in finem oportuit ad cœlum propius ire, imo, quod Fabulæ narrant, humeris monti superaddere montem, pèrvius ut fieret congestis molibus Æther. Nullibi autem hoc commodius fieri potuit, quam in Patria nostra, ubi Juga alpina propius Ætheri accedunt, quam ulla Terrarum alia, ubi,

Quantum Tartareus Regni pallentis hiatus
Ad manes imos, atquè atræ stagna Paludis
A supera Tellure patet; tam longa per auras
Erigitur Tellus & Cœlum intercipit umbra.
abeunt in nubila Montes.
Mixtus Athos Tauro, Rhodopeque adjuncta Mimanti,
Ossaque cum Pelio, cumque Hemo cesserit Othrys.
Sil. Italic.

Ducerem ab hoc nostro Helvetico Gigante, ut Nationis Helveticæ genitore, Prosapiam nostram, si ulla extarent uspiam hujus rei monumenta, & hinc derivarem Gentis nostræ tam celebratum, & tot bellis ad hæc usque Tempora probatum robur, si vel minimam prævidérem persuasionis in Animis Lectorum erigendæ spem, quam nec mihi pollicere ausim. sunt equidem, qui pertendunt, degenerasse nos

à

à Majoribus nostris, fuisse eos prægrandi & ferè Gigantea mole Homines: aspectare nos jubent Alpicolarum & Vallicolarum plerorumque hodiernorum quadratam proceritatem, speciatim *im Iselwaldberg*, prope Brientium, & in *Grindelia Valle*, Ditionis Bernensis; ostendunt nobis in ossuario quodam Vallis Alpinæ *Calfeisanæ*, Comitatus Sarunetum, collapso, ossa Hominum, quæ ordinariam superant hominum staturam, & de portentoso eorum, qui olim ibi vixerint, nam nunc præter sacellum à senis vicinorum Montium frequentari solitum, & domuum quædam rudera, nihil amplius restat, robore; In ipso quoque Agro *Tigurino* ad Arcem *Vtikonam* ex Tumulis, Rupibus & Tofaceis incisis, ossa eruta humana, magnitudinis prope incredibilis memorat *Waguer Hist. Nat. Helv.* p. 152. & in *Vallis Vreel*, apud *Voltu-renos*, campo de *Luco* dicto, in quo conflictum magnum contra Arianos tempore Divi Ambrosii Episcopi Mediolanensis, Ossa giganteæ staturæ humana reperta testatur *Sprecher Pallad. Rhæt.* Lib. X. p. 276. & *Guler Descript. Rhætiæ.* L. XI. p. 171. Adducunt porro Testimonium *Julii Cæsaris* admirantis olim *corpora Gallorum*, (quibus Helvetii quoque accensebantur) *Germanorumque* cæsa, quæ *mirifica corpora*, & *corpora mirifica specie amplitudineque vocat* A. *Hircius* De Bello *Africano* Lib. V. Argumenta quoque petunt ex ipsa Regionis *indole*, *cui incolæ ut plurimum respondere soleant*, *cum enim Helvetia celsissimis ornata sit montibus*, *proceras Arbores*, *magnaque armenta proferat*, *Incolæ quoque Regionis Naturæ respondere debebant*; *Helvetii enim montium*, & *montes Helvetiorum Gratia producti esse videntur*; *Et Philosophi doceant locatum consequi locorum conditiones.* Wagn. Hist. Nat. Helv. p. 145. Dehinc ex ipsis Helvetiæ Gentis Annalibus Historias passim congerunt Gigantei roboris & molis. De *Teutoboccho*, seu *Teutobeccho* Duce Tigurinorum, Ambronum, Cimbrorum atque Teutonum, proceritatis eximiæ Viro, qui supra Trophæa eminebat, teste *L. Floro* L. III. C. 3. *P. Orosio* Hist. L. V. C. 16. & à *Cajo Mario* Consule Romano occisus est Anno ante Christum natum 105. fuit sane Tigurinus hic Gi-

gas Lucernensi haud inferior, si verum foret, quod de illius Sceleto 25. pedum A. 1613. ad Castrum *Langon*, prope *Sanctum Romanum* Delphinatus Oppidum (haud procul ab Oppido *Beaurepaire* in Agro *Viennensi* locat Chiffletius *Vesontion* Part. I. c. 47.) in Tumulo peculiari reperto narrant peculiaribus Libellis *Jacobus Tissot* & *Nicolaus Habigot*, quorum fidem infringit *Gassendus* in *Vita Peireskii*, Lib. III. p. m. 205.

De *Mario Rostio*, (*Roüst*) & *Anglardo* (*Conrad Engelhart*) Tigurinis, quorum fortitudinem singularem laudat *Jovius Hist.* L. XV.

De *Melchiore Petermanno*, Cive Lucernensi, *Jodoco Meyero*, *Neukilchensi*, ex præfectura *Rotenburgensi*, *Casparo Lütoldo*, Monasteriensi, *Jodoco Rodolpho Redingio* Suitensi, *Johanne Petatore*, dicto *Musculo*, Monasteriensi, & Rusticis quibusdam aliis Lucernensibus, eorumque prævalido robore, Cysat. *Beschreibung des IV. Waldstetten See.* p. 144.

De *Jordino* (Weybel Arnold Jordin) subsylvano, cujus *immanem & prope efferam virtutem* deprædicat *Jovius Hist.* L. XI.

De *Winkelriediis* Subsylvanis Nobilibus, quorum unus immanem Draconem interfecit, & patriam ferâ hac belluâ liberavit; alter *Arnoldus* nomine in Sempacensi pugna hastarum hostilium in acie porrectarum fasciculum collegit, & Helvetiis ad ipsos hostes pontem struxit, imo viam ad Victoriam, perenni memoria dignam paravit.

De *Johanne Walo* Glaronensi, cujus fortitudo bellica insignis laudatur in *Sprecheri Pallad. Rhæt.* L. IV. p. 110.

De *Rodolpho V. Tschudio* Glaronensi, cujus Historia digna, quæ huc inseratur abs me ex Hermanni Hermanni J.C. Pinu Tschudiana seu Genealogica Familiæ hujus prænobilis Historia MSC. *Rodolphum hunc, quod Austriacas partes tutaretur adversus 3. montanas Communitates. A. 1316. Johannes à Scedorff & Uranienses hæreditatem quandam apud se interverterant; Armis itaque repetendam arbitratus Tschudius, aliquoties cum suis Auxiliaribus in Vallem Schæckianam hostiliter irrupit: Contra Seedorffius cum suis Glaro-*

nen-

nensium vallem, cui à Limago Fluvio nomen, invasit. Varia hinc inde damna illata, Bellum tamen sopitum. Seedorffius à Glaronensibus Cacodæmon ex Uri, Tschudius verò, quod esset visendæ Longitudinis, longus Riebingus vocitabatur. Die quodam suis instructi copiis utrinque acerrimè congrediebantur, adeo quidem, ut fortiter cædendo Hostem Tschudius cuncta sua Arma perfringeret, perderetque, cui tamen spoliato furor mox alia ministravit. Mirum dictu, viderat is forte adolescentem Pinum, hanc itaque ingenti, ut erat, corporis proceritate, animique fortitudine invadens, sine mora radicitus Terrâ revulsit, eaque armatus renovato prælio novem ex hostibus prostravit, cæterisque in fugam actis, haud sane ignobili potitus est victoria.

De *Ænothero* (*Einheer*) ita, quod exercitum æquiparaverit, nuncupato. Hic ex Turgia Pago Sueviæ. (Turgoja Helvetiæ) *oriundus, Flumina, quæ pontibus non juncta erant, post se Equum suum trahens superare solitus fuit, adjecto in reluctantem loripedem hoc joco: Ita meus Deus adjuvet me, vel ingratus sequare necesse est. Is Venedos, Avaresque in modum fœni demetebat, & in morem avicularum, hastæ velut cuspide fixos humeris suspendebat; teste Aventino* Hist. Bojar. Lib. IV. p. 208.

Plures possem Catalogo semigigantum inserere Helvetos, si per tempus id liceret, quod monet me redire ad Gigantem nostrum Lucernensem, Icone duplici repræsentatum, quarum una omnium oculis exposita in Turris facie exteriore, cum hac Epigraphe Rhythmica.

In der Statt Lucern, da unden
Bey dem Dorff Reyden hat man funden
Schröcklich grosse Menschen Gebein,
Under einer Eich, auf einem Reyn:
Die Oberkeit derselben Statt,
Glerhten leuthen die zugschikt hat:
Welche nach der proportion,
Geometrisch das Mäss han gnon,
Hiemit erscheint unfehlbar gwiss,
Wann aufrecht gstanden diser Riss,

Sey er gsin mit der Länge gleich
Vierzehen mahl disen strich:
Beschach im 1577. *Jahr.*
Gott weiss, wie lang er vor da war
Was man g'funden, noch b'halten werden
Was überig verbleibt in der Erden.

Addita huic inscriptioni est linea, quæ quatuor decies sumta Longitudinem Gigantis adæquare debet. Eandem proportionem servat adjecta linea recta, sed quadragies & bis sumta.

In ipsa vero Curia suspensa videtur Tabula integrum exhibens sceleton, ad nutum *Felicis Plateri Medici Basileensis*, cui examen ossium repertorum demandatum fuit à Senatu Ampliss. Lucernensi, à *Johanne Bock* picta. Picturæ huic adjecta est Inscriptio sequens Latina & Germanica.

Delineatio Sceleti Gigantis, cujus ossium portiones aliquot, veluti femoris, tibiæ, scapularum, vertebrarum, Ossis sacri, Coccygis clavicularis, Costarum, calvariæque fragmenta, pollicis quoque secundum os, atque Calx, mala item integra fere (è quibus & tanquam illis, quæ in homine longè aliter quam cæteris animantibus formata sint, humani corporis hæc ossa fuisse præcipuè indicium desumtum fuit,) in ditione Lucernatum Helvetiæ juxta vicum Reyden, quercu antiqua dejecta, sub illa inventa, Senatuique Lucernensi transmissa, & ad horum dimensionem reliqua totius Sceleti ossa, quæ ut aberant, nec non absoluta erant à Felice Platero, Ordinario Basileensi, ad imitationem veri Sceleti delineata, atque à Joanne Bock Pictore Basileensi depicta, Illustrissimoque Senatui Lucernensi præsentata fuerunt, Anno sal. 1584. *Julio Mense.*

Idiomate Germanico.

VerZeichnuss eines Risen beinern Cörpers, dessen etliche stuck Beins, als von dem knochen und Röhren der Schencklen, Armschinen, von der Achslen, Laffen, wirten oder wirbel, des Ruckgradts, und anderen Stucken der Rippen and Hauptschidlen, sampt dem understen Daumenbein, Sporenbein, und Knieschyben, die vast gantz gewesen, (darauss man auch am mei-

meisten, dass dise Gebein von einem Menschen har kommen, dieweill sie an ihme vil anderst, dann an anderen thieren gstaltet, hat abnemmen können) im Lucerner gebieth im Schweitzerland, bey einen fleken Reyden genannt, under einer alten Eychen, die nidergefallen, gefunden, und der Oberkeit zu Lucern zugeschickt sindt worden, nach welcher Glidmass unnd Proportion des Gantzen beinern Cörpers Grösse unnd statur, von eines rechten Menschen Cörpers Linien ist ausgezeichnet unnd abgemessen worden durch Doctor Felix Plattern Statt artzet unnd Professorn zu Basel, unnd durch Meister Hans Bock den Mahler daselbsten gemahlet, den Edlen Herren Schultheiss unnd Rath der Statt Lucern præsentirt und überschickt, im Jahr Christi 1584. im Monat Julii.

Conferri merentur, quæ recenset ipse Felix Platerus Observat. Medic. L. III. Cap. 586. *Cum Lucernæ*, inquit, *A.* 1584. *Mense Julio degissem, accidit, ut mihi ossium quorundam fragmenta, immensæ magnitudinis, quæ in Curia asservabantur, Senatores demonstrarent, quæ in ditione eorum, non procul à Cœnobio Reyden, in montis vicini specu, sub annosa Quercu vi ventorum dejecta, inventa, collectaque, atque eo delata fuerunt. Quæ cum considerarem, atque è minoribus pleraque, & ex illis, quæ tenuibus laminis constant, ut sunt Calvariæ ossa, Carie vetustateque consumta, vel quia comminuta neglectaque erant, quam portiones majorum ossium, licet excesa & fungosa leviaque essent, quantum cognoscere potui, humanis ossibus respondere observavi, atque mox qualia essent, singulis inscripsi; eoque magis Gigantis alicujus ossa fuisse ex eo collegi, quod Pollicis os infimum inter ea invenerim, nec non molam, dein & Calcis os, Scapulasque cum Clavicula, quæ tantum in homine ea forma deprehenduntur. Ad hæc & longa & crassa femorum, tibiarum, humeri & brachii, quorum extrema cum capitibus restabant, ab humanis ossibus formâ nihil differebant. Quæ omnia occasionem mihi præbuerunt, ut cum singula ad me Basileam hæc ossa, Magistratus illius loci jussu transmissa essent, ea diligentius inspiciens & cum Sceleti mei ossibus conferens, magis in ea sententia confirma-*

marer, atque ad Sceleti mei ossa, majora hæc & confracta conferendo, integrum Sceleton, tantæ magnitudinis, quantum ossa, si integra fuissent, delineari & depingi curarim. Quod Sceleton decem & novem pedes longitudine adæquat. Inde cum nullum animal quadrupes tantæ altitudinis inveniatur, magis ossa illa Gigantis alicujus fuisse, probari potest.

Athanasius Kircherus Mund. subterran. Lib VIII. Sect. II. p. 56. Gigantem hunc Helveticum ita cum aliis aliarum Gentium comparat, ut judicet,

	Cubit.	Pedes.	Palm.
Goliathum altum fuisse	$6\frac{1}{2}$	13	19.
Gigas Helvetius	9	18	27.
Orestis Cadaver oraculi jussu effossum	7	14	21.
Asterii Anactis Filii Cadaver	10	20	30.
Cadaver ex Creta monte effossum	46	92	138.
Gigantis Tingæ in Mauritania effossi	60	120	180.
Gigantem in Erice monte Drepanitani sedentem	200	400	138.
			Substitue 600.

& pag. 58. De ipsius nostri Gigantis Lucernensis existentia dubitare videtur, *quoniam præter Costas, Tibias, Femora, neque caput, neque pedes, manusque ostendi possint, quæ partes organizatæ uti desint, ita veritatem rei suspectam faciant*, & tamen p. 57. sicuti Goliathi ita & Helvetii Gigantis, atque Orestis magnitudinem pro possibili habet, reliquos omni Jure habens pro anilibus deliramentis, cui & ego subscribo, conscius, quam sæpe, & passim in Cimeliothecis Principum, atque Musæis Curiosorum, Dentes Elephantum aliarumque bestiarum grandiorum fossiles monstrentur pro Dentibus Gigantum.

Sed mitto nunc Gigantem Hominis ejusque reliquias, ut Considerationi meæ vestræque simul subjiciam monstra Brutorum, puto, immanes Belluas, *Dracones* vulgò nuncupatas, de quarum existentia dubitant adhuc multi. Commodam hic nanciscor occasionem explanandi integram de *Draconibus Helveticis* Historiam. Invitat me, præter materiæ raritatem, loci ipsius circumstantia, quandoquidem plurimi Ditionis

Dracones Helvetici.

onis *Lucernensis* fuerunt hospites; dicam an Incolæ; Accedit recentissima Draconis ante paucas hebdomadas prope *Villisoviam* visi Historia, quam infrà recensebo, licet nugivendulæ Plebis sit merum commentum, ne quis in posterum Fabulam hanc inter Historias referat, & Insignia Draconum Lucernensium monumenta, unum in Templo Cathedrali *Draconis*, in Toga Missatica depicti, alterum *Draconitæ*, ad cujus descriptionem prius me accingo, quam ad Draconum Historiam ipsam.

Quod si juxta Veriverbium commune *rara* sunt *præclara*, & *præclara rara*, uti sanè rarissima quæque sunt Monadica, vel sui non multa habent paria, ad majorem proin perfectionis, pretiique gradum evecta, præferendus sane omnibus omnium Museorum curiosis est *Lucernensis Draconita*, in prænobili familia *Closiana* depositus, quoniam sui nil habet simile in Regum, Principum, Privatorumque Museis. Excusabit me ipsa Materiæ singularitas, si prolixior paulò sum in descriptione hujus Lapidis, qui *Dracontita*, Δρακοντίτις, Δρακόντειος sc. Gemma, *Dracontitis*, *Dracontia*, *Draconites*, nuncupatur. Hujus sequens extat descriptio apud *Plinium Hist. Nat. Lib.* XXXVII. Cap. 10. *Draconites sive Dracontia è Cerebro fit Draconum, sed nisi viventibus abscisso nunquam gemmescit, invidia Animalis mori se sentientis. Igitur dormientibus amputant. Sotacus, qui visam eam Gemmam sibi apud Regem scripsit, bigis vehi quærentes tradit; & viso Dracone spargere somnifica medicamenta, atque præcidere. Esse autem Candore translucido, nec postea poliri, aut artem admittere:* Cui subjungo sequentem *Solini Polyhist.* Cap. 30. *Exciditur è Cerebro Draconum Dracontias Lapis, sed Lapis non est, nisi detrahatur viventibus, nam si obeat prius serpens, cum anima simul evanescit, duritie soluta. Usu ejus Orientis Reges præcipuè gloriantur, quanquam nullum lenocinium artis admittat soliditate, & quicquid in eo nobile est, non manus faciant, nec alterius, quam Naturæ candor sit, quo reluceat. Auctor Sotacus Gemmam hanc etiam visam sibi scribit, &,*

Draconita Lucernensis.

quibus intercipiatur modis, *edocet. Præstantissimi audacia viri explorant Anguium foveas, & receptus, inde præstolari ad pastum exeuntes, prætervectique percitis cursibus objiciunt gramina medicata, quantum potest ad incitandum soporem, ita somno obsopitis è capitibus exsecant Lapides, & de manubiis præcipitis ausi prædam revehunt temeritatis.* Et Philostratus scribit, in *Draconum Montanorum* Indiæ Capite reperiri *Gemmam specie, aspectuque floridam, potentiâ mirabilem.* Inde à Plinii temporibus fuere plures, qui pretiosam hanc Gemmam quæsivere omni studio, ast qui invenerint, pauci vel nulli. Marsilius Ficinus, *se hunc Lapidem Florentiæ ex India allatum vidisse*, *asserit*, *Lupini magnitudine*, *stellis quam plurimis naturaliter insignitum*, *qui aceto impositus in rectum & obliquum ferebatur*, *donec aceti vapor exhalaret. Sed deceptus fuit Ficinus*, stellarem lapidem Dracontiam *esse putans*, *qui fortassis suo tempore adhuc ignotus fuit.* Hæc *B. de Boot Hist. Gemm. & Lapidum*, Lib. II. c. 172. quibus subscribo. *Andreas Cæsalpinus* Lib. II. *de Metallicis*, Cap. 41. testatur, hunc Lapidem se possidere, ejusque descriptionem tradit sequentem: *Albertus testatur*, *se hunc vidisse colore nigro*, *figura Pyramidis abscissæ non pellucidum*, *in circuitu colore pallido*, *in quo pulcherrimus Serpens est descriptus*, *inventum in Suevia in Capite Serpentis magni. Apud me hic Lapis est effigie Corniculi*, *abscissa cuspide*, *colore partim nigro*, *partim flavescente splendido*, *non pellucido*, *ad cujus basim linea nigra circumdat specie serpentis. Qui mihi tradidit*, *affirmavit*, *Linguam esse Serpentis cujusdam magni in Germania*, *ac ictum inferre lethalem*; sed fides sit penes Possessorem. Ipse B. de Boot Lithophilus alias expertissimus ingenue fatetur, *Dracontiam Lapidem sibi nondum visum esse.* Est, quod non diffiteor, Plinii Authoritas sublestæ fidei, ut qui narratiunculas quasvis fabulosas Historiæ suæ inseruerit, eamque illis contaminaverit. Nec abnuo, Scriptis Celeberrimi hujus & de Re Historica naturali meritissimi Viri plura inesse Commen-

men-

menta, nata potius ex nimio Relationes undequaque conquisitas publico impertiendi, quam eidem imponendi, desiderio. Sed passim quoque extant Plinianæ Historiæ, quas pro anilibus Nugis hactenus habuere, quotquot in eum sunt commentati, nunc autem è numero non Entium liberavit postrema Ætas. In præsenti Draconitæ descriptione Fabulam redolet, quod de modo Gemmam hanc è Cerebro Draconum eximendi tradit, quamvis *Sotaci* Authoritate suffultus, imo & *Philostrati*, cujus hæc sunt verba, Lib. III. *Pallium coccineum, Literis aureis superintextum, ante Cubiculum extendunt: scripta autem incantatoria verba somnum dicuntur inducere. His Draconum Oculi quam durissimi superantur. Ipsi quoque plura verba ex arcana sapientia superincantantes, eo Draconem perducunt, ut literis pallio intextis superdormitet. Dormientis Instantes Indi Cervicem, securi feriunt, scissoque capite lapillos intus exstantes auferunt*: προσπεσοῦντες οἱ Ἰνδοὶ κειμένῳ πελέκεις αἳ ἐναρράττουσι, καὶ τὴν κεφαλὴν ἀποτεμόντες λῄζονται τοὺς ἐν αὐτῇ λίθους. Ut nil dicam de Plinii exscriptore Solino, qui Polyh. c. 62. affirmat quoque, *Dracontiam Lapidem non esse, nisi detrahatur viventibus; nam si obeat prius serpens, cum anima simul duritie soluta evanescit.* Nihilominus etiam in horum scriptorum gratiam & excusationem infra ex Historia moderna Indiæ orientalis aliquid allaturus sum. Existentiam vero Lapidis ipsius Observationes Historico Naturales modernæ in Indiis factæ, speciatim a *Georgio Everhardo Rumphio*, Hanovensi, qui *Plinii Indici* titulum jure possidet. Hic namque in eleganti suo *Historiæ Naturalis Amboinæ* opere, sub titulo *d'Amboinsche Rariteitkamer* edit. Lib. III. Sect. 58. p. 305. 306. Inter alios *Ophitas* veros, *Mestica Vlar* dictos, binos memorat Avellanæ Magnitudine, Draconitæ Pliniano ratione Cristallinæ perspicuitatis similes, quorum unus exemtus fuit è Bestia Basilisciformi, in Insula *Celebes*, alter è Serpente prægrandi Insulæ *Mindanao*. Lucernensis noster Draconita discrepat quidem ab Indicis jam allegatis, & ipso Plinia- *A.* 1705.

no, figura, magnitudine, & loco Generationis, qui ibi Caput eſt, ſed convenit cum aliis infra memorandis, quos tamen magnitudine & pulchritudine longe ſuperat. Hiſtoriam ipſam huic Loco inſeram ex Joh. Leopoldi Cyſati Deſcriptione Lacus IV. Civitatum Sylveſtrium, p. 176. ſed Idiomate Latino.

Lapis hic, inquit Cyſatus, eſt magnus fere globoſus, varicolor, ex albo, nigro, ſanguineo, coloribus varie miſtis, Unciarum novem. Præſtans Remedium eſt contra Peſtem, ſi Bubo circumcirca eo tangatur, vel per 24. horas alligatus remaneat. Quod ſi tumor ſit ſub axilla, alligatur Lapis volæ manus dextræ. Si in cruribus Pedis plantæ, ſic extrahitur venenum illico. Convenit item mulieribus nimio Menſium profluvio laborantibus, nec non Dyſentericis, & Diarrhœa afflictis, volæ manus per Nychthemeri ſpatium applicatus, aliis item, qui defluxionibus laborant malignis, id quod 60. annorum experientia comprobat, & Diplomata inſuper Sequentia tum Hiſtoriam Lapidis, tum vires ejus confirmant.

Copia Diplomatis Primi.

Ego Petrus ad Caſeum, *Senator Lucernenſis, hoc tempore Rotenburgi Præfectus, atteſtor, comparuiſſe hodie in Judicio, coram me viros honeſtos*, Martinum Schreiber *Civem & Chirurgum Lucernenſem ex una, &* Rodolphum Stempflin *Rotenburgenſem ex altera parte; & propoſuiſſe quidem nominatum jam* Martinum Schreiber, *quod apud ſe depoſuerit* Rodolphus Stempflin, *pignoris loco, Draconis, ut volunt, Lapidem, pro certa pecuniæ ſumma, cujus ſolutionem, ut & Hypothecæ dudum depoſitæ liberationem jure poſcat: regeſſiſſe autem* Rodolphum Stempflin *reſponſi loco, ſe non abnuere, quod* Martino Schreibero *Hypothecæ loco tradiderit Lapidem, quem dudum equidem ſolvendo Pecuniæ datam ſibi ſummam repetiiſſet, & adhucdum liberaret, ſi potis eſſet. Majoribus enim ſuis, qui inde à* 30. *Annis Lapidem hunc poſſederint, multum pecuniæ pro eo fuiſſe oblatum, curaſſe eum innumeros utriuſque ſexus homines, & liberaſſe eos Veneno, Hæmorrhagiis, Dyſenteriis, ſanguinis è Naribus & Menſium fluxibus, ſine ulla moleſtia: Inaudiviſſe ſe etiam à Parentibus ſuis, inveniſſe Abavum ſuum hunc La-*

Lapidem in prato quodam, quod cum demeteret, trajecisse prope ipsum Draconem ex Regio ad Pilati montem, ut præ terrore in Lipothymiam inciderit; vidisse autem, postquam ad se redierit, sanguinem à Dracone excretum, coagulatum, in medio Lapidem, quem ad hunc usque diem constanter servaverit Familia sua, nec vendere voluerit Principibus quibusdam & Civitatibus, quæ emtionis jure eum acquirere studuerint. Quandoquidem autem nunc solvendo ipse non sit, & vero Lapis jure Hypothecæ pertineat ad Martinum Schreiber, *extraditurum & cessurum eum ipsi Lapidem esse sponte, tanto quidem lubentius, quod beneficia hactenus ab eo receperit non una, & duntaxat a novo possessore petere se donarium quoddam gratuitum. Postquam ita nominati supra viri res facti utrinque fuere confessi, &* Rodolphus Stempflin *spontaneam Hypothecæ cessionem, quam* Schreiberus *jure petere potuit, obtulit, judicavi ego vi & tenore Legum, & publico sancivi decreto, eâ, quâ polleo, Præfecti Authoritate, verum Lapidis Possessorem nunc esse & fore* Martinum Schreiberum *cum suis Hæredibus, absque quod* Rodolphus Stempflinus, *ejusque hæredes, quicquam ullo tempore in contrarium de jure allegare possint. Hujus autem meæ sententiæ Diploma, proprio meo sigillo appenso confirmatum exhibere jussi* Martino Schreibero, *absque ullo mihi meisque Hæredibus inde emersuro damno, Die Lunæ post diem S. Martino Sacrum.* 1509.

Diplomatis alterius Copia.

Nos Scultetus & Senatus Reipublicæ Lucernensis notum facimus omnibus Rescripto hoc Publico, comparuisse hodie coram Nobis, Pium, honestum, nobis fidelem & charum Martinum Schreiber, *Civem, Judicii Forensis Secretarium & Chirurgum, atque retulisse Historiam Nobis jam notam, Draconitæ Lapidis, Cimelii perrari, cujus ante paucos annos fuerit compos factus & Possessor, quàm is, ante quàm plures annos in Territorio nostro ex immani Dracone lapsus fuerit repertus, per sedecim circiter annorum Lustra clàm asservatus, nec multis ostensus, ad interim à multis Principibus, Nationibus, Imperatore, Regibus, & Republica Veneta competitus, multorum bonæ fidei & famæ hominum usui cum effectu applicatus, de quo petat à nobis Testimonium Authenticum, Relatione quorundam Nostri Senatus & Civitatis Membrorum, tanquam Testium, juxta legum nostrarum Consuetudinem examinandorum fundatum, ut vires tam pretiosi Lapidis omnibus & singulis innotescant. Quandoquidem nobis autem incumbit veritatis Testimonium non tantum non prohibere, sed pro viribus promovere, Commisimus hoc Inquisitionis Negotium Jurato nostro Judici Senatus Primario, aliisque Corporis*

Nostri membris, atque Secretario, ut Testes nominatos, & dehinc nominandos, ad se vocarent, ipsisque mandarent, ut sub fide Juramenti ad Deum & Sanctos edicerent, quicquid de virtutibus hujus Lapidis notum sit, nemini in præjudicium vel complacentiam, sed unice ad veritatis ipsius detectionem & vindicationem.

Testatur itaque primus, eo quo nobis obligatus est Juramento, Jacobus Franckhuser, *Senatus Membrum, corripuisse illum ad Parotidem dextram in Collo ante aliquot annos Pestem, quæ tunc grassabatur, ut de vitâ penè desperarit, & ad animam suam Deo reddendam sese præparaverit, commendatum ipsi interim fuisse in tantis angustiis* Martini Schreiberi *Lapidem Draconis, qui pluribus aliis profuerit, vocasse proin ad se nominatum jam Schreiberum, & obtinuisse ab eo, ut Lapidem illum loco affecto applicaret, quo facto maturior redditus fuerit Tumor, ipseque, veneno foras tracto, brevi post sanitati restitutus.*

Alius nostro Senatui pariter inscriptus, Mauritius de Mettenweil, *testatur, laborasse se anno superiori Dysenteria tam gravi, ut lethaliter omnium Medicorum & Chirurgorum Judicio decubuerit, Sanctorum Sacramentorum applicatione munitus, vocasse se autem ad se in tantis Extremitatibus* Martinum Schreiberum, *qui volæ dextræ manus applicaverit suum Lapidem, eo quidem effectu, ut vis ejus totum penetraverit Corpus, & intra bihorium substiterit fluxus.*

Concivis noster Laurentius Huckler, *Frequentioris Senatus Membrum, testatur correptum se fuisse Bubone sub Axilla dextra, qui tamen fuerit Lapidis ad Volæ manus dextræ applicatione à* Martino Schreibero *sanatus intra paucos dies.*

Alius sequitur Testis Antonius Hutterus, *qui Bubone crurali correptus, & inter ægros conclamatos relatus, ad se vocarit* Martinum Schreiberum, *qui locum affectum Lapide suo tetegerit, eum aliquoties à Bubone remotum atque sudantem in frigidâ abluerit, & plantæ Pedis dextri applicarit, hoc quidem præsentaneo effectu, ut intra semihoræ spatium venenum fuerit è Corpore extractum, per aliquot vesicas, Ichore repletas, qui quinque locis diversis exitum invenerit, cum salutis eventu.*

Barbara Fersin, *uxor* Conradi Fischeri, *Concivis nostri, ad Bovem habitantis, testatur se Peste tam graviter decubuisse, ut S. Sacramentorum sigillo firmari opus habuerit, ipsam in his extremis mentis impotem, applicato autem per* Martinum Schreiber *Lapide rediisse ad se & sanitatem, veneno evacuato, recuperasse.*

Eadem sibi quoque contigisse refert Barbara Hofmannia.

Enuntiat Johannes Studer, *è Frequentiori Senatu, laborasse se ulcere fistuloso ex Apostemate Cruris residuo, & remediis omnibus incassum adhibitis, ad Mortis fauces delatum, inde tamen retractum fuisse ope* Martini

ni Schreiberi *Lapidis, qui eum dextræ manus volæ alligarit, per noctis & dimidiæ diei secutæ spatium, quo elapso Ichorosus fluxus cessarit, ipseque ad pristinam redierit sanitatem.*

Testimonio suo firmat Henricus de Chamã, *laborasse se Dysenterico Fluxu, quem nulla potuerint sistere Medicamenta, ut Libamina sacramentorum salutifera accipere necessum habuerit, applicato autem ad dextræ manus volam, per noctem integram, Lapide, crastino Die fuisse sanatum. Eodem morbo detentum infantem suum anniculum, sed applicatione Lapidis ad Abdomen sanatum, quem eundem effectum de pluribus aliis Infantibus testari ipse possit.*

Anna Zimmermann *à fluxu sanguineo lethali per* Martinum Schreiber, *ejusque Lapidem, sanatam se testatur, sed & pauperculam aliam nimio Mensium fluxu laborantem hoc remedio intra Nychthemeron curatam perhibet.*

Testium horum enunciata, ut Rescripto Publico confirmarentur, petiit sæpe nominatus Martin Schreiber, *quod ipsi concessimus, & insuper sigillo Urbis Nostræ confirmare voluimus, Die Jovis post Diem S. Martino sacrum. Anno.* 1523.

Hæc quæ de Draconite attuli & Latii Jure donavi, Diplomata, habet *Cysatus* supra citatus, & qui inde sua extraxerunt *Athanasius Kircher. Mund. Subterr.* Lib. VII. Sect. 4. C. 2. *Seyfried Medulla Mirabil. Nat.* p. 648. *Erasmus Francisci Guin. und American. Blumgarten.* P. I. p. 121. *Wagner Hist. Nat. Helv.* p. 326.

Magnitudinem & Figuram Lapidis ipsam, quod concernit, divisus ferè est in tres Zonas, quarum duæ extremæ, Frigidis respondentes, colore sunt atro fuscæ, concreti instar sanguinis, media vero Torridam repræsentans, ex albido flavi, maculis miris interstincti. De cætero notari meretur, Lapidem integrum Duritie longè superare Marmor, nec ferro cedere.

Quando autem Draconum Historias multi ad inania Cerebri figmenta referunt, & has ipsas immanis belluæ reliquias aspectant pro Globo Marmoreo vel Jaspino, miro naturæ Casu vel Artis ope ita, ut videmus, figurato; Operæ pretium utique Judicavi, ea ex collatione aliorum Scriptorum huc afferre, quæ præsenti Historiæ confirmandæ inservire possunt. De Draconibus ipsis eorumque existentia mox actu-

acturus ſum, hac vice ea duntaxat ex præſenti Draconitæ & Draconis prætervolantis Hiſtoria allaturus, quæ fidei Hiſtoricæ pondus addere queunt. Producitur hic Lapis non ex familia verpi alicujus Lucripeti vel Mercatoris fraudulenti, vel Hominis adepti in Naturæ Artiſque Arcanis periti, qui forte Jaſpino huic Globo maculas, ita, ut ſupra depinximus, figuratas imprimere, vel eas illi obducere, & palpum ſimul aliis obtrudere potuerit; ſed prodit ex manibùs ſimplicis, cum Paupertate luctantis, Ruſtici, cujus ingenua curioſitas non ulterius extenditur, quam ad ſublevandum Lapidem è Dracone delapſum, ſanguini concreto immerſum, eumque aſſervandum. Unde enim, quæſo, habere potuiſſet Lapidem, qui ſimilem ſibi in Europa nullibi habet? Quis ipſi tantum Cimelium gratis, vel pro vili, quod ægre ſolviſſet, pretio, dediſſet? Quis eum in recenſenda Hiſtoria circa Draconem, ipſo præſente, oculato Teſte peractæ, naturali ac ſimplici ordine informaſſet? Annon potius, ſi imponere publico fuiſſet animus, perſuadere potuiſſet & debuiſſet aliis, ut ſumus omnes rerum peregrinarum avidi, allatum hunc pretioſum Lapidem eſſe ex ultimis Indiæ deſertis? Mirum, ſi præmeditata fuerit fraus ex parte Ruſtici, quod Lapidem depoſuerit, vendideritque pro paucis florenis, non vero pro larga pecuniæ ſumma, ex hoc præcipue præſumtionis fundamento, quod oculos mentemque converterit haud dubie magis ad operationes prænobiles, ab hoc Cimelio in Homines & Bruta redundantes lucrum ingens ipſi Poſſeſſori apportaturas, quam ad curioſitatem, raritatemque ſolam, quam quidem venerantur Magnates opibus præcellentes, in ſuis Pinacotheis rariora Artis & Naturæ producta oſtentantes, non verò ex ima Ruſticanæ Plebis fæce homines. Silentii ſipario involvo præclaras Draconitæ virtutes à Medicis ipſis & Chirurgis annotatas, & à Magiſtratu ipſo Lucernenſi confirmatas, ſupra ordine recenſitas, (quibus inde ab A.1661. quo *Cyſati* Liber in publicum prodiit, plures aliæ inſuper addi poſſent) fruſtra à Marmore & Jaſpide niſi forte in ſola hæmorrhagia expectandas. Circumſpicienti mihi in per-

peregrinarum Regionum Hiſtoriis Naturalibus, & Draconitas quærenti occurrit in Americana Inſula S. Dominici Hiſtoria dicam, an Fabula, quam Caraibes, priſci Regionis Incolæ, Europæis, modernis poſſeſſoribus, referre ſolebant de prægrandi Dracone vel Serpente, quæ in capite geſtarit pretioſiſſimam in obſcuro lucidam Gemmam, memorante *Rochefort. Hiſt. Natur. des Isles Antilles.* p. 21. Adjungi huic meretur alia Indiæ Orientalis Hiſtoria Chinenſis maritimæ Claſſis Præfecti *Sampo*, qui multum temporis contrivit in Inſula Contung, vel Pœlo Condor, ut & in Inſula Borneo, Imperatoris juſſu Carbunculos tales ex Draconitarum genere conquiſiturus; ſed unicum duntaxat reportavit, in maximo quodam ſerpente vel Dracone *Iſte Lüng* Chinenſi Lingua vocato, inventum, teſte citato ſupra *Rumphio* p. 307., cui Indi omnes unanimi ore aſſeverant, non lucere noctu Draconitam, niſi *qui detrahatur viventibus*, quo ipſo firmiori pede niti videmus *Plinii* ſupra memoratam Fabulæ ſimilem circumſtantiam. Saltem in Excuſationem magni illius Naturæ Ruſpatoris adferri meretur, non fuiſſe ipſum vel *Philoſtratum* vel *Sotacum* Fabellæ Authores, ſed hauſiſſe ipſos traditionem ab ipſis Indis, qui ad noſtra uſque tempora conſtanter retinuere opinionem antiquitus radicatam. Magis adhuc Lucernenſis noſtri Draconitæ exiſtentiam probabilem reddit immanis illius Draconis Hiſtoria, in *Jacobi Boſii Chronico Equitum Hieroſolymitanorum*, qui nunc Melitenſium nomine cluent, reperiunda Part. II. quod Monſtrum horribile Inſulæ Rhodi Incolas torſerit dudum, tandem tamen A. 1346. ab Equite *Deodato Gozone*, poſt Ordinis ipſius Magiſtro, generoſo auſu fuerit interfectum; & in hac Hiſtoria illa ſpecialis ab *Joh. Ant. Foxano* memorata circumſtantia de Lapide olivæformi, ſed grandiore varicolore, Jaſpidis inſtar fulgente, miræ contra omnis generis venena efficaciæ, ſi aqua ipſa injecto Lapidi affuſa propinetur venenato morſu affectis, qui in perpetuum Facti Heroici monumentum aſſervetur in Gozonum familia, & κατ' ἐξοχὴν nuncupetur Draconita, item Magiſtri Ordinis Lapis, utpote è Draconis à Magiſtro prælaudato occiſi Cadavere protractus. Illa porro Lapidis hujus virtus deprædica-

Bbb ta

ta *Foxano* ab αὐτόπτῃ Equite *Petro Melaco Gozzone*, ad S. Ægidium Priore, qua homo quidam ex hausta aqua infusionis Lapidis per vomitum reddiderit, sesquipalmarem, venenatum admodum, serpentem, & ab hoc vomitu convaluerit. Omnium proximè accedit meo judicio Draconitæ nostro Lucernensi Lapis ille pretiosus, cujus inde ab A. 1687. possessor est Rex Siamensis, quoniam is non solum magnitudine, figura, colore ex flavo rufescente, sed & lapsus ipsius circumstantiâ cum nostro convenit. Inseram huic narrationi verba ipsa *Rumphii* p. 308. ut vel hinc ἐν παρόδῳ commendatam reddam collationem Historiæ Naturalis ex diversis Regionibus, utut maxime dissitis, & magno labore conquirendam. *Een Chirurgyn hebbende eenige Jaaren op Ligoor gelegen in 't Jaar 1687. verklaarde myn gezien te hebben een Karbonkel van een Slang by een zeker Regent des Lands, dewelke door de Moeder in zyn kindsheit met een Kleetje in 't Bosch aan twee tacken was gehangen, toen was 'er een groote Slang by hem gekomen, naar 't verhaal van zyne Ouders, die een zekeren Steen op zyn Lyf liet vallen, en die Slang is naderhand by zyne Ouders altyd gevoed: dese steen was in de groote van een oude geschilde Pinang, ovaals wyze door schynend brandig geel, naar den rooden trekkende, by Nacht zoo klaar schynende, dat een kamer daar door verlicht wierde. De Viceroy en regeerend Opperhooft van Ligoor hebben hem desen Steen, als hy in Hegtenis zat, afgenomen, en aan den Koning van Siam gezonden.* Hoc tandem præterire nolo, discrepare Draconitam *Plinianum* à nostro Lucernensi, & Indico jam descripto, quandoquidem is perhibetur esse *Candore translucido*, vel *Soliniano* Stylo *relucente*, hi vero rubro flavi, conformes adeo magis descriptioni, quam tradit Philostratus, his verbis canceptam, λίθοι δὲ τούτοις ἀπόκειντα, τὸ μὲν εἶδος ἀνθυραὶ, καὶ πάντα ἀπαυγάζουσαι χρήματα. Ad quæ annotat *Salmasius* in *Solinum*, Græcos ἀνθηρὸν vocare rubrum colorem, Hesychium ἀνθαρὸν, σανδαράχην, Sandaracam. Hæc, quæ hactenus omni studio conquisivi ad vindicandam Draconitæ Lucernensi nativam indolem, non impediunt, quo minus, salvo semper, quod nobiles possessores de suo κειμηλίῳ ferunt, ju-

judicio, suspicer esse hunc lapidem silicem, si velis Achatinum, encaustica arte ita, ut sese exhibet, pictum, & penicillo elaboratum, cujus indicia ex attenta contemplatione haud pauca erui possunt. Nota mihi ars, quæ passim exercetur, qua durissimi Achatæ vel Chalcedonii qualibuscunque figuris ita pingi possunt, ut & in ipsam substantiam penetret Tinctura, absque ulla corrosione superficiei, pro naturali facile venditanda.

A *Draconite* transeo ad *Dracones*, quorum integram Historiam applicativè ad Helvetiam huic loco inseram, promissi memor, & persuasus simul, haud ingratam fore tractationem materiæ tantopere apud Rerum Naturalium Scriptores vexatæ. Mirari satis nequeo, quomodo omnes penè Gentes Draconum aliquam habeant Ideam, & reliquerint memoriam, & tamen hujus generis Animantium existentia à multis magnæ Authoritatis in re Literaria viris habeatur dubia. Dracones Æsculapio olim sacros, sed & Apollini dicatos, & in Epiro cultos fuisse memorat *Ælianus* de Animalibus Lib. XI. Cap. II. & Draconis formâ Apollinem apparere solitum ex *Suetonio* constat, qui in Octavio. c. 94. Augustum Imperatorem filium Apollinis ex Atia Matre à Dracone compressa genitum scribit. Causas, cur Dracones Deo Medico sacri fuerint, recenset *Festus* Lib. IV. *Macrobius* Saturn. Lib. I. c. 20. & *Scholiast. Aristophanis* in *Pluto*. Judæis prohibitum olim fuit sculpere formam Draconis, quod ex Rabbinicis Scriptoribus ostendit *Carpzov. Diss. de Nummis Cornutum Mosen exhibent.* p. 17. 18. E contra in maxima veneratione sunt Dracones apud Chinenses Reges, & Magnates gestant illos acu pictos in vestibus, imo verò Imperatores ipsi elegerunt hoc Animantium genus pro Insignibus, quod aliquando unus Antecessorum Draconi insidens cum Barba longâ & Cornibus in Aërem ascenderit, unde etiam Draconum sculpturis Naves exornare omnibus interdictum, iis exceptis, quibus ex singulari Imperatoris benevolentia gratia hæc est concessa; uti pluribus hac de re consuli potest *Athanas. Kircher. Chin. Illustr.* p. 25. 32. 41. *Nieuhoff. Sinisch. Reisbeschreibung*, p. 58. 61. 92. 114. 252.

Draconum Historia.

Lambec. Comm. Bibl. Vindobon. L. VII. p. 397. Merentur sane Chinensium hæ naves Draconum sculpturis exornatæ conferri cum illa *Chimarri* Pyritæ, à Bellerophonte occisi, qui ἔπλει πλοίῳ λέοντα μὲν ἔχοντι παράσημον, ἐκ δὲ πρύμνης Δράκοντα, *vehebatur Navi, quæ in prora Leonem, & in Puppi Draconem habuit pro Insigni*, ut videre est apud *Plutarch. Lib. de virtutib. mulier.* nec non cum Bœoticis Navibus, apud *Euripidem* in *Iphigenia in Aulide*, quibus pro signo fuit *Cadmus*

Χρύσεον Δράκοντ' ἔχων
Ἀμφὶ ναῶν κόρυμβα.

Aureum Draconem habens in Navium Rostris. Ex quibus Poëtarum Commentis alas Draconibus natas fuisse persuasus est *Bochart. Hieroz.* Lib. III. c. 14. p. 435. Non vacat nunc, Draconum alatorum, vel non alatorum, hîc, ibi, in omnibus quatuor Mundi partibus visorum, undecunque corradere Historias. Exstant hæ passim apud Zoologos, Jonston. Hist. Nat. Serpent. L. II. p. 34. *Sperlingium & Kirchmajerum* in peculiaribus de *Dracone* Dissertationibus; *Kircher. Mund. Subterran.* Lib. VIII. p. 89. &c. & alios. A me impræsentiarum non desidero aliud, nec desiberabit in re adeo obscura orbis curiosus, quam Historicam Draconum Helveticorum descriptionem, juxta ordinem Pagorum directam, prout eam suggerunt Monumenta Typis impressa, Manuscripta, atque Relationes.

IN PAGO TIGURINO.

In Monte *Frumsano*, Baronatus *Altensaxensis* duo Draconum, vel Serpentium prægrandium Exempla occurrunt, unum non pedati, alterum pedati, quæ ita describuntur à
Fig. I. *Wagnero Hist. Nat. Helv. p.* 247. & 251. *Johannes Tinnerus ex pago Frumsen, Baronatus ab Altensaxo, vir honestus fideque dignus, qui hoc tempore adhuc in vivis est, sanctè mihi testatus est, se ante XII. annos, exeunte mense Aprili in montem vicinum Frumsanum, den Frumsenberg, sese contulisse, ibique, in loco, in der Hauwelen, vulgo dicto, horrendum serpentem, in semet primum convolutum, postea sese eri-*

Fig. I.
It. 5.

It. 5.

erigentem, atrogriseum offendisse, cujus longitudo minimùm septem pedum, crassities mali instar Cerealis, caput felis capiti haud dissimile, at pedibus omnino destitutus fuerit. Hunc se sclopeti ictu feriisse, & cum fratre suo Thoma Tinnero penitus interfecisse retulit. Antequam autem serpens hic interemtus fuit, vicinos accolas conquestos esse, ubera vaccarum subinde emulgeri, at authorem constitisse nunquam: malum tamen hoc postmodum cessasse. Transeo ad aliud Exemplum: hujus hanc habe ex eodem Authore p. 251. petitam descriptionem: *Johannes Bueler ex Parochia Sennwald, Consistorii ecclesiastici aggregatus, ante XV. annos tempore æstivo in montem Frumsanum sese contulit, ac in loco dicto, das Erlawäldli, sito ad Rivum, der Kalenbach nominatum, immanem bestiam atram ex vepribus summo cum stupore prorepentem, & quatuor cruribus, haud nimium elatis, instructum vidit; crassities ejus mali instar Cerealis fuit, cristamque in capite ad dimidii pedis longitudinem gessit; corporis verò universam longitudinem observare haud potuit, cum partes ejus posteriores in vepribus ac Dumetis delituerint.* In posteriore hoc Exemplo, ut & sequenti, ac multis aliis, Pedes habemus & cristas. Pedatos inter fictitios refert Dracones *Bochart. Hierozoic.* L. III. c. 14. quod veterum Scriptorum nullus Draconi pedes tribuat. Et Augustinus, Lib. III. de Genes. c. 9. eum esse ἄποδα diserte doceat. Quum è contra Recentiores Draconibus penè omnibus pedes adscribant. Ita sanè *Scaliger* apud *Gesnerum*; *Genera omnia Draconum pedes habent.* Mira hæc Contradictio. Ex affirmantium parte stat Experientia, quæ magnum in hac Controversia decidenda præbet momentum. Non semel animo meo volvi dubium, annon hoc Draconum pedatorum, non alatorum, genus haberi possit pro specie quadam Lacertæ subterraneæ, quæ in specubus abditis maximam vitæ partem degat, modico alimento & vel solo Terræ succo contenta. Quod si foret, omne ipsi Bocharto eximeretur dubium absque difficultate. De Cristis non favorabilius sentit Bochartus, in partes suas trahens *Plinium*, qui Lib. XI. c. 37. hæc inter alia scribit: *Draconum cristas, qui viderit,*

Fig. II.

non reperitur, & Lib. VIII. c. 13. *Id modo mirum, unde cristatos Dracones Juba crediderit*; cum è contra Cristas observaverint, qui nostros Helveticos Dracones plerosque fere viderunt; & ex veteribus quamplures Cristas Draconibus attribuerint. Ita Ovidius. L. IV. Metamorph. Fab. XV.

Lubrica permulcent cristati colla Draconis.

Et Lib. VII. de Dracone Aurei velleris custode:

Qui Cristâ, Linguisque tribus præsignis

Et Philostratus Lib. III. cap. 2. montanis præsertim Draconibus cristas assignat his verbis, quæ Helveticis nostris Draconibus quadrant, τούτοις καὶ λοφία φύεται, νέοις μὲν ὑπανίσχουσα τὸ μέτριον τελειουμένοις δὲ συναυξανομένη τε, καὶ συνανιοῦσα εἰς πολύ. *His etiam Crista nascitur, Juvenibus quidem mediocriter, sed ætate provectis grandior & valde remissa.* Ex hac characteristica nota, si vera ea sit, inferri potest Draconem supra descriptum Frumsani Montis fuisse quoque ex senioribus, & quidem Marem, si verum, quod Ælianus scribit. Lib. XI. C. 60. ὁ μὲν Δράκων, ὁ ἄρρην τὸν λόφον (ἔχει,) *Draco Mas cristam habet.*

Fig. III. *Casparus Gilg*, Rusticus *Bonstettensis*, qui pagus sesquileuca fere distat ab Urbe Tiguro versus occasum, testatur Rev. D.no *Bütschlino*, Loci Pastori fidelissimo, se bis ante novem annos, prima vice una cum patre suo nunc defuncto, altera vice vero Majo mense hujus anni, circa Meridiem, dum aratro suos agros sulcaverit, *in dem Soolbrunnen*, vidisse Bestiam quatuor pedes longam, quadrupedem, pedibus duos fere digitos longis & latis, cujus Collum crassitie fuerit brachii humani, annulo flavo cinctum, ipsum vero Animal coloris nigri, coronâ flavâ in capite ornatum. Hæc ipse Rev. Pastor, in Literis ad me d. 16. Aug. datis, quæ confirmat quoque Reverend. admodum Dominus *Joh. Casparus Hardmejerus*, Butschlini Antecessor, Pastor Affholteranus.

Referri hic quoque debet Anguis prægrandis, quem A. 1511. Rheno secundo natantem viderunt *Eglisoviæ*, Teste *Lindauero Annal. Vitodur. MSC.* ad h. a. Licet nesciamus,

It..5.

mus, cujusnam fuerit figuræ, coloris, vel magnitudinis, an pedatus vel non? Non enim aliud commemoratur de eo quam id, quod modo adduximus. *In dem Jahr sahe man zu Elisaw einen grossen Wurm den Rhein hinuntefahren.*

Cujusnam generis fuerit serpens ille, cujus in Historia *Caroli Magni* meminit Legenda quædam antiqua, in *Henrici Bräuwaldii* ultimi Embracensis Cœnobii præpositi Chronico MSC. reperiunda, pariter non constat. Fabula tamen meretur huc inseri, licet nec minimam præ se ferat veritatis speciem. Carolus Magnus dum Tiguri degebat in domo Canonica, *zum Loch*, erigi jussit columnam cum Campana suspensa, & fune, eo in loco, ubi Sancti Martyres Felix & Regula è Thebæa Legione superstites fuere decollati, atque omnibus & singulis significare voluit, ut qui Justitiam peterent contra alios, Campanam sonarent, quoties Imperator pranderet, illam obtinere possent. Accidit autem, ut die quodam, auditâ Campanâ, servos jusserit videre, quis Justitiam habere cupiat, hi autem nemine viso redierint, & aliquoties quidem ita visuri, quis adesset, iverint, redierintque. Curiosus Imperator, quid rei esset, jussit expectare servos, & attendere probè ad ea, quæ porro contingere possent. Mox columnæ approximat anguis magnus, *ein grosser Wurm*, & fune prehenso campanam pulsat. Referebant rem adeo insolitam αὐτόπται Imperatori. Surgit hic de mensa, Jus dicturus Angui non minus, quam hominibus; accedit columnæ. Inclinato Corpore submissionem Imperatori debitam testatur Anguis, & mox proserpit ad littus Aquæ, ubi nido ovisque suis insidebat insolitæ magnitudinis Bufo. Hoc Spectaculo viso Controversiam ita decidit inter anguem & Bufonem, ut hic ex decreto condemnaretur ad ignem. Post dies aliquot, quam sententiam tulit, & exequi jussit Imperator, accidit, ut in Aulâ se sisteret Serpens, ad ipsum Imperatorem admissus, atque inclinato prius, ut ante, Corpore, mensam ipsam conscenderit, & poculi operculo semoto deposuerit in Cavitatem ejus Lapidem prænobilem, quo relicto, & corpore inclinato, abierit anguis.

Mira-

Miraculo hoc & Sanctitate loci ipsius, ut pote Sanctorum Martyrum sanguine tincti, commotus Imperator, ad commemorandam & promovendam DEI Gloriam in eodem hoc loco ædificari voluit Templum, quod Aquaticum audit, *die Wasserkilch*, Bibliothecæ & collectioni Rerum tam naturalium, quam artificialium nunc destinatum.

Ipsum vero Lapidem asservabat Imperator, ut pretiosum Cimelium, donabatque in singulare Amoris pignus Augustæ suæ Conjugi. Habebat autem Gemma hæc philtri vires, ut postquam Imperatrix eam possedit, Augustus ab ea dimoveri nunquam potuerit, & absente illa mœror eum occuparit, & summa tristitia. Agnovit hanc Lapidis efficaciam Augusta, & occuluit in fatali, quo decumbebat, & obibat, morbo ipsum sub Linguâ, ne forte incideret in alterius è sequiori sexu manus, quam deperire, & simul pristinæ Conjugis oblivsci deberet Imperator. Ita fuit Augusta Balsamo condita, & una cum serpentis Lapide inhumata, sed mox, quod ejus præsentiâ carere non posset maritus, è sepulchro extracta, & per 18. annorum decursum Imperatoris indivulsa Comes ducta.

Fuit interea ex Aulicis, cui hæc Lapidis vis erat perspecta, inquisivit eum per totum Augustæ Corpus, invenitque tandem sub Lingua, & sibi servavit. Hoc facto conjecit Imperator intensissimum, quo erga Conjugem ardebat amorem, in ipsum hunc Nobilem, pretiosi Cimelii Possessorem novum, ut eum quoque deperire necesse habuerit, & absque eo vivere non potuerit. Contigit autem, ut Eques in Itinere Coloniensi ex indignatione quadam Lapidem projecerit in locum quendam uliginosum ad fontem calidum, ut nemo posthac eum adipisci posset. Ita cessavit subito amor erga Equitem, ortumque singulare Loci, ubi latebat Lapis, desiderium, quod post se traxit fundationem Aquisgrani, & in urbe hac Templi Cathedralis sumtuosi, cui addixit Canonicos, statuitque fraternitatem nunquam intermorituram inter Canonicos Tigurinos & Aquisgranenses. Certum hoc est, habitasse Carolum Magnum A. C. 800. Tiguri, & probatu facile ex *Charta donatoria Carolina*, à Fundatore dicta, hâc signata clausulâ: *Actum in Thurego Anno Imperii sui X. ipsius Caroli Imp. Indictione XIII. A. Chr. DCCC.*

Le-

Lectori benevolo liberum nunc relinquo Gemmam hanc Anguinam accensere iis Lapidibus, qui illustrandæ Draconitæ Historiæ supra traditæ inservire possent, & cæterum rejicere, ut fabulosam, vel admittere, ut possibilem. Non levis animum meum subit admiratio, an hic Anonymus Legendographus, unde Bränwaldius sua hausit, Historiam Lapidis pretiosi, ab angue in mensam Benefactoris depositi, mutuo petierit ex Fabula illa Vitalis, Veneti Civis, mox occasione Draconum Lucernensium cum Vietore per totam hyemem degentium, etiam memorandi ex *Matth. Paris. Hist. Anglor.* ad A. 1195. vel hæc consuta fuerit ex illa Caroli M. Historiam integram huc transcribere longum nimis foret, particulam tamen, quæ huc maxime quadrat, præterire non possum. *Cum cibum sumeret* (Sylvanus, qui serpentem & Vitalem ex fovea liberavit) *ecce serpens liberatus adfuit, Gemmam pretiosam in ore deferens, apposuitque eidem Sylvano, tanquam liberatori suo, & illam in disco suo reposuit, seseque spiris volubilibus ante ipsum volutans & ludens applausit, quasi grates referens ei pro impenso sibi beneficio, & blando emisso sibilo, nullum lædens recessit.*

Draconibus Tigurinis, tandem adnumeranda venit Bestia quadrupes visa ante aliquot annos *in Bittenloo im Wellenberg* prope pagum Weiningen, coloribus fulgens, capite felino, cristâ ornato, insidens Trunco Arboris vetustate collapso, cæterum serpenti similis.

Pergo in Historia Draconum ad

PAGUM BERNENSEM.

Est in Bernensi Territorio perantiqua urbs, Burgdorffium, (*Burgdorff, Burgdorffum*) *dicta, a duobus fratribus* (condita,) *quorum prior* Syntram, *alter* Beltram *dictus fuit, Duces Lensburgenses. Hi A. C.* 712. *venatum per immensas illas solitudines montiumque recessus intimos abeuntes, multumque hinc inde errabundi, in scopulosum montem inciderunt, ubi ferale immensæ molis Monstrum, Draco, inquam, in profundo antro stabulabatur, qui ingenti sævitie susque deque*

vertens omnia, Regionem Animalibus viduabat: hic mox at Equitum adventum advertit, veluti de prædæ cupidine tripudians, in eos adeo grandi impetu irruit, ut statim juniorem fratrem Baltramum *vivum absorpserit*: Syntram *vero adeo fortiter, quà hastis, quà gladiis, comitum ope sese belluæ opposuit, ut tandem eam peremerit, scissoque Bestiæ ventre fratrem adhuc spirantem inde extraxerit, eodem prorsus loco, ubi hodie juxta Bernam sacellum S. Margeritæ, quod ad rei patratæ memoriam ipsi Duces extruxerunt, Historiamque depingi curarunt, in hunc usque diem spectabilem.* Hæc *Athanas. Kircherus* ex *Cysati* Beschreibung der IV. Waldstetten See p. 175. in Mund. Subterr. Lib. VIII. p. 94. Ipse vero Cysatus citat *Jac. Man.* Historiam Austriæ. Et *Wagnerus* in *Hist. Nat. Helvet.* p. 246. hæc habet: *Cum Arx Burgdorffi oppidi ædificari cœpta esset, juxta cum locum, duos immanes* Dracones *in Crypta degentes deprehensos fuisse Annales Helvetiæ testantur; hodieque Crypta ad Arcem sita, vulgo* das Drackenloch, *id est*, Draconis Crypta, *nominatur.*

In *Miscellan. Nat. Curios. German.* Dec. II. Ann. I. §. 125. mentio fit serpentis, qui A. 1680. primo vere prope *Lausannam*, à rusticis deprehensus est, tantæ molis, ut utrumque crus carnosius & crassius æquarit, &, quod monstri loco est, auritus fuit.

De *S. Beato*, cujus Eremitorium mox visuri sumus, rumor fert apud scriptores Pontificios, ipsum antè Draconem immanem precum & S. Crucis subsidio in Crypta ad Lacum Thunensem interemisse, quàm eam inhabitaverit. vid. P. Lang. Christl. Cathol. Helvet. p. 532. 677.

DE TERRITORIO LUCERNENSI.

Enuntiari verè potest, quod de Babele sacra Vaticinia eloquuta sunt, fore eam speluncam & sedem Draconum. Adeo non est ulla Helvetiæ Regio, quæ tot enumerare possit Draconum Historias, quot Lucernensis, ut patebit ex sequentibus. De Draconibus alatis adeo dubitant erudi-

It. 5

diti, ut licet pedatos, non alatos admittant, illos tamen rejiciant.

Magnum quidem scriptorum veterum, Draconibus alas tribuentium, adducit numerum *Bochartus*, l. c. & tamen omnia hæc fabulis adnumerat. Ex multis, quæ adducit, Testimoniis pauca adducam. Currum Cereris alatis Draconibus vehi *Orpheus* cecinit in Hymno *Cereris*:

Ἅρμα Δρακοντείοισιν ὑποζεύξασα χαλινοῖς

Currui (volucrium Draconum) *frena subjungens.*

Ovid. Lib. IV. *Fastor.*

inque Dracones
Transit, & alifero tollitur axe Ceres.

Claudianus, Lib. I. de raptu Proserpinæ:

sinuosa Draconum
Membra regens, volucri qui pervia nubila tractu
Signant, & placidis humectant fræna venenis.

Cererem alatis Draconibus vectam per totam Terrarum orbem, omnes fingunt Mythologi, ut frumenti usum homines doceret. vid. *Hygin.* Fabul. 147. & Lib. VII. Astronomiκῶν, in Ophiucho. Eodem curru Circen quandoque vehi fabulantur veteres, ut *Valerius Flaccus* Lib. VII.

ut aligeri Circen rapuere Dracones.

Suppeditat tamen Historiam non unam Lucerinus Canto.

Primam recenset *Athanas. Kircherus*, *Mund. Subt.* l. c. ex Literis Christophori Schoreri præfecti Lucernensis, (*Solodorensis* falso scribit Kircherus,) ad ipsum datis, quæ ita sonant: *Dum A.* 1649. *noctu Cœli serenitatem contemplarer*, Fig. 4. *ecce præfulgidum Draconem ex immensi scopuli antro Montis, quem Pilati vulgo vocant, alis celerrimo modo agitatis, transvolare vidi. Formâ erat prægrandi, caudâ longâ, collo protenso, caput in serpentis serratum hiatum desinebat: dum volaret, de se scintillas, non secus ac, quando candens in incude Fabri ferrum tundunt, spargebat: censebam primo Meteorum quoddam me videre, sed postquam diligenter singula observavi, verum Draconem fuisse, ex ipso motu, membrorumque omnium constitutione cognovi.* v. Wagneri. H. N. Helv. p. 252.

 Al-

Alteram alati Draconis Historiam suggerit ille, quem supra in Draconitæ descriptione memorare necesse habui.

Tertia duorum etiam alatorum Draconum Historia est admiranda illa Vietoris, quam ex Cysati Germanico Idiomate ita latinè vertit *Kircherus* Lib. cit. p. 100. *Erat in Civitate Lucernensi apud Helvetios Vietor, qui, dum quodam die ad fabricanda dolia congruam materiam inter condensos sylvarum, scopulorumque Alpestrium recessus quæreret, nescio, quo fato hisce Labyrintheis immensæ solitudinis diverticulis intricatus, ubinam esset, & quomodo viam derelictam repeiriret, nesciret, totoque die hinc inde errabundus magnam noctis partem vagaretur; quieti nonnihil ex contracta lassitudine indulgens, dum sub crepusculi initium ulterius viam suam prosequitur, neque ingentem voraginem sibi obviam ex lucis debilitate præviderent, in eam incidit, ita tamen, ut molli luto, quod in fundo voraginis squalebat, impactus, nihil aliud corporis incommodi præter deliquium, quod ex nimia mentis anxietate & ruinæ metu incurrerat, pateretur. In se itaque reversus, cum voraginis altitudinem vidisset, humana arte insuperabilem, (erat enim putei ad instar seu circi, altis & scopulosis undique lateribus preclusi) sese humana ope desperata, ad divinam magno animi fervore convertit, DEUM, Matremque continuis sollicitando precibus votisque, ut eum ex tam miserabili statu liberarent: sed complacuit Divinæ Majestati, majori eum ad meritorum cumulum afflictione exercere. Erant in lateribus dictæ voraginis, cryptæ profundæ, & undique in longum latumque protensæ, quas dum aptam habitationem inquisiturus ingrederetur, ecce mox duos horridos Dracones sibi obviam habuit, quorum intuitu pene exanimatus, dum puteum repetit, identidem DEUM, ejusque Matrem contra tam immania monstra, magna lachrymarum profusione implorare non cessavit: & Dracones quidem tametsi corpus ejus nunc cauda nunc collo stringerent, ei tamen nullam aut noxam, aut violentiam intulerunt. Quisnam vero misero in tam formidabili & inaudita societate draconum animus esset, facilius quispiam animo concipere, quam verbis sufficientibus describere poterit. Vidisses hic Danielem non in-*

Fig. 1.

It. 5.

in Leonum sed Draconum Lucu commorantem: Commoratus est tamen, non unum diem aut septimanam, sed sex integris mensibus, à sexta Novembris usque ad decimam Aprilis. Sed quo cibo vitam sustentasse putabis? audi & obstupesce. Viderat is, quod dicti Dracones nullo alio, toto hyberno tempore, cibo vescerentur, præter salsugineum quendam liquorem ex scopulorum parietibus exsudantem; unde dum omnibus ad vivendum necessariis destitueretur, draconum Exemplum secutus, & ipse dictum parietum liquorem lambere & lingere aggressus est, quo refocillatus nonnihil hoc ciborum genere vitam ad semestrale spatium traduxit. Sole itaque Æquinoctialem lineam transeunte, cum aër jam tepidior calore Solis sentiretur, monstra quoque dum jam tempus adesse, quo e latebris subterraneis emergerent, pabulis quærendis aptum advenisse, sentirent, prior quidem magna alarum agitatione præmissa ex puteo confestim evolavit, quod alter dum idem tentat, Vietor hanc se liberandi optimam occasionem ratus, belluæ caudâ apprehensâ, extra puteum, nullo unquam simili spectaculo viso, deportatus fuit; ubi dimissis Draconibus, Divinâ utique directione statim semitam invenit, quâ Lucernam reversus, suos, qui eum jamdudum perditum credebant, invisit, & quæ sibi contigissent, & historiam, qua nulla unquam formidabiliorem contigisse arbitrabantur, præ admiratione attonitis ordine exposuit. Et quoniam magnæ Matris Deiparæ intercessione liberationem à tam horrendo statu obtinuerat, in perpetuam rei memoriam, & posterorum admirationem, testem esse voluit vestem Sacerdotalem, quam Casulam seu Planetam vocant, in qua totius rei seriem acu pingi jussit, quæque & in hunc usque diem Lucernæ in Ecclesia S. Leodegarii superstes, omnibus peregrinis ostendi solet. Vietor vero totus ad DEUM conversus, dum cibum amplius usitatum ex stomachi corruptela sumere non posset, bimestri spatio post ejus è Lucu Draconum exitum, pie in Domino obdormiit. Hucusque Kircherus, l. c. Hanc Historiam Vietoris inter binos Dracones in spelunca sedentis integram acu pictam esse scribit ipse Cysatus, p. 175. ex quo Kircherus sua hausit. Ego Dracones binos saltem vidi, non Vietorem ipsum, & u-

num ex illis delineavi. Atque, si judicare licet, videtur mihi Casula seu Planeta Lucernensis opus esse acu à Chinensibus pictum, & Draconis figura ea, quales Gentis hujus, imprimis Imperatoris insignia gerunt. Addit Kircherus Anathemate publico Lucernæ in Ecclesia S. Leodegarii superstite, veritatem rei, præter tot alia testimonia convinci. Sed nec de hoc certus fieri potui. Contrarium videtur elici posse ex ipso Cysato, accusante negligentiam vel incogitantiam Majorum, quod nec diem, nec Annum, nec viri nomen in Annalibus suis conservarint, quandoquidem alii rem ante 100. alii ante 130. annos contigisse velint. Hujus defectus caussam adscribunt multi Incendiis, quibus pleraque Ecclesiæ illius Cathedralis monumenta perierint. Inde à meo reditu comperi, in Documentis Ecclesiæ exprimi annum 1420. quo Historia contigerit. Mira hæc est, non tamen Monadica Historia. Simile ferè recenset *Matthæus Paris* in *Majori Historia Anglorum* ad A. C. 1195. de quodam Cive Veneto, cui nomen Vitalis, qui in foveam Leonibus, Ursis, Lupis præparatam incidens, ibi fortè offendit Leonem & serpentem, sed quoniam signo Crucis se muniverat, vivus ibi degit, per Nychthemeron & amplius, liberatus tamen à Sylvano paupere Agricola. Aliam magis similem narrat *P. Ludovicus Richeomus* in *Peregrino Lauretano*, Cap. 138. ex *Johannis Fischeri* Roffensis Episcopi Opere edito A. 1526. adversus Oecolampadium, de sacerdote quodam, qui sub Hyemis initium Italiam versus iter agens, in Alpibus errabundus sub exesa & propendente rupe totam Hyemem transegit in consortio serpentum varii generis, qui lingendo succum è Lapidibus prostillantem vitam conservârant, ipsique sacerdoti blandâ simulatione eandem ad vitam servandam viam commonstrârunt.

Pedati non alati Dracones, quos Regio Lucernensis suppeditat, sunt sequentes.

Primus describitur ex ore Venatoris à supra jam nomina-
Fig. 6 to Schorero, in Literis ad Kircherum datis, his verbis: *Nomen huic (Venatori) erat Paulus Schumperlin, qui nondum montem, quem Flue nominant, venandi caussâ ascendens, juxta*

Fig. VI.
It. 5.

It. 5.

ta ingentis ſpeluncæ oſtium Draconem ſtabulantem A. 1654. *circa Feſtum S. Jacobi offenderit; Erat ei Caput ſerpentinum, collum & cauda longitudinis æqualis, pedibus* 4. *a terra pedem unum & amplius erectis gradiebatur, toto corpore ſquamatus, nec non variis maculis partim griſeis, partim albis, fulviſque conſperſus. Caput habebat Equi haud abſimile, qui mox ac eum conſpexit, magno ſquamarum ſtrictu, intra ſpecum ſe recepit.* Fig. 7.

Secundus *Draco* ſeu *Hydra ingens* A. C. 1499. d. 26. Maji immani ſpecie, patulis auribus, craſſitudine Vituli, longitudine vero 8. Cubitorum, Lucernæ ex Lacu ad Pontem Ruſæ ſecundo fluvio natare viſa eſt. *Lycoſthen. de Prodig.* p. 510. *Etterlin Chronic. Helv.* p. 112. *Stumpf. Chorog. Helv.* L. VII. c 7. *Schilling. Chronico Lucernenſi.* p. 119.

Tertius etiamnum, ſi fabulæ fides habenda, in vivis eſt, viſus non ita pridem à multis *Oſtergaviæ auf dem blutten Eſel*, horæ ſpatio circiter à *Villiſovia* oppido, bipes, craſſus dimidium ferè pedem, ſquamatus, virideſcens, capite craſſo. De hoc plura jam & certiora, quam quæ rumor fert, inquiſivi, quæ eo ſeſe terminant, in fumum tandem abiiſſe Relationem, de quo imprimis poſteros monere volui, ne fabulæ fidem præberent.

Quartum etiam recentiſſimum tertio huic aſſociat rumor, Lucernæ per plateas vagans, vidiſſe eum dicunt ante Caſulæ ſuæ fores Eremitam, ſupra Pagum *Weggis* ad Montem *Regium*, & ita ſtupuiſſe, ut præ timore non auſus fuerit egredi. Sed de hoc quoque nil certi aſſerere poſſum.

IN SUBSYLVANIA.

Memorabilis contigit Hiſtoria, quam ita ex Etterlini Chronico, p. 7. Stumpf. Chron. Helv. L. VII. cap. 2. deſcribit Wagner Hiſt. Nat. Helv. p. 245. *Ab ipſo ſtatim initio, cum Helvetia primum purgari cœpiſſet, fœdus in ea ſerpens, quem Annales noſtri ein Lindwurm appellant, & horribilis Draco repertus eſt apud Subſylvanos, ſupra pagum Wyler. Is pecudes ſimul ac homines profligabat, ut pagus Oedwyler dicere-*

retur, quasi villa deserta. Ibi quidam ex Indigenis nomine Winckelried, cum ob homicidium exulare coactus esset, pollicebatur, si bona cum gratia in pristinam sedem reciperetur, se serpentem illum interfecturum. Id ei magnâ cum lætitiâ concedebatur: Sed cum Dracone debellato, illico brachium, quo cruentum gladium tenebat, hilaris attollens, de Victoria sibi ac popularibus gratularetur, Draconis sanguis ei in corpus destillans præsentem ei mortem attulit. Spelunca, in qua Draco hic stabulabatur, adhuc hodie videtur, & vulgo die Drackenhöle (Spelunca Draconum) appellatur.

Huic jungo Draconis *Sceleton inventum in monte Staffelwand, intra abditum quoddam antrum* A. 1602. *qui ruina montis ex Terræ motu succussi oppressus fuerat*; ut ex relatione supra nominati Schoreri refert *Kircherus*, l. c. & aliud *in Monte Pilati, seu fracto apud Subsylvanos, sceleton Draconis in antro quoque repertum & effossum*, ut *DD. Johan. Casparus Jacobus* apud Sarnenses Medicus peritissimus αὐτόπτης Celeb. Wagnero retulit. v. Wagn. H. Nat. p. 253. *A.* 1689. *d.* 9. *Jul. Ossa nonnulla Draconis effossa mihi oblata sunt, quæ ita sese habebant. I. Dimidia mandibula Draconis cum ingenti dente anteriore, longitudo ejus sesquiquadrantum ulnæ & dimidiæ unciæ, pondo ejus* ℥. *vijß. II. Dens anterior peculiaris, quorum bini in superiore, & bini in inferiore mandibula prominent, longitudo ejus sesquiquadrantum ulnæ, crassities dimidiæ quadrantis, pondo ejus* ℥*ij &* ℥*iij, coloris albidi & splendentis, uti dentes Equorum. III. &. IV. Duo dentes molares, latitudo eorum dimidiæ quadrantis ulnæ, pondo singulorum* ℥ß. *&* ℥*j Radix horum dentium lutea, corona autem albicans. V. & VI. duæ ungulæ digitorum pedum, obtusæ & cinereæ, cujuslibet pondo* ʒ*j. VII. Os femoris, coloris lutei, longitudo ejus sesquiquadrantum ulnæ, sed utroque capite destituebatur, pondo ejus* ℥*ij &* ʒ*iij. Hæc Wagnerus in MSC.* Suspicor ego, reliquias hasce, ossium esse non tam Draconis, quam Ursi, confirmor in hac Conjectura ex Observatione A. 1718. facta, ossibus scil. in crypta altissimi Montis Glaronensium, *Oberürner Schwendi* repertis, & pro reliquiis Draconis alicujus agnitis, quæ aliud non sunt, me ju-

Fig. VIII.

judice, quam ursi alicujus, qui forte in hoc Antro Hybernacula quæsivit, exitu post denegato, ut fame perire necessum habuerit. Pergo ad

DITIONEM GLARONENSEM.

Vergente Æstate A. 1717. offendit Rhizotomus Josephus Scherer Navaliensis ad Radicem Glarnischii, semihorâ supra Glaronam, animal capite felino, oculis protuberantibus: pedem longum, corpore crasso, quadrupes, duabus veluti mammis ex ventre propendentibus, caudâ etiam pedali, squamosum, & multicolor. Hoc baculo acuminato transfodit, asserens, molle fuisse & sanguine virulento plenum, ut ex gutta affusa cruri, id intumuerit, & curæ menstruæ exposuerit. Rogavi Rev. Dominum Henricum Tschudium, Ecclesiæ Suandensis Ministrum, ut per virum probum inquireret in ossa sceleti residua, quorum aliquot transmisit d. $\frac{16}{27}$ & ult. Apr. 1718. quæ inter rariora mea adservo. Intimavit idem Tschudius, vivere in pascuo alpino Rossmalt Lacertarum quoddam genus magnum, & misit simul autographas Præceptoris Steinmülleri, qui in ossa residua inquisivit, Glaronæ datas d. $\frac{9}{20}$ Apr.

ABBATISCELLANIS

Adjudicari debet sequens Historia, ex Wagn. H. N. p. 250. desumta. *Cum Johannes Egerter, dictus Martishans, vir honestus & septuagenarius, ex vico Lienz, Baronatus Saxensis, ante 22. annos in Alpe Commoor, viciná Præfecturæ Saxensi degisset, loco dicto im* Wellerschen Gang *in Draconem horrendum sub rupe degentem, immani capite, bifidâque linguâ, longè hanc è faucibus evibrantem, incidit; Colore is atro, striisque luteis distinctus fuit; dorsum à capite ad caudam usque nodosum, alvus vero coloris flavi & aurati apparuit: ad anteriorem Corporis partem cruribus duobus, magnitudine circiter unius pedis fuit instructus; posteriorem corporis partem probè animadvertere non potuit; at caudam prælongam, flexu multiplici involutam observabat.* Fig. VIII.

Draco hic viso viro sursum se erexit, & anseris adinstar sibilum edidit, ex cujus afflatu Cephalalgiâ ac Vertigine vir ille fuit correptus, Oculique ejus maxime debilitati sunt, & nisi subito fugâ sibi consuluisset, vim à bestia sibi illatam fuisse persuasum habet. Usus autem postmodum Medicamentis Ophthalmicis pristinam visus aciem recuperavit. Hæc ex relatione ipsiusmet viri, adhucdum vivi, cui hoc accidit, cuique plena fides adhibenda est, Rev. D. Joh. Georg. Denzlerus, V. D. M. im Sennwald, Baronatus Altosaxensis, communicavit. Hactenus Wagnerus, l. c. Color flavus & ater, quo Draco hic fuit insignis, inter genuinas refertur notas. Scribit Avicenna *facies ipsis esse flavas & nigras*, & Nicander Φράζεο καὶ χλοάοντα δαεὶς κυανόντε Δράκοντα. *Etiam peritus describe flavum & nigrum Draconem.* Effectus, quem Draco hic noster exeruit in Egerteri corpus, solvit dubiam multis quæstionem, an Dracones venenati sint, nec ne. *Plinius* Lib. XXIX. Cap. 4. *Aëtius*, *Isidorus* scribunt, *Dracones* non habere venena. Unde à Dracone morsos parum dolere scribit Nicander; aliis è contra venenum ei attribuentibus penetrans valdè & pestiferum, præsertim si fuerit

Βεβρωκὸς κακὰ φάρμακα.

pastus malas Herbas.

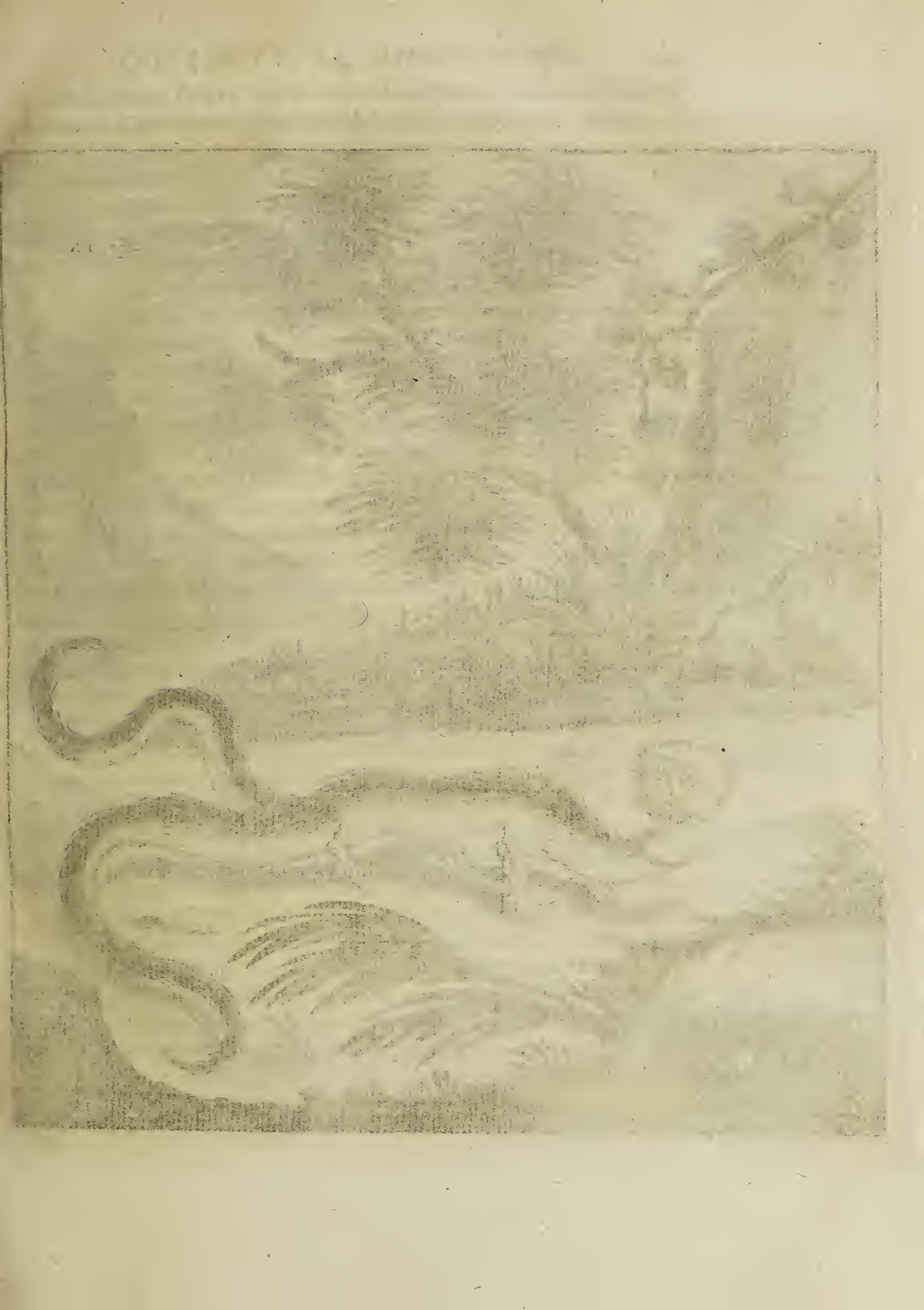
Homer. Iliad. χ. vel θανατηφόρους ῥίζαν ἐσθίει, *mortiferas Radices ederit*, juxta *Ælianum Hist.* L. VI. Cap. 4. In Terris Calidioribus, uti Africa & Arabia, non mirum, si ejusdem generis Animalia venenata magis sint, quam in frigidioribus Regionibus.

Dracones.

pestiferos ardens facit Africa. Lucan.

Hinc apud Heliodorum sagittarii ex Æthiopia μικρὰς μὲν τοῖς βέλεσιν, ἰῷ δὲ Δρακόντων πεφραγμένοις εἰς τοξεύαντες, ὀξὺν τινα καὶ ἀπότομον θάνατον ἐπέφερον, *parvas quidem sagittas, sed veneno Draconum infectas conjicientes citam & acerbam mortem conferebant.* Ipse Sacer Codex venenum Draconibus adserit. Ita in Cantico Moses, Deut. XXXII. 33. *Venenum Draconum vinum eorum.* Et Sap. XVI. 10. τοὺς δὲ υἱούς σου οὐδὲ ἰοβόλων Δρακόντων ἐνίκησαν ὀδόντες. *Filios autem tuos nec veneniatorum Draconum vicerunt dentes.*

In

It. 5.

In Monte *Wand* visos olim Dracones fuisse testatur *P. Clemens Capucinus*, Descript. Montium Abbatisc. MSC.

RHÆTIA.

Montosa adeo est, & cryptis horrida Regio, ut mirum foret nullos dari ibi Dracones.

De Hujus generis Animantibus, A. 1559. & ante visis ita ad *Dominum Henricum Bullingerum* scribit *Joh. Frabritius* Curiâ Rhætorum, A. 1559. d. 18. Sept. *Rumor ille de Dracone illo non omnino vanus fuit, sed quod fit, dum quisque aliud aliquid affingit, per mendacia quoque crevit. Augustinus à Salicibus, vir fide dignus nobis retulit, præsente utroque Consule & aliis bonis viris, eum conspectum fuisse, sed nonnisi à duobus, & quidem separatim, quorum tamen descriptio non discrepet. Non tamen adeo mirum illis hoc accidisse, quod ante* 30. *annos indigena quidam, qui etiam nunc superstes sit, ingentis magnitudinis vermem, in rupe quadam prærupta apricantem, ictu bombardæ confecerit; cujus tabes tam pestilens fuerit, & virus ventum adversum secutus homini visum eripuerit, & cætera ita inflarit, ut vita ejus jam esset planè desperata; Eum tamen, cum vix semimortua membra traheret, domum tandem devenisse, locumque suis demonstrasse, & post aliquot dies illum vermem interfectum.* Hæc Wagnerus in. H. Nat. MSC.

Curiosa sunt, quæ narrat Rev. Dominus *Petrus de Juvaltis*, pastor *Stolii* in Tractu *Bergoniano*, Stul im Bergüner gericht, in Literis, d. 29. Oct. 1702. datis. A. 1696. sub *Fig. IX.* Augusti initium, accidit Bumulgo, *Bartholomeo Alegro de Ponte* ex Jurisdictione Pluriensi, ut vaccas duceret ad Montis *Joppatsch* pascua Stoliensia, & in apice montis, quem solus conscenderit, in Foveâ quadam profundâ (in un grand Fopp) viderit Bestiam in se convolutam, à radiorum solarium incidente splendore rubenti colore signatam, & quiescentem. Curiosus hic Pastor, quid monstri alat hæc Fovea, accessit propius, mox tamen in conspectu habuit Animal evolutum & corpore erectum, duarum circiter ulnarum, ca-

pite felino, sed compressiori, piloso, rubro, micantibus oculis, cingulo candido circa Collum, pedum loco, squamatis, piscis adinstar, appendicibus prædito, Linguâ serpentinæ simili, caudâ bifurcatâ. Hoc spectaculo perterritus pastor fugâ sibi consuluit, sed bestiam habuit celeri motu, quem sagittæ comparavit, insequentem. Præsidium invenit profugus retrò Collem, quem Draco superare non poterat, in ipso tamen Colle furibundi adinstar sese volutans. Dum hæc ita peragebantur, arripuit pastor sclopetum, quo armati frequenter incedunt pastores alpini, & eâ, quâ polluit, dexteritate Bestiam globo feriit, non eo tamen effectu, ut prostrata jacuerit, sed vindictam de hoste suo petitura, hunc non eundo, nec saliendo, sed sagittæ instar rectâ lineâ sese vibrando illi se approximavit, mox tamen à Pastore per lapidationis methodum occisa. Triduo post inventum fuit Animal putredine consumtum, & Muscarum ingens Caterva Cadaveris reliquiis insidens. Talismodi Dracones visos sæpius fuisse à monte *Foppatsch* ad oppositum ei *Vtgeis* vibratorio motu Aërem sulcare testantur Accolæ. Quoad structuram pedum conferri potest hic Draco cum alatis illis in vallibus *Georgiani Regni, qui anserinis pedibus gradatim humi serpunt*, memorante *Paulo Jovio*, Lib. XVIII. Coloris respectu ita hunc, si Comites alios habuisset, allocutus fuisset *Lucanus:*

Vos quoque qui cunctis innoxia numina Terris
Serpitis aurato nitidi fulgore Dracones.

Cui accinuisset *Homerus Iliad.* β. v. 308.

Ἔντε φάνη μέγα σῆμα, Δράκων ἐπὶ νῶτα δαφοινὸς.
Ibi apparuit magnum signum Draco dorso rubens.

Parallelum huic habemus θεόπνευστον Johannem, Apoc. XII. v. 3. καὶ ὤφθη ἄλλο σημεῖον ἐν τῷ οὐρανῷ, καὶ ἰδοὺ Δράκων μέγας πυῤῥὸς. *Et visum est aliud signum in cœlo, Draco magnus, rufus.*

Alia Rhæticorum Draconum Exempla refert Huldricus Campellus Engadinâ Rhætus Cap: 52. *unum narrant* (inquit) *olim Lacusculum Susiensis Montis, Alpium Juliarum nomine etiamnum admodum insignis, incoluisse à Johanne Brancano, Guadensi, Necromantici scholastici opera adjuto, primum mul-*

It.

multis foliorum ſeu virgultarum faſcibus oppletum, deinde vero Oenipontium, inde Oeno amne ſecundo abductum fuiſſe, fera cum diluvie, ac ſæva turbati Aëris tempeſtate ſubſequente nec ſine periculo ibi occiſum tandem. Item alium, quem ſuperioribus hiſce annis à Johanne Maleto in ſolitudine Sant Mauritiano ſtagno vicina, viſum haud ſine noxa fuiſſe, alibi dictum eſt. Certe cum Avus meus maternus Martinus Maſſolius, qui & Baloccius, in ſaxeto horribili ad Radicem memorati Alpijulienſis Montis in ſerpentem ejuſmodi immanis planè, tum amplitudinis, tùm formæ ex improviſo conſpectum incidiſſet, tantus eum horror invaſit, ut totus ſibi diutino morbo correpto, ac lecto affixo decumbenti pilus deflueret, & cutis earum corporis partium decideret, quæ tum ad conſpectum Draconum ſeu bovum certè immaniſſimam belluam nudæ vel veſte non tectæ deprehenſæ fuerunt. Hucuſque Campellus, in Hiſtoriæ Rhæticæ MSC. Appendice, Cap. 52.

COMITATUS SARUNETUM.

Anno circiter 1660. D. Andreas Rodunerus Secretarius & Signifer Præfecturæ Altoſaxenſis, montem apud Sarunetes, (im Sarganſer Land) den Wangſerberg *vulgo dictum, cum adjuncto ſibi ſocio ſcandens, Draconem Montanum magnitudinis horrendæ obvium ſibi habuit, qui ad eorum conſpectum in pedes poſteriores ad magnitudinem Viri ſeſe ſuſtulit, corpus ejus aſperrimis ſquamis obſitum fuit, longitudinem ejus dimidii mali cerealis & moles ejusdem craſſitiem adæquabat; quatuor inſtructus erat pedibus, auribus & facie felis fuit; cauda ejus trium circiter cubitorum longa fuit; venter à pedibus anterioribus verſus poſteriores ſtriis croceis, venarum inſtar erat diſtinctus; dorſum univerſum ad caput uſque ſetoſum, hoc etiam criſtâ inſignitum fuit. Ii autem viam deſerentes regiam, per avia absque damno iter ſuum proſecuti ſunt.* Fig. X. Ita ſæpius citatus Wagnerus Hiſtoriam hancce vernaculâ & propria manu ab. Ampl. D. Landammanno Rodunero, prædi-

cti D. Secretarii filio, exaratam sibique communicatam, Hist. Nat. p. 249. inseruit.

CASTRA RHÆTICA.

Fig. XI. Malis Draconibus adnumerandus venit, quem ante decennium circiter offendit vir quidam probus Mejerus nomine (cujus frater Rev. Domino Camerario Blumero est à servitiis,) supra pagum *Quintam* jacentem sub umbra Abietis proceræ, pedatum, alatum, alis rubris maculis notatis, argenteo nitore veluti splendentibus, respirando veluti suspirantem, & alas subinde commoventem, quo tamen viso mox rediit. Biduo post subsecuta est grandinosa Tempestas, quæ confirmavit communem Alpicolarum Traditionem, quod communiter graves sequantur Tempestates, si alicubi videantur Dracones. Non sane destituit eos sana Philosophia. Aëre rarefacto, & tempestate imminente novimus è latebris suis prodire Lacertas, Salamandras, Ranas, & id genus Animantia alia.

Ultimo loco non præteriri debet, apud Gentes nostras alpinas passim Torrentes sævos homonymon esse Draconum; solent enim, ubi Torrens quidam per Alpium declivium cum impetu ruit, & vastas mole Petras, Arbores, aliaque secum rapit, dicere, *es ist ein Drach ausgefahren, erupit Draco*, cui Phraseologiæ ansam forte dedit Draconum pernicitas, & adscribenda, quod non negaverim, multorum, qui circumferuntur in ore populi, Draconum Historia mendax. Hoc tamen non obstante, satis superque ex hactenus allatis Draconum Helveticorum Exemplis, iisque collatis cum Exoticis, patere judico, dare id genus bestias, seu proprium constituant Animantium genus, seu Monstris Serpentum, quod multi volunt, adnumerari debeant. Patet item, non unius esse speciei omnes, alios nempe alatos, alios apodes, Anguibus seu serpentibus accensendos, alios pedatos, quos cum Lacertis potiori jure conferas, differre item colore, squamis, partium Corporis figura: Ut hinc manca admodum sit, saltem Historiæ Helveticæ minus congrua, Notarum Cha-

Fig. XI.
It. 5.

Characteriſticarum enumeratio, quas habet *Bochart.* lib. cit. p. 435. quod nempe Dracones à Serpentibus diſtinguat, 1. *vaſta moles* 2. *Barba ſub mento & palearia.* 3. *Dentium ordo triplex.* 4. *Color niger, rufus aut cinereus.* 5. *Rictus Oris ingens* 6. *Quod aſpiratione ſua non ſolum Aërem attrahant, ſed & aves ſupervolantes.* 7. *ſibilus terribilis & aliquomodo lugubris, unde dicuntur* תנין *Tannin.*

Nunc tempus eſt, ut promoveamus pedes.

In Templo Cathedrali, quod pro Patrono agnoſcit S. Leodegarium, vidimus præter veſtem ſacerdotalem ſupra memoratam, in qua acu picta cernitur Draconis effigies, Organum Pneumaticum percurioſum, quod ſui ſimile vix habet, ſaltem non in Helvetia. Altitudo fiſtulæ maximæ eſt 37. pedd. pondus 12. Centenariorum, fiſtularum omnium numerus ſurgit ad 2713. ad quas omnes patet aditus unicus per 50. ut vocant, Regiſtra. ὁ'ϱγανοποιὸς eſt *Johannes Gyslerus* Salisburgenſis, cujus effigies ſuſpenſa & viſitur in Templo, addito A. 1651.

In Curia ſuſpenſa viſitur Mappa Topographica Lucernenſis Territorii confecta à *Joh. Henrico Wägmanno*, Cive & Geometra Lucernenſi, cujus Exemplar aliud poſſident R.R. P.P. Capucini Lucernenſes, & tertium Bibliotheca Civica Tigurina. Apographum ego elaboravi hoc Anno, adjuncto Locorum Indice Alphabetico, & ſubjunctis Caſtrorum & Arcium totius Ditionis Lucernenſis Inſignibus.

Altitudo Mercurii in Barometro fuit die 18. & ſequenti *Lucernæ* 23″. 9‴. eadem adeo, quam habuimus Tugii. Aſſerunt tamen unanimi ore Accolæ Lacus IV. Civitatum Sylveſtrium, quod vero videtur conſentaneum, trajicientibus Immiſea Kusnacum, & ad aſcenſum deſcenſumque probe attendentibus, eſſe hunc altiorem Lacu Tugienſi, adeo ut, ſi transfoderetur fretum, periculo inundationis exponeretur Tugina πεϱίχωϱος.

Dies 19. Jun.

Dicatus eſt aſcenſui in Montem *Pilati*, quem peculiari libro *Mons Pilati.*

bro descripsit χαριέςατος noster Gesnerus, ut nos diffusiori labore supersedere queamus. Filum tamen Itineris nostri, ne interrumpatur, tendere è re duco. Radix *Montis* hujus *Fracti*, ita namque propter scopulos, in quos diffracta sunt Juga ejus, vocabatur olim, hodieque *Fracmünt*, *Fracmunt*, *Fracmont*, ab urbe Lucernâ distat fere bihorio. Itur eo per viam planam, campos & prata florida, sylvas frondosas, juxta antiquæ Arcis ruderâ, quam ab Anglo quodam possessam volunt. Primus, isque præceps satis Ascensus fit ad Pagum *Hergiswald*, *Hergottswalt*, ubi A. 1486. vitam Eremeticam degere cœpit *Johannes Wagnerus*, Riedlingâ Suevus, antea Monachus Cartusianus, & postmodum A. 1603. in honorem Divæ Virginis & memoriam Sancti hujus viri erectum est sacellum satis magnificum, variis nunc Sanctorum reliquiis dives, quo confluunt undique ex vicinioribus æque ac remotioribus locis. Nescius vero sum, an hîc loci inter alia κειμήλια, asservetur adhuc, quem ego reliquis longe præferrem, A. 1660. d. 26. August. *in Uraniorum Ferri fodinis*, im schwartzen Ertzberge, *in medio saxi lapis inventus Ferrarius, in spiras convolutus, in cujus centro Deiparæ infantem in ulnis gestantis imago non sine stupore aspectantium apparuit*, quam Typis una cum historica relatione edidit generosus Dominus *Conradus de Sonnenberg*, cujusve Iconem *Mundo subterraneo* inseruit *Kircherus* Tom. II. Lib. VIII. Sect. II. cap. 2. p. 49. ejusque meminit ex Kirchero *Wagner Helv. Nat.* p. 328. *Hic ne ipsa quidem omnis bonæ malæque materiæ fœcunda artifex Natura rationem redderet*, ut verbis utar *Valerii Maxim.* Lib. I. Cap. 6. Oedipo opus habent ii præsertim, qui ex vanæ superstitionis obtentu miraculosi quid crepant, vel Archei, nescio cujus, in visceribus Terræ laborantis opus hoc esse volunt. Ast alia mihi mens, Deiparæ inde à tot sæculis, à Pontificiis cultæ imaginem à fossore in fodinas delatam; ibi relictam & Martiali succo, figurâ servatâ, petrefactam atque obductam judico. Subscribent, qui tot hujus generis Icunculas in Fodinis Saxonicis vel invenerunt ipsi, vel ex relatione aliorum norunt. Ex deserto hoc sylvoso DEÆ sacro, non DEO,

quod

quod tamen poſceret ipſa nominis ſignificatio, *Gotteswald*, habet Kircherus *Hergis*, vel *Hergottswald*, id eſt, Dei vel Domini Dei ſylvam vulgus, ulterius aſcendendo devenimus in *Eigen* vel *Eyenthal.* Vallis hæc eſt peramœna, ſui quondam juris, per horæ ſpatium ad ipſam Equis non amplius ſuperabilem Montis acclivitatem protenſa, paſcuis dives, qua partim Noſodochio Lucernenſi attinent, partim privatis, & Senntenas plures lacte replent. In hac valle altitudinem Mercurii habuimus 22″. 3‴. hora 9. ante meridiem, cœlo ſereno, monte tamen nebulis circumdato. Hæc, ſi conferatur cum altitudine Lucernæ Urbis, perpendiculum dat 1280. pedd.

Aſcenſus ex Valle hac *Eigenthal* ad Montis ipſius ſcopuloſa juga duplex eſt, unus præceps admodum, ſed brevior, in viâ ſiſtens *Fontem Febrifugum*, è quo ad nauſeam uſque bibunt Accolæ contra Febres intermittentes: alter longior & facilior, quem nunc tentavimus. *Fons Febrifugus.*

In Montis jugo, non tamen ſupremo, quod partim propter Corporis laſſitudinem, partim propter longinquitatem viæ adhuc emetiendæ ſcandere non lubuit, Mercurii altitudo fuit 20″. 4‴. quæ nobis indicabat, altiores nos eſſe valle ſubjectâ alpinâ Eigenthal 1520. & Lucernâ urbe 2800 pedd; prorſus uti eam comperi A. 1702. atque etiam οὐρεσιφοίτῃ illius Anni inſerui. Confirmat hæc iterata nunc in eodem loco Obſervatio Praxin, qua utor in Locorum altitudinibus dimetiendis, Barometricam.

In hoc Montis Fracti Cacumine, è quo diffuſus admodùm patet in Helvetiam περιχώρον proſpectus, Phænomenon obſervavi, quod omnino meretur dignam ſui recenſionem. Sunt Pini & Abietes, quo altiori loco ſitæ, eò brevioris ſtaturæ, foliis pene nudæ, & à frigore ſemiuſtæ, ſed inſuper ramos habent, non æqualiter undique diffuſos, ſed verſus meridiem tortos, manifeſto indicio, quanta ſit vis Boreæ Culmina hæc Pilati Montis libero motu trajicientis, vis, inquam, ramos arborum in contrarium ſitum torquens, & fibras tortas frigore perenni conſtringens. Jucundum in ſylvæ ſeminudæ horridâ facie, & Hyeme, ut ita loquar, æſtivâ ſpectaculum, quod

adnumerari poteſt circulorum, qui in Arboribus vulgo Anni vocantur, illi Phænomeno, è quo Plagas Mundi dignoſcere licet. Sunt hîc totidem Arbores, totidem Magnetes, tot acus Magneticæ, quot rami. In Americana *Terra del Fuego* dicta Arborum rami à violentia venti occidentalis verſus ortum ſunt tracti, teſte Itinerario Jacobi Hermitæ in Indiam ſuſcepti Itineris A. 1623., quod extat Tomo IV. *Recueil des voyages, qui ont ſervi à l'etabliſſement de la Compagnie des Indes orientales* Amſt. 1705.

Ex parte Montis ſeptentrionali, antequam Culmen attingitur, ſunt Lacus illi vel Lacunæ potius (duæ enim ſunt, una inferior paulò alterâ) Pilati, de quibus plura dicere nunc non attinet, quam id, quod alibi quoque indicaſſe me memini, eſſe fabulas meras, & anilia deliramenta, quæ de Pilato in Lacum demerſo, & tempeſtates occaſione Lapidis injecti excitante, olim fuere tradita.

Montis Facies Meridionalis, quæ ſubſylvanorum eſt, multum nobis negotii faceſſit. Præceps eſt ea, per plures ſilvas & paſcua quædam illis intermixta, per laſſantes crurum labores, Alpnacum ducens. Horridior fuit ante ſeculum, & quod excurrit, & ſylvoſa prorſus Montis Pilati hæc Auſtro expoſita Facies, quæ tamen magis & magis excolitur, Privilegio accolis dato, cujus tenore ſylvoſum quoddam ſpatium Arboribus denudatum, & in Carbones redactum, in paſcuum ſibi proprium commutare poſſunt Carbonarii.

Alpnach. *Alpnaci*, *Alpnach*, ubi pagus eſt & Navium ſtatio, Barometri altitudinem habuimus 23″. 8‴. quæ Lucernæ hodie fuit 23″. 9‴. quæ unius ſcrupuli differentia nos non impedit, quò minus eundem ponamus utriuſque Loci, Lacui adſiti, ſitum. Credibile eſt, delapſum quoque eſſe Lucernæ Mercurium ad 23″. 8‴. Tiguri fuit hac die altitudo 23″. $7\frac{1}{2}$‴. in duplici autem minori Barometro aſcendens Mercurius ad gr. 56. ad 76. inſignem in Atmoſphæra indicavit rarefactionem, quam craſtinâ veſperâ ſecuta eſt pluvia larga cum Fulguribus & Tonitribus. Vi obſervationis hujus eſt Muſeum meum elevatius Lucernâ, Alpnaco, & ſic quoque aliis Lacui adſitis Locis 120. pedd. & Lacus ipſe IV. Civitatum

tum Sylv. ejusdem fere situs Horizontalis cum Tigurino, quod alibi quoque innui.

Dies 20. Junii.

In Alpnacensi portu habuimus altitudinem Mercurii 23″. 8‴. cœlo sereno & calido.

Dum solveremur navi, delineavi prospectum in montes *Lopperberg*, *Bürgenberg*, pone quos eminus visitur Suitensium mons *Hacken* dictus, & ad dextrum latus *Der muterschwanderberg*, qui Amphitheatri instar sinum hunc Lacus IV. Civitatum sylvestrium ambiunt,

In hoc Sinu montibus undique ferè clauso Exemplum occurrit *Ventorum statorum*. Nam occidente Sole spirare incipit Zephyrus, qui durat ad sequentis usque diei horam nonam antemeridianam. Hunc sequitur orientalis, quem vocant den *Heiterenwind*, regnans usque ad vesperam. *Venti stati.*

In hoc Lacus sinu occurrunt Fontes quidam Historica Relatione haud indigni.

Ad Fretum ipsum inter *Loppiam* & *Rotzberg* est Fons Temporarius Majalibus adscribendus, cujus meminit *Wagner Hist. Nat. Helv.* p. 131. ex *Cysati* IV. Waldstetten See Beschreibung. p. 248.

Periodos non ita regulares, sed mirandas magis absolvit alius Fons *an dem Bürgenberg*, qui etiam, ut Majalis, ad initium æstatis oritur, sed *sæpe unico die octies vel decies cessat, ac cursum suum redintegrat. Wagner* ex Cysat. l. c.

Ad Loppiam, ander Lopp, Fons sulphureus extat frigidus, qui mox ibidem in Lacum IV. Civit. Sylv. se exonerat. Wagn. p. 126. ex Cysat. l. c. *Fons Sulphureus.*

Copiosior magis est, quem vidimus & gustavimus, è regione Loppiæ, *im Rotzloch*, sulphur copiosum odore pariter & sapore prodens, quo utuntur ibi ad potum, balneum & culinam. Scaturit hic diversis Locis, mox tamen rivo præterfluenti, *Rotzbach*, aquas suas communicat, adest hîc Sacellum & Mo- *Rotzloch.*

Molendinum Chartaceum. Hic quoniam ſubſiſtere neceſſum habuimus per horulæ ſpatium, binos delineavi proſpectus.

Stantium. Ex Rotzloch pedibus continuavimus Iter ad vicum vel oppidùm *Stanz*, *Stans*, *Stantium*, *Stationem*, *Stannes*, quondam, ante ſcil. Annum. 1150. totius Subſylvaniæ, nunc vero vallis duntaxat inferioris primarium, quod ſuperbit Templo pulchrè exornato *Marmore* nigro albis maculis interſtincto, quod inde haud procul *im Wieſenberg* effodiebatur.

Oedweiler. A Stantio haud longe abeſt Pagus *Oedweiler*, deſertam villam Latium dixerit; Nomini dedit originem Draco ille Regioni, præcipuè verò accolis, infeſtus, qui totam *περίχωρον* commutaſſet in deſertum, niſi ab Heroë illo Helvetico, quem *Struthii Winckelriedii* nomine inſigniunt *Annales Stantiani*, fuiſſet occiſus. Vult Tſchudius Hiſt. MSC. ad A. 1250, quo Draco occiſus dicitur à Winckelriedio, eundem hunc eſſe, qui pro Imp. Friderico à Pontifice Gregorio X. excommunicato militiam ſecutus, ob præſtantia geſta Eques fuit declaratus. In Monte vicino adhuc conſpicitur Caverna, *das Drackenloch* dicta, in qua Draconem degiſſe fama eſt. Hiſtoria vero ipſa depicta viſitur in Sacello prope Oedweiler.

Stantio relicto ivimus porro per pagos *Oberdorff*, *Allweil*; juxta ductum Fluvii Aa, ad dextram habentes *den Wieſenberg*, ad lævam pagum *Nieder Rickenbach*: per *Wolffenſchieſs*, *Graſenohrt*, ubi ſedes quondam Comitibus Habſpurgenſibus, nunc Monachis Angelimontanis recreatoria: tandemque ſerâ admodum veſperâ, & à pluviâ, quæ cecidit, largâ bene madidi venimus in *Angelimontanum Cœnobium*.

Angelimontanum Cœnobium.

Dies 21. & 22. Junii.

In hoc Angelimontano Benedictini ordinis Cœnobio manſimus per biduum, uſi liberali humanitate Reverendiſſimi Domini Abbatis *Joachimi* & amicâ converſatione Primatum illius Monaſterii.

Die

Die 21. habuimus Mercurii altitudinem 22″. 1‴. & Die 22. 22″. 2‴. cælo ſereno.

Tiguri die utroque 23″. 7‴. ante meridiem, & poſt 23″. $7\frac{1}{2}$‴. unde judico altiorem eſſe Angelimontanam hanc vallem Horizonte Muſei mei 1360. vel 1200. minimum pedd.

Monaſterio huic eſt à ſecretis Dominus N. *Tſchudius*, ex prænobili illa Tſchudiorum familia, quæ ſeculo X. & ſequentibus nomine venerabilis Abbatiſſæ Seckingenſis Majoratum Glaronenſem poſſedit. In hujus manibus magno mei gaudio vidi, & pro temporis brevi ratione perluſtravi, MSC. duplex, utrumque ſtudiis Hiſtorico-patriis apprimè inſerviens. Unum eſt magni illius *Ægidii Tſchudii*, cujus vitam alibi dare animus eſt, αὐτόγραφον, continens Hiſtoriam Inſignium Familiarum & Helveticarum Nobilium, unde velut ex Equo Trojano magna Auſtriacæ Nobilitatis pars originem ſuam trahit. Picta in unico hoc Inſignium Tomo videas ſtemmata non minus quam mille, ſuis ſingula coloribus illuſtrata.

Alterum eſt *Pinus Tſchudiana, ſeu Genealogia Familiæ Tſchudiorum à Glarus, quam partim ex vetuſtiſſimis Inſtrumentis, partim ex D. Ægidii Tſchudii de Glarus, & ibidem olim Landammanni, viri eruditiſſimi ſcriptorum Monimentis, & aliis in gratiam omnium Tſchudiani Stemmatis Nepotum per* 8. *amplius ſecula ordine deduxit, & fideliſſimè concinnavit Hermannus Hermanni*, J. C. A. 1628.

Ita biduum conſumpſi excerpendo ex his Codicibus MSC. ea, quæ profectura mihi videbantur ad Hiſtoriam Naturalem, tum Geographicam, tum Heraldicam.

Dies 23. Junii.

Bono manè in Cœnobio fuit Mercurii altitudo 22″. $1\frac{1}{2}$‴. & Tiguri in meo Muſeo 23″. $7\frac{1}{2}$‴. unde prodit media altitudo Horizontis Angelimontani 1280. pedd.

Cœnobio & Cœnobitis poſtquam valediximus, Iter noſtrum proſecuti ſumus verſus occaſum, & primo quidem aſcendimus ſylvam acclivem, dehinc pertranſivimus alpinum

pascuum, & rursum Montis jugum admodum præceps, quo superato obviam venit Pascuum Trublense, *die Trübli alp*, & *Lacus* montanus *Trubliensis*, *der Trüblisee*, qui Territorii est Subsylvani, ex aquis glacialibus & nivosis, è monte *Tittliaco*, *Tittlisberg*, defluis collectus. Meminit hujus Wagner. Hist. Nat. Helv. p. 57. sub nomine *Lacus Trubbii*, *Trübbi* oder *Trüplisee*, additque *magnos eum proferre gobios*.

Nova hinc vincenda fuere juga, antè, quàm pertingere potuimus ad summum Culmen *Auf Joch*, id est *Jugum* dictum, ubi Terminales sunt Lapides Bernense inter & Angelimontanum Territorium. Supremum hoc jugum attigimus horâ 10. antemeridianâ, & Mercurii altitudinem observavimus 19″. 2‴. indeque conjectavimus altiores nos esse Angelimontanâ valle 2320. & Tigurino Horizonte 3600. pedd. quæ eadem ferè est altitudo Gotthardi. Altiora tamen utrinque habuimus juga, ad lævam quidem *den Ochsenstock*, *Rauchstock*, *Tittlisberg*, æternâ nive & glacie obsita, ad dextram *den Geissberg*. Descendimus hinc oculis usurpaturi perrarum illud *Fontis Engstlani* Phænomenon, de quo nonnulla inserui

Fons Engstlanus. οὐρεσιφοίτῃ A. 1702. p. 26. sed non adeo felici successu. Nondum enim aderant senni, seu Pastores Engstlani cum Animantibus suis cornupetis, ut adeo Anno jam citato, d. 18. Aug. sero nimis post Alpicolarum discessum, nunc vero citò nimis ante eorum adventum huc venerim. Curavi tamen ne nihil egisse dici possem, accersi ex inferioribus Vallis Engstlanæ casis hominem, qui sua prope Fontem Engstlanum pascua habet, & Junium Juliumque menses hic terit, ut ab eo perquirere possem rei ipsius historiam. Is ex longa Annorum experientia, consentientibus unanimiter omnibus vallis incolis, testatur, præter ea, quæ loco ex οὐρεσιφοίτῃ meo citato legi possunt, prorumpere ordinario mane & vesperi præcedente aliquando murmure quodam subterraneo, & repleri sensim foveas, quas vidimus bipedales circiter in profunditate, ut tandem summum illarum fovearum marginem lambat, & inde exundet tanta quantitate, quæ molæ pellendæ suffena foret; Fluere fontem aliquando per duas vel tres horas, aliquando per totam noctem ad sequens mane; aliquando et-

iam

iam cohiberi prorſus fluxum, præſertim ſi immundi aliquid in eo lavetur, quam circumſtantiam unanimi ore adſerunt, quotquot hac de re adlocutus ſum. Aquam ipſam eſſe frigidiſſimam & limpidiſſimam, & maxima aviditate guſtari â jumentis, quæ fluxum fontis expectent veluti ſtudio, ut de eo bibant potius, quam de aliis etiam pellucidis aquis, quæ largâ in eodem paſcuo ſcaturiunt copiâ. Ferri has Aquas periodicas tam leni murmure ſuper paſcuum, & veluti tacitas, ut Rorem Herbis inſidentem non abluant, hicque per medium Engſtlani Fontis Cryſtallini conſpici facile poſſit in ſingulis ejus Guttis Gramini inſperſis. De rei ipſius veritate in generali ſumta, ſi non ſingulas admittere velimus circumſtantias, non eſt, cur dubitemus. Noſtrum erit Phænomeni tam rari, cui ſimile in Europâ vix fortè occurrit, inveſtigare cauſas, ad quarum enodationem non parum juvat conſideratio ſitus: Eſt namque paſcuum hoc Engſtlanum, & ſpeciatim fons noſter Temporarius clauſus Alpium altiſſimarum perenni nive, Glacieque obſitarum Jugis; ad Septentrionem ſtrata horum Jugorum laminaria ad occaſum ſunt inclinata: Altiori quam Fons ipſe, verſus ortum ſitu locatus eſt haud procul *Lacus* ipſe *Engſtlànus*, der *Engſtler-See*, ex Aquis Glacialibus confluis collectus, qui quidem effluit per *rivum Engſtlanum*, *den Engſtlen Bach.* Hæc omnia, ſi ad Philoſophiæ modernæ Trutinam perpendantur, & imprimis ad Mechanicæ Leges reducantur, ætiologiam admittunt ſequentem, Fratri meo *Johanni* communicatam à ſubtilis ingenii Mathematico Baſilienſi, *Joh. Jacobo. Hermanno*, Profeſſore nunc Matheſeos Francofurti ad Oderam, in qua ego pro nunc acquieſco. *Conjecto*, inquit, *quod præaltorum Montium vallem Engſtlanam ambientium juga Nivibus tegantur, quæ actione Radiorum ſolarium ſufficiente (qualis contingere incipit menſe Junio) liquefactæ magis magiſque, Terræque ſeſe inſinuantes, per meatus ſuperficiei propiores defluant, atque in aliqua intra montem aut vallem prope locum, ubi Aqua, aut Fons ille erumpit, Lapidum aut Argillæ receptacula effundatur. Receptaculum ipſum (in quo mea opinione totum reciprocationis in fluxione negotium*

con-

consistit) ut intus natura id aliquo veluti Siphone muniverit, cujus crus intra Receptaculum brevius, id vero extra idem longius existat. Sit P. Q. Receptaculum, in quod per meatum A B C. Aquæ vel Nives colliquatæ se exonerant. Sipho incurvus à Natura forte constitutus est HIK, cujus IH. crus brevius, IK vero longius, & suppono quidem crus IH. minus esse altitudine & profunditate Receptaculi, ejusque orificium H propè fundum consistere. Hisce positis perspicuum est, nullam Aquam effluxuram esse per Siphonem HIK, nisi Receptaculum PQ. impleatur Aquis per meatum ABC. fluentibus usque ad altitudinem aut superficiem potius ED. summitatem Siphonis HIK. stringentem, aut etiam altiorem, quam ubi contingit, statim aqua sese per longius crus IK. exonerabit, & fluxus Aquæ continuabit, adjuvante Aëris pressione, donec totum Receptaculum fuerit examinatum, tuncque fluxus omnino cessabit. Hoc casui nostro ita accommodo. Mense Junio Solis actio efficax admodum est, calorque ejus magis magisque intenditur, usque ad Solstitium. Toto hoc Tempore Nives liquefiunt, montemque per rimas subeuntes versus Receptaculum defluunt, idque versus horam 7. vel 8. adusque ED. implent, & quia hæc superficies Siphonem in F. stringere ponitur, effluxus aquæ per Siphonem incipiet, & ut dictum, perseverabit usque ad totalem evacuationem; Fons adeo prope K. cessabit, donec Aquæ per ABC. in parva quantitate & lente decurrentes sub vesperam receptaculum iterum impleverint, quo in casu fluxus incipiens eo usque continuabitur, donec nihil amplius remanserit in Receptaculo. Quod si autem pluviæ copiosæ, vel Imbres accedant, satis per se liquet, quod velocissimo & copioso Aquæ influxu in Receptaculum plenum id permaneat, per id tempus, adeo ut fluxus in eo casu per aliquot dies continuetur. Hæc *Hermannus* argutè & solidè. Ex hoc Siphonis reflexi fundamento solvi quoque potest rarum illud Fontis Temporarii Phænomenon apud *Subsylvanos, an dem Bürgenberg, qui etiam tempore æstivo exoritur, & sæpe unico die octies & decies fluere cessat ac cursum suum redintegrat,* teste *Wagnero, Hist. Nat. Helv.* p. 131. ex *Cysati Description. IV. Civit. Sylv. p.* 248. nec non

non Fontis illius *Kachemirensis* in *Magni Mogolis* regno, qui ter de die fluit, & singulis vicibus per ¾. horas durat, teste *Bernier Voyag. de Kachemire*, p. 167. Nam pro diversitate crurum in Siphone reflexo, pro varia hydrophylaciorum figura, pro variante citiori vel tardiori Aquæ influxu variare potest multis modis Aquæ effluentis reciprocatio, arte etiam imitanda juxta leges Philosophiæ experimentalis modernæ. Hoc in Fonte Engstlano concipere nondum possum, quod ex immundarum rerum in eo lotura, Excrementorum humanorum voluntaria vel studiosa depositione, cohiberi possit non tantum præsentis Aquæ, sed & venturæ, cras vel perendie, effluxus, non item à fœcum, quæ à vaccis deponuntur, egestione, quod pastores loci attestantur. Sphingem hic ago, sit alius Oedipus. Fontis Engstlani miraculum sequentibus Rhythmis describit *Räbman Gespräch von Bergen.* p. m. 200.

Darneben Aengstlen ist gelegen,
Da im Brachmon ein Brunn fleust an,
Sonst man kein Wasser gspuren kan.
Dann so das vieh auf d'Alp wird bracht,
So lauft der brunnen an mit macht,
Allein im Tag umb Tranckens stund,
Sonst er zukommen nie begund,
Am morgen, und am abend zwar,
Darzwischen er ertrochnet gar.
Das ist dem vieh gar nicht verborgen,
Darum auf Zeit wartets ohn Sorgen,
Bis das der Brunnen selbst lauft an,
Sieht man das vieh darumher stan,
Und so die zeit der drey monat
Abglauffen, und ihr ende hat,
Das man das vieh von hinnen treibt,
Der brunn fur desshin ausser bleibt,
Bis widerum in Brachmonats tag,
So vil Gotts Gnad und Hand vermag.

Vergit tota Vallis Engstlana ab ortu ad occasum, & est aquis crystallinæ Diaphaneitatis plenissima, ut ab utraque, præcipue vero sinistrâ (descendenti tibi) parte, jucundo

ſpectaculo videas Catadupam unam poſt alteram. *Im Gentel*, (paſcuum eſt hujus vallis alpinum) in diſtantia circiter pedum 20. ex ipſis rupium fiſſuris proſiliunt totidem ferè numero Torrentes, quorum plerique molæ verſandæ ſufficerent, ut jugorum horum viſcera hydrophylaciis plena reputem.

Ad viam paſſim offendimus *ſaxa fiſſilia* coloris rubri; nec non *Lithantraces*; & *venam Ferri* ſtamiticam, quæ effoditur in Monte *Baumgarten*, ad *vallis Engſtlanæ* dextram, *Müllethal.* & excoquitur in *Müllethal*, ubi ſub veſperam hoſpitium ſumſimus, pluviâ, quæ à meridie nos prehendit, largâ, bene madidi. Hic fuit Mercurii altitudo horâ 7. poſt meridiem 22″. 7‴. unde conjecto eſſe hanc vallem Müllethal, jugo, quod hodie tranſivimus, ſummo inferiorem 2800. vel 2740. ſi inde à pluvia lapſa Mercurium aſcendiſſe ſupponas ſcrupulum unum altius, quam tempore conſtanti ſereno. Reſpectivè ad Angelimontanam vallem hæc Bernenſis eſt 400. pedd. profundior illa.

Dies 24. Junii.

Vallis Haſela. Ex Müllethal deſcendenda nobis porro eſt Vallis *Haſela*, das *Haslethal*, quæ præ aliis Territorii Bernenſis partibus ſuis gaudet Privilegiis, nec per Præfectos regitur, ſed per Ammannos ex ipſa Plebe Haſelana eligi ſolitos.

Dives eſt hæc vallis Paſcuis, & Aquis, quæ in Müllethal, & infra hunc Pagum undequaque confluunt. Ab ortu influit *Engſtlanus* rivus, *der Engſtlenbach*, qui in imis vallis Engſtlanæ partibus nomen aſſumit *des Genteler Waſſers*, & magno cum furore per ſaxorum crepidines pagum alluit. Altiori paulo loco ex monte *Suſt* Uriis contermino, & ex alpe *Trifftana*, *Trifftalp*, oriuntur aliæ Aquæ, & has inter *Trifft*, diſtinguenda ab illa, quam ex monte *Jugum* dicto, *Joch*, oriri, & in lacum IV. Civitat. Sylveſt. ſe præcipitare ſcribit *Wagnerus Hiſt. Nat. Helv.* p. 57. & 81. & de qua ego quidem nihil hactenus reſcire potui. Forſan intellexit Hiſtoriographus noſter per *Lacum*, auf Joch, limpidum, ſed ob-

ob Aquas glaciales Piscium expertem, ipsum *Lacum Engstlanum*, de quo supra, & per *Triftam*, *Rivum Engstlanum* seu *Gentelensem*, qui postea Aquas suas *Triftæ* communicat. Ex Müllethal defluunt Aquæ Fluminis vim & formam jam adeptæ sub titulo *des Gademer Wassers*, inter profunda sæpe saxorum præcipitia, spumante æstu. Flumen hoc Gademense jungit se infra pagum *Weiler Arolæ*, quæ ultima sua stamina juxta plerosque habet in supremo *Grimsulæ* Montis jugo, in loco Glacie alpina obsito, in *Aaren* dicto, juxta alios vero in Monte *Wetterhorn*, in progressu suo varios ex diversis montibus & vallibus recipit Torrentes, ex quibus cogniti mihi sunt, *Das Gelmer Wasser*, *Das Urbach Wasser*. Ad dextram Pagi *Weiler* Arcis *auf Resti* collapsa visuntur rudera, juxta quam defluit Rivus *Altbach*, & *Müllebach*, sicuti ad lævam Torrens *Reichenbach* ex Alpe *Scheideck*. Spatium inter Müllethal & Hasle æstimatur duarum horarum. *Hasela* ipsa, *Hasle*, pagus & Parochia est latè diffusa, ut ad eam pertineat tota Vallis Haselana, ad summa usque Montium juga protensa. *Haselâ Brientium* itur juxta Arolæ ductum per Pascua plana trium horarum spatio. *Brientium* ipsum, *Brientz*, pagus Lacui cognomini, *Brientius* dicto, *Der Brientzer See*, adsitus, nomen quoque dat Caseis *Brientzianis*, *dem Brientzer Käs*, qui quidem ex valle Haselana tota Brientium convehuntur, & inde porro ad loca extera exportantur. *Flumen Gademense.*

Extendit se *Lacus Brientianus*, der *Brientzer See*, ad trihorium circiter: ad dextram ejus sunt Pagi *Oberriedt*, *Niderriedt*, *Rinkenberg*, ubi Rudera Arcis. Lacum infernè claudit Cœnobium in Arcem commutatum, Inter Lacus, *Hinterlachen*, *Hinterlappen*, à situ medio inter Lacus Thunensem & Brientianum ita dictum. In Isthmo medio est *sub Lacus unter Seen*, *under Seven*, oppidum, quod præterivimus; ut pernoctaremus in Hospitio ad *Novam Domum*, *Zum Neuenhaus*, ad Ripam Lacus Thunensis. *Lacus Brientianus.*

Hic Barometri altitudo fuit 23″. 5‴. unde conjecto horizontem binorum Lacuum, Brientiani & Thunensis, depressiorem esse Pago *Müllethal*, unde hodie mane, cœlo nubilo, di-

vertimus, 720. pedd. Tiguri habuimus 23″. 8‴. ut differentia sit 3‴. 240. pedd. quibus inferior est hæc urbs Lacubus jam nominatis.

Dies 25. Junii.

Sancti Beati Eremitorium. Ad dextram Lacus horulæ ferè spatio ab hospitio Navi appulimus visuri Eremitorium Sancti *Beati*, qui Nobilis fuit Anglus, in Gentilismo *Suetonius*, postea vero, quàm à Barnaba fuit baptizatus, *Beati* seu *Macarii* Titulo insignitus, & à Petro, Episcopo tunc Antiochiensi porrò in fide Christianâ informatus, & in quadragesimo Ætatis suæ anno pro sacerdotio inauguratus, postmodum in Helvetiam missus, ut Majores nostros in sinum Ecclesiæ reduceret. Vir hic Sanctus aliquandiù Helvetis Evangelium prædicasse fertur, & tanto cum successu, ut Romam redux à Petro fuerit in primum Helvetiæ Episcopum creatus. Hinc Gregem suam Helveticam denuo invisit, & passim, præcipue Bernensibus, Lucernensibus, Subsylvanis, Friburgensibus, Solodorensibus, Suitensibus & Rhætis docendo inserviit; tandem tamen vitæ Peripateticæ pertæsus, sedem fixam sibi elegit in hac, quam nunc visitamus, crypta, ut Eremitam ibi ageret, & DEO suo solus & unice inserviret. Hæc omnia, si Legendis fides habenda, quas undequaque corradunt Helveticæ Historiæ Ecclesiasticæ scriptores Pontificii, nominatim *Murerus* in *Helvetia sancta*, & *Langius*, *Grundriss der Alten und Heutigen Catholischen Helvetiæ* Lib. II. Cap. I. &c. correctas exhibet Celeb. noster *Hottingerus Helvetisch Kirchengeschichten*, p. 82. &c. Invitavit huc Hominem, quisquis fuerit, solitariæ vitæ cupidum, loci conditio. Crypta est centenos forte pedes in perpendiculo supra Horizontem Lacus elevata; sub altissimo saxorum incumbentium cumulo à Naturâ studio ferè pro Habitaculo Eremitorio efformata in amplum Fornicis modum, ut ab omnibus Aëris externi injuriis tutus quis esse possit. Jucundus patet in Lacum Thunensem, & ripam oppositam prospectus, qui allicere valeret hominem liberiori auræ assuetum. Prope oblectant arbores, harumque umbræ, Avicularum cantus, Fornicis hujus naturalis concameratio in-

quæ-

quædam veluti conclavia diſtincta, quæ inter oſtendunt viri ſancti dormitorium, figurata. Præprimis autem recreat oculos, Linguam & mentem Torrens limpidiſſimus & ſatis copioſus, qui ex ipſis Cavernæ penetralibus profluit, & tum in ipſa placido murmure per ſaxorum declivia decurrit, tum extra, & mox diſtinctas format lapſu ſuo per crepidinem Montis Catadupas. Verbo, configurationem hanc, ſi in hortis ſuis habere poſſet Potentiſſimus quiſpiam Monarcha, gauderet ea nimium quantùm, nedum egenus & vitæ ſocialis ſatur Eremita. Muri, quæ adſunt, reliquiæ, non ſunt, ut ego quidem autumo, Beati ipſius fabrica, ſed ſacelli in ejus honorem ſequioribus ſæculis extructi.

Ad lævam *Thunenſis Lacus* ſunt Pagi *Baligen*, *Leiſigen*, *Merlingen*, *Rallingen*, Arx *Sigriſweil*, *Faulen See*, *Spietz* Baronum Erlach nobilis ſedes. Hic Navim noſtram appulimus, viſuri Arcem ipſam, cum Hortis ei adjectis, & aliis memoratu dignis, quæ inter recenſionem merentur monumenta Familiæ prænobilis in Templo erecta. Ad dextram jacet *Sigiſmundus ab Erlach*, ſingulare Stemmatis decus, cujus ſarcophago inſcriptum legas hoc Symbolum: Spietz.

NASCI. LABORARE. MORI.

& porro:

Hier ruhet in Gott der weiland wolgeborne Herr Sigiſmund von Erlach, Freyherr zu Spietz, Schultheiſs und Feldoberſter der Statt Bern, beyder Königlichen Majeſtäten in Franckreich Armaden beſtelt gewesener General, und Oberſter: Natus 1614. mort. 1699.

Ad ſiniſtram ſequens Marmori inſculpta inſcriptio:

Illuſtris Heros
FRANCISCUS LUDOVICUS AB ERLACH, L. Baro in Spiez.
Qui
Majorum ſuorum veſtigia ſecutus
Et ad ſummos in Rep. Bernenſi honores evectus
Senator XVI. Tribun. I. aſt XXII. Annorum Conſul
Pater pro communi Patriæ ſalute vigilantiſſimus

Vitæ integritate, Morum ſuavitate
Linguarum & Artium Scientia
Multarumque Rerum Experientia
DEO PATRIÆ cunctus
Domi foriſque in arduis Legationibus, quarum
Ultra CLX. Pacis Bellique tempore probatiſſimus
Labor. ac Honor. Satur tandem piorum cum luctu
extinctus
d. XXIII. Apr. A. MDCLI. Ætatis LXXII.
Nec non
Nobiliſſima DNA. JOHANNA à GRAFFENRIED
Altera ejuſdem Conjux, quæ præter XI. quos
Ex priore ſuſcepit XXIV. eum beavit Liberis
Rebus humanis exempta d. 1. *Martii &*
MDCLXXI. Æt. LXXV.
Et
Quæ illos partim præceſſit, partim ſecuta eſt Virgo
Menſ. Aug. MDCLXII. Filia chariſſima caſtis
JOANNA MARGARITA ab ERLACH
Æt. XXII.
Reſurrect. Juſtorum in hoc præſtolatur
Cubiculo

Ad dextram Lacus ripam ſunt *Oberhoff*, *Unten*, *Hilterſingen.*

Thuno hac veſpera exſpatiati *durch die Allmend*, ubi nullæ dicuntur eſſe Mures, forte propter ſolum uliginoſum, foſſis undique cinctum, *Amſeltingam*, qui pagus horâ à Thuno diſtat, venimus, ſalutaturi amicum curioſum & ingenuum *Dominum Samuelem Bodmerum*, è nobili Bodmerorum familia Tigurina oriundum, qui Locumtenentis in Re Tormentaria & Geometræ Reip. Bernenſis munere fungitur, inde à menſe Aprili 1705. juſſu Senatus ampliſſimi in eo occupatus, ut limites deſignet totius Territorii, quam ſpartam magna ſua laude exornat. Compoſuit hactenus

Amſeltinga.

Mappam Argoviæ Bernenſis.

Mappam Vallis Monaſterienſis, occaſione motuum non i-

ta

ta pridem inter Remp. Bernenſem & Epiſcopum Baſileenſem, in cauſa Privilegiorum Vallis nominatæ, civitatis jure Bernenſibus junctæ, agitatorum.

Mappam Ichno-Scenographicam viæ, quæ ducit ex Gemmio monte cum omnibus ſuis anfractibus pedum 10110. uti eam menſus eſt M. Majo. 1701.

Opus ſuum de Limitibus hunc habet Titulum: *Marchbuch, darinnen der Plan und Grundriſs der hohen Landmarchen der machtigen Republic und Stand von Bern, wie ſelbige in ihrem grund und Limiten ligen, und an alle benachbarte Herrſchaften anſtoſſen, aus befehl der hohen Obrigkeit verfertiget durch Samuel und Emanuel Ott, Geometriæ ſtudioſos.*

Ædi Bodmerianæ adjungitur Hortus Arborum unus formam Labyrinthi habens, Florum & Herbarum alter, ubi magna mei delectatione vidi plantatas magno ſtudio plurimas plantas alpinas, & has inter floridum *Eryngium montanum latifolium capitulis Dipſaci.* C. B.

Enarravit nobis pro ſua erga nos benevolentia, & in rebus alpinis Experientia varia tum in Hoſpitio ſuo, tum in via, quam nobiſcum trivit craſtino die Thunum verſus,

De miro quodam Phænomeno, an Dæmonis ludibrio, è Pneumatica potius, quam Phyſica ſolvendo. Accidit nempe aliquando, ut, dum in paſcuis alpinis vitam ferè ſolitariam agunt Paſtores, noctu ficta quædam Senni vox audiatur, quam percipientes vaccæ illico præeunte Magiſtra (*Meiſterkuhe*) ſequuntur. Hæc integra grex niſi protinus à vera Senni voce revocetur, evaneſcit prorſus ex oculis paſtorum, ſtudio licèt ſuas vaccas quærentium. Triduo verò elapſo in priſtino ſtant paſcuo, uberibus Lacte refertis.

De Fonte *im Grimmi zuhinderſt im Sibenthal in Schwenden*, ad Martiales referendo, qui croceo colore omnia tingit obvia. Hujus Fontis memini quoque in *Naturgeſch. des Schweitzerlands Tom. I. p.* 170.

De Fonte Sebaceo (*Unſchlittbrunn* vocant) Diemptingenſi prope *Wimmis*, cujus materia contenta inſtar Sebi vel Pinguedinis ſitu quaſi effloreſcentis albida, ſubinde rubro colore

lore ſtriata, quæ intra paucos dies, ſi aſſervetur, putreſcentis carnis foetorem ſpirat. Ipſa aqua eſt inſipida, potui apta, ſed ἄνω purgans.

De Monte *Stockhorn*, cujus cum *Neſſo* Monte colloquium Rhythmicè compoſuit Räbmannus, ejus altitudinem Geometricè menſuratam eſſe 2251. pedd.

De *Simea valle* inferiore (*under Sibenthal*) ubi plures dentur Melancholici.

Dies 26. Junii.

Thunum. In oppido *Thuno*, *Thun*, fuit Mercurii altitudo 23''. 7'''. *Tiguri* 23''. $9\frac{1}{2}$''. ut hoc depreſſius foret Thuno 200. pedd.

Hinc Arolæ ductu venimus *Bernam*, Territorii ampliſſimi Metropolin, in qua requievimus per biduum. *Berna.*

Imagines in medio Ligno. In ædibus Nobiliſſimi Domini Præfecti *Ottii* fruſtum vidi *Ligni Fagini*, quod in Præfectura Schenckenbergenſi forte ſecuri fiſſum ἀγαθῇ τύχῃ exhibuit Crucem coloris nigricantis. Huic jungo Crucem in medio ligno Auguſtæ Vindelicorum repertam, cujus meminit *Eraſmus Franciſci* Sineſiſch. Luſtgarten, p. 155. ut & *Crucifixum in medio* pariter *Fagi Arboris trunco depictum*, *quem* in *Miſcell. Nat. Curioſ. Dec.* III. *Ann.* IX. & X. *Obſ.* 158. p. 287. ſiſtit *Joh. Chriſtophorus Gottwald*; nec non *Furem è patibulo pendentem in Fago depictum* in *Miſc. cit. Dec.* II. *Anno* VII. *Obſ.* 239. *Verba Danica Literis latinis expreſſa in Fagino ligno reperta. Miſc. cit. Dec.* I. *Ann.* VI. & VII. *Obſ.* 4. *Crucem cum Initiali litera H. in Fago Miſc. cit. Dec.* III. *Ann.* V. *Obſ.* 29. Ætiologiam quiſque formet pro lubitu. Ex unico Crucis vel crucifixi ſpectaculo miraculum erigant Pontificii, & hoc quoque Imaginum Naturâ formatarum genere plebem ſuam in ſuperſtitione nutriant. Terreatur conſcientiæ forte non adeo integræ homo, qui Furem è patibulo pendentem detexit, & in mali ominis numero deponat. Deducat Gottwaldius Clar. hos Naturæ luſus *ex ejus ſimplici impetu*, *pro diverſæ Materiæ paſſivæ locique conſtitutione operante*, *vel à morbo quodam ipſius Arboris tabifico*, *quo deſpumatæ ſucco-*

eorum fermentantium fæces per ſubſtantiam ſe diffundant, & diverſos occupent angulos, variaſque adeo cauſentur pictu-ras. Quæ mea ſit mens, docebunt ſequentes Literæ ad Clar. νῦν ἐν ἁγίοις Dominum Matthiam Henricum Schachtium, Rectorem Scholæ Cartemundenſis in Fionia die 18. Nov. 1699. perſcriptæ, occaſione Tractatus à laudato viro promiſſi de *Figuris hominum in Vegetabilibus, & virunculi pedalis*, cum omnibus ſuis membris rudi ruſticano penicillo depicti in Ligno Fagino, quem ex dono *Cl. Domini Hanhardi*, V. D. M. Kurzdorffenſis in Turgovia poſſideo.

Eruditionis periodum, quæ Auſtralem nunc plagam reliquit, ad vos jure ſucceſſionis devolutam, quibus arva Riphæis raro viduata pruinis, teſtantur tot egregia monumenta, ſeneſcente hoc ſæculo à ſeptentrionalibus ſcriptoribus exſtructa; teſtantur in menſes imo in dies Maris Balthici Nova Literaria verè literaria, quæ ſub auſpiciis φιλομύσων *Lubecenſium nata tot ferè ex antro, quod longo marcebat ſitu, in luminis auras protulerunt viros, quot nominant eruditos. Tales inter Tu VIR* ἐμῷ κεχαρισμένε θυμῷ *effulges, Luna velut ſtellas inter minores, & talem Te volunt, imo vivis coloribus depingunt ipſa illa Nova, qualem te deſiderat anceps Literarum ſtatus, qualem ſeculi hujus eruditi complementum expoſuit ſera ipſius eruditionis ætas, qualem efflagitavit, atque obtinuit Naturæ ſeptentrionalis, quæ dudum ſanè veluti in Democriti puteo ſepulta delituit, permagna curioſitas, qualem tandem tanquam oculos animamque meam amo, nec aliter poſſum, quem eadem mecum capit rariora Naturæ inveſtigandæ lubido, qui mecum ad eundem veluti ſcopum, DEUM ex operibus Naturæ glorificandi natus & datus. Teſtimonio ſunt promiſſæ de figuratis lapidibus Septentrionis narrationes, quas cum* ἀποκαραδοκίᾳ *expecto. Tam enim hoc, quicquid eſt, ſtudii amo, imo depereo, ut pretioſa putem momenta quævis ei dicata: Et hæc ipſa eſt ratio, quod haud ita pridem per Excellentiſſimum atque Doctiſſimum Dominum Stolterfoth abs Te petierim, ut in factum promiſſa revocares, & mecum* λιθοφίλους *alios, quorum in Anglia præſertim ingens eſt numerus, obſervatis tuis beares. Me quod attinet, omnem certè movebo la-*

pidem, ut Patriæ meæ, quæ lato ſenſu Helvetia eſt, Naturalia perquiram, & in uſum æque Gentis noſtræ, ac exterorum rara illa dona, quæ fœcundo in nos profudit ſinu Creator rerum, propalem, ſicuti id teſtatum faciet Naturæ æque ac Medicinæ conſultus Dominus Fridericus Leopoldus, conſultiſſimi Juris Lubecenſium Doctoris dexterrimi Domini Achillis Leopoldi minime degener Filius, qui meo nunc per aliquot menſes hoſpitio utitur. Sed nunc ad ejus executionem devenio, quod primum erat in intentione. Eſt prope Frauenfeld oppidum Turgoviæ, quæ præfectura eſt communis VII. pagorum veterum imperio ſubjecta, ſylva, è qua ad uſus domeſticos deducta & diſſecta Fagus, in centro ferè Trunci, duos vix à medulla digitos, exhibuit virunculum hunc rudi ſatis penicillo depictum, cujus Iconem in ſubtripla proportione mitto. Hoc an naturæ genimen ſit, an Artis productum, mecum penſitabunt omnes, quibus Naturæ luſus & vis ex tot Animalium monſtroſorum, Lapidum figuratorum, atque plantarum prodigioſarum productionibus eſt perſpecta, quibuſve Artificum nihil non defraudantium technæ non minus ſunt ſuſpectæ. De veritate rei non eſt, quod dubites, adſtitit viro, qui lignum ſcidit ſecuri Juvenis bene moratus, meâ nunc, ut fundamentis Medicinæ imbueretur, informatione fruens. Indaganti autem mihi cauſam mirandi hujus effectus hæ ſubnatæ ſunt cogitationes, quæ ruſticis ipſis noſtratibus facilius in mentem venirent, quam iis, qui diu noctuque ſedent inter literaria organa: Conſuetum namque eſt agreſti proli, nominis ſui famam & decus inſcribere corticibus arborum, lævioribus præſertim, quas inter Fagus eminet, velut inter viburna cupreſſus. Ponamus nunc Embryonis hujus imaginem Cortici hujus Fagi inciſam fuiſſe, dum annum ageret quartum vel quintum, & inciſuras quidem ultra Corticem ad Peripheriam Ligni ipſius penetraſſe, inde autem, quantum ex craſſitie arboris conjectare licet, effluxiſſe, ſex vel plura annorum luſtra, quid facilius quæſo eſt, quam ſtatuere, quod in hac quinti anni circumferentia remanſerint inciſuræ ſatis latæ ac profundæ, quæ novâ ſucci nutritii acceſſione obliterari non potuerint, veſtigia, ambientibus interim hanc pictam ſuperficiem tot ligni

gni novis circulis, quot vixit postea annos ipsa Arbor, sicque imaginem hanc longè post se relinquentibus. Plausibilius reddit ratiocinium, quod incisura fuerit haud dubiè tam profunda, ut plurimi ductus succiferi fuerint discissi, ac nutrimentum, quod in interstitium illud effluxit, non ita potuerit assimilari, ut fibræ succreverint ligneæ, quales in reliquis videmus arboris haud vulneratæ partibus, sicuti videmus nunquam ita ossa fracta coalescere, quin callus per totam circumferatur ætatem, ejusque vestigia sese conspectui dent periti, non dicam Anatomici, sed vel è vulgo rudis. Addit rationibus allatis pondus, quod ex relatione Donatoris in eodem Fagi trunco dissecto, hinc inde conspecta fuerint characterum etiam incisorum vestigia relicta. Tu, quid limata ingenii tui acie sentias, in doctissimo pariter atque rarissimo de Facie humana in Vegetabilibus Tractatu, mox ut spero testatum reddes. His vale, Vir Clarissime, & feliciter fruere vitâ longâ, in seculum mox futurum sequelâ, in Orbis eruditi, Septentrionalis imprimis, ornamentum, Scholæ Cartemundensis, cui felici nomine praees, emolumentum, Tuumque delectamentum, & mihi favere perge. Dabam Tiguri. d. 18. Nov. 1699. Hujus virunculi effigiem videsis in Herbario Diluv. Tab. X.

Conferes hisce eam observationem, quam de *Ligno Fagino figurato*, una cum suo judicio *Misc. Nat. Curios. Dec.* III. *Annis* 1699. & 1700. *p.* 189. inseruit Præses *Lucas Schröckius.*

Dies 28. Junii.

Barometri altitudo fuit 23''. 5'''. Tiguri 23''. 8½'''. ut differentia foret 280. pedd.

Bernâ bono mane Equis discedentes venimus per *Wangen*, *Neueneck*, ubi transitur flumen *Sin* limitaneum Territorii Bernensis & Friburgensis, *Sense*, *Bonneveille*, *Muttenberg*, *Tillingen*, S. *Maria Magdalena.* Huc à via Regia discessimus, ut videremus Eremitorium, quod *P. Jean du Prè de Gruyeres*, vir admodum humanus, ingenii vividi, annorum 46. intra spatium annorum prope 30. è saxo arenaceo molli, magno labore & diligentia excidit, ut præter Templum vi- *Eremitorium è saxo excisum.*

 deas

deas 8. alia conclavia, & ex Templo ſurgentem Turrim concavam 50. pedum, ex Culina caminum 80. pedd. Horti ipſius area è vivo ſaxo eſt formata, & varii generis Floribus ſatis inſtructa. Cum hac Fabrica conferantur Sacella & conclavia è duro lapide exciſa, quæ in Ægypto vidit Herodotus, & in Perſepolis ruinis *Chard. in Voy. de Perſ.* T. IX. p. 79. Inter fodiendum invenit noſter in ſaxi viſceribus *Ochram*, cujus fruſta nobis obtulit. Hinc per dimidii milliaris Trajectum venimus *Friburgum*, Metropolin Pagi Helvetiæ ordine decimi, quæ cives alit civiles, ingenioſos & formoſos, præcipuè ex ſequiori ſexu. Cæterum in toto Cantone Friburgenſi, qui Bernenſi undique eſt clauſus, nihil, quod ſciam, ſingulare occurrit, quod Phyſicum occupare poſſit: Laudantur *Caſei*, in certis illorum Alpibus confici ſoliti, *les Fromages des Gruyeres.*

Friburgum.

Prope Pagum *Chermay*, referente *Plantino Helv. Ant. & Nov.* Cap. X. in montibus ſitum, Fons ſatis magnus viſitur Sulphureus, in quo lignum immerſum ſulphure ſuperinducitur, igni admotum flammam concipit, odoremque ſulphureum reddit.

Fons Sulphureus.

Friburgi poſtquam fuimus pranſi, viam porro proſecuti ſumus per pagum *Courteſpine*, propter quem cepit Clades illa inſignis Moratenſis Carolo Duci Burgundiæ funeſta: In cujus memoriam ante 8. annos renovatum videtur ſacellum antiquum cum hac Inſcriptione:

Clades Moratenſis.

Allhier haben ſich die Herren Eidgnoſſen verſamlet, und ihres gebett verrichtet, wann ſie den Hertzogen von Burgund vor Murten geſchlagen und zu ſchanden gerichtet, deſſentwegen diſe alte Capell zu ehren S^ti Urbani A. 1697. aufgericht. Gott gebe den jenigen, ſo in der ſchlacht umkommen ſind, das leben ewiglich. Das iſt geſchehen den 14. *Junii.* 1476.

Boccard. Venner.

1698.

Precibus ita ad DEUM ardentibus finitis, ex campo hoc plano, ubi ſacellum erectum verſus ſylvam progreſſi Majores noſtri Ducis Formidabilem exercitum in ea profligarunt.

Tranſi-

La Ville de
FREYBURG,
en Suisse.

La Ville de MVRTEN, en Suisse.
Der See

Transivimus porro per *Villariam*, *Wilerium*, *Villar le Moine*, *Wylar*, *Mönchenwyler*, pagum castello insignem, quod olim fuit Cœnobium, & passim inscriptiones ostentat Romanas antiquas Aventici reliquias. Villaria.

Ad viam vidimus Angulo domus rusticæ insertam sequentem in Marmore flavescente.

DEAE AVENT.
T. TERTIVS
SEVERVS
CVR. COLON.
IDEMQUE ALL[1].
CVI INCOLAE
AVENTICENS
PRIM. OMNIVM.
OB EJVS ERGA
SE MERITA
TaBVLAM ARG
b. I. POSVER
DONVM DIS.... P[2].
eX H SVCCLD[3].

[1] habet Stumpf. AL.

[2] Stumpf. D. S. P.

[3] Stumpf. L. D. D. D. I.

Inscriptiones aliæ à nobis nunc non visæ sunt in Sacello Arcis, quas legere licet in *Stumpf. Chron. Helv. Lib.* VIII. c. 18. *Gullimann. Rer. Helvet.* L. I. p. 103.

Vilaria relicta, tandem sub vesperam venimus *Moratum*, *Murathum*, *Murtium*, *Moretum*, *Murtam*, *Murtenam*, *Morat*, *Murat*, *Murten*, oppidum. Lacui cognomini adsitum, quod Bernensibus & Friburgensibus ex æquo paret.

Dies 29. Jun.

Mane hujus diei *Aventicum* provecti ad *Lacus Moratensis* Ripam prope Pagum *Merie*, *Merlach*, *Meerlach*, vidimus ossuarium, ossibus Austriacorum, & Helvetiorum, quæ nunc quieta ordine tumultuario jacent, refertum. *Aventicum.* *Merlach.*

Inscriptio Æri insculpta sequens:

DEO OPT. MAX.

CAROLI INCLYTI ET FORTISSIMI
DVCIS BVRGVNDIAE EXERCITVS
MVRATVM OBSIDENS AB HELVE
TIIS CAESVS HOC SVI MONIMEN
TVM RELIQVIT ANNO MCCCCLXXVI.

Diſs gebein iſt der Burgunder ſchar
als man zalt 1476. *Jahr*
Vor Murten durch ein Eidgnoſſchaft
Erlegt mit beyſtand Gotteskraft
Auf der zehentauſend Rittertag
Geſchach diſe Groſſe Niderlag

Meiſter Ritter von Bern Goſſ mich
1564.

Hac die nobis repræſentare potuimus occaſione Reliquiarum Auſtriacarum & Romanarum, rerum humanarum viciſſitudines. *Aventicum* quippe (cujus cognomina ſunt *Aventicum*, *Avenza*, *Wivelſpurgum*, *Avenge*, *Avange*, *Avenche*, *Wiffliſpurg*, *Wiffleſpurg*, *Wivelſpurg*, *Vivelsburg*, *Wechten*) profecti tenues vidimus urbis quondam Helvetiorum maximæ, quam Cornelius Tacitus H. A. Lib. XVIII. *Gentis caput* nuncupavit, umbras, ut jure plangere poſſit oppidulum:

Aventici cognomina, antiqui Amplitudo.

Quæ caput Helvetiæ fueram, jam nominis umbra
Magni, reliquias vix traho parva meas.

Advenasque alloqui his Loriti Glareani verſibus:

Mœnia lata vide, non quæ præſentat is orbis
Oppiduli, ſed quæ circulus exter habet.
Gentis Aventinæ cecidit ſuprema poteſtas,
Antiquæ fuerat, quæ caput Helvetiæ.

In anguſtum enim contractum eſt, muro tamen cinctum oppidum, cujus ambitus olim late per agros patebat, quem muri extremi reliquiæ paſſim oſtendunt, *ut nunc ſeges ſit, ubi Troja fuit.* Intra hunc enim ambitum 200. Frumenti ſaccos ſub Titulo Decimarum Magiſtratui adjudicare ſingulis fere annis teſtatur *Wagner Merc. Helv.* p. m. 198. Oſtentat

La Ville
d'AVENTICUM, ou WIFLISBURG,
en Suisse.

tat paſſim oppidum ex ruderibus pronatum, quod Epiſcopis Aventicenſibus quondam ſedem præbuit, reliquias priſtinæ Gloriæ. Per ſemihoram fere extra Portam Moratenſem protenditur via plana, lapidibus hinc inde obſita, quæ fortè platea fuit ipſius Urbis, dum in flore erat. In ipſa hac via jacent magnæ molis ſaxa ita elaborata Ionicis ornamentis, ut Templo Neptuno ſacro, aliive Ædificio publico ſplendido inſervire fortè debuerint. Tale quoque ſaxum inſertum eſt Angulo Portæ interno, & Equo marino in caudam tortuoſam deſinente exornatum. In urbe media ſacellum eſt Divæ Mariæ Magdalenæ quondam ſacrum, cujus muro exteriori hæ inſertæ inſcriptiones:

NVMINIB. AVG.
ET GENIO COL. AEL[1].
APOLLINI SACR.
Q. POSTVM. HYGINVS.
ET POSTVM. HERMES. LYB.
MEDICIS ET PROFESSORIB
D. S. D.

[1] habet Guillimann. HEL & Stumpf. IEL

item:

AELIAE MODESTINAE
QVAE VIXIT ANNIS II. M. VI.
AELIVS CLADAEVS ET CANI
NIA MODESTINA PARENTES
FILIAE DVLCISSIMAE
POSVERVNT.

Omitto Inſcriptiones alias a me non viſas, quas memorat *Guillimann. Rer. Helv. Lib.* I. p. 77. 79. 85. 124. *Stumpf. Chron. Helv. Lib.* IV. cap. 21. Lib. VIII. c. 17. *Wagner. Mercur. Helv.* p. m. 279.

Prætereo quoque Columnam, vel Ædificii ſuperbi angulum, 30. pedes altum, in medio Agro adhuc erectum, cui ex multorum mente inſiſtebat DEAE AVENTIAE ſimulacrum: depictam hanc Antiquitatem videre licet in *Meriani Topograph. Helvetic.*

Moratum reduces Lacui *Moratenſi*, *Murter See* nos commiſi- *Lacus Moratenſis.*

misimus circa Meridiem. Alit hic ad 27. orgyias profundus Pisces delicatiores, quam vicinus ipsi *Neocomensis*, ut Friburgenses in Jejunio Quadragesimali pro Moratensium singulis Libris crucigeros duos pluris solvant, quam pro Neocastrensibus.

Lacus Neocomensis. Ex *Moratensi* Lacu per canalem intermedium trajecimus in Lacum *Neocomensem*, qui 20. orgyiis profundior perhibetur Moratensi. In utroque capiuntur siluri, qui in nostris Aquis dulcibus reliquos Pisces magnitudine ita præcellunt, ut Marinos Ceti. Aliis nominibus nuncupantur *Wälinen*, *Bälinen*, *Teutsche Wallfisch*, *Wels*, *Saluten*: degunt in profundis, & esui maximè sunt expetiti. De his videantur Zoographi, & speciatim Ichtyographi *Gesnerus*, *Willoughby*, *Wormius*, speciatim verò de Helveticis nostris *Wagner Hist. Helv.* p. 217.

Nautæ ventos Lacum Neocomensem perflantes ita appellitant, Orientalem *la Bise*, Boream *Jouran*, à Monte Jura, Austrum *le Vent*, ventum κατ' ἐξοχὴν, Occidentalem *Ouberra*.

Dies 30. Junii.

Neocomum. Neocomi habuimus altitudinem Barometri mane 23″. 8½‴. Tiguri 23″, 9‴. ut ejusdem prope simus Horizontis Neocastrenses & Tigurini.

Est hæc urbs *Neocomum*, *Neoburgum*, *Neocastrum*, *Neopyrgum*, *Novum Castrum*, *Noidenolex Aventicus*, *Neufchastel*, *Neufchatel*, *Neuenburg*, *Welsch-Neuenburg*, amœni ad Lacum situs, omnibus Naturæ beneficiis cumulata, exposita quidem præ aliis Ventis Austro, qui Atmosphæram relaxare nimis videtur, & ad putrefactiones, liquationesque humorum disponere, sed in hac sua operatione impeditur à vento orientali, à quo Aër æque ac à Borea constringi solet, & cætera multum ad salubritatem Loci confert vicinia Lacus, quæ auras frigidas toti Regioni conciliat, & ipsum perflantem Austrum frigidiorem reddit, ideoque salubriorem. A Septentrione erigunt sese Juræ Montis clivi, vineis ubique obsepti, quæ vinum dant præstantissimum, diureticum. Semihorâ ab Urbe distat Pagus *Serriere*, qui totus constat ex Molendinorum variis generibus, quæ in motum ducit Fons mirandus, ad radicem montis ex diversis locis adeò copiosè scaturiens, ut mox rivum compo-

po-

GUILLELMUS FARELLUS,
Theologus Neocomensis.

ponat, & magno impetu in molendina infra sita agat. Hic Fons etiam nominatur *la Sarriere, Serriere*, & dubio procul omni profluit ex Hydrophylacio amplo latente in visceribus montis proximi, tantaque sæpe fluit copiâ & rapiditate, ut hoc ipso Anno contigit, ut Ædificia ei adsita in periculum ponat. mox tamen ac Molendinis his inserviit Fons hic limpidissimus, è quo copiosè bibunt etiam jejuno stomacho Vulcani socii, Lacui ipsi Neocastrensi suas Aquas communicat.

Urbem ipsam perfluit Fluvius *Sion*, & jucundas passim format Cataractas.

Extra Templum primarium editiori urbis loco prope Arcem situm in media area Lapis ostenditur nudus, sub quo sepultus jacet Magnus ille Ecclesiæ Neocomensis Reformator *Guil. Farellus.*

In Templo ipso visuntur Mausolea quædam antiquorum quorundam utriusque sexus Comitum Neocastrensium & Vallis Anginæ.

In Muro ejusdem hæc Inscriptio, quæ magnam populi sub regimine Principis Pontificii stantis, & Regiam Reformatæ Religionis protectionem promerentis Libertatem arguit.

Le 23. Octob. 1530. fut otée & abatüe l'Idololatrie de ceans par les Bourgeois.

In peripheria Cathedræ hoc legitur Distichon:

Octobris quum sol ivit ter quintus in Octo
Lux Vitæ, Castri luxit in Urbe novi.

Supra Templi Portam Lapidi insculptus videbatur *S. Ulricus* genubus ante Divam Virginem flexis, una cum Regina *Bertha*, (quæ ad finem seculi IX. Templum condidit) Templi formam portante, cum hac Epigraphe:

Virgo pia me Bertha Scamaria, & simul Ulricus infugiens inimici, dat Domus honoris vel facientibus & Paradisum.

Sed fuit hæc structura, quod superstitionem avitam saperet, ablata; unde Dicterium ortum apud Pontificios, abstulisse Neocomenses Divam Virginem, & reliquisse Diabolum, nam ad latus ejusdem Portæ Lapidi insculptus cernitur.

Dies 1. Julii.

Mercurii altitudo fuit Neocomi 23″. 9‴. prorsus ut Tiguri.

De Comitatu Neocastrensi hoc ante monendum, quam por-

tù solvamus, & tribus saltem verbis indicandum, scatere eum *Lapidibus* ita dictis *figuratis*, quorum Historiam in aliam occasionem reservo.

Neocomo relicto, per *Neustatt*, *Neuville*, *Bonneville*, Lacui Biennensi adsitum oppidum, venimus *Biennam*, quæ alias quoque vocatur *Biella*, *Bipennis*, *Bipennium*, *Petenisea*, *Petinesca*, *Bienne*, *Biel*, *Byel*, ubi pernoctavimus.

Bienna.

Dies 2. Jul.

Hodie per *Solodorum* venimus *Arwangam*

& Die 3. Jul.

per *Arburgum*, *Aroviam*, *Mellingam*, *Tigurum.*

Μόνῳ τῷ Θεῷ δόξα.

OBSERVATA BOTANICA,

ANNO MDCCVI.

Anacampseros radice Rosam spirante major. Tour. *Rhodia Radix.* C. B. J. B. in Alpe Engstlana ad Lacum.

Bellis sylvestris minor. C. B. in Alpinis pascuis crescit minor, quam in pratis cultis, foliis crassioribus & habitioribus, unciam unam vel duas vix sæpe alta; quæ peculiarem posset constituere speciem sub Titulo *Bellidis Alpinæ minoris sylvestri minori similis*, iis scil, qui multiplicandis Plantarum speciebus Tempus impendunt.

Bugula alpina minor rubrifolia, flore cœruleo purpurascente. Hoc nomen singulare mereri mihi videtur Bugula, quam in descensu per vallem Engstlanam Bernensium inveni. Tota Planta est biuncialis, vel ad summum dodrantalis, crassa tamen & numerosis foliis stipata, ut caulis non primo intuitu videri possit. Folia ipsa sunt subrotunda in ambitu crenata, inferna quidem viridia, superna autem eleganti rubro purpureo colore tincta: Radix crassa in fibras terminata: Flos est hirsutus, uti Planta ferè tota, è cœruleo purpurascens, striis saturatioribus pictus, externa sui parte dilutior: Labium floris inferius est tripartitum, superius nullum.

Chamærrhododendros alpina serpillifolia. Tour. *Chamæcistus serpillifolia floribus carneis.* C. B. *Anonymos fruticosa foliis Erucæ baccifera.* J. B. quam eandem statui in ὀρεσιφ. Anni. 1702. cum *Chamærrhododendro ferruginea supina Thymi folio alpina. Boccon Flores habet non ex quinque fo-*

1. St. Benoit.
2. St. Jean.
3. Maison de Ville.
4. Horologe.
5. Bain.
6. Lieu ou l'on tire a l'Arbalete.

La Ville de
BIENNE, ou BIEL,
en Suisse.

7. Ober Thor.
8. Under Thor.
9. Porte de Basgart.
10. Porte de Nydaw.
11. Lac de Biel.
12. Riviere de Dschuss.

La Ville d' ARBURG, *en Suisse.*

Aar flu

foliolis constantes, ut Clusius scribit, sed monopetalos marginibus quinquepartitis, calyci insidentes pentaphyllo saturatè-purpureo; Flores ipsi carneâ eleganti purpurâ gaudent, & stamina habent alba, apices atropurpureos. Florentem hactenus non inveni, nisi in ipsa hac excursione. Aliis enim annis in Augusto demum, & sero nimis pro Planta hac Junio florente Itinera mea suscepi. saxis alpinis passim irrepit.

Clinopodium montanum. C. B. passim ad vias.

Colutea vesicaria. C. B. J. B. in Collibus Neocomensibus, supra Sarriere.

Emerus. Cæsalp. *Colutea siliquosa sive Scorpioides major.* C. B. *Colutea Scorpioides.* Ger. J. B. in montibus supra Serriere Agri Neocastrensis.

Filix Rhætica tenuissimè dentata J. B. Quam in Monte Pilati reperi, pedalis est, *pediculis ferrugineo muco* (lego *musco*) *obsessis*, quod in *Filice tenuissime secta ex Monte Balon* annotat J. B. Hanc enim non adeo differre puto à *Filice Rhætica*. Nostra pinnas habet alterno plerumque, sed & conjugato ordine positas, in folia pulchrè crenata divisas, unciales & semunciales, Semina satis magna & crassa in aversa foliorum parte gestantes.

Filix saxatilis foliis non serratis. C. B. *Filicis quoddam genus parvum in montibus.* Cæsalp. in jugis Pilati umbrosis & udis satis frequens, caule est dodrantali & semipedali, hirsutiori, uti & foliis.

Juniperus alpina. J. B. Clus. Parck. *Juniperus minor montana folio latiore fructuque longiore.* C. B. *Juniperus alpina minor.* Ger. emac. in Alpibus nostris Helveticis summis scopulis irrepit, speciatim in Jugo, Joch, Engelbergensibus & Bernensibus communi monte, & *Descriptioni Clusianæ* ita respondet, ut addere nil necessum habeam.

Lychnis alpina pumila folio gramineo, seu Muscus alpinus Lychnidis flore C. B. flore niveo. Inveni in summo Jugi, (Joch.)

Melampyrum cristatum flore albo & purpureo J. B. de quo an sit *Melampyrum luteum angustifolium* C. B. *Prodr.* dubitat Rajus. In Sylvis montosis Agri Neocastrensis.

Petasites minor. C. B. *Petasites albus anguloso folio.* J. B. In Monte Pilati. Eadem hæc est cum ea, quam sub *Cacaliæ tomentosæ* titulo in ἔργεσιφ Anni. 1703. & 1704. descripsi. & in ἔργεσιφ. A. 1705. ad *Petasitiden minorem alpinam folio anguloso crassiori* Tour. reduxi.

Pedicularium alpinarum Helveticarum, quas nunc omnes fere in Pilati monte florentes offendi, Historia satis intricata sequenti modo se habet:

Pedicularis alpina Filicis folio major. C. B. Descriptioni *Pedicularis majoris Dalechampii.* J. B. convenit, non item figuræ. Folia enim Filicis non ad scapum usque sunt divisa, sed hunc veluti constituunt alatum, cæterum latiuscula. Ab aliis præcipue differt foliis in caule pluribus alternatim positis, eorumque forma latiore.

Pedicularis bulbosa. J. B. pro Synonymis habet *Filipendulam montanam*

flore Pedicularię. C. B. *Filipendulam montanam majorem albidam.* Park. *Alectorolophon.* 1. *vel alpinam majorem.* Cluſ. Pan. *Pedicularem alpinam Aſphodeli radice purpuraſcente flore.* Tour. differt ab aliis in hoc præcipuè, quod ex una Radice ſurgant aliquot caules, apud nos dodrantales etiam & ſemipedales, imo & dodrante minores, & propter radicem ſtatim folia numeroſa concinnè valde in minutiora ſegmenta Filicis ad inſtar inciſa, quæ in ipſis caulibus ſunt pauca, niſi ad florum exortum, & inter ipſos flores, qui è ſpica admodum exſtant galeati.

Pedicularis alpina flore luteo Radice nigra. J. B. *Pedicularis alpina lutea.* C. B. florem habet ochroleucon ex calyce prodeuntem ſubviridi, hirſutum, labio ſuperiori galeato, inferiori in tria ſegmenta expanſo, quorum umbilicus magis flaveſcit. Folia ſunt Filipendulæ inſtar diviſa, in ſegmenta longiora & acutiora. Huic jungo *Criſtam Galli montanam floribus pallidis in ſpicam congeſtis* Raji, adeoque & *Pedicularem alpinam floribus ſpicatis pallidis* Tour. Cujus deſcriptio, Rajana ſcilicet, noſtræ plantæ optime convenit; ſed & *Alectorolophi alpini ſecundum genus* Cluſ. Pan. *floribus pallidis*, adeoque & *Filipendulam montanam alteram* C. B. ſeu *Pedicularem alpinam Aſphodeli radice alteram.* Tour. In Figura J. B. deſidero folia plura nimis, & in *Alectorolophi alpini majoris* Cluſ. Pan. *primo genere* ante nominato, *flores prodire inter minutiora folia*, quæ in Icone non exprimuntur, ut ex ſola deſcriptione facile quis ſuſpicari poſſet, eandem eſſe hanc cum *Pediculari alpina lutea* C. B. imo fortè etiam *Pediculari annua alpina anguſtifolia lutea* Tour.

Pedicularis alpina purpurea major nuncupari meretur *Filipendula montana altera.* C. B. ſeu *Alectorolophi alpini alterum genus.* Cluſ. Pan. *Floribus* ſcil. *purpureis*, quæ ſtructurâ foliorum, loco natali & magnitudine cum antecedente convenit. Flores ſunt atrofuſci, ſplendentes, labio inferiori parvo dilutiori tripartito, calyce viridi & purpureo mixto.

Pedicularis alpina folio Ceterach. C. B. conjungenda me judice eſt cum *Pediculari alpina Filicis folio minore.* C. B. quam Synonymam facit *Alectorolopho alpino minori* Cluſ. Pan. Sicuti nullum eſt dubium, quin Figura Cluſii noſtræ pediculari congruat, ita pariter ſum perſuaſus, quod conjecit ipſe Cluſius, eſſe hanc *Herbam foliis Aſpleno perſimilem* Geſn. Deſcript. Mont. Fract. Verum *Cluſio* præcurſore duas invenio hujus generis ſpecies, quas præcipue à Floris differentiâ diſtinguo. *Cluſiani Alectorolophi alpini minoris tertii* folia ferè Ceterach, craſſa, in ambitu denticulata, è viridi fuſca, pilis paſſim obſita, caulis anguloſus, rubens, hirſutus, calyx albus purpureis ſtriis in angulis variegatus, è quo prodiens flos lutei elegantis coloris, cujus labium inferius eſt tripartitum, ſuperius galeatum, purpureo colore in apice extremo, & marginibus lateralibus ornatum; Radix fibroſa tumens. *Altera ſpecies* calycem habet viridem, brevem, florem duplo longiorem

rem purpureum, ſaturatioribus ſtriis pictum, ejuſdem cæteroquin ſtructuræ cum ſuperiori, ſed minorem, caulem hirſutum viridem; In hac inſuper obſervare eſt, folia in caule eſſe ex adverſo ſita, quod de *Pediculari* ſua *alpina lutea* aſſerit. C. B.

Quinquefolium minus repens aureum C. B. *Pentaphyllon parvum hirſutum* J. B. *Quinquefolii quarti ſecunda ſpecies* Cluſ. Pan. Petalis conſtat 5. ambitu rotundo, inæquali, coloris aurei, ad ungues crocei ſeu rubentis magis, ſtamina habet, & apices tenues, croceos, calycem polypetalon viridem hirſutum, qua hirſutie veſtita eſt tota Planta. Hoc non differre autumo à *Quinquefolio repente minore lanuginoſo luteo* C. B. ſeu *Pentaphyllo minore molli lanugine pubeſcente flore luteo* J. B. quod conſtituit *Quinquefolii quarti primam ſpeciem* in Cluſii. Pan. Cauliculi enim utriuſque nunc virent, nunc purpuraſcunt, & folia in eadem ſæpe Planta nunc latiora ſunt paulo, nunc anguſtiora, nunc magis, nunc minus villoſa, Flores nunc magis aurei, nunc minus, ut nondum videam, cur realis inter has Plantas debeat poni differentia.

Quinquefolium erectum folio argenteo. C. B. *Pentaphyllum erectum foliis profundè ſectis, ſubtus argenteis flore luteo.* J. B. in Alpinis paſcuis montis Jugi. Margines foliorum primo intuitu videntur margine argenteo fimbriati, aſt prope aſpectantibus hic limbus conſtat ex villoſâ hirſutie foliorum.

Scirpus montanus capitulo breviore. Tour. *Juncus parvus paluſtris cum parvis capitulis Equiſeti.* Raji Idem eſt, quod prædubitat *Rajus*, cum *Junco montano parvo cum parvis capitulis luteis* J. B. imo &, monente Βοτανικωτάτῳ & amiciſſimo *Guil. Scherardo*, Conſule Nationis Anglicæ in literis Pentecoſtes vigiliis ad me Smirnâ datis hoc A. 1706. cum *Junco exiguo montano mucrone carente* C. B. Prodr. quem dubitanter ipſe jungit *Junco Lychnanthemo tenui Thalii.* Omnium certè deſcriptionibus reſpondet Plantula, quam in Montis Pilati jugo, ad Lacum illum, vel Lacunam potius Pilati toto orbe celebrem, offendi in ceſpitibus copioſam, biuncialem & ad ſummum palmarem, cauliculis angulosis, fractu contumacibus, quos ad imum ambiunt foliola brevia aliquot viridia, ſplendentia: in ſummo capitula ſunt brevia, parva è calyce folioſo ſpadiceo promentia ſtamina lutea.

Salix pumila foliis utrinque candicantibus & lanuginoſis. C. B. quam non differre puto à *Salice alpina, pumila, rotundifolia, repente, infernè ſubcinerea.* C. B. ſeu *Salice pumila latifolia priore Cluſii.* J. B. imo forſan quoque *Salicis pumilæ ſecundo genere.* Cluſ. Pan. ſeu *Salice latifolia repente.* C. B. Julos habet craſſos, digitales, lanugine candida pubeſcentes, ſtamina ſubflava, apices croceos. In apertis & herbidis Montis Pilati & aliarum Alpium jugis creſcit.

Salix alpina minima repens, retuſo ſerpilli folio lucido Boccon. quam eandem repùto cum *Salice ſaxatili minima.* C. B. folia habet læte viridia, glabra, julum brevem, rarioris ſtructuræ, ſtamina alba, apices fuſcos.

Salix alpina ſcrophulariæ folio. C. B. florem habet carneum, monopetalon, in 5. ſegmenta expanſum, ſtamina candida, apices ſubflavos, calycem nullum.

Saxifraga alpina Ericoides flore purpuraſcente. Tour. ſeu *Sedum alpinum Ericoides purpureum.* C. B. florem habet petalis quatuor, & ſtaminibus purpureis, apicibus ſubrubris, calycem veluti ſquamoſum.

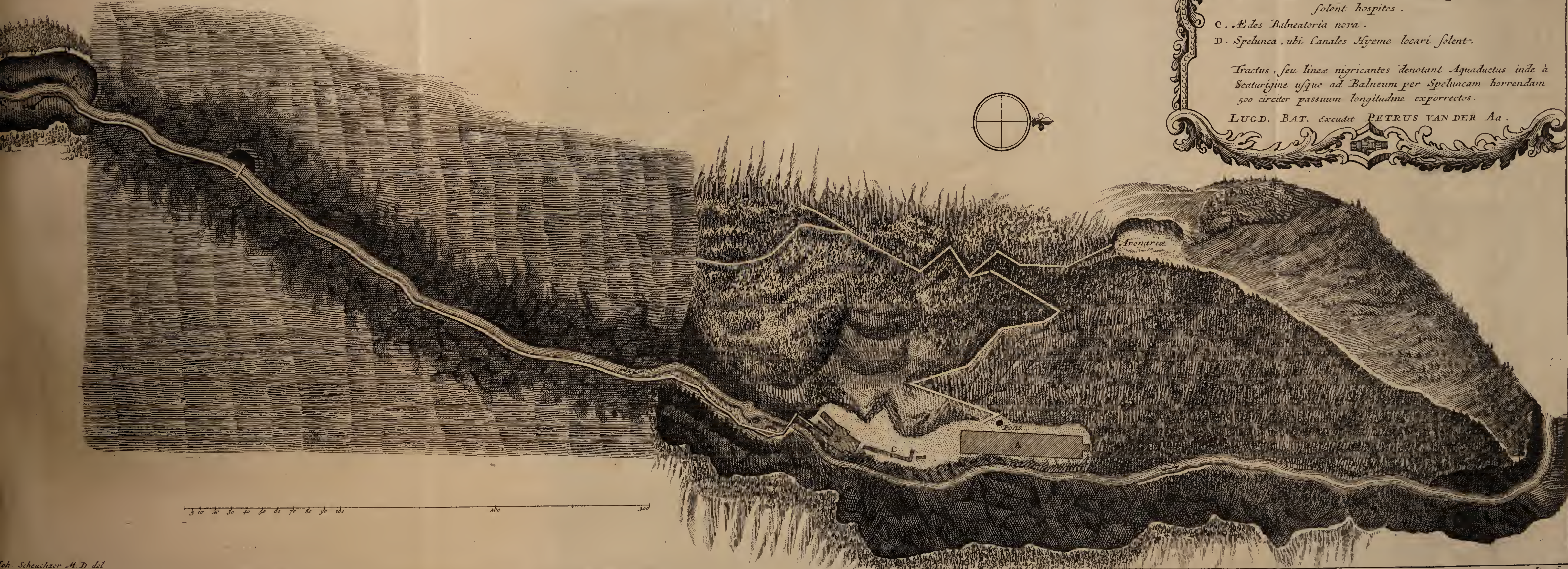
Teucrium alpinum inodorum magno flore C. B. idem Parkinſono judice cum Teucrio foliis Scorodoniæ C. B. Obſcurum primo quidem intuitu præfert virorem, tetricam tamen magis induit faciem ſiccatum, quoniam prorſus nigreſcit, omnemque floris colorem perdit. Hic autem eſt hirſutior, è nigro cœruleſcens, è tubo oblongo in duo labia expanſus, quorum inferius eſt tridentatum vel bipartitum, ſuperius cochleare rotundum, alis duabus ſtipatum, calyx brevis in 5. apices terminatus. Abludit adeo Charactere ſuo à vero *Teucrio*, quod labio ſuperiori eſt deſtitutum, referendum potius ad Caſſidam, quatenus receptaculum ſeminis crepidæ aut Calceamenti calcaneum refert, in binas ſe aperiens valvas, quarum quævis intus membranula extante interſtinguitur, ut ſemen in 4. loculamentis deliteſcat. An vero huc trahenda ſit *Caſſida alpina ſupina magno flore* Tour. ſeu *Teucrium Aſtragaloides Caſſida minor* H. R. P. aliis dijudicandum relinquo.

Thlaſpidium Anchuſæ folio Tour. *Thlaſpi biſcutellatum luteum Anchuſæ foliis.* Boccon. Muſ. In deſcenſu ex monte Joch (Jugo,) ad Engſtlanam vallem paſſim ad viam obvium. Huc refero Thlaſpi clypeatum, cujus Iconem habet Cluſ. Pan. p. 471. quodve ſupra Badenſes Thermas, viciniſque collibus copioſe naſci ſcribit *foliis hirſutis, laciniatis, flore in tenuibus ramulis, ſummiſque cauliculis ex luteo palleſcente, binis folliculis clypeatis ſubnaſcentibus, nec non Thlaſpi biſcutatum aſperum minus.* C. B. quod ex Montibus Tyrolenſibus accepiſſe ſe teſtatur in Pinace. p. 107. item *Leucojum alyſſoides umbellatum montanum* Col. florem habet tetrapetalon flavum apicibus & ſtaminibus concoloribus, odore Leucoji lutei gratiſſimo.

Veronica petræa ſemper virens. Ponæ Bald. p. 72. *Chamædrys alpina ſaxatilis.* C. B. *Veronica petræa ſemper virens Bonæ ad Chamædrym vulgarem falſam accedens.* J. B. in montis Pilati ſcopulis paſſim obvia. Florem geſtat amœnè-cœruleum in 4. ſegmenta expanſum rotunda, in ſupremis foliorum alis. Reliqua deſcriptionibus conveniunt. Huc pertinere puto Chamædryn Montis Sumani, J. B. Tom. III. p. 289.

Viola montana tricolor odoratiſſima C. B. *Jaceæ tricoloris ſ. Floris Trinitatis genus flore luteo & purpureo magno, repens non annuum* J. B. in valle Engſtlana copioſe creſcit, & jucundo Florum ſuorum ſpectaculo oculos tranſeuntium allicit. Deſcriptioni Cluſianæ & Bauhinianæ convenit niſi quod non ultra dodrantalem altitudinem aſſurgat, & petalis flori ſubinde variet, atque nunc unum habeat cœruleſcens, nunc plura, reliqua nunc ſulphurea nunc mage flava.

F I N I S.

Fig. 1.
ICHNOGRAPHIA THERMARUM FABARIENSIUM
eo situ, quo nunc sunt Ædificia, et Aquaductus.
A. Habitaculum pro Advenis, qui Thermarum causa huc accedunt.
B. Ædes Balneatoria Vetus cum Porticu, in qua deambulare solent hospites.
C. Ædes Balneatoria nova.
D. Spelunca, ubi Canales Hyeme locari solent.
Tractus, seu lineæ nigricantes denotant Aquaductus inde à Scaturigine usque ad Balneum per Speluncam horrendam 500 circiter passuum longitudine exporrectos.
LUG.D. BAT. Excudit PETRUS VAN DER Aa.
Arenariæ
Fons.
A
C
5 10 20 30 40 50 60 70 80 90 100
200
300
Joh. Scheuchzer M. D. del.
Iter 6.

JOHANNIS JACOBI SCHEUCHZERI,
Tigurin. Med. Doct. Math. Prof. Acad. Leopoldino-Carolin. & Socc. Regg. Anglic. ac Prussic. Membr.

ΟΥΡΕΣΙΦΟΙΤΗΣ HELVETICUS,

SIVE

ITINERIS ALPINI Descriptio Sexta,

ANNI MDCCVII.

Nunc primum Edita.

ITER ALPINUM SEXTUM,

ANNI MDCCVII.

Quod de *Voluptatis atque Doloris immediato nexu infit* Socrates *apud* Platonem *in principio* Phædonis, ὡς τις διώκῃ τὸ ἕτερον καὶ λαμβάνῃ σχεδόν τι, ὥσπερ ἐκ μιᾶς κορυφῆς ἡμμένω δύ' ὄντε, ut, si quis persequatur, cupitque alterum, semper ferme alterum accipere cogatur, quasi ex uno eodem vertice sint ambo connexa; *id experior indies in Opere meo Naturali Historico Helvetico. Stadium hoc est difficultatibus plenum, spinis undique obsitum, laborandum in Musæo, laborandum foris. Suscipienda sunt, magno negotiorum domesticorum & Practicorum imo & sumtuum, dispendio, Itinera, scandendi montes, peragrandæ sunt Valles, sustinendæ omnium Elementorum adversitates, æstus, frigus, pluviæ, grandines, venti, populi in libertate, qua gaudet, ad Libertinismum proni rudes sæpe ferendi mores; taceo obstacula plurima alia, quæ audacissimum quemque à proposito absterrere potis sunt. Ast ego, tacito quodam stimulo ductus, & tractus, nondum inter* λιποτάκτας *recenseri me patior, in stadio, quod decurrere cœpi, si non currere celeri volatu, progredi tamen, lentiori licet, quam hactenus, passu in animo habeo, quam diu DEUS vires largitur & vitam. Animum ad superanda impedimenta addunt applausus & incitamenta, quæ a diversis Regiis, aliisque Eruditis Societati-*

bus mihi accedunt, Baseos loco substernitur, patriæ inserviendi, & proprium, quo accensus feror, labores hosce continuandi & ad DEI Creatoris Gloriam quidem, desiderium. Hoc ipsum hac quoque æstate me impulit ad Excursionem, cujus relationem continuato temporis filo nunc pandam.

Tiguro, postquam in Musæo ea, quæ Barometrum attinent, disposui, discessi die 15. Julii vesperi. Mercurii altitudo hac die fuit 26″. 3‴. aëre dubio disponente se ad pluviam.

Die 16. Julii cornipedes, *Lachenâ Vesenam* vecti Equis pro Regionis indole, vel potius Incolarum negligenti consuetudine nec docilibus, nec superbis, sed indomitis, currui quàm insessioni aptioribus. Vesenæ sine mora nos concredidimus *Lacui Rivario* seu *Vallenstadensi*, vulgò dicto *der Wallenstatter See*, & eadem hujus diei vesperâ in equis rursum euntes appulimus *Ragazium*.

Regimen *Ventorum* per Lacum Rivarium ordinatè spirantium, Euri quidem ante, Zephyri verò post Meridiem, hujusque statæ reciprocationis causas alibi, exposui, una cum περιχώρε Pagorum lacui circumjectorum Topographia.

Nunc, ne tempus Novi otiosè perdamus, recreabimus mentes, & pascemus simul oculos, aspectu Montium lacui utrinque adsitorum. Est hîc veluti schola, quæ nos informare poterit de origine & structura Montium, Vallium, Pascuorum. Oculis hîc exposita sunt, quæ in aliis Europæ Regionibus quæri debent in abditis visceribus, Strata nempe lapidea, horumque forma. Videas Strata, horizontalia, arcuata, & diversimode inclinata, nudos stratorum parietes, plana ipsis injecta, in forma Montium externa miram varietatem, Muros nunc erectos, nunc declives, Strata lapidea ingentia, in Castellorum Hemisphæricorum, vel etiam Polygonorum figuram extructa, Juga integra solida, alia fracta, & veluti lacera, Montium dorsa, in tortuosos tractus protensa; à Septentrionali juga asperrima, & vix nisi Capris tum Feris, tum Domesticis pervia; à Meridionali vero herbidiora, & passim in lenes clivos molliter assurgentia; altissimorum Montium apices, Cryptis naturâ perforatos, alios acutiores, alios obtusiores; verbo, miram rerum varietatem, quæ vel parum attendenti

denti confirmat veritatem Hypotheſeos Woodwardianæ, quæ Montium, quibus Terræ ſuperficies nunc exaſperata conſpicitur, originem arceſſit à Diluviana ſtrage.

Prodiit, ita gubernante Sapientiſſimo Mundi Architecto, Fabrica Montium irregularis quidem, prærupta & confracta, ſine lege, ſine ordine, ita tamen firma, ut per tot Annorum millia, pauciſſimis exceptis Montibus, incorrupta ſteterit, & integra, permanſura forte uſque ad ſeculorum conſummationem. Ecce enim Architecturæ Divinæ aliqua ſaltem veſtigia, *Fundamenta* præbet Terra ipſa, & ſtrata maxima atque duriſſima Radicibus Montium, veluti *lectus ſolidus*, ſubjecta & *ſtructuris* aliis ſolidiſſimis impleta, ampla ſatis, & undique circa Montem diffuſæ, pro hujus altitudine & craſſitie varia: Montium projecta lateralia dorſa, ea in ſpecie, quæ *Blancken, Plancken*, Alpicolis vocantur, totidem ſunt *anterides, eriſmata*, ſeu obnitentes *muris* pilæ, tanto inter ſe intervallo diſſitæ, quantum ſtructuræ ipſius Montanæ altitudo poſtulat. *Muri*, ſunt ipſa ſtrata ſaxea, ſuprema ab imis ſuſtentata, quæ mirâ varietate exhibent *Opera reticulata, antiqua & inſerta, Iſodoma, Pſeudiſodoma*, ἔμπλεκτα, *anſata, compoſita* & millena alia ab Artificibus non expreſſa, quæ in maxima irregularitate ſummum oſtentant artificium. *Ruderationes & Pavimenta* ſunt Valles, & paſcua alpina jucundiſſima florum & Animalium diverſitate commodiſſima, & pulcherrima, præcipitiis herbidis, veluti totidem aulæis exornatiſſima. Non opus hîc ulla *trulliſatione*, non *opere albario, gypſato, arenato*, aut *marmorato*, ut ab injuriis aëris & tempeſtatum muniantur muri; ipſæ duriſſimæ cautes hoc Officii Montibus præſtant, & ſimul varicolore ſpecie ſuâ jucundiſſimum accolis, & peregrinantibus ſpectaculum ſiſtunt. Non deſunt *Murorum graduales Contracturæ*, ad firmitatem ſtructurarum maximè neceſſariæ, cum inferiores Montium partes, haud raro aliquot Milliarium circulo circumſcriptæ, multò plùs oneris, imo immenſam ponderis gravitatem ſuſtinere debeant, præ ſuperioribus Columnis; Hinc eſt, quod ex latâ baſi plerumque, ſi non ſemper, contrahantur ſenſim Montes, ad ſupremos uſque vertices. Ipſi hi, veluti *Tecta*, rurſus ſuas habent *Con-*

Contignationes, Catenas, Cantherios, Transtra, Capreolos, Columina. In ipsis his tectis alpinis miram offendes varietatem, videbis *Deliciata*, quæ ex una solum parte declivia, *Pectinata*, quæ utrinque, *Testudinata*, quæ quadrifariam versus communem apicem obliquantur, *Fastigiata* denique ad instar Turrium. Fulcrorum genera tot sunt, quot mirè figurata saxa, occurrent, quas supra jam memoravi *Anterides*, *Columnæ*, *Pilæ*, cum suis partibus. *Opus rusticum* exhibet tota Montium robusta compages. *Fornices* infinitis ferè modis variantes sunt ipsæ Stratorum Saxeorum erectæ & ad invicem inclinatæ substructiones.

Ast, inquis, desunt *Ornamenta* & *Pulchritudo*, deficit *Symmetria* & *Eurythmia*, nulla est *partium* ἀκρίβεια, non ulla regularis exactitudo, non *Picturæ vel Sculpturæ. Nihil magis incertum, inconditum, ac perturbatum, ut solent esse rudera, omnium formarum & figurarum, sunt, præter regularium, moles præruptæ & confractæ, nullus modus, nulla ratio partium, aut proportio, nulla pulchritudinis umbra, artis, aut consilii nullum vestigium.* Burn. Theor. Tell. c. 9. p. 48. Sed en miram DEI, summi Architecti, sapientiam! en Mechanismum, qui omnes Naturæ, Artis, & Casus vires infinitis parasangis superat? Novus exoritur *ordo*, in summâ confusione regularissimus, Architectis omnibus inimitabilis, *un nuovo ordine d'Architettura scomposto, e per cio più artificiosamente composto.* Quadrat huc adumbratio ordinis hujus Rhètorica, quam habet *Bartholi Ricreat. del Savio* Cap. 8. p. m. 115. *Souviemmi*, inquit, *d'haver veduto in un' palagio di Ricreatione d'un Principe, fra le altre bellissime, una particolar Camera tutta finta a capricio di rovine, con un' nuovo stile d'Architettura, che ben potrebbe chiamarsi l'ordine scomposto, e da adoperarvi non meno ingegno, e giudicio, che negli altro dovendosi dare unita al dissipato, gratia al deforme, regola alla sconcio, simmetria allo sconcertato, e arte al caso. In entrarvi cagiona horrore, e diletto, il vedersi diroccata in sul capo una fabbrica rovinante, se non che nel cadere, scontratesi à ventura, come mostra lo strano andamento delle pendenze, l'una parte slogata*

ta con l'altra; tutta in piè si sostiene, posando bizarramente sopra membra non proprie, e pur così bene adatte, che l'occhio non che risentirsene come à mostruosità, sommamente gode, trovata una non più veduta specie di proportione, e di bellezza, nella deformità, e nella sproportione. Jo per mè credo, che chì ne formò il disegno, vi studiasse intorno il doppio più, che a una fabbrica ben ordinata; mà non è da ognuno l'intenderne il Magistero.

In *Fig.* 3. Adjecta sistuntur Strata montium quædam, qui Lacui Rivario adstant, horumque protensiones arcuatæ.

Die 17. Julii *Thermas* petiimus *Fabarias* quibus per Novendium usus fui, ut reliquias abigerem Hemicraniæ dexteri lateris, cujus præludia ante aliquot annos sensi, & felices malo progredienti obices posui, per earundem aquarum usum Anno 1704. susceptum, ut tamen remanserint palpebrarum oculi dexteri motus quidam spasmodici, quorum depulsio ut & reliquiarum mali Ischiadici, quod sub initium hujus anni dexterum latus afficere cœpit, evacuatio ad Undas Fabarias, veluti sanitatis Portum me invitavit.

Hic fuit altitudo Mercurii in Barometro diebus 18. & 19. Julii 25″. 9‴. Cœlo sereno.

Die 21. Julii hora 1. post meridiem fuit Mercurii altitudo 25″. 8‴. Cœlo sereno & calido.

Die 22. Julii ante meridiem fuit altitudo Mercurii eadem, vesperi vero cœlo tonante dimidiam descendit lineam.

Die 23. Julii in Thermis ante meridiem Mercurii altitudo 25″. 3‴. cœlo circa meridiem & vesperi pluvio.

Die 24. Julii in Thermis manè & per totam noctem præcedentem cecidit pluvia, fuitque per totum hunc diem aër inconstans. Altitudo Mercurii 25″. 3‴.

Die 25. Julii cœlo inconstanti hora septima matutina altitudo in Thermis 25″. 4‴. post meridiem 25″. 3‴.

Thermis Fabariis adjacent saxa *marmorea*, nigricantia vel fusca, lapide illo, quem titulo *Lentium lapidearum vitreis similium utrinque convexarum, vario sub schemate visui sese offerentium* descripsi in *Specimine Lithographiæ Helveticæ* pag. 30. & postea in *Meteorologia Helvetica* pag. 326. Hæc inter saxa durissima, pro novæ Ædis Balneatoriæ ex-

structio-

ſtructione exciſa ἀγαθῇ τύχῃ jacuit fruſtum vetuſtâ velut carie exeſum, è quo lapides figurati concluſi ſponte excidêre partim, partim lævi inſtrumentorum ſubſidio eximi, ſicque carceribus liberari potuere. Sunt autem lapides hi *Numiſmales* aliis dicti latiores illis, quos offendi hactenus in Monte *Aubrig*, Ditionis Suitenſis, & planiores, ſeu utrinque minus convexi, cæterum Gyris ſuis numeroſis ſerpentiformibus pulchrè ſignati, & ſtriis à circumferentia ad centrum tendentibus interſtincti, aliquando medio umbilico veluti prominuli, communiter unciales in Diametro. Siſtit taliſmodi Lapidem *Fig.* 4. tum ſaxo immerſum, tum ſolutum. Dantur & licet raro inter illos Diametri brevioris, 5. vel 6. linearum, Aubrigenſibus loco citato deſcriptis ſimiles, ſed quoque latiores, biunciales & triunciales, margine veluti ſinuato, ſed ſtriis prorſus carentes. Dubium adhuc eſt, quo pertineat hoc lapidum genus. A Diluvianorum conſortio non eximendos prorſus eſſe ſuadet obſervatio Fratris Johannis Bononiæ facta, ubi in eodem verarum Concharum & Cochlearum Marinarum in Diluviana inundatione ſubmerſarum ſtrato reperit Foſſilia minutiſſima teſtacea, ejuſdem cum lentibus noſtris Figuræ, ſed vix ſine Microſcopii ſubſidio dignoſcenda. Eſt hæc ulterior inquiſitio illis ſpeciatim commendanda, qui Mare accolunt, ut Analoga quærant, & inveniant marina, ſicque Hiſtoriam Naturalem foſſilium promoveant.

In eodem ſaxo marmoreo ante aliquos annos inveni *Pectunculitam ſtriatum*, & nunc ejuſdem ferè generis alium ex hoc ſaxo erutum reportavi.

Eruimus quoque *Tubulos* aliquos *marinos* Foſſiles 4. vel 5. ſpirarum teretes, læves, intus manifeſtè cavos, quorum Orbes in eodem plano jacent, Cornubus Ammonis ſimiles.

Ad Thermarum ipſarum ſcaturigines inventa pulcherrima *Tellina* poroſa nigri coloris, (*Fig.* 5.) qualis deſcribitur in *Spec. Lith. Helv.* pag. 21.

Quinquaginta circiter pedes ſupra Thermarum ſcaturigines hodiernas profluebant olim ex Montis Viſceribus ſalutares undæ. Adhæret *Terra Bolaris* rubra ſaxis, adſunt quoque *Tophi* albidi cruſtatim ſaxa obtegentis, & in tubercula aſpera elevati, veſtigia.

In

Fig. 5.

Fig. 4.

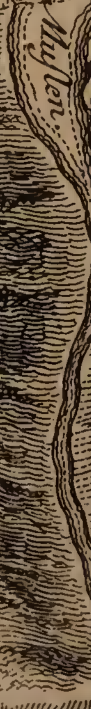

Fig. 3.

Mattstock Mons.

Quintenberg.

Prospectus Ædis Balneatoriæ FABARIENSIS.

In fissilium lapidum ſtratis, ſupra Ædem balneatoriam reperiundis ad viam, qua Valentiam itur, inveniuntur paſſim fragmenta mineræ *ferri*, fibris veluti lignoſis fuſci coloris intertextæ.

Ipſi *lapides Fiſſiles* duplicis ſunt generis nigricantes, uni molliores, tenuiores, friabiles, alii craſſiores, duriores, uſibuſque Architectonicis apti, prouti etiam eos ædis novæ muris intertexebant operarii.

E regione Ædis Balneatoriæ in rupe ſubcœrulei coloris viſundæ ſunt maculæ albidæ & flaveſcentes, quæ Naturæ veluti penicillo rudi ludibundo figuram projecti in terram hominis, retrò cruces erectas veluti adorantis repræſentant Divæ *Mariæ Magdalenæ* iconem, neſcio quibus indiciis, hanc eſſe volunt Pontificii. Depinxi rudem hanc Deunculæ imaginem *in itinere* 3°. *Tab. VIIII.*

Ad hunc parietem præaltum dabatur commoda, licet periculi plena occaſio experiundi convenientiam inter modum Altitudines menſurandi Mechanicum & Barometricum, & ſimul examinandi differentiam Calculi Moriſoniani ac Caſſiniani, ac alterutrius prærogativam ſtatuminandi.

Ex Arbore, quæ fortè horizontaliter ex ſupremo hoc pariete ſaxoſo procrevit, ut ſuper truncum projectum natibus prorepere potuerit, licet cum vitæ diſcrimine ſervus, demiſſo fune menſuravimus altitudinem 766. pedum Tigurinorum. In Barometro ſtetit ad radicem Montis hujus parietini, ſeu Ripam Taminnæ in 23″. 2‴. propter arborem in ſummo pariete in 22″. 4½‴. (ubi notandum, non eſſe hanc numerationem factam, ut alias, a principio Mercurii in capſula). Nunc videbimus, quid inde in favorem unius & præjudicium alterius Hypotheſeos colligi queat.

Ex hac differentia 7½‴. linearum decimalium Tigurinarum, ſine ratione habita ad gradualem Aëris rarefactionem, quam experimentis æquè ac rationibus pro fundamento ſuarum tabularum ſtatuunt Pariſienſes, prodit ex Hypotheſi 80. pedum pro una linea numerus 600. ex Hypotheſi vero poſteriori 90. pedum 675.

In Mariotti tabula ad menſuras Tigurinas decimales reda-

cta respondent 23''. 1¼'''. 1916. pro altitudine à Maris Mediterranei Horizonte ad Taminnæ Ripam, & 22''. 4¼'''. 2669'. pro altitudine à Mari ad summum parietem nostrum montosum; subtracto priore numero à posteriore, remanent 753'. pro altitudine ipsius parietis.

Juxta Cassini computum respondent 23''. 1¼'''. 2157. pro altitudine perpendiculari a Mari ad Taminnam & 22''. 4¼'''. 3156'. pro altitudine à Mari ad summum parietem; subtractione facta, remanent 999'. pro altitudine parietis; qui adeo

Fune dimensus dat	766'.
Ex Mariotti calculo Barometr.	753'.
Ex Cassini Hypothesi	999'.

Quo Experimento Mariotti Hypothesin referendam esse Cassini calculo, quem voluit esse correctiorem, nemo non videt. Imò verò ad ipsum, quem Mechanica suppeditat, numerum surget Mariotte, si consideres, funem ex tanta altitudine, a pondere unius circiter libræ, extendi potuisse 13. residuos pedes, quo supposito ex amussim congruit Mariotte, minutis neglectis, quas fractiones linearum suppeditant.

Inde ab illo tempore composuit frater Johannes aliam tabulam graduationis mediam inter Cassinianam & Mariottianam, quam inserui *Helvetiæ Stoicherographiæ* p. 24.

Nunc Thermis Fabariis valedico, ut itineris, quod præhabeo, Alpini filum protroham.

Die 25. Julii post meridiem in Thermis fuit Mercurii altitudo aëre inconstanti 25''. 4'''. *Ragazii* ad vesperam 25''. 10'''.

Die 26. Julii hora septima matutina cœlo pluvioso fuit Mercurii altitudo eadem cum hesterna.

Est *Ragazium*, *Ragaz*, Vicus in Comitatu Sarunetum haud ignobilis, Rheno ferè adsitus. Hujus fluminis Celeberrimi ductum nunc secuturi Acus Magneticæ subsidio delineabimus omnes, quot observare licet, flexus, ad prima usque in Extrema *Sylva Rhenana* stamina, una cum justis Pagorum utrinque adsitorum distantiis, Rivis influis, Montibus ex utraque parte erectis, cum Veris singulorum nominibus, quibus observationibus nititur Geographiæ Helvetiæ correctior Tabula abs me edita 1712. Via, quæ *Ragazio Curiam* juxta Rheni

ductum

Campell
Hohen Rhaetia
Albula
Sils
Tusis
Masein
Tagstein
Flerden
Schauenstein
Purtein
Cazerbach
Tartar
Cazis
Furstenau
Hasensprung
Rietberg
Almens
Retels
Neu Sins
Pasqual
Alten Sins
Turuls
Ortenstein
Nider Juvalta
Hohen Juvalta
Rezin
Heinzenberg
Reichenau
Razuns
Bonaduz
Tamins
Ober Embs
Parpan
Churwalden
Malix
Strasberg
SCHALFICK
Plessur Fl.
Chur
Felsperg
Krottenstein
Haldenstein
Masans
Ober Ruchenberg
Lichtenstein
Rhein
Galanda M.
Trimmis
Rauch Aspermont
Rappenstein
Neuburg
Under Vatz
Fridnow
Zizers
Ispis
Faklenstein
Pfefers
Wartenstein
Valentz
Pfeffersbad
Tamina
Ragatz
Lanquart Fl.
Under Rauchen Berg
Malans
Aspermont
Jenins
Meyenfeld

CEPINA

RHENI
POSTERIORIS
ET
MUESAE
PRIMA STAMINA
et Progressus.
Juxta Observationes omnia cura factas
in Itinere Alpino
A JOANNE JACOBO SCHEUCHZERO.

LUGD. BAT.
Sumptibus PETRI VANDER Aa.

Hora.

ductum vehit, plana ferè est, tamarice, Rhamno Oleæ folio fructu flavescente, & variis salicum speciebus obsita. Ex Pagis eos duntaxat in Descriptione memoro, quos ipsi pertransivimus, reliquos tabulæ reservans Geographicæ.

Terminus primus, a quo iter hodiernum, & Rheni Mappam ope pyxidis Magneticæ a me omni curâ elaboratam *Fig. 6.* ordimur, est Vicus *Ragaz, Ragusium, Ragazium*, in Comitatu *Sarunetum* situs, Principi & Abbati Monasterii Fabariensis in multis quoad jurisdictionem bassam addictus, ad Taminnæ, qui rivus aliis *der Taminenbach, Tamingenbach*, Gulero perperam *Camingenbach* dicitur, ripam situs, vix ultra jactum scelopeti à Rheno, celebris propter transitum ferè quotidianum ex Rhætia in Helvetiam & Germaniam.

Horâ abhinc est *Rheni Pons, die Undere Zollbruck*, ad quem vectigal solvitur, & mox quadrantis horæ intervallo *Pons* alius *superior* telonii, *die Obere Zollbruck*, qui *Langari, Longari, Landquart* ripas jungit.

Semihorâ fere ab utroque Ponte distat *Malantium, Malanzes, Malansium, Malanz.* Census primus Dominii Majæ Villani, in fœdere decem judiciorum vicus non ignobilis, & tractu amœno simul ac fertili situs, in cujus proximo Monte trium Castrorum imi *Ruchenberg, Under-Rauchenberg, Klingenhorn, Weinegk* rudera visuntur. Multa passus est Bellonæ incommoda hic pagus, & incendii tristia damna in bello flagrante inter Domum Austriacam & Rhætos.

A primo Ponte Telonii horæ spatio pervenitur ad Pagum *Ciceronium, Ciceres, Zizuriam, Zizers*, qui communitati secundæ Fœderis domus DEI, & speciatim *quatuor Pagis, Vierdörffer*, adjudicatur.

Tres autem reliqui sunt *Igis, Trimontium, Trimmis*, & *Vatium inferius, Vazes, Undervatz.* Hæc regio olim subjecta erat Dominio *Asperi-Montis*, a quo pervenit ad *Episcopatum Curiensem*, nunc vero partem Reipublicæ Rhætiæ liberæ constituit.

Supra *Ciceronium* Curiam versùs in Montis præcipiti jugo visuntur *Castri* Asperimontii, *Rauch Aspermont, Ruchaspermontium*

montium Sprechero dicti, cujus appellationem a *Rhucantiis* populis, *den Rauchen*, deducit *Guler. Rhæt.* p. 6.

Ciceres inter & Curiam non alius est locus quàm *Malesanus*, *Massans*, uti Leprosorium, ad civitatem pertinens.

Curia ipsa *Coira*, *Cora*, *Chur*, urbs in Campo Corvantiorum fertili & jucundo, vini & variorum fructuum ferace, ad radices Montium a Meridie & Ortu imminentium, sitæ; Prænobilis, Episcopatus antiqui sede, prærogativâ in toto fœdere Cathedrali (quæ tamen ante paucos Annos quoad Authoritatem Consulis, antehac Præsidis perpetui fuit limitata, interventu Tigurinorum, & Bernensium) & frequentiâ Comitiorum tum publicorum fœderis totius, quæ *Pundstäge* dicuntur, tum subcomitiorum, quæ hîc ob loci commoditatem peragi solent.

Curiæ fuit vespera diei 26. Julii Barometri altitudo 25″. 9‴.

Die 27. horâ sextâ ante meridiem 25″. 10‴. vesperi verò horâ quartâ post Meridiem Thusciæ in Vallis Domesticæ summa 25″. 4‴.

Primus Pagus, quem transivimus, horâ distans Curia est *Embs*, *Amades*, *Amides*, ad distinctionem inferioris Amisii, quod ad dextrum Rheni ripam, e Regione Vallis Rhenanæ conspicitur, *Ober Embs* dictus, Rhætiensis jurisdictionis; ubi visuntur adhuc rudera Castri ejusdem nominis.

Horæ alterius spatio attigimus *Richenoviam*, *Reichenou*, *Reichenow*, *Reychenaw*, ubi Arx & pontes duo, occasione confluentis ibi Rheni *anterioris* & *posterioris* exstructi, & telonium solvitur, unde & loco ipsi *Confluentiæ* nomen dat Tschudius Helv. Antiq. MSC.

Utrumque hunc Pontem transgressi pertransivimus loca sequentia.

Bonædulcium, *Benedutium*, *Bonaduz*, qui Pagus Rhætiensis quoque Dominii est, & sic ad Decimam Fœderis Grisei communitatem pertinet.

Rhætium, *Rhetium*, *Retzüns*, *Rhetzüns*, *Rezim*, *Rheziim*, q. d. *Rhætia ima*, *Räzüns*, Pagus, & castrum, à Rhæto Tuscorum Duce nomen habens, sedes ordinaria Able-

gati,

La Ville de CHUR, ou COIRE, en Suisse.

A. La Cour de l'Eveque.
B. Le Chateau.
C. Eglise Cathedrale.
D. S. Lucie.
E. Eglise Paroissiale de St. Martin.
F. Dominicains.
G. Maison de Ville.
H. La Douane.
I. Eglise Paroissiale de St. Regule.
K. Riviere de Plessur.
L. Le Rhin.
M. Le Chateau Haldestein.

gati, qui Rhætiense dominium Imperatoris Augustissimi nomine administrat. Distat hoc Castrum a Riehenoviâ semihorâ.

Rhætio Tusciam pervenitur trium ferè horarum intervallo. In via est *Cacium*, *Cacias*, *Catz*, ubi quondam fuit Arx *Montera* dicta, & *Monasterium* Nobilium Fœminarum, fundatum Anno Christi 720 ab Episcopo Victore II. Situm est hoc Cazium in *Valle Domestica Domleschg*, semihorâ a Tusciâ, & adjudicatur communitati undecimæ fœderis superioris, seu Grisei.

Thuscia, *Tusana*, *Tuscorum vicus*, *Tuscia*, *Tusciana vicus*, *Toscana*, *Tusiss*, *Thussiss*, *Tusis*, vicus Vallis Domesticæ Prænobilis, conditus a Thuscis, quos Galli Senones Italiâ pepulêre. Hunc vicum, qui oppidi formam habet, ornat antiqua prosapiâ & virtutibus multifariis Nobilis Familia D^ni de Rosenroll, quæ possidet antiquum & forte Castrum *Baldenstein*, loco percommodo in confluxu *Rheni* & *Albulæ* situm. Ex Familia nominandus mihi speciatim venit Nob. D^nus *Rodolphus de Rosenroll*, Vicarii Vallis Tellinæ, & nuperrimè legati fœderis Grisei ad renovandum Fœdus solemne inter Respublicas Rhæticas & Tigurinam, munere summâ cum laude defunctus, cujus humanitatem singularem cum prudentia & eruditione junctam amplis extollerem laudibus, nisi diffusa Encomia prohiberet arctum amicitiæ, quo tenemur, vinculum.

Tusciam præterfluit *Nolla* torrens, qui Rheno infra vicum aquas suas cœno nigro turbatas communicat, Valles Tumiliacam & Sexamniensem distinguit, & trihorio ferè abhinc fontes suos habet in *Cepina*, silvestri, habitato tamen ab Alpicolis loco, ad radices altissimi Montis *Spitz Beüerin*. Accolis quoque *Horn*, *Cornu* dicti, hinc autem defluens Vallem perluit limo molli, facilè solubili, atro potius quàm terra firmâ, utrinque aggesto, stipatam, quam magis magisque excavat, excavando plures Fontes detegit, qui una cum nive soluta & pluvia lapsa torrentem hunc ita augent, ut maxima Thuscienſibus, & Heinsiliani Montis, Domesticæque Vallis incolis aliis, inferat damna, cavando fundamina Agrorum,

Pratorum & Ædium ipsarum, quæ postmodùm subsident, propriâ mole lapsæ, perrumpendo aggeres, diruendo Pontes, superando obstacula quævis, variando cursum ipsius Rheni; (& Albulæ in eum influæ) cujus alveus a limo illo Nollæ, saxisque, quæ secum vehit magnæ molis torrens hic oppletur ita, ut a cursu solito divertere, & novam per ipsa prata humili loco sita viam sibi parare cogatur.

Altissimum montem *Spitz Beverin* dictum, qui Sexamniensium (*Schams*) Jurisdictioni subest, non conscendi quidem ipse, sed post meum discessum prænobilis supra nominatus, & semper laudandus *Rodolphus de Rosenroll*, qui sequentem impertivit descriptionem. Tusciâ, ad occasum magis quam meridiem 6. horarum spatio conscenditur, per plana semper acclivia, nunc tamen præcipitia magis, nunc faciliora. Difficillimum præprimis est ultimæ horæ cacumen, quod propter Ventorum cum impetu spirantium rigorem paucis herbulis alpinis, ne dum arboribus, non certè cespite graminoso, est consitum. Difficultatem scandendi auget non præceps duntaxat situs, sed insuper limus mollis, veluti putridus, pedibus facilè cedens, (quam *Grifer* accolæ vocant) saxis asperis sine ordine locatis interceptus. Altitudo perpendicularis Barometro mensurata, quod secum portavit Nobilis Rosenrollius, surgit, respectu ad Thusciam habito, ad 3360. juxta priorem, 3780. juxta posteriorem Hypothesin, nullâ ad gradualem rarefactionem Aëris attentione habitâ. Prospectus sereno Aëre, qui rarus aliàs Observatori nostro contigit, latissimus pariter est, ac jucundissimus in subjectas Valles, & Catenas circumstantium undique montium, quarum quinque numeravit versus Ortum & Septentrionem distinctas, & ultimam quidem ad Tirolensis Comitatus Montafunensem districtum pertinentem, ex quo solo latè patente prospectu judicium ferri potest de insigni super alios montes, montis hujus eminentiâ.

Hodie per Viam Malam, angustas montium, quas Rhenus spumante cursu perluit, fauces umbra tenebrosa horridas, horridas item ob horrendam plusquam belluinam, cædem commissam ante biennium in miserâ, desponsata ea quæ gravida, in medio ferè viæ malæ Itinere, ad sacelli diruti muros. Ad

Ad viæ malæ initium Pagus est *Roncalea*, *Roncalia*, ad finem vero Pons, quo Rhenus transitur, lapideus. Hic ingredimus *Vallem* ipsam Sexamniensem (incipit enim jurisdictio è regione Thusciæ trans Nollam, qui torrens limitaneus est) *Sexamninam*, *Sexamnium*, *Schams* ita dictam, vel a sex Amnibus in Rhenum ex vicinis Montibus defluis, vel à *sassam*, quod saxum notat, unde quoque *lapidariam* in Mappis nuncupari vult Sprecheri Rhet. Chronic. l. VI. p. 267. Vallis hæc unâ *cum Valle Rheni* (*Rheinwald*) unum constituit Fœderis superioris conventum magnum. *Ein Hochgericht im Oberen pundt*. Devenitque ejus dominium à Baronibus Vatiensibus ad Comites Verdenbergicos, ab his ad Episcopum Curiensem, à quo dehinc Sexamnienses A. 1458. pro 3200. florenis se redemere.

In hac Valle transivimus per Pagos *Ziles*, *Siles*, qui cum *Raseino*, *Rasehein*, primam ex quatuor *directuris* vallis constituit: *Ander*, *Anderum*, quod cum *Pignolo*, *Berenburg* Arce diruta, & *Ferrara* valle, *Ferrera*, Venis Ferri, Argenti, Cupri, Plumbi, divite, secundam directuram componit.

Anderi postquam fuimus pransi, ulterius itineris nostri cursum prosecuti, juxta Arcis *Bärenburg* rudera, per viam malâ haud meliorem & sæpe pejorem Pontem Rheni ad fluminis hujus Cataractam speciosam alibi à me delineatam devenimus trium, pro quibus quatuor numerare poteris, horarum spatio *Spelugam*, *Splügen*, per *Suffers*, *Suferum*, qui à Speluga distat horæ spatio, & primus est vicus in Valle *Rheni*, *Sylva Rheni*, *Rheinwald*.

Speluga ipsa, speluca in antiquis Chartis *Speluca posterior* dicta, *Splugen*, Pagus est ad radicem montis ejusdem nominis situs, celebris propter quotidianum fere transitum in Italiam, & vicissim in Rhætiam, & Helvetiam.

Prope hunc Pagum est *das stolten Wasser*, Aqua Martialis rubro colore tingens quævis obvia & simul sapida.

Alia in *Vogtswald* prostat limpida, usurpatur pro antifebrili Balneo.

Die 29. Jul. hora quinta matutina fuit Spelugæ Mercurii altitudo 23". 4"'. hora tertia post meridiem in Alpe *San Porta*,

Zur

Zur Porten, ad origines Rheni posterioris 21″. 4‴. hora octava vespertina in Pago *Hinder Rhein* 23′. 0″.

Nunc ipsum ad Rheni fontes prosequemur iter. Semihorâ à Speluga distat *Medelum*, *Medels*, *Mädel*, ubi nunc quoque templum extruitur. Horæ spatio à Speluga abest *Planura*, Ebi, Æbi, ubi conventus habentur totius jurisdictionis, *da die Landsgemeinden gehalten werden*.

Semihoram si pergas ulterius, occurrit *Novena*, *Nuffenen*, & hora abhinc Pagus *Zum Rhein*, *Zum hinderen Rhein*, *ad Rhenum posteriorem*, qui duo Pagi antehac unam constituebant Parochiam, nunc vero binas distinctas.

A Pago *Zum Rhein* ad Fontes Rheni numerantur tres horæ, quarum prima medietas plana est, & amœna, per pascua, pinguia progressiva; altera verò aspera, inæqualis & montosa. Ascendimus nos dextri lateris juga ad pascua Alpina *Zum Port* dicta, quæ ovibus Bergomatum pabula præbent. Degunt horum Pastores Itali, qui quotannis in Rhæticas alpes plura ovium millia abducunt (magno Rhætorum emolumento, qui pro paucis mensibus pinguem, è pascuis, quæ elocant, censum trahunt) vitam simplicissimam & miserrimam: cibus est farina Milii Aquâ sine sale, sine butyro subacta, carnes cadaverum, ovium scil. quæ forte è Petris sese præcipitarunt, vel morbo quodam affectæ alias perirent semiputridæ. Optimum, quod reperire licet in extrema hac mundi solitudine est *Caseus secundarius ovillus*, *Schaffziger*, quæ nos quoque Bellariorum loco degustavimus, teneritudine suâ caseos omnes vaccinos, & caprillos longè superans. Caseos primarios abducunt in Italiam. Habitatio est sexpedalis casula, ad Petram quandam inordinatâ lapidum congerie exstructa, & fissilibus quibusdam lapidibus vel assulis contra Aëris injurias aliquantulum præservata. Lectus è molli fœno, tenuique stragulo constans; omnia sordida, horrida, loci sylvestri conditioni respondent. E regione pascui hujus, in quo substitimus, à Pastore Italo comiter tractati, est *Paradisus*, pascuum aliud Glacialibus Montibus subjectum, cui denominationi non certo ansam dedit loci amœnitas, nec fertilitas, nec ulla alia cum Paradiso terrestri convenientia, ut Ironiam hic latere suspicer.

Nos,

Nos, postquam Glaciales Montes primos Rheni posterioris fontes delineavimus, rediimus hac vesperâ in Pagum ipsum, *Zum Rhein*.

Montium illa juga, quæ Rheno primas aquas largiuntur, uti & illa, quæ crastino die conscendemus, vocantur *Avicula* &c.

Avicula, der Vogel, Culmen Aviculæ, Colmen del Oscello, Colmen de Oscello, aut *Ocello, Monsted del Uccello* Rhætis, *Monte del Uccello* Italis, aliàs etiam *Mons St. Bernhardini*, Culmen de *S. Bernhardino, der St. Bernhardin*, quod in honorem Sancti hujus Viri Sacellum in hoc Monte fuerit extructum, pars est *Adulæ*, Rhætos dividens à *Mesaucis*, qui *Mesoltinam Vallem* (*das Masaxerthal*) incolunt; Scaturiginem præbens *Rheno posteriori*, sed & *Muesæ* fluvio (*Mous*) qui Vallem Mesoltinam perfluit, & Thicino (*Thesin*) aquas suas infundit. *Sprech. Pall. Rhæt.* Lib. VII. quo referente in loco Scaturiginis Rheni adhuc vestigia cernuntur Sacelli, Nymphis olim dicati, Montem hunc carminicè describit *Chytræus* in Itinere *Veneto*. p. 54. 55.

Helvetios Italis dirimit mons asper ab oris, Pars Adulæ, *Bernhardinum dixêre Mesauci. Ejus inaccessas nunquam contingere rupes Ver potuit, non huc Bacchus, Philomela, Ceresve, non Æstas adiit.*

Ad Fontes Rheni nos comitabantur

D^n^. *Johannes Bernhardus von der Wies*, Pastor Novenensis.

D^n^. *Martinus Höslin*, Landschreiber.

D^n^. *Johannes* } *Lorenzii*, fratres, quorum est pascuum Alpinum Zum Port ad Fontes Rheni.
D^n^. *Christianus* }

Joh. Jacobus Lorenz, & } Venatores Rupicaprarum.
Geörgius Schäni, }

Prope Pagum *Zum Rhein*, & in eo est *Saxum arenosum molle*, lutei coloris veluti Ochra, quo pro Scripturaria utuntur arenâ.

In hoc districtu sunt quoque *Venæ Ferri*, sed non quæsitæ.

Die 30. hora quinta ante meridiem fuit in Pago *Hinder Rhein* eadem altitudo Mercurii, quæ hesternâ vespera, 23''. 0'''.

Aſt hora decima in Bernhardini ſeu Avicula, quod tranſitur, culmine 22″. 11‴. & hora ſeptimâ veſpertinâ Meſauci 25″. 6‴.

Ex Pago *Hinder Rhein* poſtquam tranſivimus Rhenum, conſcendimus mox *Aviculæ* eam partem, quæ κατ' ἐξοχὴν, *S. Bernhardini* nomen fert, *St. Bernhardin berg*, & ordinarium dat ex Valle Rheni in Meſaucinam tranſitum.

In Culmine Montis, arboribus nudo, occurrit paſſim terra paludoſa bituminoſa, quâ Turffæ loco uti poſſent Accolæ.

In deſcenſu Meridionalis Montis partis occurrit primum Pagus S. *Bernhardini*, ſupra quem *Mueſæ* origo eſt, in *alpibus de Mugia* & *Vignon* dictis, non ſolum Mueſæ ſcaturigines, ſed ejus ad fontium uſque progreſſum, methodo nobis conſuetâ delineatum.

Prope Pagum S. Bernhardini, in prato ſcaturit *Acidulus Fons*, copioſo croco martiali prægnans, qui nullius ferè eſt uſus, & ſine dubio magnarum virium, præponendus multis aliis acidulis, quæ minorem Croci copiam ſecum ferunt. ſaporis eſt admodum penetrantis.

Hic poſtquam fuimus pranſi hodierni diei penſum ulterius proſecuti perreximus deſcendendo ſemper ad Pagum *Miſaucum*, *Maſox*, *Maſocho*, *Meſaucum*, *Monſaxum*, *Crimè* vel *Cremé*, *Cremetum* aliàs dictum, qui cum ſeptem aliis pagulis primam Meſaucinæ vallis ſquadram conſtituit. Pagulorum autem, qui haud longè diſſiti ab invicem unicam Parochiam conſtituunt, nomina ſunt *Les*: *Leſum*, *Gabia*, *Cebia*; *Andersla*, *Doire*, *Anzon*; *Logian*; *Logianum*; *Darba*.

Quadrante horæ infra Pagum Cremé, ſeu Miſaucum, eſt Caſtrum ipſum hujus nominis munitiſſimum, in Vallis Faucibus, & edito colle vix ab hoſte ſuperabili ſitum. Comitum ejus familiæ ſedes, quod Valli ipſi nomen dedit, & juſſu Reipublicæ totius Rhæticæ A°. 1521. deſtructum fuit. Caſtrum, cujus integri Muri, iique craſſiſſimi decempedales ferè, ad angulos turribus, pro defenſione mutua, inſtructis ſuperſunt, occaſione quavis belli ingruentis adverſus Excercitus integri impetus brevi tempore muniri, & Vallem totam ſuperiorem claudere poſſet. Delineatum hoc Caſtrum, prouti ex imâ planitie ad ejus radicem ſita conſpicitur, exhibet *Fig. 7.* & *Fig. 8.*

Rude-

Castellum MESAUCI, MASOX, *in faucibus Vallis* MESAUCINÆ.

Prospectus interior Castelli MESAUCINI.

Rudera quædam Turris, Sacelli, & Ædium adjacentium intra muri exterioris ambitum residua.

In ipso Pago asservantur tormenta duo ænea, ex castro illuc delata, Trivultinæ illustris domus, quæ A°. 1494. Misaucinam Vallem à Comite Mesaucorum ultimo, Johanne Petro emtionis jure accepit, reliquiæ, in quibus Inscriptiones conspicuæ; globi, quos ejaculantur hæc tormenta, sunt in circa 24. librarum. Nomen ferunt Johannis Jacobi Trivultii Mediolanensis, qui biennio post emtionem Vallis, nempe A°. 1496. Fœdus superius, seu Griseum, intravit.

Horæ spatio infra Mesaucum est *Soatia*, *Soatzen*, ubi, sicuti Clavennæ, eruuntur & ad usus varios culinarios atque Oeconomicos alios tornantur *Ollares*, seu *Lebetum lapides*, *Lavezzi* vulgo dicti, alibi à me descripti.

Die 31. Julii Misauco discessimus, transituri per altissimum Montem *Furculam* ex Mesaucina Valle in Clavennensem; id quod nobis reluctantibus licet, præ lassitudine, Equis, & viæ ex una parte acclivi declivique difficultate, feliciter per DEI gratiam cessit.

Furculæ summæ adstat jugum aliud *Alschinsch* dictum, è quo mense Junio 1705. devoluta est maximo cum sonitu Saxorum ad invicem allisorum, & super invicem prolapsorum, Montis magna portio, *Casibus Montium* adnumeranda. Novas minantur fracturas hiatus atque fissuræ profundæ ad *Gazugam* Montem vicinum.

In Furculæ jugo horâ 12. fuit Mercurii altitudo Cœlo sereno 21″. 5‴.

Horâ hujus diei 8. vespertina Clavennæ numeravimus 26″. 11‴.

Quæ de cryptis *Clavennensium Æoliis*, *Ollaribus lapidibus* (unde nunc parant quoque vasa decoquendæ Theæ & & Caffæ apta) & tristibus *Plurii*, quæ haud procul Clavennâ, in Palatio Nobilium Francorum Vertematorum visundæ sunt, reliquiis locuti sumus alibi; in hoc Palatio extat Genealogica Familiæ Arbor, ubi primus legitur *Ospino della Porta Milanese Signore del Castello di Vertema* 1100, & mox indicatur Plurium venisse Vertematios A°. 1146.

Nunc animus eſt, poſtquam Clariſſ. D^a. *Jacobo Hermanno* Baſileenſi Batavium concedenti, ut Cathedram conſcendat Mathematicam humeris ſuis à Sereniſſ. Republica Veneta impoſitam, amicum diximus Vale, (Tiguro enim nobiſcum profectus in toto itineris decurſu hactenus fideliter adſtitit) Clavennâ relictâ, juxta *Mairæ* ductum, petere Solium.

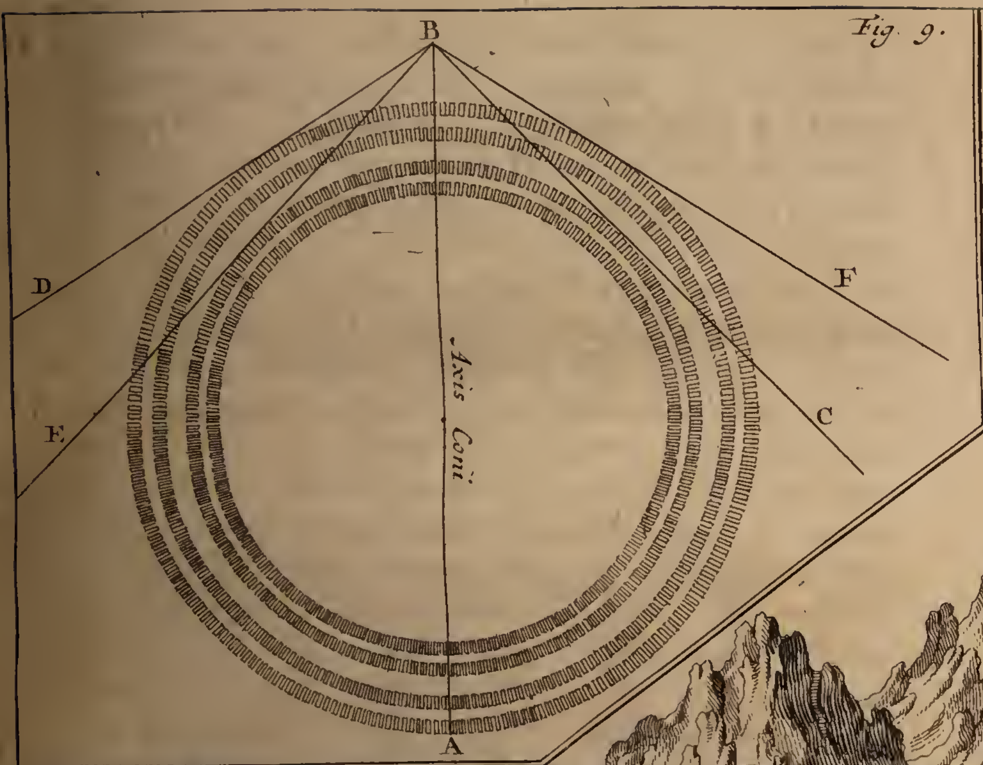
Trihorium eſt, quo Clavennâ venimus Solium, per tres Juriſdictiones diſtinctas.

Prima eſt *Clavennæ* ipſius oppidi, ubi ut & reliquo Comitatu Commiſſarius, nomine Reipublicæ Rhæticæ reſidet, mero & mixto imperio gaudens.

Altera eſt *Plurienſis* prætura à Clavennenſi juriſdictione per flumen Plüviam diſtincta, pertinent eo *Plurium*, *Plurs* & *Villa*.

In hac juriſdictione ex *Savonio* ſeſe in Vallem præcipitat aqua *Fraccia* ſub ſpecie ſpumantis Catarrhactæ pulcherrimæ, quam rurſum ut A°. 1703. ſole ἀγαθῇ τύχῃ à tergo lucente fuimus ingreſſi, ut recrearemur jucundiſſimo Iridis circularis ſpectaculo, quod non minus oculorum meretur obtutum, quam mentis ſcrutinium. Siſtit hoc Naturæ pictricis productum *Fig.* 9. ubi AB. notat radium ſolis per oculum ad centrum Iridis tendentem EBC., & D. B. F. angulos 42. graduum iridis primariæ, & 52. ſecundariæ. Ætiologiam Iridis hujus expoſui in *Meteorolog. Helvetica* p. 89. Nimirum ita res concipi debet, ut oculus ſit in apice Coni, & omnes guttulæ in tota hujus Coni ſuperficie, in certa anguli apertura, ſuis pictæ ſint ad oculum uſque coloribus. Inde tamen argui nequit, totam aream circularem vel Coni integrum corpus, quod ſub figura Circuli, vel Ellipſeos aſpicitur, nec peripheriam duntaxat coloratam eſſe debere, quandoquidem paucæ illæ guttulæ, quæ apicem Coni conſtituunt, utut coloratæ, tam vivis coloribus pingi nequeunt, quam innumeræ aliæ ſecundum Coni latera per conjunctionem opticam ſpectatæ, quæ extremi ab oculo remotiſſimi Coni Peripheriam ſiſtunt. Diſtinguenda ſic venit Iris hæc Circularis in media rorida Catarrhacta conſpicua, ab Iride ordinaria, quod hæc ſit circulo minor, & rariſſimè ſemicirculo major, illa Circularis integra:

hæc

MAIRAE Ortus et Progressus.

LUGD. BAT. Excudit PETRUS VAN DER Aa.

Fig. 10.

Piz delli Dieci
Piz delle Nove
Piz delle Undeci
Furcula del Mezzodi
Porta Infra Porta
Albion
Burgo novo
Stampa
Castell muro
Ospidale Antico
Bondasca
Under Castell
Vespran
Cultura
Mur
Premon ong
Aqua
Casaccio
CLEFFNER GRAFSCHAFT
Caneto
Piuro
Nuovo Piuro
Chiareña
Montasch
Spino
Castasegno
Villa
S. Croce
Roncaglia
Catschior
Thal
Soglio
Caroggio
Aqua di Luver
Prost
Fracia
Rutisch
Supra
Geller
Plurs
Casaccia
Ordlegnia
Maloja M.
S. Gauden
Aqua di Averza
Monte di Stett
Hora

Iter 6.

hæc oculum spectatoris habeat a nube rorida remotum, ut alterum Coni latus in terram se abscondat, in illa verò sit oculus ipsis salientibus guttulis immersus, ut integer Conus cum suis lateribus maneat supra terram oculis prope expositus: ordinaria proin major, hæc minor, vix ultra 12. pedes in Diametro habens.

Tertia Jurisdictio, quæ ad Aquam *Luveram*, *Aqua di Luver* incipit infra *Castasegnam* est *Prægalliæ*, *Prægalliensis Vallis*, *Bregeller*, *Pregeller*, *Bergellerthals*, quam alii *Præjuliam* vocant, quod ad pedem Juliarum Alpium jaceat. Constituit hæc Vallis Partem Fœderis domus DEI, *des Gottshautspundts*, ac protendit se ad radices usque Malojæ Montis, *Casacciam* usque, quæ huic quoque Prægalliensi communitati includitur. Distinguitur hæc Vallis in binas partes, quas antiquum Castellum, *Murum*, *Muri*, *Castellmur*, Antonino quoque memoratum, dirimit in Jurisdictionem *Supra Portanam*, *Sopra Porta*, & *Infra Portanam*, *Infra Porta*, cui divisioni atque denominationi ansam dedit, haud dubiè faucium infra Castellum jam nominatum Angustia, quæ portæ ad instar Vallem superiorem ab inferiore separat. Vallem totam cum perfluente *Maira* seu *Mera* sistit *Fig.* 10. Fluvius *Mera* prope *Casacciam*, sive *Casatium*, *Casatsch* bina veluti Cornua habet, duplicis scaturiginis viam. Una derivatur ex Monte *di Sett*, Septimi illo jugo, quod Aº. 1703. conscendi, ubi trium Fluminum origines spectantur, ad totidem Plagas defluæ, *Mairæ*, de qua nunc, *Rheni*, qui postea Albulam influit, & tandem Rheno posteriori se in Valle domestica miscet: Mairæ hoc brachium *Aqua di Maroz* Cæsatianis dicitur, & à Senioribus Pagi civibus pro vera habetur Mairæ Scaturigine. Alterum Brachium, juxta quod nos Iter nostrum prosecuti sumus aliquo usque, se se protendit per *Vallem di Forgano*, *ad Vallem* & *montem Malengo*. Hæc Mairæ portio *Ordlegnia* vocatur Casatiensibus.

Solium, perantiqua Prænobilis Familiæ *Salicea*, *de Salis* sedes, sub Portanis Prægalliæ Vallis adnumeratur. Hîc nos detinuit per quatriduum ferè perspecta dudum, & mihi & multis aliis prælaudatæ Familiæ humanitas, & liberalis admodum

tractatio. Detinuit inſimul & recreavit dulcis, atque erudita, qua in Parnaſſo hoc Rhætico frui licuit, converſatio, nominatim cum Ill°. D.no *Friderico Antonio de Salis*, Regis Galliarum Capitaneo proximo, & fœderis Domus DEI Directore, generoſæ prudentiæ, & reconditæ eruditionis Viro, Ill°. D.no Fratre *Rodolfo de Salis*, Ex Gubernatore Vallis Tellinæ, Humanitatis, Eruditæ pietatis & multarum virtutum exemplo, Illa. D.na *Hortenſia de Salis & Gugelberg*, cujus rara eruditio in Theologicis, non minus quàm Phyſicis ipſi jam innotuit literato Orbi, & cujus Experientia in re Medica, multis ægris in illa περιχώρῳ Medicis deſtituta eſt ſolatio inſigni, Illa. item D.na *Margaretha de Salis*, fratrum prælaudatorum humaniſſima ac pientiſſima ſorore. Quibus acceſſit Ill.mi D.ni Marchionis *Barbo* Cremonenſis & virtuoſiſſimæ conjugis, ex Italiâ ob ipſum matrimonium, unâ cum Marito, digniſſimo Thori juſtiſſimi Socio, profugæ commercium, cujus dulcis memoria nunquam mente meâ excidet. Ab hoc Ill.mo Viro rerum naturalium ſcrutatore indefeſſo didici, quod nunquam antea noveram, Ægagropilas quoad maximam partem conflari ex Trichomonis herbæ ſurculis, cujus integra ferè foliola paucis antè adventum noſtrum ſeptimanis invenit in ipſo Rupicapræ ventriculo, & pilâ nondum ſatis compactâ. Lubet hic meminiſſe obſervationis alius, quam à Venatore Novenenſi Georgio Schänio habeo, quod Ægagropilarum ubicunque adſint, formatio incipiat in ipſis ferè Rupicapris, antequam anniculæ fiunt vel bimulæ, in adulta enim filamenta plantarum, vel fibroſas radicès non amplius in glomerem coire, ſed in Chylum reſolvi.

Ab Ill.bus D.nis *de Salis* percepi, Ventos Prægallienſem Vallem perſpirantes ſtatos plerumque eſſe, manè Euros, à meridie Zephyros, cujus reciproci motus cauſa eadem eſt cum reſolutione ventorum ſtatorum, qui Lacum Rivarium perflant, alibi latius expoſita, & ab Aëris ſucceſſiva juxta ſolis motum rarefactione petenda: pugnare ſæpe Ventos occidentales cum Borea in confiniis Septimi & Malojæ montis, ubi ſcil. Valles veluti in angulo concurrunt, & contrarios ſæpe nec ordinarios exercere effectus: a Zephyro, ſi vincat, nec tamen Septimum

mum transeat, humectari Vallem cis Malojanam, seu Prægalliensem, exiccari è contra à Borea Victore Transmalojanas, Oeni Valles à Zephyro victore, si juga Malojæ superet, humectari Valles Trans Malojanas, siccari Prægalliensem; à Borea Victore, si in Prægalliensem Vallem transeat, hanc humectari, Oeni Valles verò exiccari. In Prægalliensi Valle si ante nonam vel decimam horam antemeridianam spiret Zephyrus, sequi ordinariè pluviam, si verò post Meridiem demum flare incipiat, serenitatem. Quoniam in hoc casu indicat prædominium hujus venti, & copiam vaporum, in ordinaria verò Zephyri a Meridie perspiratione Aëris duntaxat rarefacti expansionem. Phænomeni prioris ratio hæc est, Zephyri proprium est, adferre vapores, qui in guttulas resoluti pluviam constituunt; quod si sese regimen hujus Venti terminet intra Vallis Prægalliensis confinia, non mirum ex occursu Boreæ, qui transitum illi disputat, condensari vapores in pluviam; quod si vincatur Boreas à Zephyro, hicque juga Malojæ superet, transportabuntur vapores, Pluviæ illuc & cadent, aëre Prægalliensis Vallis manente sereno. Eadem ferè ratio prædominantis Boreæ, &, qui sequuntur, effectuum.

Solii fuit die 3. Augusti hora decima ante meridiem Cœlo pluvioso Mercurii altitudo 24″. 8‴.

Die 4. Augusti aëre sereno, 24″. $8\frac{1}{4}$‴.

Die 5. Augusti ante meridiem Cœlo sereno 25″. 0‴. post meridiem 24″. 8″. aëre nubibus tecto.

Die 6. Augusti prænobili, quæ Solii est, Societati valediximus, ut reliquam emetiremur Vallem Prægalliensem.

Solio postquam descendimus denuo in Vallem, vidimus ad dextram locum, ubi stetit *Murum*, *Muro*, *Muri*, oppidum Antonino quoque memoratum in suo Itinerario, & rudera ipsius arcis *Castellmur*, Castelmuro, quam Clavennenses & Plurienses superarunt A°. 1271.

Transivimus nos per Pagos *Culturam*, qui supraportanis accensetur, *Stampam*, *Burgum novum*, *Borgo nuovo*, *Vico supranum*, *Vespran*; *Casatiæ* autem *Casatsch*, *Casaccia* fuimus pransi: situs est hic Pagus ad Brachiorum Mairæ confluflu-

fluxum, ad pedes Septimi & Malojæ Montium, ubi etiam itinera dispertiuntur; celebris ob S. Gaudentii corpus, ibi sepultum, in cujus honorem haud procul à Pago erectum fuit quondam Monasterium, cujus rudera adhuc ad viam visuntur.

Superato *Maloja* Monte ingressi fuimus Engadinam superiorem *in Co d'Oeno*, in capite Oeni sitam, quæ alium Fœderis Domus DEI conventum magnum constituit. Aspera quidem & frigido cœlo est, sed amœnitate, & fructuosis pratis, campis & alpibus felix. *Sprecher. Pallad. Rhætic.* l. VIII. 232. Oeni fontes & progressus delineavi in *Fig.* II. quorum ductu Lector mecum iter porrò prosequi mox poterit. Sunt autem Oeni primæ scaturigines quærendæ in Montis Septimi jugo, *Monte di Sette* dicto, quod A°. 1703. conscendi. Inde enim defluens *Aqua di Pila*, in planitie Majolana *Aqua Deng*, *Aqua d'Oen*, *Aqua Oeni* dicta, mox *Lacum Siliensem* influit. Constituit autem hic & sequentes alii *sylvaplanensis* ac Sancto-Mauritianus, cum Rivis montanis influis, veros Oeni fontes, quorum ultima & summa duntaxat stamina dat *Aqua di Pila*.

Pagi, per quos transivimus hodie, sunt *Maloja*, ad radices Montis Septimi sita; *Silium*, *Siglio*, *Silifs*, *sylva plana*, *selva piana*, ad radices Julii Montis sita, quem transivi A°. 1703. *Sancti Mauritii* Pagus, *S. Mauritio*, *Sant Moritz*; Celebratissimus propter acidulas, quæ quartâ horæ parte abhinc distant, & quotannis à magna Italorum, Sabaudorum, Pedemontanorum, Germanorum & Helvetiorum frequentia bibuntur. De harum aquarum Natura & viribus alibi. Distat Malogia à Casaccia horâ. Silium à Maloja 1½. hinc Sylva plana 1. hor. & S. Mauritii pagus 1. hor. hic pernoctavimus.

Die 7. Aug. horâ septima matutina fuit Mercurii altitudo 22". 7"'. Aëre inconstanti.

Hodie perreximus juxta Oeni ductum per Pagos *Celerinam*, q. d. *Celer Oenus*, quoniam eò Oenus ex Lacu S. Mauritiano per rupium angustias celeriter fluit; *Samadenum* q. summum *Oeni*, *Beverum*, *Bevers*. *Ad Pontem*, *al Ponte*. Hîc Oenum deseruimus, ut per *Albulam* Montem (qui aliis nominibus *Albulenberg*, *Albeln*, *Aelbelen*, *Elbelen*, *Albäll*,

nun-

Fig. 11.
Monte di Sette
Lungin M.
Aqua d'Oen
Maloja
Lago di Siglio
Siglio
Surtac
Silva plana
Ferro
S. Mauritio
Pontrosina
Fiume de Ducentz
Celerina
Samada
Aqua dal Valle di Bevers
Bevers
OENUS
ENGADINA SUPERIOR
Camogasco
Al Ponte
Albula M.
OENI
Prima Stamina
et Progressus
delineati
Aº 1707.
Hora Helvetica
Iter. 6.

Fig. 12.
Albula
M
stein
Mont
Mulix
Rots
Rognux
Bergun
ALBULAE
FLUVII
Prima Stamina
et Progressus.
LUGD. BAT.
excudit Petrus van der Aa.
Greiffen=
stein
Filisur
Alve neuer
Bad
Surava
Brienz
Portar
Tieffen
Casten
Vatzerol
Lentz
Hora Helvetica

nuncupatur) peteremus *Bergünium*. In montis hujus editiori loco, ubi nullum fuit ex Petrarum vel sylvarum Asylo solatium, corripuit nos gravis tempestas: Murmurabant Tonitrua, jaciebantur Fulmina, micabant fulgura, spirabat Zephyro Boreas interfuso Imbre & grandine juxta tantâ vehementiâ, quæ equis omnem ulteriorem inhibuit progressum, vertebant hi terga tempestati, nec amplius fræno obediebant, sed aliqui ex illis in fugam à grandine acti veloci cursu remeabant cum sessoribus suis ad proximam casam alpinam: per summum Albulæ cacumen ad crucem transeunt limites territoriales Engadinæ superioris & jurisdictionis Bergünensis. Est descensus Occidentalis hujus Montis lateris periculosior tam hyeme quam æstate, orientali, tum propter saxa ex alto decidua, tum propter labinas, quæ ex Borealibus Jugis devolvi solent; specialis periculi locus est supra diversorium, *Zum Weissen Stein*, in peregrinantium solatium infra culmen Montis extructum. Ad viam supra idem hoc Diversorium monstrantur pro *Albulæ* fluvii fontibus bini fontes perennes vivi ex terræ visceribus profluentes, qui error Accolarum jungi debet errori Vallesiorum, juxta immensæ molis glaciales Montes exiguos Fonticulos pro Rhodani scaturigine ostendentium. Confluunt ex Albulæ Montis parte Occidentali undique rivi, qui *Albulam* fluvium constituunt. Delineata prima hæc stamina & progressus ad *Imum Castrum* usque exhibet *Fig.* 12.

Bihorium æstimatur à diversorio *Zum Weissen Stein* ad Bergünium, Bergün, & trihorium à *Ponte* ad *diversorium*: Bihorium aliud à Bergünio ad *Felisurum*, *Filisur*, in cujus viciniâ sunt venæ cupri, plumbi & argenti, nunc vacuæ. Supra Felisurum rudera sunt Arcis *Gryphenstein*, *Griffenstein*. Semihorâ à Felisuro abest *Balneum Alvonovanum*, *Alvaniense*, *das Alvaneller Bad*, & *Balneum*, *das Bad* simpliciter dictum: Nomen id habet à vico *Alvanio*, *Alvum novum* olim, *Alven new*, *Alve neü*; memoratum quoque *Wagnero Helv. Cur.* p. 117. Fons est frigidus, sulphureus è divite scaturigine statim in ahenum, ubi coquitur, derivatus, ut usui balneantium inserviat; Non enim dubium, quin balnei optimi sul-

phurei vires in morbis ſcabioſis, aliiſque externis exerat, quandoquidem ſulphure copioſo ſcatet, quod ſub filamentorum formâ fonti innatat, & canali æque ac rebus quibusvis obviis, ut Gramini, lapidibus, adhæreſcit. In Aheno quoque, ubi coquitur, accreſcit Tofus albidus inſipidus, uti alii Tofi Thermales. Filamentis ſulphureis irretiti ſunt vivi vermiculi pallidi, iis ferè ſimiles, ſed minores, quos miniati coloris offendi in mucilagine bituminoſa Fontis Ruſchlikonenſis, & alius conſimilis ad Lacum Rivarium; Copiam ſulphuris indicat quoque odor, qui eminus quoque, præſertim æſtate ad ſclopeti jactum ferè perſentitur.

Balneum hoc poſtquam guſtavimus, ſeſquihoræ intervallo per *Brienzolum, Brienz, Brienzolſx* venimus *Lantium, Lenz,* ubi prandium ſumſimus, & hora 1. pomeridiana Mercurii altitudinem habuimus aëre inconſtanti 23″. 7‴.

Hac veſpera per Planuram, vel planitiem *Lantii Curiam* venimus, per *Corvantianam Vallem* ſpeciatim, per *Parpanum,* ſeu *Partipanum, Perpan: Monaſterium* ipſum *Corvatienſe, Churwalden,* ubi Conventus ordinis Præmonſtratenſium fuit A°. 1167. fundatum; Umbelicum, malix.

Sequenti manè, qui fuit 9. d. Auguſti, fuit Curiæ Mercurii altitudo 25″. 7‴.

Et die 10. 25″. 8‴.

Die 10. Auguſti poſtquam multa officioſæ humanitatis beneficia guſtavimus ab Ill°. D^no^. Hercule de Salis, Prætore antehac Morbennenſi, nunc Senatore Curienſi: nec non à Clariſſ. D^no^. Doctore Joh. Bavier, Præfecto Urbis Curienſis, diſceſſimus, repetituri Tigurum.

Hanc noctem autem tranſegimus in Oppido *Wallenſtatt*; & noctem ſequentem in Oppido *Raperſuilâ, Rapperſuil,* quò devenimus Lintha Flumine, & portione Lacus Tigurini ſuperiori vecti.

Die 12. verò ſalvi & incolumes, quæ DEI eſt gratia, appulimus Tigurum.

OBSER-

Fig. 16.

Iter 6.

OBSERVATA BOTANICA, ANNO MDCCVII.

A.

Astrantia alpina minima. Helleborus niger Saniculæ folio minor. C. B. Prodr. 97. Hanc plantam confudi hactenus cum *Astrantia minima nigra alpina* Raji, nunc verò ab ea sejungo, quod invenerim descriptioni Caspari Bauhini respondentem, quæ à Rajana in hoc præcipuè differt, quod folia habeat ima in latiora & breviora segmenta divisa, & florem in summo caule unicum, vel binos. In Furcula Monte, aliisque Rhætiæ altissimis provenit.

Alchimilla alpina gramineo folio, ad nodos frequentes copiosiori elegans, Knaauwel simile. Ex una radice tereti longa surgunt reptantes primùm cauliculi plures frequentissimè nodosi, ita ut in caule vix palmari 14. genicula numerare liceat, nodis protuberantibus, quos singulos 10. & plura stipant folia graminea angusta 4. vel 5. lineas longa, sæpe recurva, rigida, è quorum alis versus cauliculorum summitatem prodeunt ramuli sustinentes veluti Umbellam florum stamineorum, quibus subsunt calices quinque partiti, segmentis acutis læte viridibus, argenteo colore marginatis. Cœterum tota planta læto & splendenti virore oculos mirè recreat. In alpibus Rhæticis Italiæ finitimis.

B.

Bellis alpina minor Silvestri minori similis, quæ capite est villoso, petala habet dilutè carnea, ad fundum purpurea, flosculos disci purpureos. *Fig.* 13.

C.

Cyperus alpinus spinâ Ruffâ splendente, è pluribus velut spicis compositâ. Crescit hic quem supra Valentiam, Comitatus Sarunetum offendi, locis humidis, quem hactenus non ad descriptas species reducere potui. Folia ei sunt cubitalia, & sesquicubitalia, vaginâ ad radicem obvoluta, aspera, si deorsum ducas digitum, lineas quatuor lata. Culmo insidet spica rufescens, vel fusci coloris è pluribus velut partialibus spicis, iisque splendentibus composita sesquiuncialis.

Caryophyllus Silvestris flore laciniato albo inodoro. C. B. Pin. 210. *Betonica, Coronaria sive Caryophyllea, flore tenuiter laciniato, majore albo & dilutiùs rubente.* J. B. III. 331. Quem in St. Bernhardini Montis ascensu supra sylvam Rheni (*Rheinwald*) ad viæ latera offendi, flore est carneo, vel juxta J. B. expressionem dilutè rubente quinque partito in tenuissimas lacinias dissecto. Umbilicus est viridi luteolus cum

 lanu-

lanugine barbata purpurei coloris. Apices & ſtylus candidi, apices etiam flaveſcentes.

Carlina Silveſtris quibuſdam, aliis Atractylis Polycephalos. Cnicus Silveſtris ſpinoſior Polycephalos. C. B. Pin. 379. Elegans planta, quam in Valle Prægallienſi prope Soglium offendi, à *Cnico Silveſtri ſpinoſiori.* C. B. ſeu vulgato, differt ramorum & florum numero, quandoquidem 15. 20. & plures in eodem caule adſint.

Cardamine alpina minor Reſedæ foliis. Tour. *Naſturtium alpinum minus Reſedæ foliis.* C. B. Offendi ſatis copioſè in deſcenſu Furculæ Montis ad Vallem Clavennenſem. Iconi convenit & Deſcriptioni quæ extat in Prodr. 45. ab uncia una ſurgit ad dodrantalem uſque altitudinem. *Quid per cauliculos communiter indiviſos intelligat* C. B. me latet. Ex eadem radice ſurgunt cauliculi plures, aliquando duodeni, iique plerunque ramoſi. Folia aliquando in lobos 5. vel 6. diſpeſcuntur. Infima haud rarò ſunt unica ſubrotunda, uti in Cochlearia. Ex alis foliorum oriuntur ramuli florum quandam veluti umbellam vel ſpicam ſuſtinentes. Flos ipſe cruciformis eſt albus, ſtylus è flore ſurgens pallidè viret, quem cingunt apices exigui quatuor luteoli.

Cardamine alpina, foliis latis teneris longis pediculis inſidentibus. Alia hæc à *Cardamine alpina trifolia.* Cluſ. ſeu *Naſturtio alpino trifolio.* C. B. naſcitur locis umbroſis ſub Saxo, ad torrentis Montani è furcula defluі ripam foliis plerunque ternis, admodum teneris in uno pediculo palmari, tenui, quorum extremum latiſſimum & rotundum unciale eſt in Diametro. Aliquando ad eundem pediculum infra terna jam memorata naſcuntur conjugata bina alia ſubrotunda, lineas duas lata. Adſunt ex eadem radice alia minora duplo triplove. Fervidi admodum & ſubtilis ſunt ſaporis, ſaturi, viroris glabra. Caulis è radice fibroſa erigitur debilis, palmaris & dodrantalis, veſtitus aliquot foliis, glaber, in cujus ſumma ſpica eſt florum laxè diſpoſitorum, quos ſequuntur ſiliquæ ſemunciales anguſtiſſimæ.

Campanula alpina linifolia cœrulea, flore unico grandi in ſummo cauliculo. Ex flore medio ſurgit ſtylus cœruleus, ſupernè in tria viridia Cornicula ſeſe aperiens; ſtamina ſunt alba, apices in circulum reflexi rubelli. *Fig.* 14.

Campanula Serpilli folia. C. B. è foliorum alis ſurgunt pediculi palmares & altiores, lanugine rarâ leviter hærente donati, tertia ſui parte foliis veſtiti, etiam ut in cauliculis, ex adverſo ſitis, dein nudi. In ſummitate floſculus eſt unicus, vel duo pulchelli, ſuaveolentes, dilutè purpurei, campanæ formes quinque partiti internè lætè purpureo colore ſtellati, quorum umbilicus pulchro luteo colore ſe commendat. Calice ſuſtentantur, quinque partito in mucrones acutos terminato, qui abit in vaſculum ſeminale oblongum vel oblongo rotundum, ipſum

va-

vasculum sustinetur foliolis exiguis binis hirsutis. Stamina & apices foris candicant.

D.

Doronicum longifolium hirsutie asperum. C.B. Pin. 185. *Doronici species ex horto Ferrariensi folio longo hirsuto.* J.B.III. 19. raram hanc Doronici speciem offendi in Albula, aliisque Rhætiæ alpibus: Foliis est ad margines non crenatis, nec serratis, hirsutis, digitum ferè latis, sesquidigitum longis pediculis uncialibus & biuncialibus insidentibus, in caule ex lata basi in acutum mucronem desinentibus & angustioribus. Planta tota, quæ dodrantem vix excedit, hirsutiâ asperâ est obsessa, in foliis, caulibus & calice. Folia in Iconibus Clusianis & Bauhinianis pinguntur angustiora multo, quàm in nostra planta, si eadem est, conspiciuntur.

E.

Evonymus latifolius. C. B. ad Thermas Fabarias.

F.

Festuca avenacea alpina angustissimis junceis foliis, locustis parvis purpuro argenteis splendentibus aristatis in spicam collectis, Petiolis tamen longis & tenuissimis insidentibus. E radice fibrosa surgit cespes foliis constans angustissimis, junceis, juncialibus & palmaribus, & ex horum medio cauliculi dodrantales & semipedales, duobus vel tribus interstincti geniculis, ad primum sursum reflexi: Internodia media obvolvit vagina lætè purpurea, e qua se liberat foliolum tenue unciale viridi purpurascens: cauliculorum summitatem occupant locustæ parvæ, sesquilinearis longitudinis, lineam dimidiam lata, media sui parte tumidiores, ex purpura & argenteo nitore splendentes, in binas breves aristas, viridis vel purpurei coloris terminatæ, capillaribus, petiolis, semuncialibus & uncialibus tortuosis, sæpe, insidentes, quæ per intervalla e cauliculo prodeunt, non tamen se in latum diffundunt, sed erecti, & caulibus adstantes spicam fere constituunt. In S. Bernhardino. *Fig.* 15. Extat hæc in Fratris *Agrostographia* p. 216. Titulo *Graminis Avenacei paniculati alpini foliis capillaceis brevibus, Locustis purpuro-argenteis splendentibus & aristatis.*

Festuca avenacea humilior alpina, locustis varicoloribus majoribus, in Aristas purpureas desinentibus. Ex radice fibrosa surgunt cauliculi semipedales, paucis foliis vestiti, iisque angustis, viridibus, glabris, biuncialibus & palmaribus. Caulis summum occupat spica e locustis quinquelinearibus ex colore viridi, luteo, spadiceo & argenteo variis composita, in aristas ejusdem cum locustis ipsis longitudinis purpureas terminata. In Adulæ jugis. *Fig.* 19. Est hoc *Gramen avenaceum paniculatum alpinum locustis varicoloribus majoribus aristatis.* Fratr. *Agrostogr.* p. 231. *Prodr.* p. 23. Tab. III.

Festuca avenacea humillima alpina locustis varicoloribus splendentibus in purpureas aristas desinentibus, caule hirsuto. A superiori, quæ idem fere nomen gestat, differt caule hirsuto, crassiori, & magnitudine: hæc quippe non ultra palmum assurgit. In paniculâ, quæ spicæ formam præ se fert, prædominatur color fulgens luteus, ut spicâ speciosâ aureâ cognominari posset.

Filago alpina capite folioso. Tour. cui jungo præeunte Rajo, *Gnaphalium alpinum magno flore folio brevi, & folio oblongo.* C. B. crescit ad fontes Rheni posterioris e regione Montium Glacialium. Miror quod *magnum florem* huic Plantæ adscripserit C. B. & suspicor, ipsum totum capitulum florigerum pro flore aspexisse. Est autem hæc congeries ex plurimis flosculis fistulosis marginibus quinque partitis, luteis, splendentibus, sed parvis, e copiosâ lanugine intertextâ promicantibus.

G.

Gentiana palustris latifolia flore punctato C. B. *Gentiana punctato flore subcœruleo Pennæi* J. B. flore non est Monopetalo campaniformi, ut in aliis Gentianis, sed pentapetaloide, dilute cœruleo, purpureis lineis interstincto, quæ passim abrupte punctorum speciem præ se ferunt, unde punctatæ nomen. aliqui etiam Flores sunt tetrapetaloidei, ita quoque calyx viridi cœruleus nunc pentaphyllos est, nunc tetraphyllus; petala floris lineam vel sesquilineam sunt lata, sex lineas longa, in acutum mucronem terminata, uti quoque segmenta calycis; pistillum circumstant 5. stamina obsoleti coloris cœrulei, recurva extrorsum, cum apicibus viridi luteis; flos primo intuitu polypetalos videtur, ast probe intuenti 5. occurrunt segmenta ad unguem fere divisa, ad ungues cujusvis petali vel segmenti adstant intus bina tubercula rotunda coloris purpuro cœrulei saturatioris. In Regina Montium ditionis Suitensis. *Juncum parvum palustrem cum parvis capitulis Equiseti* Raji, qui idem est cum *scirpo montano capitulo breviore.* Tour. & *Junco montano parvo cum parvis capitulis luteis.* J. B. eundem in Observationibus A°. 1706. judicavi cum *Junco exiguo montano mucrone carente.* C. B. ut subscriberem Ill. ac Βοτανικωτάτῳ D^{n}. *Guil. Sherardo*, sed nunc diversum sentio, quod binas distinctas possideam plantas, quæ descriptionibus etiam distinctis Authorum respondent. Respondet autem Plantæ nostræ montaneæ Icon *graminis Juncei foliis & spicâ Junci minoris.* C. B. Theatr. 79. non tamen descriptio, nunquam enim surgit ad altitudinem pedalem; Spicarum colorem si expressisset, felicius judicaremus, an hoc *Gramen Junceum* C. B. idem sit cum præsenti, vel potiùs *Juncus* noster *alpinus capitulo glomerato è nigro splendente.*

Gramen Sparteum alpinum paniculâ albâ compactâ in alâ foliorum Sessili.

fili. Ex radice fibrosâ surgunt plures simul calami dodrantales & semipedales, foliosi, foliis quæ ad radicem vaginâ communi obvolvuntur dodrantalibus, aliquibus calamum ipsum longitudine æquantibus; supra medium scapum liberat sese a culmo aliud folium; quod culmum ipsum superat: duas fere uncias infra summitatem calami panicula jacet in ala culmi & tenuissimi folii spartea, ex duobus vel tribus spicis partialibus foliosis compacta albida: accedit fere ad *Gramen Sparteum secundum paniculâ brevi folliculo inclusa.* C. B. si modò adesset folliculus.

Gramen Sparteum alpinum paniculâ Spadiceo-viridi uno plerunque versu dispositâ spicatâ. Ex radice fibrosâ fuscâ surgit e medio foliorum triuncialium & palmarium tenuissimorum calamus, junceus enodis dodrantalis & semipedalis, in summo fastigio spicam ferens uncialem, viridem vel viridi spadiceam, in unum plerunque latus projectam, constantem e spicis partialibus, quæ e pluribus componuntur glumis foliosis, extremò luxuriante & cornu instar se protendente: Calami imam partem obvolvunt duo vel tria folia vaginalia, angusta. Spicæ partiales totalem componentes non absimiles sunt iis, quæ componunt spicam *Graminis montani Cambro Brittannici spicâ foliaceâ gramineâ* Raji. In pascuis udis Alpium Rhæticarum, ad fontes Rheni posterioris. *Fig.* 20. Est id *Gramen paniculatum, sparteum, alpinum, paniculâ angustâ spadiceo viridi proliferum* Fratr. *Agrostogr.* p. 213. *Prodr.* p. 21. Tab. I.

Gramen paniculatum alpinum parvum, paniculâ spicatâ spadiceo viridi elegans. Ex radice tenui fibrosâ surgunt plures cauliculi ab unciali ad palmarem altitudinem accedentes, propter radicem præcipue, sed quoque ad mediam sui partem foliosi, foliis cincti viridibus ex lato semilineari principio in tenue acumen desinentibus uncialibus & sesquiuncialibus: Ima cauliculorum pars aliquando læte purpurascit: cauliculorum summo aliquando unica insidet locusta, ex 4. vel 6. squamis muticis composita, aliquando duæ, plerunque 8. 20. & plures in spicam congestæ, spadiceo virides, oris argenteis, quæ bilinearibus tenuibus insident petiolis. Ex locustis surgunt stamina & apices luteoli. In Alpibus Rhætiæ summo, S. Bernhardino, & ad Fontes Rheni posterioris. Idem cum hoc, locustas si addas, est *Gramen paniculatum Alpinum paniculâ spicatâ spadiceo viridi locustis aristatis*, quod eadem quoque agnoscit loca natalia. *Fig.* 16. Est hoc *Gramen alpinum paniculatum minus, paniculâ spadiceo-viridi elegans.* Fratr. *Agrostogr.* p. 163. *Prodr.* XIX. Tab. IV.

Gramen paniculatum alpinum elegans paniculis ex spadiceo viridi, & argenteo variis. Ex radice geniculata & fibrosa albida surgunt cauliculi tenues, dodrantales, duobus vel tribus geniculis distincti, inferne ad singula genicula foliis viridibus angustis vestiti, in summo paniculo

culo adest sparsa instar *Graminis paniculati minoris seu pratensis*, constans ex locustis tenuissimo bilineari vel trilineari petiolo insidentibus: has componunt tria squamarum paria, quæ singulæ ima parte viridescunt vel e viridi flavescunt, media spadicei vel nigricantis coloris habitu apparent, & summo apice argenteo nitore splendent. Locustæ ipsæ sunt, ut in Gramine Amoris compressæ & erectæ. In pascuis ad fontes Rheni posterioris. *Fig.* 17. Extat hoc in Fratris *Agrostogr. Prodr.* p. 20. Tab. III. titulo: *Gramen paniculatum elegans, paniculis ex spadiceo, viridi, & argenteo variegatis.* Et in *Agrostographia* ipsa p. 190. jungitur *Gramini pratensi paniculato minori rubro.* C. B.

Gramen alpinum parvum latifolium spica subrotunda ferruginea: brevis palmaris est planta vel dodrantalis semipedalis, ex radice fibrosa, in longa tenacia filamenta abeunte cauliculi surgunt, pro plantæ magnitudine crassi, enodes, foliis ad imum vestiti viridibus, glabris, lineam unam & duas latis, triuncialis & palmaris & semipedalis longitudinis, quæ caulem ipsum excedit. Cauli summo unica insidet spica subrotunda vel pyramidalis, brevis, fusci vel ferruginei coloris e squamis composita; spicæ subest folium nunc tenue, vix conspicuum, nunc semunciale latius in acutum mucronem desinens. Ex squamis capitulum componentibus, prodeunt copiosa stamina lutea. In S. Bernhardini Monte. *Fig.* 18. Est id *Gramen alpinum enode, spicâ parvâ subrotundâ ferrugineâ.* Fratr. *Agrostogr.* p. 495. *Prodr.* p. 18. Tab. IV.

Gramen hirsutum angustifolium minus alpinum paniculis rufescentibus. Ex radice lignosa rufescente cauliculi surgunt tenues dodrantales & semipedales, foliis vestiti angustis, leviter hirsutis, duplo quam in hirsuto latifolio minori angustioribus: panicula verò rufescente, latè diffusâ, cum hoc convenit in Monte S. Bernhardini

Gramen Cyperoides angustifolium, spica spadiceo viridi minus alpinum spicis brevioribus & habitioribus. Palmaris est planta vel dodrantalis. fibris fuscis radicata & propter radicem foliis vestita uncialibus, & palmaribus angustis: summo cauli in alis foliorum insident spicæ breves erectæ, spadiceo virides, cauli applicitæ, vel brevibus admodum pediculis insidentes: suprema est semine cassa. In udis Alpium Rhæticarum ut S. Bernhardini.

Gramen Cyperoides angustifolium spicâ spadiceo viridi minus alpinum, spicis longioribus. A præcedenti differt spicis longioribus uncialibus: in reliquis convenit: spicæ primæ subjacet plerunque folium sesquiunciale, & reliquis gradatim tenuius.

Gramen Cyperoides angustifolium alpinum spicis tenuibus rufescentibus. Ex radice fibrosa surgit Cespes foliosus foliis viridibus glabris semuncialibus, angustis, lineam dimidiam latis, striatis e quorum medio eriguntur caules dodrantales, & semipedales, inferne paucis folii

vestiti

Fig. 18.

vestiti; versus caulis summum prodeunt ex foliorum alis spicæ lineam latæ, quinque longæ, tenui insidentes petiolo, compositæ è squamis fuscis splendentibus, quarum margines albent in Udis Adulæ.

J.

Jacea unicaulis foliosa alpina latifolia calyce è squamis pennatis composito. Respondet satis bene hæc descriptionibus *Jaceæ latifoliæ capite hirsuto.* C. B. *Jaceæ cum squamis pennatis, sive capite villoso elatiori.* J. B. apud Clusium & J. B. nisi quod unicaulis sit nostra, non ramosa; sesquipedem alta, ab imo caule ad summum foliis stipata. In pratis udis & montosis sylvæ Rhenanæ, *des Rhein Walds*, & alibi in Rhætia.

Jacobæa Alpina foliis rotundis serratis C. B. floris corona constat semiflosculis luteis striatis, in extremo bifidis, seu parum sinuatis, discus medius ex flosculis flosculosis saturatioris coloris in 5. apices terminatis, è quorum medio surgit stylus bifurcatus, semiflosculi sunt lineas 5. vel 6. longi, unam lati, Flosculi abeunt in semina papposa.

L.

Laserpitium v. *Ligusticum.*

Ligusticum quod Seseli officinarum. C. B. Pin. 162. *Seseli sive Siler montanum vulgare.* J. B. III. P. II. 168. Quod ad Lacum Rivarium & alibi in alpibus crescit. *Laserpitii* notam præ se fert, quoniam semen crispatur, alis quatuor foliaceis.

Lichen alpinum glaucum ramosum botryoides ramulorum extremitatibus nigris & tumentibus. Descriptioni A°. 1703. factæ adde, quod ramulorum extremitatibus insideant sæpe tubercula nigricantis coloris, tumentia, parva, haud raro in botros collecta. In Adulæ Jugis.

Lactuca montana latifolia laciniata flore cæruleo. Tour. *Sonchus lævis laciniatus cœruleus vel Sonchus alpinus, cœruleus.* C. B. caulem habet infernè glabrum, nonnunquam dilutè purpurantem, foliis alternatim vestitur laciniatis, crenatis, extimo segmento instar hastæ ferri in acutum mucronem desinente, pilis est hispidus, in summo flores gestat, quasi in spicam congestos, læte cœruleos, quorum petala fimbriata sunt. Ex flosculis mediis surgunt filamenta cœrulea supernè recurva. Calyx est foliosus hispidus.

Lychnis alpina pumila, folio gramineo, sive muscus alpinus, Lychnidis flore. C. B. *Muscus alpinus flore insigni dilutè rubente.* J. B. alia est flore *majore*, alia flore *minore.* Hæc petala habet vix semilinearia in latitudines sesquilineam longa sinuata purpurea, flamina dilutè purpurantia vel albentia. Apices sunt sublutei, calyx viridis vel purpurascens. Illa flores majores, ejusdem structuræ & coloris.

P.

Pinus conis erectis. Tour. Inst. 586. *Pinaster conis erectis.* C. B. Pin. 492. *Pinaster alpinus pumilio.* Clus. Pann. 14. *Pinaster pumilio montanus* Park. ad radices alpium sublimiorum Rhæticarum, quæ Italiam spectant, uti in descensu S. Bernhardini ad pagum ejusdem nominis, & Vallem Mesaucinam: in descensu Furculæ ad Vallem Clavennensem: Rhætis, *Cimber*, Cembro, distinguendus tamen probè venit à *Pinu*, *cui officula fragili putamine sive Cembro.* J. B. quæ circa S. Mauritii pagum in Rhætia copiose crescit. Nostra pinus pumilio optimè describitur à Clusio & ipso J. B. I. 246. sub titulo *Pini Sylvestris Mugho sive Crein*, ut nullus dubitem, quin una eademque sit Arbuscula cum nostra *Pinu conis erectis*, roborandus adeo sit ipse J. B. & Rajus, qui dubitanter Identitatem hanc posuere: atque adeò huc etiam reducenda optimo jure veniat *Pinus sylvestris montana altera:* C. B. pin. 491. utpote synonima *Pini sylvestris Mugho* dictæ apud Math. & modo citatæ. J. B.

Pinus sylvestris montana tertia. C. B. in Engadina superiori circa S. Mauritii acidulas, specialiter prope Celerinam in Sylva *Stazz* dicta.

Polemonium vulgare cœruleum. Tour. *Valeriana cœrulea.* C. B. in descensu Albulæ montis ad Bergün jugum.

Polypodium minus alpinum. subscribo J. B. qui III. 738. *Polypodium minus.* C. B. superfluis adscribit, sane *Polypodium alterum* Matth. Lugd. & *minus* Dod. quæ minoris C. B. sunt synonyma, vix à *vulgari* differt, nisi foliorum tenuiori paulò dubio procul macilentiori, ob sterilitatem soli, divisurâ. Hic verò, de quo nunc, minoris cognomen meretur, quoniam semunciale est vel unciale, pediculis insidens semuncialibus, & radice quoque tenuiori, cœterum quoad divisionem folii idem cum vulgari, licet in pauciora pro ratione longitudinis totius segmenta divisum. In ruderibus saxosis *Vallis prægalliensis* prope *Culturam* Pagum.

Q.

Quinquefolium album majus alterum. C. B. petala habet 5. in extremo subrotunda candida, lineam lata, tres longa, staminibus hirsutis albis insident apices fusci, calyx decaphyllos hirsutus. Ad pontem, quo Rheni ripæ junguntur ad initium Viæ malæ in Sexamnina Valle.

R.

Rapunculus alpinus petræus cœruleus foliis flori substratis longis angustioribus. Radix est crassa, ad dimidii pedis profunditatem fissuris rupium in-

infixa, saporis mucilaginosi, subdulcis aliquando media sui parte tumida, radicum Asphodeli instar. Ex una tali radice surgunt capita aliquot, quæ statim demittunt folia, ex lata subrotunda basi in acutum mucronem desinentia, violæ Marianæ instar, ad margines serrata pediculis palmaribus & dodrantalibus fulta: e quorum medio caules surgunt dodrantales & pedales foliis, per longa satis intervalla vestiti, sensim angustioribus inferioribus quidem pediculis etiam longis insidentibus, superioribus verò cauli immediatè appressis, angustis, longitudine sua inferiora æquantibus, imo superantibus: Folia omnia sunt tenuia, glabra vel exili hirsutie aspersa, uti quoque caules, & modicè serrata. Capitulo florum cœruleorum subrotundo substrata sunt foliola quædam inæqualis longitudinis, longissimum est sesquiunciale vel biunciale, lineam latum, sine serratis marginibus. Varietas est hæc *Rapunculi alpini corniculati.* C. B. *seu Rapunculo comoso spicato aliquatenus affinis ex Baldo.* J. B. uti & sequens. *Rapunculo* suo *corniculato* radices grumosas vel tuberosas adscribunt Pona & C. B. nostri Rapunculi, cujus radices sunt prælongæ, crassæ, ita sæpe in capita extuberant, ut pro grumosis facile accipi queant; oportet autem studio eradicare integram hanc plantam, nec solis manibus è fissuris rupium protrahere.

Rapunculus alpinus corniculatus foliis ab imo caule ad summum angustioribus. Ima folia, quæ è radice prodeunt, vix unciali pediculo pendent, latiora quidem superioribus sunt, & per ambitum serrata, sed prope pediculum vix duas sunt lineas lata, semunciam longa, quæ caulem vestiunt inferiora, semunciali vel unciali pediculo sunt nixa, vix lineam lata, sequidigitum longa, quæ sequuntur ejusdem structuræ alia cauli applicita per longa satis intervalla, omnia raris denticulis serrata, qui etiam conspiciuntur in foliis flori subjectis. Uterque è rupium Rhæticarum fissuris prodit in via Mala & Anderam inter ac Spelugam.

Rubus alpinus humilis. J. B. *Chamæ rubus saxatilis.* C. B. circa Thermas Fabarias; fructum habet coloris miniati, saporis acidiusculi, grati, baccæ nunc simplices pisiformes, nunc binæ, nunc plures ad sex usque conglomeratæ, eidem calici Pentaphyllo insidentes, quibus singulis inest semen oblongum.

Ruta muraria alpina latifolia. Tour. *Adiantum album crispum alpinum.* Schwenkf. jungi debet *Adianto albo florido seu Filiculæ petreæ crispæ* Raji Hist. 153. imo & *Adianto albo petræo Rutæ murariæ accedenti* J. B. III. 735. ac in consortium trahi Rutæ murariæ fortè affinis *Adiantum album crispum alpimum* Schwenck. J. B. III. 732. distinguenda tamen hæc planta *à filicula alpina crispa.* C. B. quippe quæ foliola habet rotundiora, minora, cauliculos minores, & Filicis Rhæticæ instar muco vel musco fusci coloris aspersos. Circa nostram rutam murariam alpinam in descri-

prione Raji singulatim animadvertendum, *folia esse duum generum*, *alia constare segmentis seu pinnulis latioribus*, *esseque tenuiter incisa*, *& Coriandri seu Petroselini crispi folia quadantenus referre*; *alia segmentis longis*, *angustis ad margines undique reflexis*, *& flores dictos Osmundæ regalis referentibus.* Copiosè offendi hanc plantam sub umbra saxorum in descensu Furculæ Montis ad Vallem Clavennensem.

S.

Saxifraga sedifolio flore albo multiflora. Tour. cui in itinere Anni 1703. alia sociavi synonyma, quæ mihi occurrit saxis innascens in viâ, quâ Anderâ Spelugam itur, elegans est planta polyanthos florum spicam pyramidatam gestans, caule hirsuto viscoso. flores sunt candidi pentapetali, stamina luteola, apices candidi, calyx pentaphyllos hirsutus viscidus.

Sedum saxatile Teretifolium flosculis luteis, *conceptaculis seminum stellatis viridantibus*, petala 5. habet lutea, apices quoque flavescentes, vasculum seminale stellatum.

Serpillum alpinum latifolium subhirsutum, Hoc quod *à serpillo vulgari majori* C. B. separo, in Alpibus Rhæticis Italiam versus spectantibus crescit, foliis supina parte saturatius virentibus, pronâ splendentibus, oblonge rotundis Majoranæ æmulis subhirsutis, viticulis lignosioribus purpurascentibus.

Serpillum latifolium hirsutum. C. B. sub hoc titulo recondo aliud serpilli alpini genus, quod radices habet numerosas, longas, lignosas & fibrosas, subfuscas, cauliculos plures etiam lignosos in cespitis formam super terram expansos, foliis cinctos oblongo rotundis, lineas duas longis, unam latis, tota planta in foliis, cauliculis & capitulis florum hirsutie tota est obducta. In Alpibus Rhæticis, quæ versus Italiam spectant, speciatim in Valle Prægalliensi.

T.

Tanacetum alpinum odoratum. C. B. flores in summo caule veluti in umbellam disponuntur. Calyx è squamis componitur viridibus limbo nigro cinctis, Corona floris constat flosculis semifistulosis, latis, candidis, leviter sinuatis, flosculi disci medii sunt pallidi, pistillum croceum.

V.

Veronica alpina frutescens, C. B. flores aliquot in summo caule sustinet, pediculis purpurantibus exili hirsutie obductis. Flos tetrapetaloides intensè Cœruleus, saturatioribus venis striatus. Stylus prætenuis cœruleus apice cinereo terminatus. Stamina duo Cœrulea, apices magni albidi, floris umbilicus quoque albet.

Ve-

Veronica spicata angustifolia. C. B. Flos ex tubo albido in 4. segmenta panditur dilutè cœrulea, stamina & apices sunt concolores, apices pro ratione floris satis magni.

Viciæ pulchrum genus multifolium, sive Galegæ species quibusdam. J. B. II. 316. paucis Botanicis cognitam hanc plantam, & J. B. ipsi ex sicca saltem descriptam, veluti ex orco revoco potius, quam ut novo baptizem nomine. Planta est cubitalis & bicubitalis, passim in Alpibus, speciatim supra Thermas Fabarias obvia, caule striato, cujus geniculis, binis foliis stipatis, prodit Juxta costam foliosam, foliis oblongis & oblongo rotundis glabris, in acutum mucronem vulgaris viciæ instar terminatis, rarò tamen conjugatis, constantem, in capreolos desinentem, prodit pediculus dodrantalis, foliis ipse nudus, sustinens spicam florum elegantium uno versu dispositorum. Sunt hi albo virides, lineis cœruleo purpurascentibus pulchre intus præsertim striati, Galegæ magnitudine, calyci insidentes in quinque acutos mucrones terminato. Apices stylis albis insidentes sunt flavi exigui. Pistillum abit in siliquam uncialem tres lineas latam, compressam, rotundis tribus vel quatuor seminibus fœtam. Caules sunt crebro geniculati.

Virga aurea montana minor. Bocc. flores integros, cum staminibus & flosculis mediis fistulosis habet luteos, vel aurei coloris.

FINIS.

JOHANNIS JACOBI SCHEUCHZERI,

Tigurin. Med. Doct. Math. Prof. Acad. Leopoldino-Carolin. & Socc. Regg. Anglic. ac Prussic. Membr.

ΟΥΡΕΣΙΦΟΙΤΗΣ HELVETICUS,

SIVE

ITINERIS ALPINI

Descriptio Septima,

ANNI MDCCIX.

Nunc primum Edita.

ITER ALPINUM SEPTIMUM,

ANNI MDCCIX.

S*apientissimum illud Poëtæ*, invitâ nihil agendum Minervâ, *si ullibi, locum certe invenit in historiâ Naturali Regionibus speciali, imo omne fert punctum in perquisitione Naturæ Helveticæ. Non sola hîc sufficit inclinatio, non solæ expensæ, non soli labores, sudores, non fundamenta physica sola. Inclinatio sine sumtibus vanus est impetus, sumtus sine notitiâ in cassum adhibentur, notitia sine laboribus, sine excursionibus inania gignit Cerebri figmenta; Jungenda simul hæc omnia, coadunanda, pro extruendo ædificio firmo. Desiderio associanda perennis applicatio, judicio continuatæ vires. Ita secundo vento, & affluente Mari securi intremus portum. Hæc considerans inde à tribus fermè annorum lustris, ex quo tempore Historiæ Naturalis Helveticæ opus in me suscepi, animum meum nutrivi non interrupto scientiæ hujus desiderio, excursiones institui quotannis, ut autopsiæ inædificarem structuram historiæ ipsius. Quo autem successu tot labores fuerint suscepti, tot itinera per Montium altissima juga, & profundissimas valles peracta, monstrabit aliquando, quod DEO volente sub amplissimo Magistratus Tigurini protectione elaboro opus Historiæ Naturalis Helveticæ, cujus ne quidem lacinia est præsens itineris Alpini descriptio, quæ*

quidem lapides aliquot & arenam, & Trabeculas confert ad ædificium ipsum extruendum.

Alpium Amœnus Prospectus. Die 25. Jun. quo Lacui Tigurino me concredidi *Horgam* Navi, & *Tugium* equo petiturus, horâ 5. matutina fuit Barometri altitudo in meo Museo 26. digg. 6¼'''. Parif. cœlo sereno. Navigantium oculos mentesque mirum in modum recreat amœnissimus in Alpes Suitenses, Glaronenses, & Rhæticas prospectus. Non hic è vestigio surgunt immensæ altitudinis juga, non percellunt formidine minantia casum saxa, procul abest omne, quod metum incutit, spectantur eminus secure, quæ cominus sunt horrori, gradualis est, quem natura sibi amicum habet, & familiarem, à collibus ipsis viniferis, frumentive feracibus ad altissimas sterilesque cautes, æterna Nive glacieve obsitas, *prospectus*.

Quæ ad ripam lacus Tigurini sunt observanda, alibi exposui, speciatim *in Itinere Alpino Anni* 1703. impensis regiæ Societatis Anglicæ Londini edito, ubi quoque prostat Examen *Aquæ sulphureo-bituminosæ Ruschliconensis*, quæ nunc, felicibus forsan auspiciis recoli incipit, & ad usum trahi, per sesquiseculum, & ultra fortè, neglecta. *Aqua Ruschliconensis.* Ita & Aquæ suos patiuntur manes, suas vicissitudines, pariter ac vestes, homines ipsi, eorumque actiones. Vereor tamen, ut ab usu in affectibus cutaneis, ulceribus, debilitate membrorum, morbis arthriticis probando, transeatur ad abusum, usum ipsum internum, & externum ipsum in affectibus, quibus non convenit.

Est modus in rebus, sunt certi denique fines, quos ultra citraque nequit consistere rectum. Fluit hæc aqua per solum Cespitum bituminosorum seu Turffaceum, si ita loqui licet, ut conjectare liceat, assumere Aquas alias fontanas in transitu per tale solum particulas sulphureas bituminosas. Aurum aquæ huic injectum in colore suo exaltatur, Argentum verò aliquantum denigratur. Conf. *Hydrograph. Helv.* p. 310. Supra *Horgam, Horgen,* ubi appulimus, trihorio peracto, pagus est *Käpfnen, Käpfnach;* supra quem vena est Lithrantracum examinata superiori anno à me sub præsidio Prænobilis & non Senatoriâ duntaxat dignitate, sed variis muneribus Inclyti Domini *Jacobi Escheri,* post ad summam Consulis dignitatem evecti, jussu

jussu Magistratus Amplissimi Tigurini, qui perquisitione Naturalium rerum combustibilium, intra nostræ ditionis confinia existentium, Turffæ speciatim & Carbonum fossilium exactâ prævenire & subvenire voluit ligno, Carbonumve Annonæ, nec id quidem invitâ fortunâ, infidoque successu. Meretur historia rei eo modo narrari, quo fuit peracta. Decretum, quo mandabatur inquisitio à numerosiori, qui ex Ducentum viris componitur, Senatu exaratum fuit d. 19. Jul. Anni præteriti 1708, & ante finem ejusdem anni effectui ita datum, gubernante prælaudato D^no^ *Eschero*, cujus industria pro communi bono plenis semper vehitur velis, ut satis fuerit Ampliss. Magistratui factum, & multa detecta, quæ usui erant futura populo, in Urbibus & agris Reipublicæ Tigurinæ degenti, sudes quidem in oculis vicinorum, à quibus hactenus maximam subsidiorum combustibilium partem coëmere necesse habuimus.

Venæ Lithantracum Horgensium.

Venæ *Lithantracum* indicia prostabant passim *Horgam* inter & *Käpfnacum* Pagos, *an dem Meilibach, Aabach im Aa tobel*, in pratis ipsis & agris, humiliori & decliviori loco sitis. Haud difficulter verò ex collatione locorum colligi potuit, esse hoc unicum Carbonum fossilium stratum arcuatim per totam montis longitudinem protensum. *Im Aa tobel* vena fuit bipollicaris, pedis unius interjecto spatio infra eam alia, tripollicaris; paucis digitis infra hanc alia crassior 8. digitorum, ut integra si continua foret vena æstimari possit 13. digitorum, vel in circa pedis unius. Strata summa media, & ima sunt saxea, Carbones ipsi tecti immediatè strato terreo nigricante, quod ipsorum ferè Carbonum consistentiam & formam habet, nec paucis partibus sulphureis est intermistum, nimia tamen terrestrium particularum copiâ, quæ ignem suffocat, abundans. Infra imam Carbonum venam 4. pedum profunditate occurrit Marga, nigro-cinerea, prægnans cochleis conchulisvè marinis, quales in fodinis Lithantracum Anglicis quoque reperiuntur, Diluvii, ut strata ipsa, indices, & reliquiæ. Offendimus quoque in inferioribus Carbonum stratis ipsis Carbonibus intertexta Testaceorum contusorum fragmenta innumera, colore candida, veluti ab igne calcinata.

Ex innumeris frustis Lithantracum occurrit quoddam non

maſſulatim concretum, ſed in forma culmorum plurium in faſciculos congeſtorum, uti indicat *Fig.* I. Apud ſcriptores Hiſtoriæ Naturalis, ſi circumſpicio, occurrit ad rem præſentem faciens *Alcyoniis accedens faſciculus, ſeu geniculatus lapis faſciatim manipuli frumentarii ritu coalitus, inter Entrochos & Alcyonia ambigens. Luid. Lithoph. Britt. Lond.* n. 105. *An virgultum corallinum Beaumontii, Act. Philoſoph.* n. 150. Fig. 26. nec non *Brush-Iron, & Brush-Iron ore,* vena Ferri, quam depingit *Grew. Muſ. Societ. Reg.* Tab. 22. & his verbis deſcribit, pag. 330. *It conſiſteth of ſtrait round, long ſtyria, about the thickneſs, of a ſmall kniting-Pin, bolt upright, like the briſtles of a ſtyff Brush, or the Teeth of a Wool Comb.* Carbonibus foſſilibus Horgenſibus intermixti ſunt *Pyritæ,* ex eorum genere, quos *parentes ſuccorum* vocat Kentmann Nomenclat. foſſil. p. 82. b. Effloreſcit enim ex his noſtris pyritis, ſi humido exponantur aëri, alimentum formâ pilorum cinereorum, imò & ſoli diu expoſiti collabuntur in cineres, venia ſit verbo, atramenti ſeu vitrioli feraces, quod inde per varias operationes elici poteſt, cœruleo-viride. Eſtque hoc *Vitriolum viride optimum Hungaricum viribus æquans, cujus minera prope Horgam ad locum Käpfnen eruitur, minerâ ſeu terrâ hac vitriolatâ aëri expoſitâ, brevi tempore album tenue, die Kupfer* Waſſer blume *emergit. Wagner Hiſt. Nat. Helv.* p. 335. Elicui ego ex vena hac pyrite vitriolica, quæ per decennium ferè jacuit, magno ſtudio ad ſolem calcinata, & hinc undique effloreſcente ℥ 285. Vitrioli ℥ 43.

. . . . nondum tamen examinare licuit, an Vitriolo huic aliquid intermixtum ſit aluminis, cujus præſentiam conjecto ex ſapore ſubdulci.

Commiſi quoque examini ignis Lithanthraces noſtros Horgenſes, & per Retortam prolicui ſpiritum forte odoris fœtidi, ſulphurei, coloris rubelli, in quo ſeſe ad fundum præcipitavit Craſſamentum nigerrimi coloris mucilaginoſum, & magis reſinoſum in aqua & ſpiritu vini reſolubile. Innatavit eidem liquori, cuticula ejuſdem materiei eò ferè modo ſtriata, quo fruſtum Lithanthracinum ſupra memoratum faſciculatim concretum,

Fig. I.

Fig. II.

PROSPECTUS MONTIUM GLACIALIUM GRINDELIANORUM,

prout eos ad vivum delineavit insignis Pictor Topiarius MEYERUS *Vitoduranus.*

cretum, ut suspicari liceat, annon id ipsum concreverit ex crassamento tali materiæ Carbonum, dum fluida adhuc fuit. Spiritus Lithantracum, cum spiritu nitri affuso admodum effervescit, cum solutione sacchari saturni in aceto destillato ad fundum præcipitat materiam grisei coloris copiosam: cum aceto destillato, aliquid pulveris fusci: cum sale Tartari nullam patitur mutationem. Carbonum fossilium frusta grossè contusa impastavi cum luto, experturus usum in furnis Chymicis, & sub camino, qui ex voto succedit, & fœtidum Carbonum ipsorum odorem non parum temperat. *Pastilli* hi in aqua frigida extincti reddunt eam Schinznacensibus Thermis odore, & forte usu similem: nigrum verò ex affusâ solutione filtratâ Pyritæ Horgensis anteà memorati.

Invitaret me loci materiæque affinitas ad Turffam, seu *cespites bituminosos*, qui nunc magnâ copiâ nec exiguâ usus in civitatem & agrum redundaturi spe, effodiuntur haud longè à Lacu Tigurino, ad Cœnobium *Ruti*, nec non ad *Lacum Felinum*; sed adeo ampla est observationum, quas hactenus circa Turffam collegi, seges, ut malim illas reservare in aliam occasionem.

Nunc iter nostrum prosequimur juxta *Balneum Valtersuilanum*, descriptum in ἐρεσιφ A°. 1705. & *Schweitzer. Naturgesch.* Tom. II. p. 1. petituri *Tugium*, *Zug*, septimi Cantonis oppidum primarium, ubi horâ 3. p. m. Barometri altitudo fuit, cœlo turbido 26″. 6‴. & post pluviam h. 6. 26″. 4½‴. Tiguri cecidit pluvia modica ¼‴. Paris. *Tugium.*

In vico Baar Campana una ex maximis hanc habet inscriptionem. *Campanarum, in vico Baar, Inscriptiones.*

O ✠ REX ✠ GLORIE ✠ VENI ✠ NOBIS ✠ CUM ✠ PACE ✠ ANO ✠ 1465. maxima sequentem.

IN DER EHR GOTTES UND MARIAE LAUTET MAN MICH. ALLE TODTEN BEWEINE ICH. ALLE UNGEWITTER VERTREIBE ICH. IN DER EHR S. MARTIN WEICHT MAN MICH. AUS DEM FEUR FLOSS ICH. MORITZ SCHWARTZ VON LUCERN GOSS MICH. A°. 1597.

Tugii

Tugii Antiquitatis Monumenta.

Tugii obſervavimus ſequentia Antiquitatis monumenta, uſui Hiſtoriæ potiùs quàm Phyſicæ inſervitura.

D. Oſwaldi Templum.

In templo D. Oſwaldi ad dextram portæ primariæ legitur.

Juſtus erat Karolus, Konſtantinuſque devotus
Clemens Ludovicus, Henricus corpore caſtus.
Templa DEO fundant, ea dotant, idola calcant
Auctores Fidei pugiles pro Nomine Chriſti
Hæc quia fecerunt
Intrare Polos meruerunt.

Sub ipſà porta viſuntur Effigies horum Imperatorum; ad dextram S. KONSTANTINVS M. S. KAROLVS M. S. LVDOVICVS. S. HENRICVS Imp.

Ad lævam legitur.

Melchior ex gente, cum Balthaſar ob Oriente
Et Caſpar comite venerunt ſidere Duce,
Quem ſolum quærunt Ephrata monſtrat eum
Dona ſibi dantes aurum cum Thure libantes.
Diis myrrham ſociant, proni ſua corpora curvant.

In ipſo templo viſuntur

Statua Equeſtris.

Statua Equeſtris lignea, ſub quo Clypeus Angliæ inſignia oſtendens, circa quem legitur. SANCTVS OSWALDVS REX ANGLIÆ PATRONVS HVIVS ECCLESIE. Figura Oſwaldi regium oſtendit amictum, & caput coronâ redimitum.

Epitaphia Familiæ Zur Lauben.

Epitaphia per-Illuſtrium quondam Dn. Dn. Generoſiſſimæ familiæ Zur Lauben L. B. de Thurn & Geſtelenburg, in hac D. Oſwaldi Eccleſia quieſcentium.

Non ingratum erit Lectori φιλωίϛωρ Illuſtriſſimæ hujus familiæ, de Patria & Rege Chriſtianiſſimo multa promeritæ Fata ex Epitaphiis, quæ deſcripſi, perſcire.

BEATVS I. ANTONII *Filius, Tugienſium Ammanus* CAROLI. IX. HENRICI III. *Galliæ Regum Regalis cuſtodiæ Capitaneus; hic ſemper infracto ſtetit animo pro DEO & Patria contra Religionis & Regiæ dignitatis hoſtes, candorem animi effuſione ſanguinis ſæpius purpuravit.* CAROLVS IX *in fortitudinis Tropheum, fideique ſignum Sublaubiano ſtemmati implantavit Lilium, Franciæ decus & inſigne,*

insigne, primus motor omnem movit lapidem, ut de vivis Seraph. Ord. lapidibus Domus DEI Tugiæ ædificaretur, Choro & altari summo propriis expensis constructo: Legationes, fœdera, amicabiles compositiones beatè semper terminavit, sed nunquam beatius quàm Anno 1596. *d.* 18. *Dec. ætat. suæ* 63. *dum obiit & abiit ad Beatos Beatus.*

Vivere mundo mori est, mori mundo vivere.

Quiescit hic sepultus CONRADVS BEATI *Filius, Christianissimi Gallorum Regis* LVDOVICI XIII. *Ordinis S. Michaelis Eques, Regalis Custodiæ Capitaneus, Tugiensium Ammanus, qui vigilans, agens, atque consulens, DEO, patriæ & amicis inserviens, in vivis non quievit, ut resurgens felix in æterna quiete requiescat. Obiit d.* 31. *Martii* 1629. *ætatis suæ* 58.

Ingressus viam universæ Carnis transiit.

A°. 1650. *d.* 5. *Oct. Starb der Hoch adeliche und Generose* HENRICVS CONRADI *Sohn, Königl. Majest. zu Franckreich Kammer Edelmann, und Leibguardi Hauptmann, seines alters im* 43. *jahr. Gott begnade die Seel.*

Nosse cupis lector, Tumulo quis conditus isto,
Ah! jacet hic Patriæ vera Columna suæ,
Multa tulit fecitque sua, sudavit & alsit
Pro patria, Patriæ quis neget esse Patrem?
Nunc jacet & taceat, licet hic post funera virtus.
Hic loquitur Patriæ, quid? memor esto mei.

BEATVS CONRADI *filius, Regis* LVDOVICI XIII. *Regalis Custodiæ Capitaneus, Tugiensium Ammanus, obiit d.* 2. *Maji* 1661.

Hoc custode, Argo, Patriæque parente beato
Nonne beata parens urbs Tugiensis eras.

HENRICVS BEATI SDI *Filius, Galliarum Regis* LVDOVICI XIV. *Regalis Custodiæ Capitaneus, supremæ Vigiliarum Tugiensium Præpositus, Præfectus quondam Badenæ, obiit* 2. *Maji* 1676. *æt. suæ* 55.

Quid Lacrymas fundis, vel cur suspiria lasso
Pectore deducis nobile stemma tuo.

Nam placet excisam fatali vulnere frondem
Turgenti Lacrymis fonte rigare tuam.
Nil opus, his tua frons etiam post fata virescet,
Insita nam superûm frons tua vivet agris.

Hic jacet extinctus Fato BEATVS JACOBVS BEATI SDI *Filius, Dominus in Hembrunn & Anglichon, Eques, Tugiensium Ammanus, in Conflictu Vilmergensi* 1656. *supremus Vigiliarum Præfectus, ac liberæ Provinciæ Capitaneus Generalis. vixit* 74. *annos* 4. *mens.* 18. *d. devixit* 21. *April.* 1690.

Noctes atque dies vixit Patriæque DEOque
Vivat ut æternos jam sine nocte dies.

BEATVS CASPARVS BEATI JACOBI *Filius, Dominus in Hembrunn, Anglichon & Neulenbach, SS. Mauritii & Lazari ac Regalis Ord. S. Michaelis Eques, liberæ Provinciæ Capitaneus Generalis, Primi Illustrissimi S. R. I. Principis Murensis primus Marschallus hæreditarius, Tugiensium Ammanus, genere, genio, ingenio, Reges, Principes, Patriam, Palladem, Martem in sui favoris triumphum duxit, morte tandem pallida in hunc Tum. ductus d.* 15. *Apr.* 1706. *Æt.* 62. *mens.* 9. *d.* 3.

BEATVS JACOBVS HENRICI II[di] *Filius, Comes de Wylerthal in Alsatia, Eques Ord. S. Ludovici, Colonellus locum Tenens Generalis Regiarum Copiarum* LVDOVICI M. XIV. *quem Gallia, Italia, Flandria, Catalonia, Hibernia, victoriosum agnovit militem & gloriosum sanguine & virtute, Illustrissimus Generalis Hochstädtiano in Conflictu acerrimè conflictans septeno ex vulnere occumbens, non succumbens, generalem primum subiit mortis legem* 21. *Sept. Vlmæ Corpus Ecclesiæ P. P. August. Pectus Tugio, Animam tradidit Cœlo.* 1704. *æt. suæ* 48. *mens.* 6. *d.* 3.

Hier ruhet die Woledelgebohrne Frau Maria Margaretha Pfeiffer van Weyer, Weiland Herren, Herren, Ritter und Amman, BEATI JACOBI *Zur Lauben von Gestelenburg Ehegemahel, starb den* 1. *April* 1705. *æt.* 70. *jahr.*

In eodem hoc templo extat altare multa arte è ligno, a Tigurino, ut ajunt, cive, ante bina fortè secula sculptum, repræsentans Historiam filii cujusdam unici in Hispania capite trun-

truncati, & Tugii resuscitati, vi intercessionis factæ à D. Jacobo, qui innocentem filium parentibus reddidisse perhibetur.

In templo Parochiali visitur eodem sculptore fabricatum Altare; accedit hic labor ad tempora & peritiem Alberti Düreri, & sui generis Magistrorum. Circa Campanam leguntur hi versus,

Festa Colo, plango functos, fulgura frango.
A°. 1619.
Aus hitz und feür bin ich gflossen,
Peter Fueslin von Zurich hat mich gossen.

S. Michaeli. S. Wolfangus. S. F. S. Theodulus. S. Baschia. S. Christophorus. S. Carolus Borromeus. S. Salvator. S. Peter. S. Barbara. S. S. Maria. S. Catharina. S. Oswald. A°. 1404.

In orbe quodam vitreo legitur,

M. Joh. s. Schönbrunn Rect. & Decan. in Zug, & Canonicus Thuricensis.

In Cœmitorio inter alias cruces visitur hæc inscriptio Centenarii.

Erreicht hab ich das 100. *jahr,*
50. *davon im Rath ich war.*
Erzeugt hab ich 15. *Kind,*
Deren noch 9. *bei leben sind,*
Kindskinder und der Enkel z'mal
Sind 150. *an der Zahl.*
Von disen viel in Geistlichem stand,
Gott helff uns zamen ins Vatterland.
Joh. Caspar Landtwing gestorben A°. 1701.

A°. 1435. d. 4. Martii horâ 5. pomeridianâ in *Lacum Tugiensem* submergebantur duæ ædium series, & 60. interiere homines. *Stumpf. Chorogr. Helv.* L. VI. c. 31. *Sprenger. Chron.* ad h. a. In memoriam hujus infortunii extat ad ædem Telonii, *am Zollhaus*, sequens inscriptio, in Cruce: *MCCCCXXXV. Da gieng Zug unter, und ertranck Schreiber Wickhart.*

Die 26. Jun. h. 5. a. m. fuit Tugii Mercurii in Barometro altitudo 26". 6"'.

Lacu Tugiensi trium horarum spatio trajecto *Immenseam*, quæ Ditionis *Suitensis* est, venimus, & mox per Isthmum

dimidiæ horæ *Kuſnacum* vicum, ad Lacum IV. Civitatum Sylveſtrium ſitum, ubi nunc templum extruitur ex Tofo foliis arborum ſubinde prægnante, qui effoditur ad Pagum *Greppen.*

Campana Inſcriptio. Circum Campanam hujus templi legitur,

Alle abgeſtorbne beweine ich,
Und alle ungewitter vertreibe ich,
Zu der Ehr Gottes und Mariæ laütet man mich,
Aus dem feur flöſs ich,
Moritz Schwartz von Lucern goſs mich. 1597.

Circa aliam,

Te matrem pietatis opem efflagitat orbis,
Subvenias famulis, o Benedicta, tuis.

Fuſor idem qui ante.

Hic Lacui nos commiſimus, Lucernam petituri. Ejuſdem verò diei veſperâ attigimus, *Stationem, Stationum, Stansſtad,* ubi Barometri altitudo fuit 26″. 1½‴. cœlo nunc ſereno, nunc pluvioſo. Tiguri aër fuit hoc die Nubilus ſubſerenus. Barometri altitudo h. 1. p. 26″. 6‴.

Die 27. Jun. Lacu Vectore venimus *Alpnacum, Alpnach,* ubi pariter atque in Stansſtad ſtatio eſt Subſylvanorum. Hinc per Pagos *Schlieren, Kägisweil, Sarnam, Sarnen,* qui vicus primarius eſt Supraſylvanorum. Diſtinguitur namque *Subſylvania* integra in *Supraſylvaniam, Underwalden, ob dem Wald,* & *Infraſylvaniam, Underwalden nidt dem Wald,* cujus vicus primarius eſt *Statio, Stantium, Stantz.* Mercurii altitudo bono manè in Stansſtad fuit ut heri ſub veſperam 26″. 1½‴. Sarnæ vero h. 10. a. m. 26″. 2‴. cœlo pluvioſo. Tiguri toto hoc die 26″. 5‴. manè quoque lapſa pluvia 1¾‴. Pariſ. *Sarnæ* commiſimus nos *Lacui Sarnenſi, Sarner See,* appulimus autem ſemihorulæ ſpatio *Saxulam, Saxlen,* viſuri templum, ubi ſepultus,

Templum Saxulæ.

vaſtæ pius incola Eremi
Nicoleos, qui uno & viginti ſobrius annis,
Nil potus eſuſque tulit, myſteria cœli
Edoctus, ſacro vivebat corpore Chriſti.

Canente *Glareano.*

Ornant

Le Canton d'UNDERWALD, *en Suisse.*

Der Brunig berg

Das Melchthal

Niclaus

Sachslen da Br. Claus begraben

Gisswyl

Sonnenberg im Stalden

Sarnen

S. Anthoni

Saa brucke

Kerns

Catharina

S. Iacob

Leonhart

Kagiswyl

Stantz

Alpnach

Schiffladung zu Alpnach

Im Rotzloch Pappyr muhlen

Der vier Waldt Stetten See.

A. Maison du Frere Claus. B. Son Hermitage. C. Chapelle de N. Dame. D. Hermitage de F. Ulrich.
E. Chapelle de St. Charles. F. Chapelle de Ste. Caterine. G. La Caverne du Dragon. H. Rivage de Stantz.

Ornant hoc templum Columnæ *marmoreæ nigræ venis albis* diſtinctæ, quod marmor huc aſportatum fuit ex Valle *Melchana, Melchthal.*

Supra portam Templi hujus Magnifici, in honorem Eremitæ Beati Nicolai A°. 1678. extructi, & A°. 1684. inaugurati legitur hæc inſcriptio,

D. O. M.
ET B. NICOLAO VON FLVE
PIORVM OPE ET AVXILIO CONSTRVCTVM.
A°. 1678.

In marmoreo ſepulchro ante altare jacent oſſa B. Nicolai à Capucinis huc A°. 1679. tranſportata:

Epitaphium hoc legitur meritis tanti viri vix reſpondens.

Allhier ruhet die Gebein des ſeligen Bruder Clauſen von Flue, dahero geſetzet, da man diſe Kirchen gebuwet. A°. 1679.

Monſtratur hic Semi Sancti, (Canoniſationem enim integram obtinere nondum hactenus valuerunt inſignia viri merita) vera, quam corpore geſtavit tunica: cum hac inſcriptione rhythmica, alpeſtrem Poëtæ, quiſquis ille fuit, conditionem ac eruditionem redolens.

Das is das recht und warhaft Kleid
So Bruder Claus hat angetreit
Am bloſſen leib, Gott dient mit fleiſs
Glebt zwanzigthalb Jahr ohn menſchlich ſpeis.
Den Rock ihm g'ſchenkt und geben hat,
Ein Burger z' Lucern in der ſtatt,
N-Utenberger ward genant,
Dem Bruder Clauſen wolbekant,
Verehrt ihm den umb ſein den alten,
Der heutigs tags noch auch wird b'halten,
In hoher reverentz und ehren,
Z'Lucern bey Jeſuiter Herren.

I H S

Legitur ibidem Precatiuncula ejus quotidiana, Homine Chriſtiano, DEO devoto, perdigna.

O mein Gott und Herr; Nimm mich mir, und gib mich gantz eigen dir. O Herr, gib alles mir, was mich fördeꝛret zu dir. O mein Gott und Herr, nimm alles von mir, das mich wendet von dir.

Quæ de Viri hujus, vitæ *Sanctimonia valde inſignis*, quem primis *Eremitis, viris ſanctis & bonis* accenſent ipſi majores noſtri *Bullingerus*, & *Hoſpinianus*, & alii, Inedia, vita, memoratu ſunt digna, contraxit ἱστορικότατος noſter Eruditione ampla & profundâ inſignis *Joh. Jac. Hottingerus* S. Th. P. *Hiſtor.* Eccleſiaſt. Helvet. vernaculo Idiomate editæ, Lib. v. p. 477. &c. ad Ann. 1481.

Sarnæ in muris paſſim vidi *Lapidem* illum *Frumentalem*, quem fuſius deſcripſi in Specim. *Lithogr. Helvet.* p. 30. ſub titulo: *Lentes lapideæ ſtriatæ, utrinque convexæ, vitreis figurâ ſimiles, in maſſa lapidea vario ſub ſchemate conſpicuæ.*

Lacus Sarnenſis trajectus *Sarnâ Giſswilam* uſque eſt $2\frac{1}{2}$. horar.

Giſswilæ, *Giſsweil*, Pago adjacet *Lacus* vel Lacuna potiùs, *Giſswilanus*, *Giſsweiler See.*

Giſswilâ aſcenditur per acclivia ad pagulum *Keiſerſtul*, cui adjacet *Lacus Lungeranus*, *Lungern See.*

Pagus Lungern. Hunc horæ ſpatio trajecimus, pernoctaturi in Pago *Lungern*, Subſylvaniæ ultimo, ubi veſperi appulimus horâ 6. ab Imbre lapſo benè madidi.

Fuit Barometri altitudo 25″. 3‴. Tiguri lapſa quoque fuit veſperi pluvia $1\frac{1}{2}$. lin. & per noctem ſecutam largior $4\frac{3}{4}$‴. continuavit quoque per noctem in Pago Lungern Pluvia.

In Tabula Mariottiana reſpondent Altitudini Mercurii ſupra Mare.

	dig.	lin.	toiſ.	ped.
In Stansſtadt . .	26.	$1\frac{1}{2}$.	245.	1.
Sarnæ . . .	26.	2.	239.	1.
Differ. inter Sarnen & Stansſtad			6.	0.

In

	dig.	lin.	toiſ.	ped.
In Lungern	25.	3.	365.	1.
Tiguri	26.	5.	205.	4.
Differ. inter Tigurum & Lungern			159.	3.
Differ. inter Lungern & Stansſtad			120.	0.

In Tabula Caſſiniana.

	dig.	lin.	toiſ.	ped.
In Stansſtad	26.	1½.	269.	½.
Sarnæ	26.	2.	262.	1.
Differ. inter Sarnen & Stansſtad			6.	5½.
In Lungern	25.	3.	423.	3.
Tiguri	26.	5.	221.	4.
Differ. inter Tig. & Lungern			201.	5.
Differ. inter Lungern & Stansſtad			154.	2½.

Omnia hæc ſalvo errore Experimenti & calculi ipſius. Cœlum quippe admodum fuit inconſtans, ut ei minus fidere queam.

Die 28. Jun. h. 6. mat. cœlo inconſtanti pluvioſo fuit Mercurii altitudo 25. 2½. Tiguri h. 8. cœlo quoque dubio 26. 5. ubi forte non attendenda venit dimidia lineæ differentia inter hodie & heri, quandoquidem Barometrum noſtrum Lungeranum facile potuit ſubſediſſe per noctem ½ lin.

Lungerâ poſtquam diſceſſimus, aſcendimus ſenſim Montem *Brünig*, Subſylvanis atque Bernenſibus conterminum, ubi fuit Mercurii altitudo 24. 4. quibus reſpondent *Mons Brünig.*

In Tab. Mariott.			In Tab. Caſſin.	
toiſ.	ped.		toiſ. ped. ſupra Mare.	
495.	5.		605.	10.
Collatis his menſuris cum altitudine				
		Lungeranâ ſuppoſitâ	25.	3.
365.	1.		423.	3.
		& Tigurina	26.	5.
205.	4.		221.	4.
		manent		
130.	4.		177.	3.

pro differentia inter Pagum Lungern, & Montis Brünig eam ſummitatem, quæ tranſitur,

&

&

290. 1. 383. 2.

pro differ. inter Montis Brünig supremum transitum & Tigurum,

nec non

159. 3. 205. 5.

pro altitudine differentiali inter Lungern Pagum & Tigurum, conferenda cum supra scripta.

Ex Monte Brünig descendimus porrò ad Pagum ditionis Bernensis, *Brientium*, *Brientz*, per declivitatem *Rufiberg*.

Pagus Brientium. Brientii h. 11. fuit Merc. Alt. 25. 10. cœlo adhuc inconstanti. Lungerâ Brientium æstimatur via 3. hor. ad 4. Brientianæ altitudini Barometr. respondent

In Tab. Mariott.	Cassin.
284. 3.	318. 3.
Collata cum Lungeranâ	
365. 1.	423. 3.
& Tigurina	
205. 4.	221. 4.
dat	
80. 4.	105. 0.

pro differentia inter Lungeram & Brientium, quibus scil. hexempedis, pedibusque altior est Lacus Lungeranus Brientiano,

&

80. 5. 96. 5.

pro differentia inter Brientium vel Brientianum Lacum, & Museum meum Tigurinum, quibus scilicet Brientianus Lacu altior est meo Museo.

item

159. 3. 201. 5.

pro differ. inter Lungeram altiorem & Tigurum depressius.

Oppidum Underseen. Hoc die *Lacu Brientiano* ulterius vecti venimus *sub Lacum*, *Underseen*, quod oppidum Arolæ, quæ Brientianum inter & Thunensem Lacum jacet, mediæ jucundissimo situ locatum, certis suis privilegiis, Sculteto moderante, Ampliss. Senatus personam referente, gaudet.

Est

Est Brientianus, *Brientius lacus*, *der Brienzer See*, *Thunensi* longè sævior, quia editioribus montibus clausus. Lacus Brientianus.

Capiuntur in hoc Lacu certi pisciculi delicati, *Brientzling* dicti, distinguuntur autem hi in *Majales* & *Augustales*, *Meyen* & *Augsten Brientzling*, quorum illi minores, hi majores. Fert idem Lacus Truttas prægrandes, quæ prope Cœnobium *Inter Lacum*, *Hinter Lachen* capiuntur versus Autumnum 20. ad 30. libr.

Ast memorabilis magis est captura Albularum cœrulearum, quas *Allböke* nuncupant, & *Bernam* usque vehunt; videntur autem hi pisces iidem esse cum *Ferra Lacus Lemani Pisce descripto Rondelet. Gesner.* p. 35. *Lavareto persimili Willougby Ichtyolog.* p. 185. In profundo Lacus Thunensis degunt, ast versus æstatem Anadromi fiunt, delectaturi, ut videtur, aquæ Glacialis, quæ ex Grindelia Valle in Brientianum Lacum effluit, frigore: Hinc Arolæ, quæ binos Lacus, Brientianum & Thunensem jungit, ductu gregatim, & maximâ copiâ ad oppidum usque *Sublacum*, *Vnterseen* pergunt, ibi vero aggere interjecto sistuntur, & nassis, retibus, aliisve modis capiuntur, maximo Præfecti Inter Lacensis, atque Sculteti Sublacensis, qui priscaturæ præcipuas partes habent, emolumento.

Horâ 6. vespertina hujus diei fuit in oppido *Vnderseen* Mercurii altitudo 25. 9. unâ sic lineâ minor Brientianâ, cœlo dubio.

Hic loci Sculteti munere nunc fungitur Vir Nob. D^n. *Joh. Jacobus Gross*, cujus Filius D^n. Capitaneus *Emanuel Gross*, peculiari amicitiæ vinculo mihi est obstrictus, confecit is Tabulam *Comitatus Neocastrensis* specialissimam.

Ex Manuali Sublacensi excerpsi sequentia circa ordinem Scultetorum.

A°. 1352. Scultetus fuit D^n. *Jacobus de Brandis*.
- 1370. D^n. *Thuring de Brandis*, *Baro de Weissenburg*, *& Dominus in Vnterseen*.
- 1378. D. *Joh. de Rinckenberg*, cognomento dictus *der Pfaff*.
- 1386. Oppidum hoc Regimini *Bernensi* fuit subjectum.
- 1401. Scultetus fuit D^n. *Johannes Henricus Jonas*, Civis Sublacensis.

A°. 1490. D^n. *Simon Tendtenberg*, Civis Bernensis.
- 1573. D. *Joh. Rodolfus Sager*, posteà Venner & Scultetus Bernensis.

Die 29. Jun. in Unterseen fuit altitudo Mercurii 25. 8. cœlo dubio nubilo, quod ipsum dubios nos reddidit, num iter instituerenus *in Grindeliam Vallem, ad Glaciales Montes, Gletscher* dictos, totâ ferè Helvetiâ celeberrimos. Pluviæ metu nos absterruerunt Nivosæ Alpes Grindelianæ Nubibus non planè, ut sereno cœlo ex oppido Unterseen conspici solent, denudatæ, Nubes item circum *Nessi, Niesen*, montis Caput volitantes, idque quandoque obvelantes. Serenum quippe cœlum Sublacensibus prænuntiat Nessus pileatus in proverbium apud illos ductus : *Wann der Niesen hat ein Hut, so ist das Wetter gut*, de quo Prognostico alibi fusius. Sed vicit, omnemque timorem discussit rarum naturæ Helveticæ spectaculum, quod abhinc non ultra 5. horas distet, videndi cupido. Accinximus igitur nos viæ; & per Pagos *Wintersweil* h. 1. *Zweylitschinen* h. 1. *Grindelwald*, h. 2. vel 3.

Montes Glaciales Grindeliani. In Montium Glacialium generali, vel etiam Grindelianorum speciali, Descriptione non ero nunc occupatus, quandoquidem hoc officio defunctus fui alibi, speciatim in Itinere Alpino A°. 1705. Conf. *Fig.* II. III. quæ aliquot prospectus sistunt Montium Glacialium Grindelianorum, prout eos ad vivum delineavit insignis Pictor Topiarius *Meyerus* Vitoduranus. *Fig. II. III.*

Mons Glacialis uterque, superior & inferior, ex posticâ Montis *Mettenberg* parte se se jungunt, ibique corpus ingens horribile glaciale efformant, indèque per Montium interstitia veluti crura se se dimittunt, fontesque existunt *Litschinæ* utriusque torrentis Glacialis, albæ, nigræque, (a limo, quem vehit, margaceo atro ita dictæ, sicuti prior ab Aquis Glacialibus lacteis) quæ statim infra Grindeliam Pagum unum Torrentem, *Litschina* dictum constituunt.

Mettenberg mons dictus videtur quasi medius. q. d. *Mittenberg* & *Eyger*, q. *Reiger*, quoniam Ardeæ instar præ reliquis vicinis montibus altius in Æthera surgit.

Supra montem Glacialem inferiorem mons Saxeus est foramine pertusus, per quod translucet sol die 13. Febr. Ibi-

PROSPECTUS MONTIUM GLACIALIUM GRINDELIANORUM,
prout eos ad vivum delineavit insignis Pictor Topiarius MEYERUS Vitoduranus.

Ibidem locus eſt, ubi nulla unquam manet Nix, ne per hyemem ipſam quidem, caloris ſubterranei, fortè ab ipſis Glacialibus Montibus retenti ac concentrati, fortè Thermarum latentium indicium.

Aquæ Glaciales præ aliis absterſivæ.

De aquis Glacialibus, earum natura, proprietatibus & viribus, alibi plura expoſui; hoc unicum nunc addo, illas albidiora reddere lintea præ fontanis & fluvialibus aliis; ſunt enim ob particulas Glaciales intermixtas magis abſterſivæ.

Fons temporarius Lugibach.

Haud longè a Glaciali Monte inferiori fuit ante paucos annos Fons temporarius *Lugibach*, q. d. *rivus mendax*, qui ſubinde cum impetu derepente profluit, & rurſum ſubitò ſeſe abſcondit: Annumerandus fonti illi miro *Engſtlano*, cujus hiſtoriam alibi fuſiùs expoſui. Utriuſque αὐτόπτης Teſtis eſt Rev. D^{n}. *Hallerus*, civis Tigurinus, Grindelianus paſtor, cujus Hypotheſis de hujuſmodi Fontium fluxu non contemnenda huc redit, latere alicubi in viſceribus terræ ſaxum planum ſupra Hypomochlium alterius ſaxi mobile, tunc demum ex altera parte ſe ſe demittens, ubi ab Aquæ ſufficienti quantitate fuit preſſa, & facilis ſimul apparet ratio, cur cum impetu & ſubito proruat, rurſumque Aquâ defluxâ, ſaxoque ſurſum lato meatus obſtruitur.

In diverſorio Grindeliæ Vallis fuit hodie die 29. Jun. h. 2. p. cœlo dubio Mercurii altitudo 24. 4. & die 30. h. 8. a. aëre ſereno calido, 24. 5. Tiguri fuit ejuſdem diei 29. toto decurſu cœlum inconſtans, nunc ſerenum, nunc tenui pluvia irroratum, altitudo Mercurii 26. 5½.

			Tab. Mariott.	Caſſin.
In Underſeen	25. 8.	-	307. 2.	347. 4.
Grindelwald	24. 4.	-	495. 5.	605. 0.
Tiguri	26. 5½.	-	200. 0.	212. 3.
Differ. inter Underſeen & Tigurum			107. 2.	135. 1.
- - - inter Grindeliam & Tigurum			29. 5.	392. 3.
- - - inter Underſeen & Grindeliam			188. 3.	257. 2.

Die 30. Jun. ex Grindeliâ Valle reducos h. 8. mat. habuimus ibidem Mercurii altit. 24. 5.

Lacus Thunensis. Inde discedentes *Lacui* nos commisimus *Thunensi*, *Thuner See*, qui 5. horas est longus, ½. latus, & in 140. Orgyiarum profunditate Anguillas habet ac Truttas, quæ hamis extrahi solent.

A littore Lacus ad oppidum *Faulensee* trajecimus per trihorium; Hinc per pagum *Aeschi*, altiori loco situm, venimus serâ vesperâ in Pagum *Mullenen*, qui 1½. horis à statione in *Faulensee* distat.

Die 1. Jul. h. 6. a. in Pago *Mullenen* fuit altitudo Mercurii 25. 7. cœlo per integrum diem constanter sereno.

Vallis Frutingensis. Peragravimus hinc *Vallem Frutingensem*, *das Frutinger Thal*, transivimusque per Kandelbruck 1. h. Kandelgrund 1. h. Kandelstäg 1. h. ubi Mercurii altitudo, h. 11. 24. 2. sumto alio Tubulo, quam quo hactenus usi fuimus. Hinc porrò per *Gemmium* montem, multis in locis nive tectum, ad speculam *Zur Dauben* 5. vel 6. hor. ubi vesperi fuit Merc. alt. 21. 3.

Tiguri toto hoc die cœlum fuit quoque serenum, & æstus intensus. Merc. altit. manè 26. 6. vesperi 26. 5'.

Nunc pro computo		Tab. Mariott.	Cassin.
Mullenen.	25. 7.	318. 5.	362. 3.
Kandelstäg	24. 2.	520. 1.	640. 1.
Zur Dauben.	21. 3.	974. 5.	1363. 3.
Tiguri	26. 6.	194. 3.	208. 3.
Diff. inter Mullenen & Kandelstäg.		201. 2.	277. 4.
Diff. inter Kandelstäg & speculam Zur Dauben.		454. 4.	723. 2.
Diff. inter Mullenen & Gemmii speculam.		656. 6.	1001. 0.
Diff. inter Tigurum & Gemmii speculam.		780. 2.	1155. 0.

Quæ

Quæ nunc inventa eſt Gemmii montis altitudo ſupra Horizontem Maris juxta hypotheſin Mariotti 5849. pedd. Pariſ. & juxta Caſſinum 8181. hæc fuit A°. 1705. quo Experimentum eodem loco d. 16. Aug. inſtitui 5437. & 7486. Forſan differentia hæc dependet ex Tuborum, quos adhibui, varietate.

Complementum Laſſitudini hodiernæ dedit via anfractuoſa mirâ arte ſaxo inciſa ex ſpecula Gemmii montis deorſum ducens ad Thermas Leucenſes, deſcripta & æri inciſa in ὀρεσιφ alpino A°. 1705. *Thermæ Leucenſes.*

Die 2. Jul. *in Thermis Leucenſibus Valleſiæ, Leuker, Walliſſer Bad,* vulgo dictis, h. 10. a. Mercurii altitudo 23. 9.

Cui reſpondent		in Tabb. Mariott.	Caſſin.
In Thermis	23. 9.	581. 4.	731. 0.
Tiguri	26. 6½.	188. 5.	202. 0.
Differ.		392. 5.	529. 0.

Cœlum utrobique fuit dubium, in Thermis demittebant ſe Nubes infra cacumina Montium & veſperi erat altitudo 23. 8. lineâ minor. Tiguri ſubinde per decurſum diei pluit, veſperi verò pluvia cecidit denſior. 1. lin.

Die 3. Jul. in Thermis æquè ac Tiguri rurſum fuit eadem Aëris inconſtantia; mane pluvia denſa, Tiguri 1½. lin. veſperi cœlum nubilum dubium.

		Mariott.	Caſſin.
In Thermis h. 6. a. Merc. alt.	23. 8.	594. 0.	749. 4.
Tiguri	26. 7½.	177. 5.	189. 0.
In Thermis veſperi	23. 8½.		
Tiguri	26. 7¾.		
Differ.		416. 1.	560. 4.

Die 4. Jul. aëre per totum diem calido atque ſereno, Tiguri æque ac in Thermis,

		Mariott.	Caſſin.
In Thermis h. 5. a	23. 9.	581. 4.	731. 0
Tiguri	26. 8½.	166. 5.	176. 2.
Differ.		414. 5.	554. 4.

Differentia maxima differentialis altitudinis.

Tigurum inter & Thermas Leucenſes eſt juxta Mariottum

22. toiſ. o. ped. juxta Caſſinum. 25. toiſ. 4. ped. rectificanda fortè per alias obſervationes aliis temporibus deſtinatas.

Eſt hodiernus dies deſtinatus diſceſſui ex Thermis, Itinerique per Valleſiam inferiorem inſtituendo. Fuêre Thermæ hæ præ multis aliis nobiliſſimæ Examini ſatis accurato ſubjectæ A°. 1705, & tunc quoque præſertim in Tomo III. *Schweitzer. Natur Geſchichten*, ſive *Relationum Hiſtorico-Naturalium Helveticarum* deſcripta. Nunc, ne ſicco pede nobile fluentum, nobile Naturæ productum, prætereamus, ſequentia inſuper adnotari vèlim, ad Hiſtoriam generalem Thermarum pertinentia.

Thermarum origo. Dudum eſt, ex quo Hypotheſes de Thermarum Origine variantes juxta invicem examinare, atque ſi pote conciliare conſtitui, ſed irrito ſemper ſucceſſu. Lucem tandem rei obſcuræ, in Terræ interioribus receſſibus obſtetricante Naturâ, productæ accendit ſitus conſideratio. Sunt pleræque ex Thermis Helveticis, Piperinæ certè, Badenſes, noſtræ nunc Leucenſes, in Bohemia Carolinæ, alibi fortealiæ, in profundis Montium Vallibus, vel voraginibus locatæ, ubi terra inter prominentes partes, ſubtracto laqueari intermedio, ſubſedit, ita ut parvæ manſerint, vel nullæ, cavitates, omniaque interſtitia exactè fuerint à collapſâ utrinque Terra repleta. Hanc circumſtantiam ſi animo mecum perpendo, & inſuper ex variis Naturæ Phænomenis, mihi perſuadeo, eſſe in terræ viſceribus, quo intimiora ſunt, majorem æſtum, haud difficulter concipio ibi locorum, ubi Thermæ occurrunt, majorem imprimi caloris interni ſaxis terræve ſolidiori effectum, quàm alibi, ubi pori Terræ patentiores liberum calori concedunt tranſitum. Ab hac Saxorum infraterraneorum calefactione potiùs, quam ab efferveſcentia alcali cum acido deduci debere Thermarum calorem, confirmant ſpeciatim Thermæ Piperinæ in Comitatu Sarunetum, quæ ex Helveticis, imò forſan Europæis omnibus, ſolæ nihil ſulphuris, nihil Aluminis, nihil ferè aliorum Mineralium in Examine Chymico offerunt, ſed aliud nihil ſunt, quam Aqua ſubtilior fontana calefacta, vel ex Fratris conjectura, in ipſis Terræ cavitatibus deſtillata, guſtu omni atque odore deſtituta.

In

RHODANI
Progressus per
VALLESIAM,
Juxta
Observationes proprias factas in
Itinere Alpino
A JOANNE JACOBO SCHEUCHZERO.
LUGD. BAT.
Sumptibus Petri vander Aa.
Mora Helvetica.
Leuck
Ullgraben
Dala
Siders
Sider
Carmelit
Alt Sider
Villa
Grimensi
Lensberg
Gradetz
Schaley
Grun
Ayent
Rayin M.
Sitten
Majoria
Grimslen
Montorsi
Borne
Bremess
Armensi
Vosch
Naax
Massi
Martin
Eyelleing
Gundes
Eben Gundes
Vertrun
Lisserna
Istrable
Ardon
S. Peter
Ridun
Leitron
Schallion
Sasson
Schachan
Wiso
Fullienz
Octodorum Martinach
Burg
Octodorum Vetus
Dranse
Vuliesso
Orseres
Monter
Sarrei
Luggi
Lida
S. Brantschier
S. Peter
S. Bernhards Berg
Mieruller
Cataracta
Veyosa
Servant
S. Moritz
Agaunum

In Thermis Leucianis deponit *Fons calidus*, dictus *der Warme Brunn*, juxta Balneum generale ſcaturiens in media platea, & præter uſum potatorium præcipuè lotioni vaſorum culinariorum inſerviens, item *Fons aureus*, *das guldene Brünnelin*, in Balneum commune effluens, arenam nigricantem, quæ igne fortiori calcinata nullam ferè ſubit mutationem, niſi quod reddatur albidior. Crocus verò *martialis* flavus, quem ſuperiores produnt ſcaturigines in pratis effluentes, obſcuriorem ſeu brunum induit colorem à calcinatione in Crucibulo. *Fons calidus.* *Fons aureus.*

Nunc iter noſtrum porrò proſequimur, *Leucam* primum, & porrò juxta Rhodani ductum *Sedunum* petituri. Proſequemur autem hoc iter tum Equis, tum pedibus, tum curribus, prout occaſio ſe feret, in ipſa Valleſia, ſed & oculis ὡς ἐν συνόψει, contemplabimur Rhodani progreſſum *Leucâ Agaunum* uſque, cum flexibus ſuis accuratè deſignatum in *Fig.* IV. *Fig. IV.*

Leucâ Sideras venere Itineris comites à Septentrionali Rhodani latere per Pagum *Salges*, ego verò à Meridionali per campos, ſylvam, & colles arenoſos. Diſtant *Sideræ*, vicus elegans, à Leucâ circiter 2½ horis, & tantundem ferè à *Sideris*, *Sedunum*, *Sitten*, quod fluvio, *Sittæ* adjacet. Huc venimus veſperi, habuimuſque Mercurii altitudinem h. 7. p. 26. 3. Aëris conſtitutio per totum diem fuit calida & ſerena. Tiguri eadem. *Sideræ, vicus.*

		Mar.	Caſſin.
In Thermis Leucianis Merc. alt.	23. 9.	581. 4.	731. 0.
Tiguri	26. 8½.	166. 5.	176. 2.
Seduni	26. 3.	228. 0.	248. 3.
Differ. Sedunum inter & Tigurum.		61. 1.	72. 2.
Differ. Sedunum inter & Thermas Leucenſes.		353. 4.	482. 3.

Hic Seduni humaniſſimè fui exceptus à Reverendiſſimo Principe & Epiſcopo *Franciſco Joſepho à Super Saxo*, viro antiquitate Generis, dignitatis ſplendore, humanitate & Eruditione Illuſtri, 44. annorum, pilis jam cano.

Die

Die 5. Jul. h. 8. mat. fuit Mercurii altitudo Seduni 26. 2½. Tiguri h. 7. 26. 8. eadem adeo differentia utrobique, quæ heri, cœli constitutio utrobique serena, calor intensus, vespe-ri h. 5. p. Seduni 26. 1½. Tiguri 26. 7½.

Seduni Antiquitatis Monumenta.

In urbe hac antiquissima plura supersunt antiquitatis monu-menta in Muris, vel Numis, qui per totam Vallesiam sunt perrari, vel Inscriptionibus.

Ad templi D. Virginis Portam in Muro extat vetusti Mar-moris flavi fragmentum, cum hac Inscriptione:

.. P CAESARIS DIVI. I.
.. V GVSTO COS XI.
.. RIBVNICIA POTESTATE XVI.
. . . . PATRIAE
. . . . ICI MAXIMO
. . . . . ITAS SEDVNORVM.
. . . . . . ATRONO.

Prorsus uti jam habet *Stumpf. Chorogr. Helv.* Lib. XI. c. 12. cum hac differentia, quod PATRIAE præfigat τὸ PATRI, quod ego obliteratum offendi.

Hanc ita legit, & interpretatur *Simler de Valles.* p. 24. b.

ImP. CAESARI DIVI Iuli f ..
aVGVSTO COS. XI. imp. XIII
tRIBVNICIA POTESTATE XVI.
PATRI PATRIAE
pontifICI MAXIMO
civITAS SEDVNORVM
pATRONO.

Guilliman. Rer. Helv. IV. p. 440.

IMP.

Rhodanus flus

Sitten flus

La Ville de
SITTEN, ou SION,
dans le Pais de Valais.

A. Chateau Tourbillon.
B. Chateau Valeria, avec l'Eglise S.t Catherine.
C. Chateau de la Majorie et Residence de l'Eveque.
D. Prevoté.
E. Maison de Ville.
F. Vielle Residence de l'Eveque.
G. Eglise Cathedrale de N. Dame.
H. S.t Theodore.
I. Eglise de tous les Saints.
K. S.t Pierre.
L. S.t Trinité ruiné.
M. l'Ecole.
N. Lieu ou l'on tire a l'Arbalete.
O. Les Capucins.
P. Hospital.
Q. Porte de Leucker.
R. Porte de Saniesy.
S. Porte de Gundis.
T. Porte de Rhône.
V. Porte petite.
W. Tour du Chien.

IMP. CAES. DIVI IVL. F.
AVGVSTO COS XI IMP. XIIII.
TRIBVNICIA POTEST XVI.
PATRI PATRIAE
PONTIFICI MAXIMO
CIVITAS SEDVNORVM
PATRONO.

In curia ſequens legitur Inſcriptio, aliis non memorata.

DEVOTIONE VIGENS
AVGVSTVS PONTIVS AEDIS A xa.
RESTITVIT PRAETOR
LONGE PRAESTANTIVS ILLIS
NOVAE PRISCAE STETERANT
TALIS RESPVBLICA QVERE
D. N. GRATIANO AVG. IIII. TMIR. COS.
poNTIVS ASCI oooTVS VP. PI.

De hac inſcriptione ſequentia ad me perſcripſit Ill. *Cuperus.* Lit. 12. Oct. 1709.

Vellem equidem cognoſcere, an hæc Inſcriptio rectè excepta ſit, Gratiano Auguſto Conſule IIII. ſive Quintum. Literæ TMIR videntur alterum conſulem deſignare, ſed is fuit Imperator Theodoſius, *cui nequaquam illæ conveniunt, neque etiam puto* Merobaudem *admitti poſſe, qui dignitatem illam geſſit cum Gratiano IV. conſule A°. C.* 377.; *Notandumque imprimis, privatum* Pontium *appellari* Auguſtum, & *eundem dici, niſi me planè fallo, Prætorem ædis, quanquam, ut verum fatear, ex carmine tam incondito nihil certi deduci poſſit. Apud* Gruterum *etiam* 5. 881. *invenio ſummi illud faſtigii nomen dari privato. D M SEIAE SYNETIAE M. AVGVSTVS HYPATVS. & hodie idem fieri Exempla nos docent.*

Supra Sedunum haud longè à Rhodani fluento offendi *Alabastritam* seu *gypsum* candidum in Rupibus integris.

Saxa ab ardore Solis veluti calcinata, quibus insidet pulvis *candidus*, vel cinereus, vel ochraceus, passim etiam *salsus*, gustu nitrosus.

Die 6. Jul. fuit h. 4. a. Mercurii altitudo 26. 2½. Tiguri per totum diem 26. 6½. ut differentia nunc sit 4. linearum, quæ supra fuit 5½. & 6. Dies utrobique serenus. Vesperi horâ 5. habuimus Barometri altitudinem 26. 3.

		Mar.	Cassin.
Igitur Seduni	26. 2½.	233. 2.	255. 2.
Tiguri	26. 6½.	188. 4.	202. 0.
Martiniaci	26. 3.	228. 0.	248. 3.
Diff. inter Sedunum & Tigurum		44. 4.	53. 2.
Diff. inter Tigurum & Martiniacum		39. 2.	46. 3.
Diff. inter Sedunum & Martiniacum		5. 2.	6. 5.

Transivimus autem per *Contegium*, *Gundes*, primum Veragrorum Pagum, S. Petri Pontem, cujus reparatio Episcopo incumbit, Pagum *Ridun*, & *Sasson*.

Martiniacum. *Martiniaci* frustrà inquisivimus in Inscriptiones Romanas, quarum meminit *Simler. Vallef.* p. 30. sunt eæ deperditæ, dubio procul occasione reædificati Templi, atque ob sacrificulorum negligentiam. Ita *Octodoro veterum*, quod *Martiniacum* nostrum est, nil amplius restat, quam rudera arcis in præcipiti petra positæ fortissimæ.

In hac vicinia sunt *les Eaux de Sierre* coquendis leguminibus ineptæ.

Aqua Sulphurea.

Vinum, quod hîc crescit, præcellens multis in locis sulphur redolet ob venas, ut putant, sulphuris latentes.

Die 7. Jul. fuit Martiniaci h. 7. a. Merc. altit. 26. 1'. Tiguri, h. 9. a. 26. 4½. Ut differentia sit 3, quæ heri fuit 3½. linear. Aëris constitutio utrobique eadem. Mane fuit cœlum serenissimum simul & calidissimum: vesperi h. 5. & 7. tonârunt & fulgu-

fulgurârunt Nubes, effusus imber, continuavit pluvia per totam noctem 8. linear. *Bactiaci*, ubi pernoctavimus, hora. 6. p. habuimus quoque pluviam, quæ continuavit per noctem.

Bihorio ferè infra Martiniacum ad lævam visitur Cataracta pulcherrima, latè spargens pulverem, ut ita loquar, Aquarum. In hac quoniam cœlo gavisi fuimus sereno, & Sole lucente, oculis nostris usurpavimus integræ iridis circularis jucundissimum spectaculum, de quo plura memoravi in ὀρεσιφ. Ann. 1707. circumferentia iridis transit super ipsos calceos. *Cataracta pulcherrima.*

Abhinc ad Tarnadæ usque oppidulum, Agaunum aliàs dictum, & S. Mauritii Oppidum angustiori alveo stringitur Rhodanus, rupibus clausus, ut *Agauni* ponte unico è lapidibus fornicato, & portâ unicâ integra claudi possit Vallesia. *Agaunum. S. Mauritii Oppidum.*

Hic exstitere olim plures inscriptiones antiquæ, sed periere plures occasione incendii fatalis A°. 1692, quo cum plerisque oppiduli ædibus Abbatia antiquissima cum plurimis monumentis igne fuit consumta.

Obtutui nostro se se stitere Inscriptiones sequentes.

In Muro Cœmiterii.

P CAESA
Ↄ DIVI. P. AVGVST. C
OS. XI. TRIBVN. POTEST
ONTIFI - - - - MAX
NANT` - - - S PATRON

A Nantuatibus Populis, ut videtur, fuit erectum hoc Monumentum in Imperatoris honorem, non alibi apud scriptores memoratum.

Supra Portam Turris.

D. M.
ItIN CIVI ↄRe
CVND ` ONIN
bvs HONORI IIs
NOiO
SONIA. M. R
IVbooo --- O
VON - MARITY.

Est hæc quoque inter non descriptas. Alia

M. PANSIO COR
AVL FILIO SEVERO
II VIRO FLAMINI
IVLIA DECVMINA
MARITO

Hanc ita legit *Simler Valles.* 31. b. & *Stumpf. Chorogr. Helv.* L. XL. cap. 21.

X PANSIO COR
- - FILIO SEVERO
II VIR. FLAMINI
IVLIA DECVMINA
MARITO

& *Plantin. Helvet. Novant.* p. 325. ex *Guillim.* p. 86.

VI. PANSIO COR
V FILIO SEVERO
II VIRO FLAMINI
IVLIA DECVMINA
MARITO

Bactiaci h. 6. p. Merc. altit. 26. 1½.
Tiguri h. 4. p. 26. 4.

		Mariott.	Cassin.
Bactiaci	26. 1½.	244. 3.	269. 0.
Tiguri	26. 4.	216. 5.	235. 0.
Differ.		27. 4.	34. 0.

Bactiaci & Martiniaci eadem est altitudo.

Die

Die 8. Jul.

			Mariott.	Caffin.
Bactriaci	h. 7. a	26. 3½.	222. 2.	241. 4.
Tiguri	h. 10. a	26. 5.	205. 4.	221. 4.
Differ.			26. 4.	20. 0.

Cœlum utrobique hodie inconftans, nunc nubilum, nunc pluvium.

Bactiacum, Bek, haud ignobilis in Præfectura Aquilegiæ Ditionis Bernenfis Pagus, hora circiter à Rhodani Ponte, qui Vallefiam à Bernenfi territorio difterminat, diftans, amœniffimo loco fitus, cui vicina Caftanearum fylva infigni eft, ut commodo, ita ornamento. Celebrem hunc Pagum reddunt varia Naturæ producta, in περιχώρῳ reperiunda. *Bactiacum, Pagus.*

Bactiacum præterfluit Torrens alpinus Avanfon, eodem monte cum *Liſernâ* Vallefiæ oriundus, juxta illud Bactiacorum vulgatum,

La Liſerne & l'Avanſon
Viennent d'une meſme maiſon.

In hunc torrentem *Avanſon* fluit fupra Bactiacum alius *Griene* juxta montem Salinarum decurrens.

In Monte *d'Anziade*, vel *Anviade*, vena latet *Carbonum foſſilium.* In Monte *Morele* Vena *plumbi* A fubli *au deſſus de Bevieux*, in duriffimis Petris fparfum reperitur, indeque non fine labore multo excutitur *Sulphur vivum, ſeu virgineum, citrinum ſinceriſſimum, pellucidum. Wagnero* memoratum *in Hiſt. Nat. Helv.* 334.

Vifitavimus optima cum fatisfactione *Salis* communis fodinas, *au fondement, au deſſus de Tenala*, ubi Aquæ falfæ fontes fatis copiofi, qui quartæ Territorii Bernenfis parti fuffenum fal largiuntur: Scaturigines monftrantur duæ, vetus exoleta, & nova, quæ nunc in optimo eft ftatu. Derivatur inde Aqua pretiofa partim à *Bevieux*, partim a *Roche*, ubi excoquitur: Derivatio hæc fit per 10. vel 12000, ut audivimus, canales ligneos, non fine ingenti fumtuum impendio per trihorii ferè longitudinem, ad Cartinas, *in die Pfannen*, ubi excoquitur. Antequam verò in ipfas cortinas, quæ ferreæ *Aquæ ſalſæ Fontes.*

 funt,

ſunt, admittitur, depuratur in alveo prælongo ducentorum forte pedum, decem circiter lato, tecto columnis inſiſtente à pluviæ miſcela munito: hic ordine ſuſpenduntur faſciculi ſtraminum octo circiter pedum, quibus aqua ſalſa ex alveo aſperſa affigit particulas terreas, quæ ſenſim ad digiti ferè craſſitiem incruſtant ſtramineos culmos, atque tunc rejiciuntur, ut novis faſciculis ſtramineis ſuſpendendis locum cedant; adnotari meretur horum Stalactitarum vel Stiriarum artefactarum non externa Solum cylindrica figura, ita ſæpe concreta, ut Maſſa Stelechiten, vel Stalactiten ramoſum referat, ſed præprimis ſtructura interna veluti radiata, radiis undique à peripheria ad Centrum convergentibus inſignita, cui geneſi anſam dedit æqualis undique partium terrearum ad ſtramen adhæſio; Materia harum Stiriarum eſt coloris terrei ferè vel flaveſcentis, ſubſtantiæ ſpecularis, ut ipſorum *Stalactitarum;* Lucem accendit, ut ſpero, hæc obſervatio, geneſi ipſorum Stalactitarum, *Pyritarum* ænei coloris globoſorum alpinorum, ferreorum item Cylindricorum, atque *Belemnitarum*, quæ corpora omnia Strias habent à Peripheria ad Centrum convergentes. Aqua ſalſa hac ratione à partibus terreis ſeparata deducitur dein per canales in Cortinas, ut coquatur. In Cortinarum fundo affigit ſeſe *cruſta* denſior, ſalino terrea, Tofi ad inſtar fontalis vel Thermalis, quæ certis temporibus decutitur, ne cocturæ ſint impedimento. In ipſis cuniculis è ſaxo vivo magno labore excitis, per quos aqua ſalſa è montis viſceribus effluit, obſervavimus ſequentia.

Saxa Salinis particulis referta. *Saxa*, ipſa ſalinis particulis referta, quæ indicio ſunt manifeſto, eſſe ſal hoc Bactiacum foſſile, ab aquâ fontanâ ſolutum, rurſumve arte concretum.

Aqua Sulphurea. *Aqua Sulphurea*, ex cuniculo inferiori, *Aus der underen Stolle*, pro Aëris ſufflaminatione ante paucos Annos perfoſſo, profluens, ſulphurei odoris, quæ etiam ſedimentum deponit ſulphureum.

Venæ Sulphuris. Venæ *Sulphuris* paſſim ſpecie Aquæ luteæ vel rubro luteæ ex ſaxo profluentes.

Terræ candidæ venæ. *Terræ candidæ* venæ, quæ pariter particulis ſulphureis eſt prægnans, & paſſim Saxorum ipſorum fiſſuras explet.

Extra

EXQUISITA SALINARUM BERNENSIUM DELINEATIO.

A. *Cuniculus primus, ad quem prima Salinarum Scaturigo inventa.*
B. *Fodinæ quarum progressus non fuit continuatus.*
C. *Verus cuniculus et aditus ad Scaturiginem.*
D. *Fodinæ egressus.*
E. *Fontes salsi.*
F. *Scala sub Aqua* GRIONNE *dicta protensa.*

In PANEY: A. *Fodinæ introitum.* B. *Fontes salsi.* C. *Scala per quam reditur ad exitum Fodinæ.*

Extra cuniculum inferiorem visuntur passim venæ *Alabastritæ* candidi, cujus genesis debetur ipsi massæ lutosæ candidæ modo memoratæ: hanc dum domum reportavi & exsiccavi, mirum in modum induratam reperi, ut poliri fermè potuerit, Gypsi ad instar artificialis. *Venæ Alabastritæ.*

Au Pané, Panné au dessus d'Olon, alia est scaturigo Aquæ salsæ, sed descriptâ hactenus longè minor. Exquisitam Salinarum Bernensium Delineationem sisto in *Fig.* V. cum locorum Topographia, cujus Tabulæ hæc explicatio est. A. Cuniculus primus, ad quem prima Salinarum Scaturigo inventa. B. Fodinæ, quarum progressus non fuit continuatus. C. Verus Cuniculus & aditus ad Scaturiginem. D. Fodinæ egressus. E. Fontes salsi. F. Scala sub Aqua *Grionne* dicta protensa. In *Paney* vero A. notat Fodinæ introitum. B. Fontes salsos. C. Scala, per quam reditur ad exitum Fodinæ. *Fig. V.*

Mercurii altitudo.

			Mar.	Cassin.
Bactiaci	h. 7. a	26. 3½.	222. 2.	241. 4.
Au fondement.	h. 10.	25. 0.	400. 2.	471. 0.
Ad cuniculi inferioris exitum.	h. 11.	25. 5.	342. 0.	392. 4.
Differ. inter Bactiacum & Fodinæ summum			119. 4.	151. 0
Altitudo fodinæ perpendic.			58. 2.	78. 2.

Historiam Chronologicam harum Salinarum, & casum singularem ambustorum ex accensis halitibus sulphureis fossorum, pandunt literæ Rev. D[n]. *Abrah. Champrenaud*, Biennensis ad affinem suum Rodolfum Neuhaus, Med. D. etiam Biennensem, scriptæ Ollonii d. 11. Mart. 1701. quas inserui Hydrogr. Helv. p. 300. ubi plura alia de his Salinis. Bactiaci retulit mihi D[n]. Le Vade, Chirurgus loci in arte sua & Anatomicâ expertus, origine Viviacensis casum satis singularem Joh. Jacobi Sutoris Bactiaci, qui empyematicus ad extremam redactus vitæ aciem tractatus fuit paracenthesi duplici, Thoracis una supra ultimam costam, altera Abdominis infra eam, unde extraxit ad 20. mensuras communes Bernenses, septem au-

tem

tem circiter mensium spatio in vitæ omni spe per injectiones balsamicas, interna vulneraria exhibita, rediit æger ad sanitatem, quâ gaudentem ipsum allocutus fui, & ipsas aperturæ duplicis cicatrices manibus tractavi. Mirum, nullam durante morbo adfuisse Tussim, nullam dyspnœam: Judicavit Chirurgus ex principiis Anatomicis, haud malè meo judicio, sedem morbi fuisse partem ipsam carnosam circumferentiæ diaphragmatis, ex qua aditus patere potuit ad utramque incisionem in Thorace & abdomine factam, ad quam Operatorem duxit ipsa turgens natura.

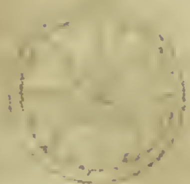
Neapolis. Diei 9. Jul. bono manè attigimus *Neapolim*, *Villeneufve*, *Penne locus*, vel *Penni lucus*, olim dictam, opidum summo Lacu Genevensi adsitum. Hic ad ripam Lacus, in lapide antiquo legitur.

VICTORI
AVG
NnTIO GEN. MA
TVLLIA
- - - IT - - - -

Hanc ita habet *Plantin. Helv. Nov. Ant.* 320. descriptam à D. *Hermanno*.

VICTORIA
AVG
NITIO GENNÆ
TVLLIA
NTI.
- - - - - -

Hic

LAUSANNE,
Ville de la Suisse.

A. La grande Eglise de Nôtre Dame.
B. l'Eglise St. Francois.
C. Le Château.
D. Le College.
E. Le Vieux Evêché.
F. La Maison de Ville.
G. l'Arsenal.
H. l'Hôpital.
I. l'Hôpital St. Roch.

Hic commisimus nos *Lacui Lausannensi* seu *Genevensi*, *Lemannus* aliàs dicto, *Viviscum*, *Vevay* petituri: Vico huic olim celebri, oppido nunc eleganti, à parte superiori ad ripam Lacus adjacent Castelli antiqui fortis, & saxis inædificati rudera. Inde ab hoc Castello, *Tour de Pyl* dicto, protendunt se scopuli in ipsum lacum, haud exiguo navium, ventis agitatarum huc appellentium, periculo, è quo & nos per DEI gratiam felices evasimus. Intumuit valdè vento vehementi fluctibus spumosis agitatum hoc Mare Germanicum, ut in ipsis littoribus, (portus enim hic nulli, magno Navigantium præjudicio,) non securæ steterint naves. Nautarum nostrorum propositum fuit scopulos præternavigare, & super furentes fluctus porro Viviscum tendere, sed DEO aliter fuit visum, pro salute nostra; ea fuit fluctuum magnitudo, is impetus, quem ἀγαθῇ τύχῃ superare non potuere Nautæ, quivè ipsam naviculam nostram vix tribus à scopulo extremo passibus projecit transversim versus ripam. Quod si ineptorum Nautarum is fuisset conatus, qui scopulum extremum navim prætervexisset, nulla tunc superfuisset Navim salvandi spes, quæ scopulis allisa dubio procul in mille disrupta fuisset fragmenta. *Lacus Lemannus.*

Juxta Vibiscum in Lacum defluit torrens rapidus *la Vevaise* dictus, qui ex Montibus Bernensibus & Friburgensibus secum ducit saxa, arenas, truncos, magno hortorum, vinearum pratorumque damno; cui prævenire tentat Ampliss. Senatus Bernensis alveo magnis hactenus sumtibus continuato, de cujus prospero vel sinistro eventu testabitur posteritas. Fuit hodie cœlum pluviosum & inquietum, Tiguri quoque fortiter spirabat, quem nos quoque experti fuimus SW. & pluvia lapsa 2. lin.

D. 10. Jul. Iter terrâ prosecuti *Lausannam* Urbem antiquitate, Episcopatu, & Gymnasio Academiæ æmulo celebrem. Cœlo inconstanti habuimus Mercurii alt. h. 6. p. 26. 1½. & Tiguri h. 4. p. simili Aëris constitutione 26. 6. *Lausanna, Urbs.*

		Mar.	Cassin.
Lausanna	26. 1½.	244. 3.	269. 0.
Tigurum	26. 6.	194. 3.	203. 3.
Diff. inter Tigurum & Lausannam		50. 0.	65. 3.

In Choro Templi Cathedralis legimus ſequentem Inſcriptio-nem, Marmori nigro inſculptam.

CHORVM HVNC
VETVSTATIS SITV OBRVTVM RESTAV-
RARI AC CELEBRANDIS PROMOTIONVM
SOLENNIBVS CONSECRARI CVRAVIT
VIR AMPLISSIMVS D. DANIEL IM-
HOF LAVSANNENSIS TOPARCHA
MVSARVMQVE FAVTOR MAGNIFICVS
CVI PERENNE HOC GRATI ANIMI
MONVMENTVM MERITO POSVIT
ACADEMIA LAVSANNENSIS, ANNO QVO
RESTITVIT MAGNI HÆC AVLAEI RVDERA VIRTVS

Die 11. h. 7. a. rurſus fuit Merc. altitudo Lauſannæ 26. 1½. Tiguri 26. 5'. h. 9. a. cœlum utrobique per totum diem incon-ſtans ſubinde pluvioſum, ut Tiguri ceciderint 2. lin.

Hodie per *Eſchalenium*, *Eſchalens*, Præfecturam Ber-nenſibus & Friburgenſibus communem trajectu . . . . hora-rum venimus *Ebrodunum*, *Yverdon*, ubi h. 6. p. fuit Mercu-rii altit. 26. 1. *Ebrodunum.*

		Mar.	Caſſin.
Lauſanna	26. 1½.	244. 3.	269. 0.
Ebrodunum	26. 1.	250. 3.	276. 0.
Tigurum h. 3. p.	26. 6.	194. 3.	203. 3.
Differ. inter Lauſannam & Tigurum eadem quæ ſupra.			
Differ. inter Lauſannam & Ebrodunum		6. 0.	7. 0.

Juxta quem calculum Lacus Lemannus, & Neocaſtrenſis, cui Ebrodunum adjacet, ejuſdem prope erunt Horizontis.

In Pago *Aſcens*, Præfecturæ *Eſcaleniæ* ad ædis ruſticæ fores conſpexi ſaxum ſubſphæricum elegans, viridis coloris, quod ratione policuræ, & duritiei, ad Jaſpidem potiùs quàm Mar- *Pagus Aſcens.*

Marmora referendum mihi videbatur. Quo autem casu in hanc viciniam, ubi repertum fuit, devenerit, inquirere haud potui. Videtur antiquis temporibus aliunde in has oras asporatum.

Die 12. Jul. fuit h. 5. mat. Merc. altitudo 26. 1½. Tiguri, h. 9. 26. 7. differentia adeò 6. lin. quæ heri fuit 5½.

In oppido ante ædes Dn. Bourgeois Secretarii legitur in columna antiqua sequens Inscriptio.

IMP. CAES.
L. SEPT. SEVERO.
RT. AVG. ARABV.
PARTHIC. MAX. P. P.
IMP. CAES. M. AV. I·.
ANTONINO. POAI·.
COS - - - - - -
AV N C E.

Hanc ita legit *Plantin. Helv.* 252. ipse αὐτόπτης.

IMP. CAES.
L. SEPT. SEVERO
PERT. AVG. ARAB.
PAR. H. G. MAX. P. P.
IMP. CAES. M. AVR.
- - - NON NO. POTE
COS - - - - - -
- - - - - - -

Hoc

Neocastrum. Hoc diei Lacu Neocastrensi provecti venimus Neocastrum, ubi h. 3. p. m. Mercurii altitudo fuit 26. 5.

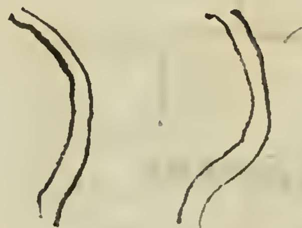
		Igitur Mar.	Cassin.
Neocastri	26. 5.	205. 4.	221. 4.
Tiguri	26. 7.	183. 2.	195. 3.
Differ. inter Tigurum & Neocastrum.		22. 2.	26. 1.

Cui tamen minus fidere possum, quia Neocastrum in eodem cum Ebroduno Horizonte; & cœlum valde fuit inconstans.

De Comitatus Neocastrensis productis variis Mineralibus hîc differere fusiùs vetat loci angustia: Reservabitur id in aliam occasionem. Exposui jam in peculiari tractatu Academiæ Regiæ Scientiarum Prussicæ transmisso *Reliquias diluvii in Comitatu Neocastrensi* reperiundas, quæ vulgò lapidum figuratorum nomine veniunt, plura inserui *Meteorologiæ Helveticæ*.

Die 13. Jul. h. 5. a. fuit Neocastri Merc. altitudo rursum 26. 5. Tiguri 26. 6½. diff. 1½. lin. quæ heri fuit 2. cœlum utrobique fuit inconstans.

Lacus Neocastrensis. In Lacu Neocastrensi conspiciuntur sæpè ad vesperam tractus semicirculares, paralleli, quales heri quoque vidi ex Arce, ubi residere solent Gubernatores, in hunc ferè modum:

coloris quadam variatione à reliquo Lacu distincti, quorum ratio forsan petenda venit ex fluxu Fontium in imo Lacu scaturientium, ab influxu Sionis fluvii Lacum influentis determinato. Hoc die trajecimus flante SW. qui Tiguri quoque dominabatur, *Lacum Neocastrensem*, hinc *Brojam*, quæ canalis instar *Neocastrensem Moratensi* jungit, porrò *Moratensem*, qui vento forti, sed quidem secundo fuit

Moratum. agitatus. Appulimus autem Moratum.

Brojæ fluxum acus Magneticæ subsidio delineavi.

In Templi Parochialis S. Mauritii extra urbem *Moratum* pariete legitur sequens inscriptio.

D. M.

D. M.
T. NIGRI
SATVRNIN
SATVRNINA
GANNICA
LIBERTA ET
CONIVNX
F C.

Quam iisdem verbis exprimunt *Stumpf. Chor. Helv.* L. VIII. c. 18. & *Plantin. Helv.* p. 267.

Alia ibidem,

D. M.
HIBERNIAL
VALENTINA

Cujus meminit *Stumpf.* l. c. *Plant.* 268. penè eſt deleta, ut vix τὸ EN diſtinćte legi poſſit.

Morato hora diſtat pagulus *Villaria*, *Villar-le Moine*, *Munchweiler*, ubi multæ extant inſcriptiones Romanæ. In marmore ſubflavo ad angulum ædis ruſticæ legitur perbella hæc, Aventici antiqui contra Novatores, qui Coloniam hanc in Burgundiam transferre tentant, inſigne argumentum, quod ipſi Aventicenſes in Deæ Aventiæ gloriam erexêre, & certè vix erit ex loco illo obſcuro, ad Lacum *Antre*, Burgundici Comitatus, huc translatum. Villaria.

DEAE AVENT
T. TERTIVS
SEVERVS
CVR COLON
IDEMQVE ALL
CVI INCOLAE
AVENTICENS
PRIM OMNIVM
OB EIVS ERGA
SE MERITA
TABVLAM ARG.
P.... L. POSVER
DONVM D. S. P.
EX H-S V. L. D.

Hanc ita habet *Stumpf. Chor. Helv.* L. VIII. c. 18.

DEAE AVENT
T. TERTIVS
SEVERVS
CVR. COLON
IDEMQVE AL
CVI INCOLAE
AVENTICENS
PRIM OMNIVM
OB EIVS ERGA
SE MERITA
TABVLAM ARG
B. L. POSVER
DONVM D. S. P.
EX H-S. VCC. L. DDD

Et *Plantin. Helv.* p. 266.

DEAE AVENTIAE
T. TERTIVS
SEVERVS
CVRATOR COLON
IDEMQVE AL
CVI INCOLAE
AVENTICENS
PRIM. OMNIVM
OBS. EIVS ERGA
SE MERITA
TABVLAM ARG
P. L. POSVER — publico loco
DONVM D. S. P. — de ſumtu publico
EX VCC. L. D. D. D — Locus datus decreto Decurionum.

In ſaxo candido ad ſiniſtram Portæ Cœnobii vel Arcis Grafenriedianæ legitur ſequens.

DONA-

DONATO CAESARIS AV
SALVIANO EXACTOR
TRIBVTORVM IN HEL
COMMVNIS VICARIV.

Planè ut apud *Stumpf.* l. c. nisi quod primam lineam ita habeat:

DONATO CAES. AV

& *Plantin.* l. c. nec non *Guillim. Rer. Helv.* L. 1. p. 103.

DONATO CAES AVG
SALVIANO EXACTORI
TRIBVTORVM IN HELV.
COMMVNIS VICARIVS.

Muro Horti ad inscriptionis hujus latus insertum, sed inverso situ, legitur sequens saxum

GENIO
PAGI TIGOR
P. GRACCIVS
PATERNVS
CVR. COL. ET
SCRIBONIA
LVCANA
V. FEC

Planè ut habet *Plantin.* l. c.
Eam ita habet *Stumpf.* l. c.

GENIO
PAG TIGOR
P. GRACCIVS
PATERNVS
- - - - -
SCRIBONIA
LVCANA
V. FEC

In

In hasce Inscriptiones sequentia ad me dedit Ill^us *Cuperus*. d. 22. Nov. 1709.

Prima invenitur apud Gruterum p. 948. *secunda* p. 873. *tertia* p. 110. *ubi etiam exhibetur nobis ultima tua, cujus initium est* DEAE AVENTIAE. ET GENIO INCOLAR. *atque ita quæ incipit* DONATO CAESARIS . . . *legitur* p. 593. & *quæ illam sequitur*, GENIO PAG TIGOR. p. 111. *ubi pro* CVR. COL. ET. *scriptum est* T. P. I. *procul dubio male, quia tu, vir diligentissime, illud procul dubio animadvertisses.*

Atque pulchrum est te, ex Inscriptionibus binis, quæ DEAE AVENTICAE *faciunt mentionem, judicare, Aventicum non esse in Burgundia ad lacum d'Antre, id quod vir doctus probare conatus est, uti etiam didici ex libello, cui titulus*, la Decouverte entiere de la ville d'Antre en Franche-Comté &c. *qui tamen refutatur in alio, qui inscribitur*, Dissertation historique sur divers sujets d'Antiquité, & autres matieres, qui la concernent, *à Paris* 1706. *Vir doctus, qui auctor est earum Dissertationum probat, Aventicum esse Helveticorum Avanches ex ipsis illis monumentis, sed non capit, quid sibi velit* DONATO CAESARIS. AVG. *cum constet utique, libertum hunc Cæsaris appellatum fuisse* Donatum Salvianum; *deinde putat Salviano hoc monumentum positum esse* par celuy, qui avoit été établi Receveur general par les Fermiers de l'Helvetie. *Sed mirum, exactoris illius nomen non inveniri, neque patitur Latini sermonis genius, ut hoc munus Salviano Donato tribuatur, id quod tamen alicui videri possit, ita ut fortè subaudiatur, qui est* exactorum . . . communis vicarius. *Quicquid sit, hic nobis occurrit vir, qui vices gerebat omnium Exactorum Tributorum, vel vectigalium Helvetiæ, quocunque nomine illa venerint, quanquam sciam differre cæteroquin* tributa & vectigalia. *Nec ferè quidquam aliud in tuis illis marmoribus occurrit, notatu dignum; nisi quod* Titus tertius Severus *dicatur fuisse non modò*, CVRATOR COLONIAE, *verum etiam* ALL. *id est* Allector, *quomodo malim siglas illas explicare, quàm per* Allectus, *uti facit illustris Scaliger, in hac inscriptione; qui scilicet tributa & vectigalia suscipiebat, ita in Inf.* p. 375. L. BESIVS

dicitur

dicitur esse ALLECTOR GALLIARVM, *munusque ejus appellatur* ALLECTVRA IBIDEM.

In alio Marmore extat aliud DEÆ Aventiæ Monumentum.

DEAE AVENTIAE
ET GENIO INCOLAR
T. IANVARIVS.
F LORIANVS
ET P. DOMITIVS.
DIDYMVS.
CVRATORES COL.
EX STIPE ANNVA
ADIECTIS DE SVO
H-S N. I. D.

Ita prorsus habet *Plantin.* p. 265. nisi quod binas ultimas Lineas omittat, uti quoque *Stumpf.* l. c. & *Guillim.* L. I. p. 85. qui in secunda linea pro GENIO legunt GENI.

In area subdiali Arcis offendimus hoc saxum aliis non memoratum.

DEAE VICTORI
AE
SABIN. MARC
IA

Alia:

D. M.
L. CAMILLVS
FAVSTVS
IIIIII. VIR AVG
VIVS, FECIT
IN ANNO LXX.
VIXIT ANNIS
LXXXXII.

Planè ut apud *Stumpf.* l. c. nisi quod loco LXXXXII. ponat LXXXXI. uti quoque *Plantin.* p. 267. qui insuper in quarta linea legit VIV. loco VIVS.

Quæ nunc sequitur est indescripta:

IVL. C. F. FAB. CAMILLO
AC. AVG. MAG. TRIB. MIL
EG. IIII. MACED. HAST. PVR.
T. CORONA AVREA DONATO
TI. CLAVDIO CAESARE AVG
IER. CVM. AB. EO. EVOCATVS
N BRITANNIA MILITASSẞ
OL. PIA FLAVIA CONSTANS
EMERITA HELVETIOR.
EX ∇. D. D.

De hac inscriptione Ill^us *Cuperus* Literis Campis. Cal. Jan. ad me datis sequentia inseruit.

Inscriptio, quæ posita est Julio Caji filio Fabiâ *(n. tribu)* Camillo *elegans est; & puto quidem omnes primas literas singularum linearum intercise prænomenque Viri hujus fuisse* Cajus: *is dicitur, nisi fallor fuisse.* 1. Factionis Augusti Magister. 2. Tribunus Legionis IIII. Macedonicæ. 3. Donatus fuisse hasta pura & corona aurea a Tiberio Claudio Augusto iterum *(ita enim legendum)* cum ab eo Evocatus in Britannia militasset. 4. *Posuit hoc monumentum* Colonia pia Flavia constans Emerita Helvetiorum, *idque* 5. *Ex decreto* Decurionum. *Pleraque quidem aperta sunt, sed pura dignitas mihi crucem figit, nam ita incertum, an* FAC. *i. e. Factio scribendum dubium sit, ita valdè, quid ea vox sibi hoc loco velit, neque enim alibi* FACTIO Augusti *occurrit, & hoc me non expedio, nisi dicamus, cum ex Factionibus agitatorum in circo designari, cui Imperator favebat, sive illa fuerit Veneta, prasina, Russea & Alba, quibus Domitianus duas adjecit, Auratam & purpuream. Nam uni illarum frequenter Augustos Romanos favisse ex Suetonio & aliis Augustæ Historiæ Auctoribus patet. Veniebat & in mentem, an non inde fieri deberet* Sacerdotum Augustalium Magister, *ita ut eorum primus & caput esset, talesque vix dubito quin inveniantur in aliis Inscriptionibus, & fortè* Magistri factionis.

Alia

La Ville d'ARBERG, en Suisse.
Aar flu

Alia pariter non descripta.

DEAE
VICTORIAE
IVNIVS
PRIMITIVS.
EX VOTO

A Nob. & Generos. Dn.n de *Grafenried* Illbus Bernensibus Loci Possessoribus ac Dominis hæreditariis multa recepit Humanitatis erga cœteros Testimonia Societas nostra, quæ reticere haud volui.

Noctem diei 13. Jul. transegimus *Aventici*, quod horæ spatio à *Villariâ* distat.

Die 14. Jul. cœlo per totum diem sereno calido per Pagos *Mezerie* & *Bifou*, trihorii intervallo venimus *Friburgum*, *Friburgum.* & ego ejusdem diei vesperâ *Bernam*.

In Templo Cathedrali Friburgensi sequens legitur Epitaphium in Tabula nigra.

SOLI DEO GLORIA
SISTE VIATOR
MONVMENTVM VIDES MORTIS TIBI
IMMORTALITATIS VIRO
QVEM POST MORTEM TVAM SVA DECORA
AETERNABVNT.
FVIT IS GENERE NOBILIS, VIRTVTE SERENVS
JACOBVS FEGELI
REGII ORDINIS DIVI MICHAELIS EQVES,
REIPVBLICAE FRIBVRGENSIS SENATOR
CLARISSIMVS, PACE CONSVLTISSIMVS, BELLO FORTISS.
DVCERAT MILITVM COHORTVM CAPITANEVS
QVA AETATE VEL SEQVI MEMORABILE EST
ANNOS NATVS DVODEVIGINTI POSTMODVM
LEGIONIBVS HELVETICIS SVB HENRICO M. ET LVDOVICO XIII.
CHRISTIANISSIMIS GALLIAE REGIBVS.
COLONELLVS MVLTOTIES PRAEFVIT
DEMVM EIVSDEM REGIS PRAEFECTI PRAETORIO VICES AGENS.
HONORE VIRTVTE AETATE PLENVS.
INTER MORTALES ESSE DESIIT
DIE X. IAN. A. DN. MDCXXIV.
AETATE LXVIII.

Diem 15. Jul. transegimus Bernæ.

- - - 16. - - Arola vecti venimus *Buram*, *Burea*, quæ *Petinesca* est Romanorum.

Die 17. Jul. *Brugas* & *Badam*.

Die 18. Jul. salvus per Dei gratiam attigi *Tigurum*.

OBSERVATA BOTANICA,

ANNO MDCCIX.

A.

Absinthium Seriphium montanum candidum. C. B. *Absinthium austriacum tenuifolium.* C. B. J. B. *Absinthium Vallesianum tenuifolium candidum sive herba alba.* J. B. In collibus, ad viam, ubique ferè inter Leucam Vallesiæ & contegium Gundes, infra quem Pagum nullibi amplius observavi.

Alsine montana capillaceo folio. C. B. Pin. 251. *Alsine tenuifolia muscosa* C. B. l. c. *Alsine muscosa quibusdam* J. B. III. 365. Calyx floris tetraphyllos, folia ejus angusta viridia margine dilutiori angusto cincta: floris petala quatuor lactei candoris in obtusum mucronem terminata, pistillum circumstant Stamina alba apicibus minutis ejusdem coloris onusta: idem pistillum abit in vasculum seminale subrotundum unicapsulare, seminibus minutis Placentæ mediæ affixis fœtum. Florentem inveni Junio mense ad ripam Lacus Rivarii in saxosis. *Fig.* VI.

Fig. VI.

Alysson petræum foliis glabris atro virentibus, flosculis albis, est ipsum *Thlaspi foliis globulariæ affine sive Alsinefolia cum Myagri foliis.* J. B. II. 926. cui rectè jungit Rajus Hist. 821. *Thlaspi alpinum folio parvo crenato, vel Thlaspi alpinum minus capitulo rotundo.* C. B. pin. 107. Prodr. 48. & ipsum *Thlaspi alpinum majus* C. B. pin. 106. quod vix alia in re, quàm partium magnitudine differre ipsi videtur. Nostra certè Planta, quam in rupibus ad ripam Lacus Rivarii meridionalem Junio mense collegi florentem, à palmari altitudine surgit ad pedalem. Folia ad radicem plura crassiuscula, subrotunda, splendentia ex atro virore, infernè dilutius viridia, non vel modicè crenata in caule ramoso pauca,

La Ville de BADEN, en Suisse.
Kleine Badet
Grosse Badet
Limat fluu
1. Eglise de Nôtre Dame.
2. Les Capucins.
3. St. Nicolas.
4. Les trois Rois.
5. St. Verona.
6. Maison de Ville, ou les Cantons s'assemblent.
7. Le Vieux Chateau.
8. Le Nouveau Chateau.
9. La Pierre chaude, ou est la source des bains chauds.
10. Une Source chaude au fond de la Riviere.
11. Monastére de Wettingen.
DEAE ISIDI TEMPLVM A SOLO
L. ANNVSIVS MAGIANVS
DE SVO POSVIT VIRAQVENSIS
AD CVIVS EMPLI ORNAMENTA
ALPINIA ALPINVLA CONIVNX
ET PEREGRINA FIL. X C. DEDERVNT
L. D D. VICANORVM.

Fig. VI.
Fig. VII.
Fig. VIII.
Iter 7.

ca, angusta, cauli immediatè affixa. Calyx constat è quatuor foliis pallidioribus, nonnunquam præsertim ante floris evolutionem lineâ viridante distinctis: petala floris sunt lactei candoris, stamina exiguis apicibus luteolis onusta: vasculum seminale subrotundum turgidum, septo intermedio valvis parallelo in duo loculamenta divisum: Semina subrotunda septo intermedio adhærent; vasculum seminale in summitate apice parvo est donatum. Dubitant J. B. & Rajus, an non idem sit *Thlaspi Petræum myagrodes.* Ponæ Bald. Ego nullus dubito, quin conveniant. Sed videntur mihi folia in Icone nimis crenata.

Alysson alpinum hirsutum luteum Tour. Inst. 217. *Sedum alpinum hirsutum luteum* C. B. Pin. 284. Junio Mense in Gemmio monte pulchrè floret. Calyx est viridis tetraphyllos, petala floris 4. Pulchrè lutea, stamina viridi-lutea, apices lutei. *Fig.* IIX. *Fig. IIX.*

Astragalus alpinus ramosus hirsutus flore Ochroleuco. Convenit ferè quoad descriptionem cum *Astragalo perenni spicato floribus pallidis nigris radiis notatis.* Mor. Hist. Oxon. Part. 2. 107. quæ *Onobrychys est quibusdam flore pallido vel Polygalon.* J. B. II. 337. nisi quod planta nostra videatur hirsutior totâ facie, & flores non pallidi nigris radiis notati, sed Ochroleuci, calyce hirsutissimo obvallati, desinentes in siliquam pariter hirsutie tectam in Gemmio monte. differt ab *Astragalo Pyrenaico Barbæ Jovis folio non ramoso flore Ochroleuco glomerato speciatim procerıtate & ramositate.*

Astragalus alpinus, foliis viciæ ramosus, & procumbens flore glomerato, oblongo, albo cœruleo. Descriptione sua prorsus ferè convenit cum *Astragalo alpino foliis viciæ ramoso & procumbente flore glomerato oblongo cœruleo.* Tour. Inst. 417. cujus etiam nomen integrum ferè gestat. Folia sunt latiuscula in extremo subrotunda, viridia, subhirsuta. Flores conveniunt cum *Astragalo alpino Tragacanthæ folio ramoso, flore cœruleo glomerato.* Tour. l. c. ex mea saltem conjectura descripto. Calyx viridis asperiusculus in apices 5. terminatur, lineares, petala superiora sunt dilutè cœrulea, carina in extremo apice profundè cœrulea, cœterum alba, alæ laterales pallidè flavescentes. In pratis Grindeliæ Vallis prope montes glaciales. *Fig.* VII. *Fig. VII.*

B.

Bupleurum annuum angustifolium. Bot. Monsp. *Bupleurum angustifolium.* Dod. Pempt. 633. *Auricula Leporis.* Gesn. Hist. Anim. cap. de Lepor. *Bupleurum minus angustifolium Monspelliense.* Raji Hist. 474. cui præcedaneum ex Bot. Monsp. Synonymum dubius jungit Rajus, confidentius Tournef. Inst. 309. Apud Sedunos in sepibus ad bicubita-

lem altitudinem surgit. Descriptioni Rajanæ convenit nostra plant sed addi debet ramulos à foliorum alis exeuntes, in surculos prætenu subdividi ad ramulorum ipsorum ferè extremitatem. Huc pertine puto vel non multum abesse ipsam *Auriculam leporis umbellâ luteâ*. J. I III. Part. II. 200. sunt enim & *hic folia inferiora latiora*, *& quæ in cau libus stricta*, *nervis secundum longitudinem pluribus donata*, *flores Fœn culi lutei*, in umbellâ minus patulâ Figura ipsa convenit.

C.

Campanula hortensis Rapunculi radice. C. B. Pin. 94. *Campanula r pens flore minore cœruleo* J. B. II. 804. in Alpibus Vallesiis.

Cardamine alpina erecta, *foliis copiosis imis latioribus*, *supernis angu stioribus profundè & eleganter dissectis*, *floribus parvis albis.* Crescit pul chra hæc Cardamines species ad radices Montium ad Lacum Rivarium in ripa Meridionali, à dodrantali longitudine, ad sesquipedalem cau libus firmis, erectis rarò ramosis, infernè sæpè purpurascentibus. A radicem lignosam albam, vel flavescentem folia sunt 8. vel plura te nuibus pediculis nixa, in orbem sparsa, subrotunda, parum dissecta Profundius autem & eleganter secantur in lacinias, quæ sequuntur i caulis longitudine, copiosa, alterna 5. vel 6. pinnularum medio nerv annexarum conjugationibus constantia, angustioribus tanto, quò altiùs surgit caulis. Sunt haud rarò foliorum apices eleganti purpur tincti, quæ jucundum dat plantæ tenerifoliæ aspectum. In caulis summo flores sunt copiosi, albi, perexigui, tetrapetali, abeuntes in siliquas longas digitales, semine fœtas. Sapor Plantæ est acris, ut aliorum Nasturtiorum, speciatim alpinorum. Pertinet huc *Nasturtium alpinum minus foliis in orbem sparsis.* C. B. Pin. 104. quanquam τὸ *minus*, minus ad rem quadret, & Botanophilum confundat. *Cardamines alpipina media*, Clus. Pan. 455. cujus descriptio parvæ hujus generis Plantæ est adaptata & forsan *Sisymbrii Cardamines species quædam insipida.* J. B. II. 886. de qua rectè observat Rajus Hist. 815. In planta vegeta & lætiori folia esse latiora, & ad Nasturtii amari folia proximè accedere, in reliquis Erucæ aquaticæ minoris ferè imitari: diversam quoque esse à *Cardamine patienti* secesio minimo Alpini. Exot. 331. quam sub titulo, *Cardamines annuæ exiguo flore*; Sisymbrii Cardamines speciei cuidam insipidæ. J. B. jungit Tournef. Inst. 224. Nasturtium aquaticum erectum folio longiore. C. B. Pin. 104. Si idem est cum *Sisymbrio citato* J. B. ut conjectat Rajus, à nostra planta abludit, utpote ramosa nimis, & toto habitu major, & amplior. Ex Gallia eandem hanc nostram Cardaminem accepi à D^n^. Jussieu, nomine *Cardamines annuæ exiguo flore.* Tour. & adjacentium apud ipsum Synonymorum.

Caryo-

Caryophyllata alpina Chamædryos folio. Mor. Hist. Oxon. Part. 2. 432. *hamædrys alpina cisti flore.* C. B. Pin. 248. *Chamædrys alpina flore Fraariæ albo.* J. B. III. 290. calyx est Polyphyllus, extus nigris pilis hirs, petala magna nivei candoris stamina & apices lutei.

Caryophyllus Sylvestris humilis flore unico. C. B. Pin. 209. *Betonica conaria sive Caryophyllæa repens rubra.* J. B. III. 328. Qui ad Lacum ivarium crescit in scopulis, petala floris habet egregie purpurascena, in ambitu extremo fimbriata. Stamina ex imo flore surgunt plu, infernè alba, supernè dilutè purpurascentia, extrorsum reflexa, icibus satis magnis etiam purpurascentibus onusta: cœterum petalom ea pars, quæ umbilicum floris constituit, dilutè fusca est.

Cirsium maximum Asphodeli radice C. B. Pin. 377. Cirsium maximum liis carnosis, bulbosâ radice fortè Lutetianum. J. B. III. 44. in pras montanis udis Vallesiæ obvium ad Polycephala pertinet, & satis enè describitur à Clusio in Pann. sub titulo *Cirsii maximi montani in ino folia bulbosâ radice sive. V.* Circa folia animadvertendum esse ea arnosa, integra ad marginem spinulis obsita, supernè virentia, subus incana, cauli applicita; capitula florum satis magna, lætè purpua, flosculi carnei coloris, è quorum fundo surgit vagina atro purpua, & ex ea stylus carneus. Figura J. B. satis benè quadrat. Ast coneniret melius, si in summo caule capitula essent plura; idem hoc vult ajus Hist. 306. Cirsium tomentosum bulbosâ radice *quibusdam Leuacantham* Anguillaræ. J. B. Ast minus rectè, sunt enim huic *folia incaâ lanugine supra infraque obducta*, offendi hoc ad vias prope Seduum.

D.

Doronicum Helveticum incanum. C. B. *caule fasciato monstrosum bisloum* in Semmio monte offendi.

E.

Equisetum Palustre brevioribus foliis Polyspermon. C. B. Pin. 15. *Equiseti facie Polygonum fœmina* J. B. III. 724. In Lacu Rivario præcipuè fossis ejus meridionalibus, item in Broja ad ejus ostium in Lacu Moratensi. De hoc observavi, folia ejus, quod in aquis crescit, longiora esse, & veluti ad marginem undulata, ejus verò, quæ extra aquas in limo crescit, breviora.

Equisetum Sylvaticum tenuissimis setis C. B. Pin. 16. *Equisetum sive Hippuris tenuissima non aspera.* J. B. III. 730. Hoc Equisetum crescit in Sylvosis udis supra Thermas Leucenses Vallesiæ, elegans est atque tenerum

nerum pedale & altius, crebro geniculatum, internodiis uncialibus & sesquiuncialibus. Folia, quæ ex viticulis singula prodeunt numero sa, biuncialia & triuncialia, tenuia, geniculata, & si ita loqui liceat ramosa, ex singulis enim geniculis prodeunt utrinque foliola trium, & plurium linearum in capillares extremitates muscorum ad instar terminata. Parc. & Lob. Ill. pulchrè hoc *Equisetum* nuncupat *omnium minimum tenuifolium*.

Erica procumbens ternis foliolis carnea C. B. Pin. 486. *Erica parva Pannonica foliis Corios ternis flore carneo, capitalis Thymi.* J. B. I. 358 florentem inveni Junio mense in Gemmio monte. Calyx tetraphyllos purpureus, flos globosus in 4. apices terminatus. Stamina alba apices obscurè flavescunt.

F.

Fagus Dod. Pempt. 832. *Fagus Latinorum, Oxya Græcorum.* J. B. I. 117. foliis candidis crescit subinde supra venam salinarum Aquarum Badiacarum *au fondement*. Ex relatione fossorum.

G.

Gäbius nescio quæ planta parva nascens in Grimsula monte, qua utuntur alpicolæ pro Panacea.

Gentiana alpina pumila Centaurii minoris folio. Tour. Inst. 81. *Gentianella alpina æstiva Centaurii minoris foliis.* C. B. Pin. 188. *Gentianella fugax quinta Clusii flore cœruleo, colore elegantissimo.* J. B. III. 527. Quam supra Thermas Leucenses florentem inveni Junio Mense, florem habet ex Tubo Pallido in 4. segmenta expansum purpuro cœrulea, ad extremum acuminata, ad quorum exortum intus surgunt barbulæ seu fimbriæ concolores, Stamina sunt candida, satis crassa, apices nigricantes. Fidentius nunc huic Plantæ jungo, *Gentianam pratensem, flore lanuginoso* C. B. *Gentianellæ speciem quandam an Cordo Pneumonanthen aut Gentianam fugacem alteram Clusii.* J. B. item *Gentianellam fugacem tertiam Clusii flore virescente & subcœruleo breviore & majore.* J. B. Sive *Gentianellam pratensem flore breviore & majore.* C. B.

Geranium batrachioides maximum, minus laciniatum, folio Aconiti. J. B. III. 477. *Geranii majoris species foliis magnis, figura ferè & magnitudine Aconiti lutei, hirsutis asperis.* Gesſ. App. 292. In montanis pratis Leucam inter Oppidum, & ejusdem nominis Thermas.

Geum rotundifolium majus. Tour. Inst. 251. *Sanicula montana rotundifolia major.* C. B. Pin. 243. *Sanicula alpina guttata.* J. B. III. 707.

Calyx

Calyx est quinque partibus viridis subhirsutus, petala floris quina oblonga, punctis purpureis, & ad umbilicum croceis notata, lactei candoris, stamina alba, apicibus albis onusta, pistillum tumens bicorne album.

Geum rotundifolium minus. Tour. Inst. 257. *Sanicula montana rotundifolia minor.* C.B. Pin. 243. Petala 5. oblongo rotunda nivei candoris, calyx parvus viridis, stamina nivea, apices crocei, stylus albus ad basin luteus.

Globularia Pyrenaica folio oblongo, caule nudo. Tour. Inst. 467. *Beltis cœrulea caule nudo.* C.B. Pin. 262. flosculi flosculosi in longas lacinias dissecti dilutè cœrulei vel carnei, stamina concolora, apices albi.

H.

Helleborine palustris nostras. Raji Hist. 1251. Petala tria exteriora è viridi purpurascunt externè; intus carnei magis sunt coloris: bina petala superiora sunt candida, striis purpureis, mediâ latiori, lateralibus subtilissimis distincta; carina floris itidem candida lineis ad fundum luteum purpureis notata: labium prominens subrotundum candidum, initio crassiori apiculis croceis terminato. In ascensu collis supra Immensee, Ditionis Suitensis, & alibi locis Paludosis.

Helianthemum Serpilli folio flore minore aureo odorato. Tour. Inst. 249. *Cistus Helianthemos flore parvo luteo.* J.B. II. 17. In Gemmio Monte. Haud separandum mihi videtur à *Chamæcisto Serpilli folio nigricante & hirsuto, flore aureo odorato.* J.B. II. 17. seu *Chamæcisto repente Serpilli folia lutea.* C.B. Pin. 466. quem ad distinctionem alterius vocat Tournef. *Helianthemum Serpilli folio, flore majore aureo odorato.*

L.

Leucojum vernum perenne album majus folio glabro succulento. Hoc titulo mihi venit. *Hesperidi alpinæ sive murariæ affinis Draba succulenta* J.B. II. 880. in Gemmio monte crescens & *à Leucojo verno perenni alba majori* Tour. quod *Draba alba Siliquosa* C.B. est vix differens, nisi foliorum glabritie, & succulenta crassitie. Flos est tetrapetalos albus, petala satis longa, stamina & apices albi, foliorum sapor acris.

Lichen arboreus capillaceus, longissimus niger. Muscus arboreus, Usnea officinarum colore nigro. C.B. Pin. 361. ex arboribus dependet supra Thermas Leucenses Vallesiæ, colore prorsus nigro. *Capillacei* longissimi Titulum adnecto, ut constet, non mihi videri differentem *Muscum capillaceum Longissimum.* C.B. l. c.

Lichen arboreus ramosus longissimus cinereus. Ex laricibus supra Thermas Leucenses dependet semipedalis & pedalis, similis aliàs. *Licheni pulmonario, cinereo molliori, in amplas lacinias diviso.* Tour. *arborei ramosi* cognomen mutuò peto ex J. B. quoniam affinis, vel idem videtur cum *Musco* ejus *arboreo ramoso* III. 756.

Lichnen pulmonarius saxatilis tenuiter laciniatus elegantis sulphurei coloris. In Saxosis Gemmii montis. Elegans plantula vix semiunciam surgit, corralloidis formam mentiens ab imo ramosa, & in tenuissimos ramulos terminata.

Lychnis vel Ocymoides repens montanum. C. B. Pin. 206. *Saponaria minor quibusdam.* J. B. III. 344. E calyce tubulato atro purpureo hirsuto in segmenta quinque haud ita profundè secto petala floris prodeunt lætè purpurea, intra quæ surgunt stamina alba, pistillum bicorne. In scopulis ad ripam Rivarii lacus.

Lychnis annua minimo flore carneo, lineis purpureis distincto. Tour. Inst. 338. *Betonicæ seu tunicæ minimæ similis planta.* J. B. III. 338. In aridis Saxosis Sedunensis Arcis. Calyx est duplex viridis, petala floris dilutè carnea, striis purpurantibus distincta, stylus & apices sunt carnei. Reliqua descriptioni J. B. respondent. Planta est dodrantalis & semipedalis.

Lychnis viscosa flore muscoso majusculo, quæ sterilis. C. B. Pin. 206. *Muscipula muscoso flore, sive Ocymoides belliforme.* J. B. III. 350. in Vallesia inferiori, an sufficienti ratione fultus hanc distinguat Tournef. à *Lychnide viscosa flore moscoso minore & Seminifera* C. B. quæ *Sesamoides magnum Salmanticum* Clus. Hist. 295. mihi non constat. Rajus Hist. 1002. generale sociat *Lychnidis viscosæ flore muscoso.* C. B. nomen *Muscipulæ* citatæ. J. B.

Lychnis Sylvestris minima flore muscoso. Bot. Monsp. In Vallesia inferiori.

Ligusticum, quod Seseli officinarum C. B. Pin. 162. *Seseli sive Siler montanum vulgare.* J. B. III. P. II. 168. è Saxis ad Lacum Rivarium copiosè procrescit. Radice utuntur Vesenæ ad Odontalgiam dentibus imposita, utpote apophlegmadizante.

Liliastrum alpinum minus. Tour. Inst. 369. *Phalangium magno flore* C. B. Pin. 29. *Phalangium flore Lilii.* J. B. II. 636. Prata copiosè ornat montana supra Thermas Leucenses in Vallesia, pulcherrimè florens Junio. Thalius duas species facit, alteram majorem folio longiore, pauloque latiore, capitulo magis triquetro, in quo semina continentur etiam paulò majora: alteram minorem, cui omnes partes sunt minores strictioraque folia. Existimat verò J. B. priorem *Liliaginem Thalii* esse

suum

suum *Phalangium flore Lilii*, alteram minorem *Phalangium non ramosum.* Aliter sensisse videtur Tour. qui *Liliastrum alpinum majus* diversum ponit à *minori*, sed & hoc diversum à Phalangio non ramoso. Quid verò per *majus* suum intelligat, me latet: Variat quoque in alpibus nostris magnitudine, pro loci diversa altitudine, solique qualitate, non tamen inde differentiam statuo inter *majus* & *minus*. Nostrum Liliastrum petala habet nivea, ut & Stamina, apices luteos, ut Liliorum alborum.

Linum Sylvestre cœruleum folio acuto C. B. Prodr. 107. *Linum Sylvestre angustifolium cœruleo amplo flore.* Bot. Monsp. in Saxosis Vallesiæ inferioris, & supra Thermas Leucenses; petala 5. cœrulea venis purpurantibus, fundo luteo, stamina lutea, apices albi, calyx pentaphyllos.

M.

Medica major erectior floribus purpurascentibus. J. B. II. 382. *Trifolium Siliquâ cornutâ sive Medica.* C. B. Pin. 330. ad agrorum & pratorum limites apud Sedunos. Siliqua nunc est in circulum contorta, nunc in forma literæ S. & plerunque quidem. Flos obsolete purpureus.

Medica Sylvestris floribus è luteo pallescentibus. Tour. Inst. 410. *Trifolium Sylvestre luteum siliquâ cornutâ, vel Medica frutescens, flore luteo albo.* C. B. Pin. 330. In Vallesia inferiori ad vias & pratorum margines, colore floris sulphureo. & angustia foliorum, supremo margine vix corrosorum, ab aliis hujus generis medicis differt.

Millefolium odoratum minus Monspelliensium. Mor. H. R. Bles. & H. R. Par. *Millefolium odoratum Monspelliense.* Pillet. 271. *multo minus est quàm vulgare, foliis canescentibus, odoremque habet suavem & aromaticum.* Hoc ejusdem cum vulgari magnitudinis, pedale & majus offendi in rupibus Seduni prope Arcem & in περιχώρῳ.

Muscus squamosus foliis acutissimis in aquis nascens. Tour. Inst. 554. *Muscus aquaticus folio expanso.* C. B. Prodr. 152. Fontalis minor lucens J. B. III. 778. *Muscus aquaticus viticulis longis minus ramosis, lucidis, foliis acutis, triangularibus cinctis.* Mor. Hist. Oxon. Part. 3. 626. Sect. 15. Tab. 6. Fig. 32. Hunc muscum offendi in Lacu Rivario, ad ripam Meridionalem, ubi fundo, Lapidibusque accrescit. Dubius hæret Rajus Hist. 122. an hic sit Muscus aquaticus terrestri vulgari similis, sed major, ego nequaquam dubito, sed eundem prorsus existimo, eundem quoque cum *Musco aquatico denticulato.* Joh. Loesel. in Flor. Prussic. Aliquando viticulis pedem longis serpit ramosus, alias palmaris communiter est.

Muscus capillaceus densissimus lanuginosus albo viridis apicibus niveis. Hunc offendi in saxo quodam Grindeliæ Vallis, ramosus est, coloris albo viridis, *Heiter Grün*, apicibus singulorum foliolorum Viridium, squamatim & densè invicem incumbentibus, nivei coloris. Sed quoque singulorum ramulorum extremitates niveæ sunt albedinis, non multum diversus hic est à *Musco capillaceo densissimo lanuginoso.* Tour. Inst. 551. cujus proin nomen retineo.

O.

Orchis palmata flore viridi. C. B. Pin. 86. Prodr. 30. supra Thermas Leucenses occurrit pedalis & sesquipedalis, foliis rarioribus in extremo ferè rotundatis, uncias circiter duas longis, dimidiam latis nervosis. Floris petala superiora latiora viridia, calyx tetraphyllos albo-viridis, labium inferius floris luteo-viride trilingue in lingulas acutas terminatum. Eadem hæc est cum *Orchide palmata flore galericulato dilutè viridi.* Loesel. Flor. Pruss.

Orchis odorata moschata sive Monorchis. C. B. Pin. 84. Petala tria externa viridi lutea: lateralia bina luteola ex latiori basi in lingulam angustata; petalum inferius cruciforme ejusdem coloris. Flores veluti in spiram dispositi, alterni in spica biunciali, odor gratus moscatus. Passim in collibus & montibus siccioribus.

P.

Pedicularis alpina Filicis folio major C. B. *Pedicularis major Dalechampii* J. B. flos sulphureus ex calyce striato hirsuto viridi apicibus 5. terminato, galea fermè clausa, hirsutie obsita, labium inferius tripartitum, rictus intimus totus hirsutus, quæ hirsuties prominulas Labii inferioris partes vestit: floribus singulis folium subest. In Gemmii Montis ascensu ex Valle Frutingensi.

Pedicularis alpinæ folio Ceterach C. B. *altera species*, calycem habet membranosum dilutè purpurantem, nigricantibus lineis distinctum, in brevia segmenta terminatum, florem integrum latè purpureum. In Gemmio.

Petasites alpina rotundifolia minima canescens: Tussilago alpina rotundifolia canescens. C. B. *Tussilago alcina minor folio rotundo.* J. B. Calyx Polyphyllos purpurascens è segmentis constans 4. uncias longis: flos è floribus flosculosis candidis quinquepartitis, extremis apicibus suave rubentibus, è media vagina, quæ è fundo floris

insurgit, prodeunt cornicula bina candida apicibus purpureis; flos abit in pappum.

Planta angustifolia alpina J. B. III. 506. C. B. Pin. 190. Historia hujus Plantæ non satis est evoluta. *Plantaginem trinerviam folio angustissimo.* Ex C. B. Pin. 189. Prodr. 98. jungit ei Rajus Hist. 878. & Tournefortius Inst. 127. *Plantaginem angustifoliam minorem, spicâ hirsutâ albâ, foliis ex atro virentibus valde pilosis.* J. B. III. 506. ex ipsa J. B. mente. Quam nunc in Gemmii montis planitie offendi palmarem, folia habet unam lineam vel dimidiam lata, uncias tres quatuorve longa, modicè hirsuta, nervo unico aliquando in eadem planta tribus donata, ex radice crassa copiosa, caulem aphyllon hirsutum, spicam semuncialem. *A Plantagine trinervia montana.* C. B. Pin. 190. differt, quod hæc folia habeat in medio latiora, manifestè trinervia, pilosiora J. B. *Plantagini suæ angustifoliæ alpinæ* adsociat *Holosteum hirsutum nigricans.* C. B. Pin. 190. an *Lanceolam montanam.* Gesn. cui haud difficilis subscribo.

Polygonatum angustifolium non ramosum. C. B. Pin. 303. *Polygonatum angustifolium.* J. B. III. 531. In Gemmio.

Populus alba majoribus foliis C. B. Pin. 429. *Populus alba*, λεύκη. J. B. I. 160. in Vallesia, præsertim inferiori, ad rivulos, & in sylvis, vix fortè nisi accidentali magnitudine nec specie differre mihi videtur à *populo alba folio minore.* J. B.

Q.

Quinquefolium minus repens alpinum aureum, C. B. Pin. 325. *Pentaphyllum alpinum splendens aureo flore* J. B. II. 598. in alpibus passim.

Quinquefolium folio argenteo C. B. Pin. 325. *Pentaphyllum rectum, foliis profundè sectis subtus argenteis, flore luteo.* J. B. II. 598. in Valle Grindelia.

R.

Ranunculus alpinus humilis rotundifolius flore majore. C. B. Pin. 181. Calyx albus Pentaphyllos, extus medio luteolus vel subviridis, petala magna rotunda, in extremitate sinuata nivei candoris, stamina pallida, apices crocei. In Gemmio, & passim in Alpibus Helveticis.

Ranunculus montanus hirsutus, purpurascente flore. C. B. Pin. 182. *Ranunculus montanus albus hirsutus*, J. B. III. App. 861. flores habet in umbellam dispositos, petala 5. candidâ carneâ tincturâ imbuta extus, staminabrevia alba, apices sulphurei coloris.

Rapunculus spicatus, flore purpuro-violaceo. Rapunculi sylvestris genus floribus cœruleis in se recurvis Gesn. Col. stirp. referendus *ad Rapunculum spicatum* C. B. *Rapunculum spicatum seu comosum cœruleum* J. B. Quem in pratis circa Thermas Leucenses collegi, flores habet purpuro-violaceos, seu obsoletè cœruleos.

Rosa foliis glaucis rubedine tinctis flore rubro. In Grindelia Valle ditionis Bernensis surgit, ut alia Rosa silvestris, florem gerens intense rubrum, unguibus candidis. Nullibi hactenus hanc Rosæ speciem offendi, nisi in Pago Grindelwald.

Rubus alpinus humilis. J. B. II. 61. *Chamæ rubus saxatilis.* C. B. Pin. 479. Petala habet candida, ex tenui principio in formam oblongo rotundam expansa, stamina confertim disposita candida, apices fuscos, calycem hexaphyllon viridem.

S.

Saxifraga alpina Ericoides flore cœruleo. Tour. Inst. 253. *Sedum alpinum Ericoides cœruleum.* C. B. Prodr. 132. J. B. III. 694. In Gemmio monte pulchrè floret Junio Mense. Descriptioni adde, calycem Pentaphyllum purpureum pilis tenuibus marginatum, petala 5. subrotunda, pro ratione Plantæ magna, læte cœrulea, stamina carnea, apices atro purpureos.

Saxifraga Pyrenaica foliis partim integris, partim trifidis. Tour. Inst. 253. cui aliàs junxi *Sedi alpini III. Fr. Gregorii Rhegiensis* Col. *primam* & *secundam varietatem.* Quam nunc inveni in Gemmio foliis est integris, Calyx ei viridis crassus Pentaphyllus, petala pallidi viroris lineâ luteolâ in medio distincta, uti & folia calycis: è medio flore surgunt bina cornua seminalia.

Sedum minimum montanum flore purpurascente parvo semine stellato Raji Hist. 692. Quod in Gemmio Monte offendi, convenit prorsus descriptioni Rajanæ, ut & *Sedi annui minimi stellati rubri* Magnol. folia fermè globosa viridi rubra, calyx crassus Pentaphyllus viridis, purpureis punctis notatus, petala 5. pallida medio purpurea, in medio flore cornua 5. eriguntur, quæ vasculum constituunt seminale.

Side-

Sideritis vulgaris hirsuta erecta. C. B. *Sideritis vulgaris hirsuta.* . B. in Saxosis Helvetiæ passim crescit, uti ad Rivarium La-um: in Castello veteri Badensi. &c. Calyx est tubulatus quin-uepartitus, hirsutus, virescens, segmenta calycis sunt aculeata, sed ri-iditate carent: flos in bina labia expanditur, quorum superius ochlearis ad instar excavatum luteum, inferius in tria segmen-a expansum, quorum medium reliquis amplius & sinuatum, lineæ otum labium inferius intensè purpureæ & punctis ejusdem coloris istinguunt totum Labium inferius: stamina è fundo floris prodeun-ia purpurea apicibus quoque purpurascentibus onusta. Flores na-cuntur verticilatim.

Symphytum Consolida major flore albo, vel pallidè luteo, quæ fœmina. .B.Pin. 259. per totam viam inter Alpnach & Sarnen, Subsylvaniæ, bi quæ flore est purpureo, prorsus exulat.

T.

Teucrium alpinum inodorum magno flore. C. B. Calyx nigricans in picis 5. terminatus, hirsutus, flos è tubo oblongo dilutè cœruleo n segmenta atro purpurea expanditur: labium superius & galea-ûm supernè acuminatum; inferius tripartitum. è fundo floris sur-gunt stamina purpuro cœrulea, apices albi papposi, surgunt uoque stamina bina ex lateribus galeæ: stylus dilutè purpurascit.

Thlaspi fruticosum folio Thymbræ hirsuto. C. B. *Thlaspi frutico-um alterum.* Lob. J. B. sub hoc titulo recondo Thlaspi fruticosum, ignosum, ramosum, multiflorum, pedale & semipedale, in arenosis Vallesiæ inferioris obvium: Descriptioni respondens, nisi diversita-em insinuent capsulæ seminales in extremo bifidæ.

Thlaspidium Anchusæ folio. Tour. Inst. 215. *Thlaspi biscutellatum uteum Anchusæ foliis.* Barr. Icon. Bocc. Mus. P. II. T. 122. Calyx ilutæ est flavedinis tetraphyllos, petala 4. sulphurei coloris, uti uoque stamina & apices planta attactu viscida.

U.

Ulmus Campestris & Theophrasti C. B. Pin. 426. Ulmus. J. B. I. 139. Leucæ & alibi in Vallesia frequens, *ferax folliculis cavis tuberosis subrotundis, ac diversarum figurarum.* Eam præprimis, quam in Alsatia propè Polvillam Arcem observavit J. B. offendi speciem, cui folia valdè crebra parva, nec *multo majora articulo po-*

stremo

ſtremo pollicis, plurima etiam minora, minùs rugoſa, supernâ parte non-nihil lucida.

Uva Urſi. Cluſ. Hiſt. 63. *Vitis Idæa foliis carnoſis & veluti punctatis ſive Idæa radix Dioſcoridi.* C. B. Pin. 470. *Radix Idæa putata & Uva Urſi.* J. B. in Gemmio monte.

F I N I S.

ΟΥΡΕΣΙΦΟΙΤΗΣ HELVETICUS,

Sive

ITINERA

Per

HELVETIÆ ALPINAS REGIONES

Facta

ANNIS

MDCCII. MDCCIII. MDCCIV. MDCCV. MDCCVI. MDCCVII. MDCCIX. MDCCX. MDCCXI.

Plurimis Tabulis æneis illustrata

à

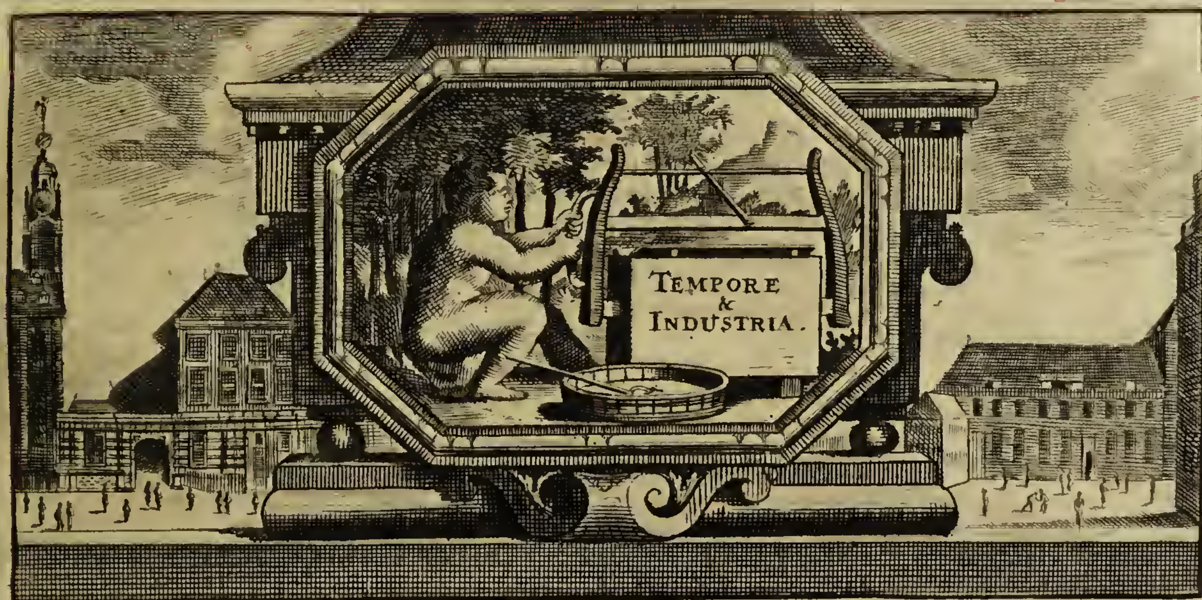
JOHANNE JACOBO SCHEUCHZERO,

Tigurino, Med. D. Math. Prof. Acad. Leopoldino-Carolinæ & Socc. Regg. Anglicæ ac Prussicæ Membro.

TOMUS QUARTUS,

Nunc primum Editus, & comprehendens

ITINERA ANNORUM MDCCX. MDCCXI. & ACARNANIA.

LUGDUNI BATAVORUM,

Typis ac Sumptibus PETRI VANDER Aa.

M D CC XXIII.

JOHANNIS JACOBI SCHEUCHZERI,

Tigurin. Med. Doct. Math. Prof. Acad. Leopol-dino-Carolin. & Socc. Regg. Anglic. ac Prussic. Membr.

ΟΥΡΕΣΙΦΟΙΤΗΣ HELVETICUS,

SIVE

ITINERIS ALPINI Descriptio Octava, ANNI MDCCX.

Nunc primum Edita.

ITER ALPINUM OCTAVUM,

ANNI MDCCX.

Id commune habent virtutes atque vitia, ut miseri nos beatique mortales tantò ardentiùs utraque prosequamur, quò plus eorum dulcedinem, seu apparens ea fuerit, seu vera, gustamus. In virtutum stadio currimus læti, licet id spinis sit obsitum, sed & in vitiorum palæstra sudamus, licet ultimus eorum finis sit præcipitium. Idem nescio quo fato accidit Historiæ Naturalis scrutatoribus, sumtus impendimus, & pro Instrumentis, & pro libris, itineribus, tempori non parcimus, sudores profundimus, vires ipsas exhaurimus, conscendimus montes, descendimus per præcipitia, pererramus Valles, ut DEI Creatoris & Conservatoris ubique conspicua gloria celebretur, & veritas ex DEI sinu emanans protrahatur in lucem. Est hoc ipsum principium & meta Excursionis alpinæ, quam hujus anni vergente æstate institui, cum Nobiliss. optimæ spei juvenibus Dn. Henrico Eschero, Conrado Gossweilero, Andrea & Casparo Mejeris. Id autem imprimis mihi proposui, ut Toggici Comitatus situm delinearem, & experimenta Barometrica pro inquirenda varii Aëris Elasticitate ab Illustriss.mo Abbate Bignonio, Societatis Regiæ Parisiensis Præside & Cl. Dn.o Maraldi ejusdem Socio nuperrimè commissa, eâ quâ possem fide & dexteritate instituerem, aliis non omissis, quæ

 Histo-

Historiæ patriæ tum Naturali tum Geographico Politicæ in servire possunt.

Ante autem quam Tiguro discessi, eodem, quem in itinere adhibui, Tubo vitreo, Experimenta feci in ædibus præclare docti & virtuosi ob Religionem exulis Dn. Formondii. Series autem Experimentorum hæc est. Paratur primò Tubo hermeticè sigillato 33. digitos alto Barometrum ordinarium, ita quidem, ut Tubus integer impleatur, ad supremum usque marginem, Argento vivo, & inverso Tubo adnotetur altitudo Mercurii à superficie ejus, qui in vase jacet. Dehinc adimpletur Tubus ad eam usque altitudinem, ut tres digiti Parisini in summo Tubo restent Aëre pleni, reliquis 30. digitis Mercurio refertis. Inverso rursum Tubo observatur altitudo Mercurii & Aëris, qui in summo Tubo se se ad id usque spatium dilatavit, ut Mercurius cum Aëre incluso in æquilibrium fuerit redactus cum Aëre Atmosphærico externo. Porro relinquuntur in summitate Tubi 6. digiti Aëris, dein 9. 12. 15. 18. 21. 24. 27. 30. animadversis semper altitudinibus & Mercurii & Aëris.

Series Experimentorum Barometricorum.

Die 6. Sept. Tubo 33. digg. longo 2. lineas habente in Diametro Tiguri h. 8. a. m. Barometri totius altitudinem habui 26. digg. 4. lin. & inter horam 9. ac 10. 26. 4½. cœlo sereno, nubibus tamen intersuso.

Spatia Aëris in Tubo relicti.	Altitudo Merc.		Spatia Aëris extensi.
3.	19.	9 bis.	12 6½.
6.	16.	8	15 7½.
	16.	7½ bis.	15 8.
9.	14.	3	18 0.
12.	11.	11 bis.	20 3.
15.	9.	9 bis.	22 6.
	9.	7½.	22 7.
18.	7.	5½.	24 8½.
	7.	6	
21	5.	3 bis.	27 0.
24	3.	3 bis.	28 11.
27	1.	6 bis.	30 7½.
30		4 bis.	31 10½.

Eodem

La Ville de RAPPERSWYL, en Suisse.

A. Les Capucins.
B. Lieu ou l'on tire à l'Arbalette et Lieu de Plaisance.
C. Château.
D. Chapelle de N. Dame.
E. Eglise Paroissiale de St. Jean.
F. Hôpital au St. Esprit.
G. Maison de Ville.
H. Porte de Holss.
I. Porte du Pont.
K. Porte de Hab.

Eodem hoc Tubo in Itinere quoque sum usus, unde conformitas Experimentorum tanto reddetur certior; non tamen præteribo Experimenta facta die 5. & 6. Septembris alio Tubo tenuiori dimidiæ circiter, ratione prioris, Diametri.

Igitur die 5. h. 8. a. fuit altitudo Barometri totius 26. 2. vacui in Tubo 6. 1.

Spatia Aëris in Tubo relicti.	Altitudo Merc.	Spatia Aëris extensi.
6	16. 3.	16. 0.
	16. 2½.	
9	13. 3 bis.	19. 0.
12	10. 11 bis.	21. 6½.
Post meridiem		
15	8. 9 bis.	23. 6.
18	7. 0 bis.	25. 3.
21	5. 4 bis.	27. 0.
Die 6. altit. Barom. 26. 8.		
24	3. 9 bis.	27. 6.
27	2. 3½.	30. 0.
30	11.	31. 4.

Die 9. Sept.

Tiguro discessi, & h. 1. p. m. Rapersuilam veni: series Pagorum, quos transivimus, hic est: *Rapersuila.*

Riespach ¼. h.
Zollikon 1.
Goldbach ¼.
Kusnacht ¼.
Ehrlibach ½.
Herrliberg ½.
Meilen 1.
Vttikon ¼.
Mannidorf ½.
Stäfen ½.
Schirmensee, *Vrikon*, ½.
Feldbach ½.
Rapperschweil ½.

} Ditionis Tigurinæ.

Pagus Rüschlikon.

In altera Lacus Tigurini ripa 1½. h. ab urbe est *Pagus Rüschlikon*; in cujus eminentiori parte centenis aliquot pedibus supra Horizontem Lacus effoditur nunc *cespes bituminosus*, quem *Turffæ* nomine vulgò nuncupant in Belgio: effodiuntur autem unâ vice commodo Amæ seu Bipalii Instrumento, *cespites* bini, qui in prato vicino per biduum vel triduum depositi, postcà crateribus ligneis impositis transportantur in ædiculam horreo ferè similem Vento undique perflatilem, ubi sub tecto ab injuriis Pluviæ immunes exsiccantur, & dehinc in repositorio Communi ampliori asservantur, ut lignorum vice ad usus domesticos adhiberi queant.

Cespes bituminosus, seu Turffa.

Profunditas Turffi-fodinarum harum est 12. circiter pedum, ubi notabile, stratum Turffaceum supremum esse nigrum, ponderosum, inferiora sensim fusca magis vel rubra, &, quod mireris, leviora: in imis fodinis horizontaliter demersi jacent abietum prægrandis molis Trunci cum suis ramis. Infra strata Turffacea est semipedale circiter stratum Terreum vel argillaceum coloris cinerei, cochleis & conchis minutis refertissimum. Ubicunque Terram hanc effodi curavimus, ingentem ubivis reperimus cochlearum illarum copiam, suntque tum cochleæ, tum conchulæ aquatici generis non terrigenæ. In ipsa Turffa demersos quoque reperias Avellanarum fructus, & Pineos conos, de quibus in *Herbario Diluviano*, occasione Turffæ Rütensis.

Non prætereunda silentio est circumstantia supra memorata de Turffa graviori superiori loco, & leviori inferiori sito, quæ legibus gravitatis & subsidentiæ repugnare videtur. Dignam utique censeo hanc observationem, quæ explicetur, ut Hypotheseos nostræ veritas magis illucescat. Id quod colorem atrum dat strato supremo, necnon pondus, & arctiorem compagem, est bituminosus quidam succus, qui omnes poros infercit, & Fibras Turffæ colligat; succo hocce repleta primitus fuêre strata cespitum, sensim tamen & sensim inde è fibrarum muscosarum interstitiis ab aqua elota, ut succus ipse superiora petere necessum habuerit, descendere quippe non poterat tum propter levitatem suam, tum propter Aquarum sursum pellentium impetum, tum propter stratum arenosum in-

fra

ra argillaceum demersum. Ratiocinium autem hocce probo ex observationibus in ipso loco natali factis. Oleum bituminosum magna satis copiâ ex gravioribus cespitibus prolicio per destillationem, nulla ferè vel paucâ ex levioribus: odor ipse accensorum cespitum superiorum fortior quam inferiorum. Duratio illorum in igne longe major, quam horum. In primis verò notari meretur, quod ipsi nigri & ponderosi cespites excisi, & pluviæ per dies aliquot sub dio expositi, inde ita eluantur, ut & leviores, & rubicundiores, & minùs durabiles, infimis cespitibus simillimi evadant, unde necessum habemus, pro conservatione Turffarum, easdem tertio quartove die sub tectis recondere, ut à pluviæ damnis reddantur immunes. Additamenti loco poterit esse hæc observatio ad Herbarium Diluvianum, quandoquidem certum omnino est, & ex Analysi tum oculari tum Chymica demonstrandum, esse ipsam cespitum bituminosorum solidam substantiam vegetabilem, non mineralem.

Trihorio à Tiguro distat *Horga*, Pagus, & supra eum *Käpfnacum*, ubi Vena est *Carbonum Fossilium*, quorum ope in Fornace eum in finem cum craticulis ferreis extructo calx excoquitur intra 12. horarum spatium. Item calx eâ cum differentiâ, ut stratum infimum Cespitum sit pedale, vel sesquipedale; & dehinc tum cespites, tum lapides sine ordine invicem misceantur. *Horga, Pagus. Käpfnacum. Vena Carbonum Fossilium.*

Erlibaci vidimus Museum D^n. *Hessii*, Nummis, tum antiquis, tum recentioribus imprimis memorialibus satis instructum. *Erlibacum. D^n. Hessii Museum.*

Extat inter alios STEPHAN PRAUN ALTERS. 28. capite barbato. An hîc fuerit civis Tigurinus ex Nobili Brauniorum Familia & quis, non constat. Memoratur de quodam hujus nominis, conscripsisse iter Constantinopolitanum. Ab altero hujus Nummi latere sunt Venus & duæ Cupidines, alter globo innixus.

Rapersuila post meridiem contuli me ad Turffi fodinas Rütenses, visurus laborum nostrorum progressum, rediique ejusdem diei vesperâ una cum Societate Rapersuilam.

In Usnaugiæ Insula mortuus dicitur 1. Sept. 1523. Eques Francus illustris & prosapiâ & doctrinâ, *Huldricus Huttenus*, ibique

Huldrici Hutteni Epitaphium. ibique sepultus. Epitaphium ejus memorat Wagner. Merc. Helv. p. 34.

Hic eques auratus jacet, oratorque disertus,
Huttenus vates, carmine & ense potens.

Nunc autem nec de sepulchro, nec de Epitaphio quidquam amplius visitur.

Jona, Pagus. *Jonæ*, qui Pagus haud longè à *Raperfuilâ* distat, ara fuit Romana hac inscriptione:

C. OC. PROVIN.
S. L. D. D. D.

Cajus Octavius Provinus statuit.
Locus Datus Decreto Decurionum.

Hæc Inscriptio non amplius legitur, quoniam ea Saxi pars, quæ illam habet, parieti Templi est sive per incuriam, sive studiosâ ignorantiâ & ex falsi zeli fundamento applicata.

Raperfuilensium Status politicus. Statum Raperfuilensium politicum, ante delineabo, quam ex hoc oppido discedo, tanto autem lubentius, quod conditio & situs hujus oppidi ingrediatur rationem status Inclytæ nostræ Reipublicæ. Gaudebat hæc parvæ quidem extensionis, sed momentosi situs Respublica sub ipsis Comitibus Raperfuilensibus suis juribus, quæ illibata ferè servavit usque ad paucos abhinc annos, inde ab A°. 1458. quo Urios, Suitenses, Subsylvanos ac Glaronenses in suos assumsit Protectores, qui nunc jus protectionis penè commutant in Jus Dominii: Non parum certè amisère oppidi Incolæ de sua libertate, quoniam oppidum & arcem aperte servare tenentur imminentibus periculis, quibus imprimis res agetur inter Cantones Pontificios ac Reformatos, *Rapperschweil sol Statt und Schloss offen behalten, uns (den Schirmorthen) zu gutem.* Magno id quidem fit non Raperfuilensibus solis sed Tigurinis, & toti Helvetiæ Protestanti præjudicio, quandoquidem non abs causa considerari potest hoc oppidum ut lingula vel hypomochlium in Libra Helvetica. Arx seu Castellum est eminenti situ locatum, quod occupat Præfectus, *Schloss Vogt.* Est is Civis Raperfuilensis, electus olim a civitate, à Cantonibus Protectoribus confirmari solitus, nunc verò eligitur ab ipsis his Cantoni-

bus

HULDRICUS HUTTENUS.
Eques Auratus.

bus vi Documenti inter illos erecti Fœderalis, *in Kraft des Schirm und Pundt Brieffes.* Quod si lites exoriantur inter partes has paciſcentes, dirimi debent ex *Eremi Helvetiorum,* Judicibus conſtitutis numero utrinque æqualibus, *zu gleichen Sätzen,* votis verò ſtantibus in æquilibrio, eligi debet arbiter, *ein Obmann,* ex ipſis Judicibus, qui juramento erga Magiſtratum ſuum liberatur, novoque ad jus dicendum remoto omni partium ſtudio adſtringitur, id quod in aliis quoque Helvetiorum litibus fieri conſueſcit. Imminentibus belli periculis Gubernator Arcis, *der Commendant,* eſt plerunque ex Vicinia petitus *Suitenſis,* nomine quidem Cantonum Protectorum, ſed & eorundem ſumtibus. Fœdus juramento confirmatur inter Raperſuilenſes & Cantones Protectores ſingulis Annorum luſtris in circa. *Senatus* eſt duplex, *Major* & *Minor.* Componitur hic ex 15. viris, incluſo *Sculteto, Poligrammateo,* & *Curiæ Adminiſtratore, Schultheiſs, Stattſchreiber,* & *Groſsweibel,* qui tres quidem animi ſui ſenſa enuntiare poſſunt, ſed tamen nulla obtinent vota: *Majorem* Senatum conſtituunt 24. perſonæ, non numeratis tribus ſupra recenſitis, penes quos tamen, unum nempe ex illis, ſtat vota æqualia dirimendi poteſtas. *Minor* decidit ſine appellatione, liberum tamen ſtat ei, res graves vel intricatas proponere Majori. Uterque, & major & minor, conferunt officia, *ſie beſtellen die Aemter;* minor eligit ſe ipſum, membra nempe quæ ſibi deficiunt. Aſt ſi quæ eligenda veniunt Membra majoris Senatus & judicii Forenſis, fit id junctim ab utroque Senatu. Aſſiſtit major minori in Criminalibus, & ſimul Examini ſubjicit computos reddendos, minor quidem in ſpecialibus, major in generalibus duntaxat. *Judicium Forenſe, das Gericht,* decidit lites inter Creditores & Debitores, aliaſque id genus in foro obvias. Omnia alia dirimit Senatus minor. Sultetum eligit Civitas, Poligrammateum & Curiæ Adminiſtrum, uterque Senatus. Antehac fuere Raperſuilenſis liberi in decidendis ſuis litibus, quæ nunc appellando trahi poſſunt ad Cantones Protectores, ut adeo umbra duntaxat Libertatis Raperſuilenſibus remaneat. Facies hæc rerum mutata occaſione belli Toggici, A°. 1712. & libertas oppido reſtituta, ut tranquilli

vivant oves sub Protectione Cantonum, Tigurini, Bernensis & Glaronensis.

Pagus Hurden. Die 10. Septembris Rapersuilâ discessimus per Pontem ad Pagum *Hurden*, qui è regione est oppidi, & nomen habet à *Cratibus*, quibus integer ferè Lacus est ita angulatim trajectus, ut pisces derivari debeant ad nassas in angulis cratium positas. Sunt in ea Opinione Rapersuilenses, Lacum olim subtransivisse Pontem non integrum, sed in rivulos divisum, ut fuerit tunc Pons non unus continuus, sed plures divisi. *Pons* hic extendit se ad 1850. passus, fuitque fabricatus jussu Archiducis Alberti II. Austriæ, & finitus à filiis Rudolpho IV. & Leopoldo III. qui cognomen habuit Probi. Tenentur Rapersuilenses Pontem hunc, sicubi deficit, reficere. Quo id autem fiat commodius, vectigal recipiunt tum ab Equis, tum à Peditibus quibusvis.

Inter *Hurden* & *Altendorff* Sepes sunt, inter quas via patet, vivæ densè valde, & eminentiore situ plantatæ, quæ insigni possent esse obstaculo aggressoribus ex parte Lacus, & Loricæ vicem præbere Suitensibus.

Supra Pagum *Altendorff*, ubi Parochia est antiquissima, reliquiæ visuntur *Casus Montis*, qui fusius describitur in Tom. III. *Schweitzer Natur. Gesch.* p. 3.

Vicus ad Lacum. In Vico *ad Lacum*, *Lachen*, qui totius *Provinciæ ad fines*, *der Landschafft March*, est primarius, superbum, & opulentæ urbi magis quam vico proportionatum, extruitur templum. Campanam cingit inscriptio antiquo Charactere fusa. EXAVDIVIT DOMINVS ET DISSIPENTVR INIMICI EIVS. PSALM XLIX. ANNO DOMINI 1592.

Provincia ad fines, Landschafft March. *Provincia* hæc *ad fines* dicta, Ditioni *Suitensi* est innexa, ita tamen, ut suis quoque gaudeat Juribus. Vota sua in Rebus status colligunt, ut ipsi Suitenses, convocantque populum suum, *die Landsgemeind*, in prato extra vicum primarium sito, plerunque tamen, si non semper, se se conformant cum suis Dominis, qui Provinciæ huic præfigunt Thesaurarium, *den Lands Sekelmeister*, qui in vico ad Lacum proprium habet delatorem, *Trager* dictum, & Præfecti si non titulum, tamen personam agit. Provinciam hanc possederunt olim Comites

Raper-

Rapersuilenses, post circa annum 1315. devenit illa ad Wernerum Comitem Hombergensem, ab hoc ad Johannem Comitem Habspurgensem, postea ad Austriacos. Tandem A°. 1408. iure belli ad Abbatiscellanos, & ab his jure donationis ad Suitenses, reservatis, ut ante dictum, suis juribus. In Confiniis inter Provinciam ad fines, & Glaronensem ditionem, infra Pagum *Bilten*, examinavi *Cespites bituminosos*, qui triplicis sunt generis. 1. Graviores luto immixti. 2. Leviores, 3. Mediæ sortis meliores, quos etiam pro Commercio cum proprietariis stabiliendo selegi. Stratum supremum est terreum, sequitur lutosum, post lutum Turffaceæ materiæ, & ramulis arborum interstinctum, tandem Turffa sola.

In Hospitio *Balnei Infra-Urnensis, Nider Urnen Bad*, fuimus pransi. Balnei ipsius descriptio reperiunda *Tom.* III. *Schweitz. Nat. Gesch.*

Prope Pagum *Nider Urnen* Pons est novus, qui communicationem dat Glaronensibus ex utraque Linthæ parte Reformatis, qui utrobique alias separati in periculis Belli absorberi possent à Pontificiis, tum Glaronensibus, tum Suitensibus, tum Castrorum Rhæticorum. *Pagus Nider Urnen.*

Trans Pontem autopsiæ subjeci *Cespites* alios *bituminosos*, qui pariter triplicis sunt generis ut ante recensiti, mediæ tamen sortis præstantiores sunt & compactiores Biltenensibus.

In Pago *Ober Urnen* sequens legitur memoriale Epitaphium: *Pagus Ober Urnen.*

Ingens spes Patriæ, Nob. JOH. ANTONIUS TILLIER, Civis Bernensis, ejusdemque Reipublicæ Ducentumvir ab Acidulis Rhætiæ rediens, Navi ad Pontem Lateritium medio ætatis flore eheus submersus A. 1678. *hora* 1 *post merid. hoc situs est sub cespite.*

Ubi

Anima præmissa Æther præstolatur beatitudo, plangentibus imprimis dulcissimis Conjuge Johanna Frisching, Matre Melit. Elisabetha Delon cum duobus Filiis Joh. Antonio, & Samuele, & Viris Generosiss. Ampliss. vixit A. 29. *mens.* 8. *dies* 8.

Series Pagorum, quos hodie tranſivimus, hic eſt: Raperſuil:

Hurden $\frac{1}{4}$. *h.*
Altendorff $\frac{1}{2}$.
Lachen $\frac{1}{4}$.
Galgenen $\frac{1}{2}$.
Sibnen $\frac{1}{4}$.
Schübelbach $\frac{1}{4}$.
Buttikon $\frac{1}{4}$.
Rychenburg $\frac{3}{4}$.
} Provinciæ ad Fines.

Bilten $\frac{1}{2}$.
Nider Vrnen Bad $\frac{1}{2}$.
Nider Vrnen $\frac{1}{4}$.
Ober Vrnen $\frac{1}{4}$.
Näfels $\frac{1}{2}$.
Netſtal $\frac{1}{2}$.
Glarus $\frac{3}{4}$.
} Ditionis Glaronenſis.

Pro faciliori tum *Liberi Montis*, tum aliorum Territorii Gla-
TAB. I. ronenſis Montium placet præmittere Mappam (vid. TAB. I.) Geographicam ſingularem, confectam a Rev. D^n^. *Henrico Tſchudio* V. D. M. Suandenſi Doctiſſimo & amiciſſimo, puta cum Indice omnium Alpium ſeu Paſcuorum Alpinorum, quibus ſingulis additæ ſunt portiones, *Stöſſe* dictæ.

Mons Liber, Freyberg. Die 11. 12. Sept. Glaronæ nobis propoſuimus conſcenſum *Montis Liberi*, *des Freybergs*, qui capita ſua erigit inter Valles binas, *Majorem* & *Minorem*, & Aſylum eſt non Rupicapris duntaxat, ſed quoque aliis Feris tum Avibus, tum Quadrupedibus, ut nemini licitum ſit ex Glaronenſibus, cum armis hunc montem conſcendere. De eo fuſiùs egi in T. III. *Schweitz. Natur. Geſch.* Impetravimus & nos veniam aſcendendi hunc Montem, tum ut oculis videremus greges integras Rupicaprarum, tum ut Experimenta inſtitueremus Barometrica. Donata autem nobis fuit ab Ampliſſ. Reip. Glaronenſis Præſidibus licentia feriundi unam ex Rupicapris, quo ſic moleſtum miſceretur utili, & utile dulci; Aſſumſimus proin præter alios, qui ſponte ſe nobis immiſcuere, in ſocietatem noſtram D^n^. Trümpium Chirurgum & Venatorem unum ex juratis,

DELINEATIO
ALPIUM GLARONENSIUM.
Pascuorumque Alpinorum,
Juxta Obſervationes proprias factas
in Itinere Alpino
A HENRICO TSCHEUDIO, Helv.
Edita
A JO. JAC. SCHEUCHZERO.
LUGD. BAT.
Sumptibus PETRI VANDER Aa.
Mill. Helvet.
TAB. I
Via ad Rhætos
Elm
DAS KLEINE THAL
Sernft Flus
Matt
Engi
Schwanden
S. Wendel
Linthal
Ander Matt
Die Lintz
DAS GROSSE THAL
Bettschwanden
Nitfuren
Haslen
Mitlodi
Enneda
GLARUS
Die Löntsch
CLONTHALER SEE
Die Clonthal
Netstad
Mollis
Näfels
Ober Urnen
Nider Urnen
Fillzbach
WALLENSTATTER SEE
Wesen
DAS GASTER
Ziegel
Brugg
Ober Bilten
Unter Bilten
Reichenburg
EXPLICATIO.
P. Denotat Portiones. Stösse.
O. Ores.
Iter. 8.

tis, ut vocant, *von denen Geschwornen Freyberg Schützen*, qui aliquot annis pòst infelici casu in Montis præcipitio periit, fato Venatoribus Rupicaprarum ordinario.

Bono igitur manè progressi per Pagum *Mitlöde* ½. h. vicum Suandam ½. h. in confluxu *Sernftæ* & *Linthæ* situm conscendimus *Montem Liberum*, juxta rivum vel torrentem *Nideren-bach*, per pascua & Juga alpina *Neüen-Hütten*, *Nideren*, *Ennen Sewen gen Aueren*, ubi Experimentum primum fecimus Barometricum mox recensendum; *beym Attlihütte*, *Ratzmatt*, ubi noctem transegimus pro paupertate loci, frigiditate aëris, & Fœni ipsius, quod lecti vice nobis fuit, penuria satis incommodam, *Oberen*, *auf der* Matten, *auf Scherff*, *Blattenstock*, ubi utrobique Experimenta repetiimus. Postero autem die, qui fuit 12. descendimus per præcipitia varia petrarum fauces angustas, & ambages non necessarias, deficiente Hodego viarum gnaro *Elmam*, ubi devenimus benè lassi horâ 2. p. m. Eodem autem adhuc die *Elmâ Mattam*, 1. h. hinc *Suandam* 1. h. *Suandâ* rursus Glaronam, post exantlatos multi sudoris labores, ubi pernoctavimus.

Die 11. Sept. cœlo sereno, in pascuo alpino *Ennen Sewen gen Aueren*, *Montis Liberi* h. 1. p. m. Tubo amplioris Diametri,

Altitudo Barometri totius 23. 10. bis, profunditas Mercurii in vase erat 1. dig. ubi quoque in posterum,

Aër in Tubo relictus.	Altitudo Merc.	Spatia Aëris extensi.
3	18. 7	13. 6.
6	15. 7½	16. 4.
9	13. 3	18. 7.
12	11. 1½	20. 9.
15	9. 0	22. 9.
18	6. 11	25. 0.
21	4. 11	26. 10.
24	3. 0	28. 10.
27	1. 4	30. 5.
30	2	31. 8.

Die 12. Sept. h. 7. a. m. Cœlo sereno, sed vaporibus gravido (vesperi enim larga est lapsa pluvia) *auf Scherff*, Jugo editiore Montis Liberi,

Barometri altitudo 21. 8. vacui 10. 3.

Aër in Tubo relictus.	Altitudo Merc.	Spatia Aëris expansi.
3	17. 6.	14. 6.
6	14. 7.	17. 3.
9	12. 6.	19. 6.
12	10. 5.	21. 6.
15	8. 5.	23. 6.
18	6. 5.	25. 3.
21	4. 7.	27. 1.
24	2. 9½.	29. ½.
27	1. 4.	30. 6.
30	2.	31. 8.

In Monte Libero suprà Pascuum, ubi pernoctavimus, globosum ferè offendi *Achatem* Pulcherrimum Coloris carnei, qui ferè ad *Chalcedonium* accedit, & alium coloris ruberrimi.

Die 12. Sept. h. 9. a. m. *auf dem Blattstock*, *Montis Liberi*,

Barometri totius altitudo 21. 6.

Aër in Tubo relictus.	Altitudo Merc.	Spatia Aëris extensi.
3	17. 2½.	14. 6 bis.
6	14. 5.	17. 3.
9	12. 4.	19. 6.
12	10. 4½.	21. 5.
15	8. 7.	23. 4½.
18	6. 7.	25. 3.
21	4. 8.	27. 3.
24	2. 9.	29. 0.
27	1. 3.	30. 5.
30	3.	31. 6.

Pagus Elm. In Pago *Elm* vallis minoris, h. 3. p. m. fuit Barometri altitudo 24. 10.

Tiguri in meo Musæo fuit d. 11. h. 9. a. Barometri altitudo 26. 7½. & h. 4. p. 26. 7½. sumamus 26. 7½.

Ro-

Respondet itaque pro altitudine locorum supra Mare in Tabulis

	Mariott.	Cassini.
Tiguri	1066.	1132.
In Ennen Sewen	3415.	4278.
Auf Scherff	5437.	7484.
Blattenstock	5600.	7761.
Elmæ	2544.	3021.

Fuimus ita Tiguro elevatiores

	Mariott.	Cassin.
In Ennen Sewen	2341.	3146.
Auf Scherff	4371.	6352.
Blattenstock	4534.	6629.
Elmæ	1478.	1889.

Libertati absolutæ, quâ Glaronensis Canto gaudet & alii Helvetiæ, & independentiæ ab omni aliena jurisdictione nil præjudicant 16. fl. solvendi quotannis Abbatissæ Sekingensi in monumentum liberationis à decimis, quam obtinuerunt Glaronenses A°. 1395.

Modus Regiminis est purè Democraticus.

Distinguitur tota hæc Regio in 15. partes, quas *Tagwen* vocant, suntque hæ: *Tagwen.*

1. *Glarus.*
2. *Elm.*
3. *Matt und Engi.*
4. *Enet Lind und Ruthi.*
5. *Lindthal.*
6. *Bettschwanden, Diessbach, Hätzigen und Haslen.*
7. *Nitfuhren.*
8. *Schwanden.*
9. *Soohl und Mitlödi.*
10. *Enneda.*
11. *Netstal.*
12. *Mullis.*
13. *Näfels.*
14. *Ober und Nider Urnen.*
15. *Bilten und Kerentzen.*

Sin-

Singulæ harum partium ſuis gaudent paſcuis publicis, ſyl-vis. Singulæ 4. dant Senatores, Glaronâ exceptâ, quæ 6 utriuſque Religionis confert. Emoriente uno reficitur locus à Provincia ſua votis publicis vel ſorte, ut conſtet Senatus to-tius Regionis, *der gantze gemeine Lands Rath* 62. viris, non incluſis Præſidibus Reipublicæ, & Officialibus. Præſides hi ſunt Landammannus & Proconſul Reipublicæ, *Land Amman und Lands Statthalter*, qui alternatim dignitati-bus his funguntur, Reformati quidem per triennium, Ponti-ficii per biennium. Interim verò dum ab una Religione quis eſt Ammannus, adſit ei neceſſe ab altera Proconſul ſive Pro-landammannus. Illi competit convocatio Senatorum commu-nium, *der gemeinen Räthen*, huic ſpecialium, *der beſonde-ren*, ſuæ nempe Religionis: ſed quoque Præſidium in Sena-tu, quem convocarunt, id quod vocant, *den Stab führen.* Deputantur hi Præſides ad Comitia, vel Conferentias, ut communiter nuncupantur, alias publicas, & ſinguli quidem mit-tuntur ad Conventus ſpeciales Cantonum aliorum ſuæ Reli-gionis, ut ex. gr. Reformatus Aroviam, Pontificius Lucernam, Suitiam. In manibus Ammanni eſt ſigillum Reipublicæ cum poteſtate eo utendi ad confirmanda decreta: abſente eo ſigil-lat Pro-Conſul, ſed hoc quoque abſente cum priori traditur ſigillum in manus Landammanni ſuæ Religionis emeriti.

Convocantur Senatores pro ratione Negotiorum Occurren-tium, communiter verò diebus Lunæ, & Jovis, & quidem vi juramenti, vel ſub certâ mulctâ, in rebus gravioris momen-ti convocatur duplex, triplexve Senatus Reipublicæ, quo ſe-cum ſumunt Senatores ſinguli duos tresve à ſua Provincia ſibi in conſilium & conſortium datos.

Senatui quoque adrogantur præter *Landammannos* emeri-tos officiales Reip. alii, quales ſunt Vexillifer, Capitaneus ge-neralis, Theſaurarius, Signifer, Præfectus Armamentarii, *der Pannerherr, Lands Hauptman, Lands Sekelmeiſter, Lands Fendrich, Zeugherr*, &c. Habent & Reformati & Pontificii ſinguli ſuum Theſaurarium, & officiales alios, qui-bus patet æque ac judicibus aliis acceſſus ad Conſilia ſuæ reli-gionis: patet quoque honoris causâ Colonellis & Capitaneis, qui caſtra aliena ſequuntur.

Quæ-

Quævis Religio sua habet peculiaria judicia: *In Judicio quinque, Fünffer Gericht*, deciduntur lites, quæ bona attinent mobilia vel immobilia. Præsidium est penes Apparitorem Reip. *Landt Weibel*, qui certâ a 7. partibus controversis depositâ summâ, *ein Diken Pfenning*, Judices suos convocare tenetur. *Judicium Novem*, *das Neüner Gericht*, ubi Ammannus vel Proconsul, arbiter est primus, *Obmann*. Eo pertinent lites propter Manupretia, prætensiones propter expeditiones factas in alias Terras, Militiæ ergò, Pensiones, Calumnias, convicià: Coronatis 4. depositis convocari debent Judices. Quod si personæ litigantes sint diversæ Religionis, formatur tunc judicium compositum ex æquali numero Judicum utriusque Religionis, ex Quinque Viris seu Novem Viris, ita, ut Arbiter sit ejus Religionis, cujus est pars læsa, vel accusata.

Habent Reformati peculiare suum Consistorium Matrimoniale, *Chor oder Ehe Gericht*, quod constat 2. Ministris Verbi Divini, & 7. Politicis. Præses est Ammannus vel Proconsul. Eliguntur judices de quinque vel novem in Comitiis totius Reip. *auf jährlicher Landsgemeind*, Consistorii verò matrimonialis Assessores à Senatu. Judicant hi omnes sine appellatione, aliquando sub titulo revisionis coram Senatu additur sententiæ latæ moderatio quædam, vel dilucidatio.

Convocantur quotannis duo Comitia Ordinaria, *ordinari Landsgemeinden*, singula suæ religionis, & commune a tota Republica: comparere autem tenetur quivis, qui 16. annos habet, vel transgressus est, armatus gladio: prima convocantur die solis ultimo in Aprili, à Pontificiis quidem inter Pagos Netstal & Näfels, à Reformatis Suandæ, ubi initium fit à concione. Hâc finitâ, & Ceremoniali præmisso, in consultationem veniunt res propositæ, & conferuntur officia: sequenti quidem modo. Sorti exponuntur 8. (pro Landammanni & Proconsulis dignitate duntaxat 3.) duo ex suprema, 4. ex media & 2. ex ima Regione (extendit autem se summa Regio à fine utriusque Vallis Majoris & Minoris, ad usque Suandam, media Suanda Glaronam, infimam constituunt reliqui Pagi) Proponuntur ex quavis parte viri certi ad dignitatem, sorti autem traduntur ii duntaxat, qui majora habent vota Eleva- Comitia.

tarum manuum: tandem admittuntur omnes 8, intra coronam virorum mediam, eo autem ordine, quo sorti fuere inscripti; recipit quilibet urnam vel scatulam nigram (adsunt enim æquales 8. cum inclusis 7. globis argenteis, & deaurato uno) qui deauratum obtinuit, is simul cum eo obtinet dignitatem, & sine morâ juramento adstringitur.

Comitia Glaronensibus utriusque Religionis communia celebrantur primo quolibet die Solis, qui est in Majo mense; tunc autem prælectione factâ ex Codice Reip. fundamentali, *aus dem Landbuch*, juramento uniuntur tum Præsides, tum Populus, *sie schweeren den Land-eid*.

Præter ordinaria hæc Comitia convocatur aliis quoque temporibus supremus Magistratus, populus, sicubi occurrunt res gravis momenti.

Leges. Sicuti nulla Respublica subsistere potest sine legibus, ita nec Democratica: adstringit sese hæc ipsa ad observantiam supra fidem strictam Legum saluberrimarum, quas sibi pro conservatione sua præscribit.

Litigantibus inter se duobus eò usque, ut descendant à verbis ad verbera, adstantes quilibet sub juramenti fide tenentur illos separare, & ad quietem disponere.

Qui alium conviciis lacessit, is obstringitur ad restitutionem honoris coram judicio Novem virorum, vel etiam personis privatis, si scil. exprobrationis non adsit justa causa. Qui à debitore suo frustra sollicitavit solutionem, ei permissum est, ex debitoris bonis æstimare, quod solvendo debito & tertiæ parti pro sumtibus sufficit, *er mag ihn durch die Schätzer schätzen lassen:* quod si e. g. debitum sit 2. florenorum, seligi debent bona pro tribus.

Spurius ubi nascitur, ad Matrem sese conferunt cum Senatore quodam Apparitor & Scriba, illi prælegunt Juramenti formulam, & obstringunt seriâ admonitione, ut infante ad lævam mammam appresso veri Patris nomen indicet.

Laudabile est Glaronensis Reipublicæ Sancitum circa lusus omnis generis, quibus quis lucrari quidpiam potest, vel perdere, ut Tesseræ, Chartarum, *was den Pfenning gewinnt oder verliert*, excepta bombardæ explosione ad scopum, qua pro con-

constituto pretio sese exercere ipsis est licitum: hocce autem modo Politico exercitatissimos per totam Regionem faciunt viros in arte explodendi, id quod his monticolis magno est belli temporibus commodo contra aggressores quosvis.

Pascua pleraque alpina, quæ in Monte libero pertransivimus, sunt Familiæ *Blumerianæ*, continentque plures quàm 200. *Stöss*: est autem *ein Stoss*, portio quædam pascui alpini, quæ sufficit per æstatem nutriendæ uni vaccæ, vel ¼. Equi adultioris, vel dimidio Equo anniculo: vel binis bobus junioribus (*ein Halb Rind oder Mässrind ist ein halber Stoss*) vel vitulis 4. vel 7. Capris vel Ovibus 7. Qui in alpes suas ut ut proprias plura pecora ducunt, quam convenit numero *der Stössen* (qui Codici Reip. *dem Land Rodel*, est insertus) is vocatur *Uberstösser*, & pecunia mulctatur, fitque propter abusus plures introductos hoc ipso tempore, quo Iter nostrum confecimus, inquisitio nova & exacta in delinquentes, quæ inprimis usui venit pauperibus, qui unam vel duas, quas possident, vaccas in pascua alpina per æstatem certo conducto pretio educunt: nam si pecorum major, quam decet, numerus educatur in pascua, redeunt tantò macriores, quoniam pabulum omnibus non suffecit. Inquisitores sunt 4. *Alpleider*, vel *Zehler*, qui sub Juramenti fide & numerant, & à singulis pascuorum Alpinorum proprietariis, horumve Pastoribus seu sennis petunt delationem sui pecoris. *Der erst Uberstoss kostet ein Kronen, der ander zwo, der dritte wird über haupt gestrafft*, pœnâ arbitrariâ.

Extendit se Glaronensium utriusque Religionis Numerus ad 3400. viros; excedunt tamen præ Pontificiis longè Reformati. *Glaronensium Numerus.*

Dominio Glaronensium Reformatorum subest Comitatus *Werdenbergicus* cum Dominio *Wartoviensi*; Pontificiis junctim cum Suitensibus, Dominium Uznacense cum *Castris Rhæticis* & Dominium *Gamsense*: utrisque verò junctim cum aliis Helvetiæ Cantonibus Comitatus *Turgoviæ*, *Badensis*, *Liberæ Provinciæ*, *Comitatus Sarunetensis*, & *Vallis Rhegusca*: trans Alpes verò *Præfecturæ Luganensis*, *Locarnensis*, *Mendrisiana*, & *Madia*. *Dominium.*

Qui ab his Præfecturis veniunt reditus annui, inferuntur

 the-

thesauro Reip. multum inprimis confert Comitatus *Werdenbergicus*, à *Gamsensibus* quotannis veniunt 126. fl. imponitur etiam vectigal singulis vaccis, capris, ovibus, aliisve pecoribus, quæ extra Regionem aliorsum ducuntur. Vectigal ad pontem lateritium, *Ziegelbruck*, quotannis dat 150. fl. quod redundat ex mulctis. &c. id pro delictorum ratione & annorum fertilitate, variat. Pensio annua fl. 6000. quotannis à Galliarum Rege solvenda, dispartitur inter populum.

Glaronensium Ratio Status. Rationem Status quod attinet, attendendum Glaronensibus est primò ad diversitatem Religionis & animorum inter se, quapropter inter alias leges fundamentales commendant sibi abstinentiam à conviciis, probris, & litium promptam juxta statuta decisionem. Dehinc vicinos sibi habent Rhætos, Urios, Suitenses, Provinciam ad Fines, Castra Rhætica cum Sarunetibus.

In primario Glaronæ vico, oppidi æmulo, visundæ sunt SS. Martyrum Felicis & Regulæ vestigia à digitis, ut perhibent, Saxo impressa, quam Fabulam excussi T. III. *Schweitzer Natur Gesch.*

Ægagropilas non in omnibus alpium jugis esse obvias, alibi quoque indicavi: Pilas has imprimis in Monte Libero ferunt Rupicapræ, *in der hinteren Sultz in Locherstock* & *Vorstegstock.*

Constans est ut jucundorum ita tristium & incommodorum memoriâ: sunt ædiculæ, ubi pernoctavimus, vel potiùs casulæ alpinæ, depressæ valdè, vix 10. pedes à radice ad tecti fastigium altæ, ut Labinæ ex alto devolutæ illis sint innoxiæ, *das die Laüinen über die hütten hinüber schiessen.* Cœterum uti aliæ Casæ alpinæ illustres, *Durchleüchtig*, vento ubique perflatiles: Dormitorio nostro immediatè suberat stabulum suum.

D. 13. Sept. Glaronâ discessimus per Pagos *Netstal* ¾. h. *Mollis* 1. h. *Wesen* 1. h. cœlo pluvioso, montibus à nubibus undique circumvallatis.

Innexum est hoc oppidum Lacui Rivario ad occidentem adsitum, pro transitu pernecessarium, Præfecturæ Castrorum Rhæticorum, suis tamen specialibus gaudet privilegiis.

Vese-

Vesenæ h. 12. die 13. Septembris successus hic fuit Experimenti Barometrici. *Vesena.*

Aër in Tubo relictus.	Altitudo Merc.		Aër expansus.	
3	19.	11.	12.	1.
6	16.	8.	15.	3.
9	14.	3.	17.	8.
12	11.	11	20.	0.
15	9.	8	22.	3.
18	7.	6	24.	5.
21	5.	3	26.	8.
24	3.	3	28.	8.
27	1.	6	30.	5.
30		3	31.	8.

Barometri altitudo 26. 7½.

Tiguri fuit in meo Museo 26. 6¼. ante & 26. 6¼. post meridiem, juxta quem calculum foret Vesena profundior Tiguro, quod tamen non est, ut proin differentia quærenda sit in Tubis.

Vesenâ intendebamus priùs viam nostram in Toggium prosequi per Montes pago *auf Ammon* insitos, sed absterrebat temporis pluviosi incommodum, & viæ pro Equis tum angustæ, tum lubricæ, tum præcipitis periculum.

Selegimus ita *Lacum Rivarium*, *den Wällenstatter See*, cujus situm & alia notatu digna de ventis periodicis eum perflantibus &c. delineavi T. I. *Scheitzer Nat. Gesch.* p. 26. tanto autem citius, quoniam ventus spirabat secundus, cujus beneficio transvecti *Valenstadium* fuimus spatio ¾. hor. quod alias mensuratur 4. horis. *Valenstadium.*

Haud procul à Portu Valenstadiensi vidimus officinam ferrariam fabricandis clavis destinatam, ubi commodo artificio follis vicem præbet ad ignem suscitandum aqua per Tubum ligneum delabens, Aërem in Tubo transversim jacente pellens ad Focum.

Valenstadio hac vesperâ ulterius progressi juxta Pagum *Tscherlach* radicibus Montium adsitum, quem liquimus ad sinistram ¼. h. per *Berschis*, qui ½. hora ab oppido distat. Noctem

autem transegimus in ædibus Nob. D^n. Landammanni *Goodii* in Pago *Flums*, ad *Flumina*, qui horæ spatio abest ab oppido *Wallenstatt*.

Pagus Flums.

Inter Oppidum & *Flums* locis uliginosis, *auf den riedteren* sunt passim *aquæ sulphureæ*.

In Pago hoc *Flums* fundunt D^n. *Goodii*, à quibus multa humanitatis haud vulgatæ recepimus testimonia, chalybem ita, ut ex prima venæ fusione ad Lacum Rivarium Murgæ peractâ, quæ *Roh Eisen* vocatur, alterâ vice fundant *Miggelen* q. d. miculas, & tertiâ fusione prodeant *Masselen*, i. e. *massulæ*, in forma Prismatum Tetragonorum, quorum Diameter in circa est dimidii digiti. In his Prismatibus chalybeis conspicitur sæpe macula rotunda nigricans, *Rosa*, *die Rose*, ab operariis dicta: hanc autem Chalybem præ alia seligunt quidam Fabri.

D. 14. Sept. Comite humanissimo nostro hospite D^n. Landammanno *Goodio* profecti ad Fodinas per *Halbmeil* ½. h. *Gurtnatsch* ½. h. *Heiligen Kreutz* ½. h. *Sargans* ¼. ad fodinas ipsas, ad quas bihorii ferè est ascensus ex oppido Saruncetum. Trecentorum ferè passuum ingressus est per cuniculos è saxo excavatos ad interiora fodinæ: ubi binis locis nunc effoditur vena, uno in loco *vena rubra*, *roth Ertz*, cui superincumbit *nigra*, *schwartz Ertz*, illa pedum 1½. hæc 2. vel plurium: altero in loco rursus in imo *vena rubra* ped. 1½. & supra eam *meli*, pedd. circiter 4, nam ex trium harum venarum, *Roth*, *Schwartz*, *Meli* commixtione paratur Chalybs. Inclinatio Strati est ab Oriente ad Occidentem. Vena ipsa in fodinis cogitur igne, quem serâ vesperâ accendunt fossores.

Supra Fodinæ ostium in Petra est elegans *Selenites Romboidalis*, Plinii meusque *Androdamas*: de quo *Dialogum* scripsi inter C. *Plinium* & Cl. *Salmasium*, qui reperiundus est in *Bibliotheque Choisie* Tom. XVII. p. 192. & *Meteorolog. Helvet.* p. 139. Initio ferè fodinæ stillat *Aqua* frigidissima & saluberrima, magno sitientibus fossoribus solatio & commodo: non enim quidquam inde sentiunt molestiæ, quantumcunque inde bibant.

In intima fodina experturus Aëris subterranei Qualitatem, 300. circiter passibus ab ostio institui Experimenta Barometrica, cœlo foris existente sereno.

Baro-

Barometri altitudo erat 24. 4. & 24. 3.

Aër in Tubo relictus.	Altitudo Merc.	Aër expansus.
3	18. 9.	13. 1.
6	15. 9.	16. 1.
9	13. 5.	18. 5.
12	11. 3.	20. 7.
15	9. 1.	22. 9.
18	7. 0.	24 10.
21	4. 11.	27. 0.
24	3. 0.	28. 10.
27	1. 4.	30. 6.
30	3.	31. 6.

Extra venam ſub dio eandem altitudinem obſervavi Mercurii in Barometro integro, item in 3. & 9. digitis Aëris in Tubo relicti. Plura ob temporis brevitatem experiri non licuit, neque etiam neceſſe judicavi propter conformitatem trium caſuum. Sed ſilentio præteriri non debet, Aërem in intima Fodina, ubi Experimenta feci, fuiſſe ob ignem præterito die accenſum rarefactum, & locum veluti calefactum.

In Oppido *Sargans* fuit h. 3. p. m. Altitudo Barometri 26. 5. Spatii vacui 5. 5. *Tiguri* 26. 8. *Oppidum Sargans.*

Reſpondent pro altitudine ſupra Horizontem Maris in Tabulis

	Mariott.	Caſſini.
Tigurum	1034.	1096.
Sarganſium	1234.	1330.
Fodinæ Chalybis	2975.	3630.
	3048.	3735.
Ut juxta hunc Calculum altiores forent Tiguro		
Fodinæ	1941.	2534.
	2014.	2639.
Sargans.	200.	234.

Hujus diei veſperâ iter noſtrum proſecuti venimus *Wartoviam*, *Wartau*, Pagum inſertum ſatis cognitum, Præfecturæ *Sarunetum* occaſione motuum, qui ante annos aliquot fermè *Wartovia.*

mè in apertum inter Reformatos & Pontificios Cantones eruperunt bellum. Distat Wartoviâ ab oppido Sargans 1. h.

D. 15. Sept. Mons, qui Venæ Chalybis Sarunetanæ est impositus, vocatur *Belfris*; pascua ejus ad Wartoviensem Parochiam pertinent. Nomen hoc est antiquum Rhæticum, cujus generis plura adhuc in his Regionibus reperiuntur, ut in Comitatu Werdenbergico, Dominio Gamsensi, Præfectura Saxensi, Valle Rhegusca, e. g. *Prada Strada*, i. q. *Pratum, Stratum*, locus in districtu Wartoviensi, *zu prend essen, prandere, ruppen*, q. d. rupes, montis, qui Palæopoli imminet, summum ferè jugum, &c.

Wartoviâ hodie digressi iter continuavimus per pagos *Sevelen* h. 1. *Räfis* ¼. *Buchs*. *Werdenberg* h. 1. *Grabs* ½.

Forsteck. *Gams* ½. *Sax* ½. *Frümsen* ½. *Forsteck* ½. ubi Baronum de Sax antiqua, nunc Præfecti Tigurini est sedes. Nunc Præfecturâ fruitur Dn. Wolphius, qui multa nos excepit humanitate. Est hæc arx undique sylva cincta, eminenti situ locata, & contra primos hostium insultus muris & Vallo cincta, insuper Armamentario instructa, in quo adhuc visitur Baronis cujusdam de Sax Armaturâ Ferreâ cum Lancea, qua usus fuit in decursoriis. Vidi quoque baculum magicum è ferro bicornem.

Dimidiâ horâ ab Arce profluit ex Rupe rivus, de quo perhibent, trahere eum originem suam ex Lacu Alpino *Dissentisser See*, in Pascuis Abbatiscellani montis Gamor conspicuo.

In sylva propè *Forsteck* est *aqua sulphurea*, & alia prope pagum *Sax*.

Memoratu est dignum, & Præfecto loci inprimis pro Oeconomia scitu necessarium, pecora, quæ in sylva Arcis & pratis vicinis educantur, in pagis vicinis benè vivere, & pinguefieri: alia è contra, quæ aliunde ex vicinissimis Pagis Sax & Sennwald in Præfecti terras advehuntur, brevi emori. Rationem pertendunt ex Rusticis loci quidam, quod Præfecti pecora in sylva multa vescantur Fragaria, quæ ipsa reddat salubriora, ut alibi quoque vitam servare queant; alii, quod quæ in paludosis primum nutrita sint locis, postea in sylvis non facilè vitam sanam protrahere possint.

Po-

Le Château de FORSTECK, en Suisse.

Posteaquam prandium in Arce sumsimus, Iter prosecuti per *Sennwald* ½. h. ubi Baronatus prima olim fuit Parochia: *In der Lientz* ¼. h. *Rüti* ¼. (qui primus Vallis Rheguscæ pagus Pontificiæ Religionis) *Hirtzen Sprung* ½. ubi transeundum per fauces rupium angustas: *Kobelwald* ½. *Kopelwies* ½. Oppidum *Altstetten* ½.

In templo pagi *Sennwald* deposita sunt Baronum de Sax veterum corpora. Monumentum sequens parieti Muri inscriptum legitur Authore Dn. *Eckensteinero* Pastore loci. *Pagus Sennwald.*

Numina dextra colens lustras si fortè viator,
Quas tegat exuvias pyramis ista lege.
Huc sibi delectus socios Heroes ab Alto
Saxo Mars Pallas composuere suos.
Vlrichum Belli Pestem fulminemque Philippum, 1594.
Qui Pedemontana clade Trophæa tulit 1564
Atque Reformata Duce Christo Religione 1585.
Romani cultus monstra perosus obit.
Johannemque manu, promptum, ingenioque Philippum 1577.
Belgarum ductor qui duo lustra fuit 1575.
Electoralis quoque Consiliarius Eheu 1596.
Desecet in cauto tempora pulchra nepos.
Cuncta madent Lachrymis, nihil illis triste receptis
Mitia fata tibi culte viator erant.
B. E. T. P. 1599.

Palæopoli pernoctavimus in Ædibus Rev. Dni Pastoris *Fæsii*, qui præter alia humanitatis haud vulgatæ testimonia nos crastino manè comitabatur ad cacumen usque præcipitis valde & saxosi montis, usque ad Abbatiscellanorum Confinia. *Palæopolis.*

D. 16. Septembr. Palæopoli discessimus, & horam consumsimus ascendendo, & à cacumine montis venimus *Trogam*, qui Pagus Abbatiscellanorum Reformatorum primarius bihorio distat à Palæopoli. Hîc prandium sumsimus in Ædibus Nob. Dn. *Zellwegeri* Reip. Thesaurarii, ibique Experimenta fecimus Barometrica. Hinc bihorio venimus *Sancto Gallum* per Pagum *Zum Speicher*, qui ¾. h. à Trogâ distat. *Troga, Pagus.*

Die 16. Sept. *Trogæ* Abbatiscellanorum cœlo nubilo, Imbribus inquietato, h. 11. Barometri altitudo 25. 1½.

Aër relictus.	Altitudo Merc.	Aër expansus.
3	19. 1½.	12. 9.
6	16. 2.	15. 9.
9	13. 7½.	18. 3.
12	11. 7.	20. 3.
15	9. 3.	22. 8.
18	7. 1½.	24. 8.
21	5. 1½.	26. 8.
24	3. 1½.	28. 7.
27	1. 4.	30. 1.
30	1.	31. 10.

S. Gall. *Sancto Galli* vidimus Bibliothecas tum publicam Civitatis, tum Principis seu Abbatis: utrobique notabilis est numerus MSC. In Civica quidem eminent MSS. varia tum Historica, tum Theologica *Joachimi Vadiani & Schobingeri.*

In Cœnobiali Codices antiqui Biblici, Missales, Patrum. Inter alia Vadianiana MSC. est *Almangovia* à D^n. *Christiano Hubero* in vita *Vadiani* memorata, quæ judice Rev. D^n. Pastore *Scherero* Vadiani non est. Adsunt præterea,

Auctore *Melchiore Mittelholtzero*, Index rerum & Gestorum, quæ 12. Tomos Epistolarum Miscellanearum à variis Auctoribus & inprimis Ecclesiarum Reformatoribus ab A°. 1495. ad A^um 1630. exaratarum 1692.

Crocodilus 17. pedum.

Vadianus & Lutherus in Anamorphosi optica. Alcorani fragmentum Mauritanico Charactere. Numus aureus cavus Gothicus, quales vulgo *Regenbogen Schüsselin* vocant.

Apis Ægyptiorum æreus.

Machina seu pluteus versatilis pro Librorum commoda locatione & versatione utilis: describitur ea in libro Capitanei *Augustini Ramelli*, cui titulus: *Le diverse & artificiose Machine* &c. Parigi. 1588. f. & quidem p. 317.

Stalactitæ Tofacei fragmentum ex Pago Rorbas Tigurinæ ditionis, quod pro armo bovillo petrificato, parùm abest, monstrant.

In

La Ville de S.t GAL, en Suisse.

Die Irensu

A. Couvent du Prince.
B. Eglise Cathedrale.
C. S.t Laurent.
D. Hôpital.
E. Maison de Ville.
F. Magazin du Blé.
G. Boucherie.
H. S.t Mangen.
I. S.t Catherine.
K. Le Poids.
L. Brüel Thor.
M. Blatz Thor.
N. Schibens Thor.
O. Muolter Thor.
P. Grün Thurn.
Q. Muller Thor.
R. Spiser Thor.
S. Arsenal.
T. Des Abts Thor.
V. Schuhause.

Le Bourg
D' HERISSAW,
en Suisse.
Brulbach flu

In Bibliotheca Principis,

Codex Psalmorum in Cortice.

Codicillus, ubi stylo sunt ceræ inscripti characteres Romani.

Numus, cujus ab una parte ΑΡΤΕΜΙΣΙΑΣ ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ. Caput Reginæ: ab aversa ΜΑΥΣΩΛΕΙΟΝ Mausoleum.

Globus ingens fabricatus & donatus à *Luca Stöckle* Pharmacopæo Constantiensi & *Susanna Freitag* Conjuge 1595. d. 18. Oct. occasione belli Toggici translatus Tigurum, ubi ornat Bibliothecam Civicam.

Ovum Galli Gallinacei, quod depositum dicitur 1698. d. 21. Jul. ad *D. Georgium, zu St. Jörgen.*

Novum Testamentum Græco Latinum manu *Notkeri Balbuli* in Pergameno.

Codices MSC. sunt in universum 1004. occasione Belli Toggici partim ab Abbate asportati, partim Bibliothecis Tigurinæ & Bernensi inserti.

D. 17. Septembris à Meridie Sancto Gallo discessimus *Herisoviam* petituri. In media via est Pagus *Brucken,* horæ spatio & à S. Gallo, & à vico Herisovia distans. Inter Brucken & Herisoviam transitur Pons *Sitteræ.* Herisoviæ noctem transegimus. *Herisovia.*

Herisoviæ d. 17. Sept. h. 6. p. coelo pluvioso Altitudo Barom. 24. 5½.

Aër relictus.	Altit. Merc.	Aër expansus.
2	19. 2.	9. 0.
5	15. 0.	12. 4.
8	13. 2.	15. 2.
26	5.	26. 11.

Tiguri fuit tunc Barometri altitudo 26. 4½.

Respondent in Tabulis	Mariott.	Cassin.
Pro Herisovia. Abbatisc.	2867.	3560.
Pro Tiguro	1301.	1330.
Differentia altitudinis	1566.	2230.

D. 18. Sept. Circa Meridiem, post finitam concionem, *Herisoviâ* digressi vidimus primum & delineavimus Arcis Rosenburg ½. h. distantis rudera TAB. II. ubi latè patet in Ab- *Arx Rosenburg.* TAB. II.

batis Provinciam veterem, *die Alte Landtſchafft*, *Toggium* inferius, & *Turgoviam* proſpectus.

Toggium. Hinc per Pontem *Schwembergenſem*, *die Schwemberger Bruck*, & pagum hujus nominis trajecimus in *Toggium*, viſuri hanc, de qua tot inde à multis annis ſermones ubique miſcentur, Regionem, imo & ſubſidio Pyxidis Magneticæ delineaturi, & Mappam ex collectaneis confecturi.

Schwarzenbach. Hac veſperâ venimus *Schwarzenbach*, ubi noctem tranſegimus; progreſſi per Pagos

Auf der Eck ¼. h.
Burgau ¼.
Oberglatt ½.
Flaawyl ¼.
Niderglatt ¼.
Watt ¼.
Niderutzweil ¼.
Hänau ¼.
Niderſtetten ½.
Schwartzenbach ¼.

Liechtenſteig. D. 19. Septembr. Iter proſecuti venimus *Lucis Steigam*, *Liechtenſteig* & ultrà per Pagos

Jonſchweil ½. h.
Lütiſpurg ½.
Thierhag ½.
Pittſchweil ¾.
Dietfurt ½.
Langenſteg ¼.
Liechtenſteg ½.
Wattweil ½.

Cappel 1. ubi pernoctavimus in Societate Nob. Dn. *Stægeri* Medici, qui juſſu conſilii primarii Reipublicæ nos comitabatur uſque ad ſcaturigines *Thuræ*, & hinc nobiſcum Lucis Steigam redibat.

D. 20. Sept. Iter proſecuti per
Krummenau 1. h.
Sidwald Neu St. Johann. ½.

Neſſ-

ROSENBURG.

Iter. 8

Nesslau ½. h.
Zum Stein 1.
Starkenbach 1.
Alt S. Johann ½.

Confluxus utriusque *Thuræ albæ*, scil. *der Weissenthur*, & eius quæ κατ᾽ ἐξοχὴν ita dicitur.

Hinc retrò ad oppidum *Leichtensteig* 6. h.

Im Tieffen Töbelin inter Pagos *Nesslau* & *Stein* fuit A$_0$. 1621. Sclopeti ictu interfectus *Joh. Ledergerwer* officialis Abbatis, qui sese rigorosâ tractatione Toggiorum reddidit exosum. Monumentum sequens ei erectum.

ANNO
1621. d. 9. Tag NOVEMBRIS ZW
IS HEN 9. UND 10. UHR DES TAGS IST
HAVPTMAN HANS LEDERGERW
MORDERISCHER WEIS ERSCHOSSEN
WORDEN.
DER SEEL,
GOT GNAD.

D. 21. Sept. Porrò per
Langensteg ½.
Dietfurt ¼.
Pittschweil ½.
Mosnang ½.
Friedlingen ¼.
In Treyen ¼.
Bunnen ¼.
Tobelaker ¼.
Fischingen 1. Turgoviam, ubi pernoctavimus.

Abbas Monasterii nunc est *Franciscus Troger von Uri.* 1687.

Prædeceſſor fuit *Joachimus Seiler*, origine Wylenſis, ſcriptis multis ſacris in lucem editis celebris. Eorum Catalogum collegi & collectaneis meis inſerui.

Kyburgum. D. 22. Sept. pervenimus Kyburgum, ubi noctem tranſegimus, humaniſſimè excepti & opipare tractati à viro Literis, Proſapiâ, conſiliis & actionibus Ill[i]. D[no]. *Joh. Rudolpho Eſchero*, Comitatui nunc Præfecto digniſſimo.

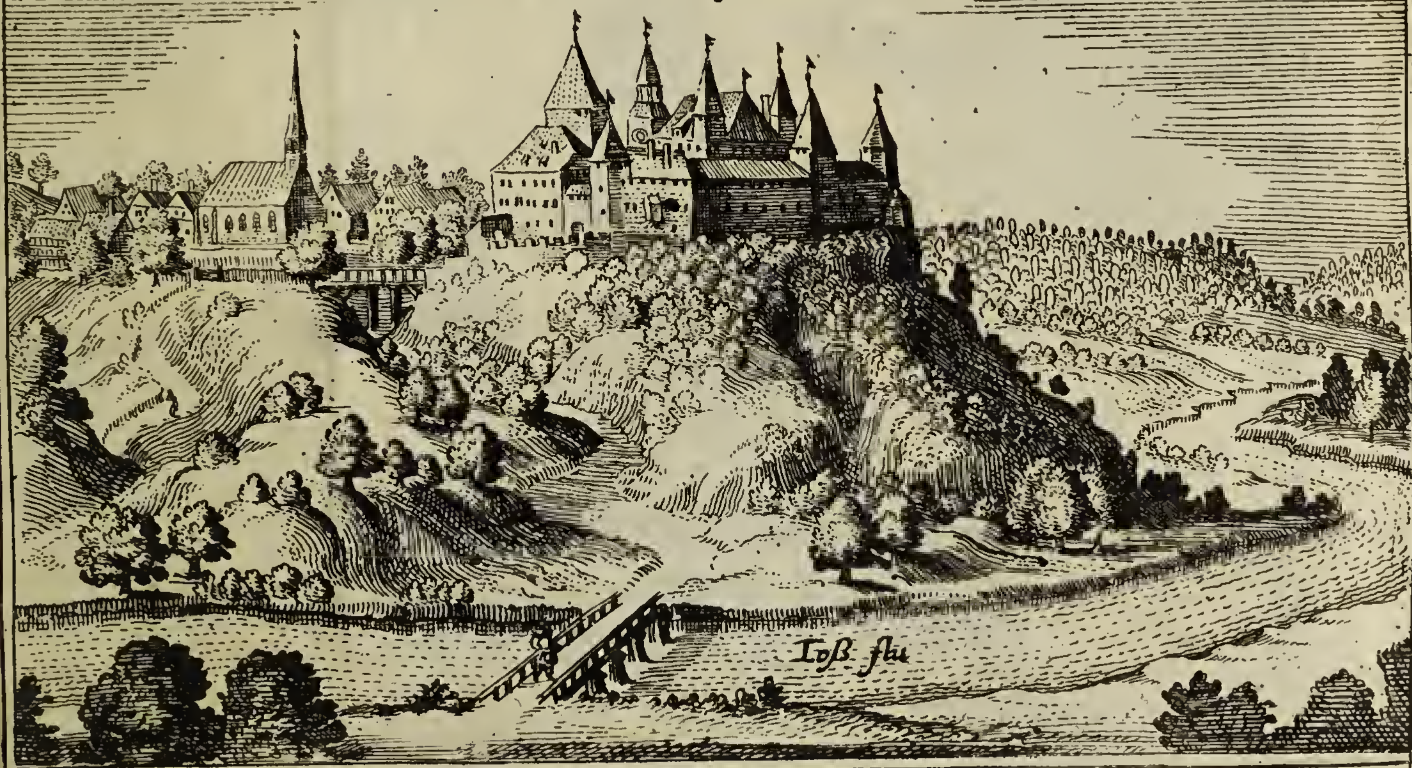
Die 23. Sept. Per Pagos
Ettenhauſen ¼. h.
Billikon ¼.
Grafſtall ½.
Tagelſckwang ¼.
Dietlekon 1.
Rieden ¼.
Walliſſellen ⅛.
Schwamendingen ¼.
Tigurum 1.

Tiguri ſani per DEI Gratiam & incolumes rurſus appulimus.

Iter hocce quoniam ſuſcepimus Toggici Comitatus gratiâ, & Experimentorum Barometricorum, haud abs ſe erit, brevem ſubjungere Toggii Statum præſentem.

TOG-

KYBURG, en Suisse.
Loß flu

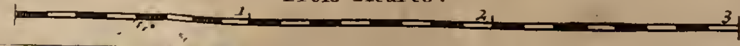

LE PAÏS DE TOGGENBOURG,

Dessiné par
MONS.R JEAN JAQUES SCHEUCHZER,
M.D. et Professeur en
Mathematique.

ALTE LANDSCHAFT

THURGEÜ
VII und X ALTEN OHRTEN

ZURICH

APPENZEL

Wyl
Ober Büren
Rikenbach
Gielsperg
Gossau
Herisau
Fischingen
New Toggenburg
Liechtensteig
Wattwyl
Wildenhaus
Sax
Gams
SCHWEIZ und GLARUS Cath.
Grabs
Werdenberg
GLARUS Ref.
Wartau
Wesen
Wallenstatt
Sargans

WALLENSTATTER ZEE

SARGANS
VII ALTEN OHRTEN

Explications.

- Petite Ville de la Religion Catholique.
- Petite Ville de deux Religions.
- Village de la Religion Reformée.
- Gros Village.
- Village de la Religion Catholique Romaine.
- Village des Religions Mêlées.
- Cloître.
- Château.
- ..Maisons ou Metairies Disperséz.
- Bain.
- Chemin étroit dans les Montagnes.

Jt. 8 Ko.

TOGGICI COMITATUS DESCRIPTIO.

Magni in Helvetia momenti est *Toggium*, *Comitatus Toggicus*, *die Graffschaft Toggenburg*, sive Populum spectes, ejusve numerum, qui Regionem hanc inhabitat, sive Qualitatem Soli, seu Dispositionem Territorii, sive denique Vicinos Populos. TAB. III.

Toggiorum Vicini, Abbatiscellani. Ad Septentrionem nempe siti sunt utriusque Religionis *Abbatiscellani*, qui junctim decimum tertium constituunt Cantonem: Pontificii quidem *Extra Rodani*, *Usser Roden*, dicti à summo Toggio, ubi id Baronatui Saxensi est confine, ad mediam circiter Provinciam superiorem Toggii, jugis altissimis, & ferè insuperabilibus disterminantur à Toggiis. Reformati verò *Intra Rodani*, *Inner Roden* dicti, indè à confiniis Extra Rodanorum usque ad limites Provinciæ Sancto Gallensis veteris, per juga paulò mitiora, sed tamen difficulter superabilia, & Glattæ Fluvii partem disjunguntur. Ad hos Reformatos nempe Abbatiscellanos transitus patent. 1. Ex Pago *Dägersheim* per pontem *Schwembergensem*, *Schwemberger Bruck*, *Schwembergam* ipsam & *Herisoviam*. 2. Per Pagum *Petrocellam*, & *Diken* ad Pagum *Schwelbrunn*. 3. Per *Petrocellam Hemberg* ad vicum *Urnäsch*, & hinc demum *Abbatiscellam*, *Appenzell*, qui Pontificiorum est primarius.

Tigurini, Præfectura Groningana, *Tigurini* ab *ortu* & *occasu* Toggiis sunt contermini: ab occasu cum notabili ditionis Tigurinæ parte, speciatim vero Præfectura Groningana. Transeunt autem limitaneæ lineæ per juga *Hörndli*, ubi 4. Jurisdictiones in uno Lapide coëunt, Tigurino Groningana, Tigurino Kyburgensis, Turgoia, & Toggica; porrò *S. Gallen brunn*, *Hulsteck*, *Schnebelhorn*. Suntque limites hi inter *Turgoviam* & *Utznacenses* medii. Ab ortu angulo valde acuto Toggio jungitur *Baronatus Alto Saxensis*, in Præfecturam redactus, & nominatim qui- *Baronatus Alto Saxensis,*

quidem in pascuo alpino, *die Saxer Alp* dicto: inter Abba tiscellanos Pontificios & Gamsenses etiam Pontificios medio ita tamen, ut non pateat nisi per juga ferè insuperabilia accessus, uti quoque ex Tigurino Groningano Territorio no aliæ patent ad Toggios, quàm montosæ viæ, speciatim *von Stäg uber die Hulsteck*

Abbas *Sancto Gallensis*, quâ Dominus *Provinciæ* suæ *Veteris*, *der Alten Landschafft*, Toggios imos cingit, distei minante *Glattâ*, inde ferè à *Gossovia* & *Ober Glatt*, ad *Pyram* usque *superiorem*, *Ober Büren*, ubi Glatta influit Thuram: hinc autem utrosque distinguit *Thura*, ad Pontem u que *Schwartzenbacensem*. Terra hic satis est mitis & depres sa, accessus tamen difficiles reddunt ipsa Flumina intermedia quapropter alicujus momenti sunt Pontes *Brübacensis*, *di Brü-bacher Bruck*, qui *Niderglattam* ducit, alius qui *Oberglatta Gossoviam*, & *Schwarzenbacensis*, *die Schwarzenbacher Bruck*, qui impedire potest irruptiones in maximan imi Toggii, Thuram & Glattam interjacentis partem, se quoque eas, quæ ex dextrâ Thuræ parte ex Pago Rikenbac intenderentur versùs Pagos *Batzenheid*, *Lütispurg*; confe rente multum Arce *Schartzenbach*, situ respectu Thuræ, & Regionis trans Thuranæ eminentiore locata, cujus prospe

TAB. IV. ctum sistit TAB. IV.

Turgovia. *Turgovia* Toggio est confinis inter *Fischingam* Pagum at que Cœnobium, & Pagum *Kilchberg*, mediantibus jugis & saltubus: lineâ à Confinio Turgoviæ & Provinciæ Veteri dicta ad summum montis *Hörndli* jugum.

Castra Rhætica, *Castra Rhætica* cum *Dominio Utznacensi*, *Gaster un Herrschafft* Utznach longâ satis inde à Tigurina Ditione a Sarunetes protensa, montium catenâ disterminantur à Toggiis. Transitus patent, licet non faciles, & facile impediun di 1. Ex *Valle* Utznacensium *Goldingensi*, *Goldinger- Gu dener - Thal*, per montem *Creutzeck*, minus tamen usuali 2. *Uber die Lad.* 3. *Durch den Hummelwald.* 4. Ex Pag *auf Ammon*, supra Vesenam sito, *uber den Ammerberg* i Toggium superius, *auf Alt- oder Neu- St. Johann*, qui tame ipse est perdifficilis; & inprimis Equis per pascua alpina, & angusto

SCHWARZENBACH.

TAB. IV.

Iter 8.

angustos tractus ducendis, vix superabilis. Pertinent autem Castra Rhætica cum Dominio Utznacensi ad Suitenses, & Glaronenses Pontificios.

Sarunetanus Comitatus, *die Grafſſchafft Sargans*, Dominio VII. Pagorum veterum subjecta Toggio superiori ad meridiem sita, altissimis & inviis prorsus jugis est separata. *Sarunetanus Comitatus,*

Werdenbergicus Comitatus, *die Grafſſchafft Werdenberg*, Jurisdictioni Glaronensium Reformatorum parens, ab ortu Toggios tangit, mediantibus jugis, licet perviis, quibus ad Pagum *Wildenhaus* datur transitus. *Werdenbergicus Comitatus,*

Gambſenſe Dominium, *die Gambſer Herrſchafft*, à Suitensibus & Glaronensibus Pontificiis dependens, inter Werdenbergicum Comitatum, & Præfecturam Saxensem medium, pariter ab Ortu Toggio supremo est conterminum; viâ montosa patente ex Pago *Wildenhaus* ad vicum *Gambs.* *Gambſenſe Dominium.*

Longitudo totius Regionis protendit sese à Septentrione versus Meridiem & ortum, a Ponte Schwartzenbacensi ultra Pagum Wildenhaus, ab imo Toggio ad summum ad 10. ferè horas, vel 5. Milliaria Germanica; *Latitudo* plerunque circiter ad 3. vel 4. horas. *Comitatus Toggici Longitudo, & Latitudo.*

Distinguitur Comitatus in Provinciam *superiorem* & *inferiorem*, *in das undere und obere Ampt.* *Ejus Divisio.*

Superiori innexum est I. oppidum *Liechtenſteiga*, *Liechtenſteig*, *Liechtenſtein*, ubi convocari solet Consilium totius Toggii, *der Landrath*, & judicari res criminales, appellationes aliæque gravis momenti. Residebat hic olim Principis nomine Præfectus. In Civilibus judicatum semper fuit à Senatu Liechtensteigensi, cui Scultetus præsidet. Fuit olim hoc oppidum, in medio ferè Toggio commodè situm, sedes Domesticorum seu Aulæ Comitum, qui inhabitabant Arcem *Neu Toggenburg* supra Oppidum & Pagulum *Waſſerflu* eminenti situ locatam: sita est autem hæc arx in Communitate *Neccarina*, *im Neckerthaler Gericht*, & destructa fuit, Stumpfii judicio, A°. 1083. ab Huldrico Abbate Sancto Gallensi, qui origine fuit Princeps Carinthiæ. Religio est hic utraque, Reformata ac Pontificia. Insignia Oppidi sunt albo rubra perpendiculari linea distincta. Arcis verò *Neu Toggen-* *Provinciæ ſuperior. Oppidum Liechtenſteig. Arx Neu Toggenburg.*

burg insignia sunt Molossus Anglicus niger lingua rubra, & millus coloris Ferruginei. Hic Molossus Anglis *Dogg*, vero similiter Regioni primam nominis *Doggenburg* originem dedit, nisi forrè cum Celeberrimo quodam nostræ urbis Theologo & Historico derivare velis à *Tucconia*, *Tucken*, Pago ad summum Lacum Tigurinum sito, antiquissimis Historicis Walafrido Strabo, qui vixit circa A.um 614. Raperto Thuregiensi, qui vixit circa A.um 880. memorato, qui saltem serioribus temporibus Comitum Toggicorum fuit.

Toggium unde denominatum.

Vallis Thuræ.

II. *Vallis Thuræ*, *Thurthal*, *Turthal*; quo quidem nomine generali veniebat olim, & justo titulo integer Comitatus à Thuræ origine usque ad oppidum Wilam flumine irriguus. Κατ' ἐξοχὴν verò Provincia superior, *das Obere Ampt*, excepto oppido, totum nempe superius Toggium, quod inde à Liechtensteigâ sese protendit, ad usque confinia Orientalia.

In hac Thuræ Valle sunt Communitates sequentes. *Gerichte*, *und Gerichts Gemeinden*. 1. *Vallis Thuræ* strictissimè dicta *Thurthal*.

Huc pertinent Pagi sequentes, *Krummenau*, *Enetbüel*, *Sidwald*, *Wintersperg*, *Plomberg*, *Buel*, cum ædibus in vicinia dispersis, *Niderhaussen*, Schlatt: Prope Enetbüel sunt quoque rudera Arcis.

Wattweil, Pagus.

2. *Wattwyl*, *Wattweil*, Pagus horæ spatio distans à Liechtensteiga versus Meridiem loco amœno, prope quem congregari solent Comitia Toggica, *die Landsgemeind.* Ad hanc communitatem pertinet *Cappel*; porrò Arx munitissima *Yberga*, *Yberg*, ædificata primum circa A.um 1262. à Nobili *Hartmanno ab Yberg*, quæ brevi post in potestatem devenit Comitis Craftonis de Toggenburg, & hoc Comite prope Vitodurum superius per sicarium occiso, in manus Abbatis Sant Gallensis, jure donationis factæ ab ipso Hartmanno Proprietario, quo facto periit simul nova Arci huic imposita appellatio *Crafftburg*. Rediit quidem vi armorum rursus ad Comites, & ab his ad Abbatem Berchtoldum. Sub Guilielmo Abbate, qui è Montfortiana fuit Familia, occupata fuit hæc ipsa arx à Rege Rodolpho Habspurgensi, & A°. 1405. ab Abbatiscellanis

Yberga, Arx.

&

YBERG ex parte Orientali.

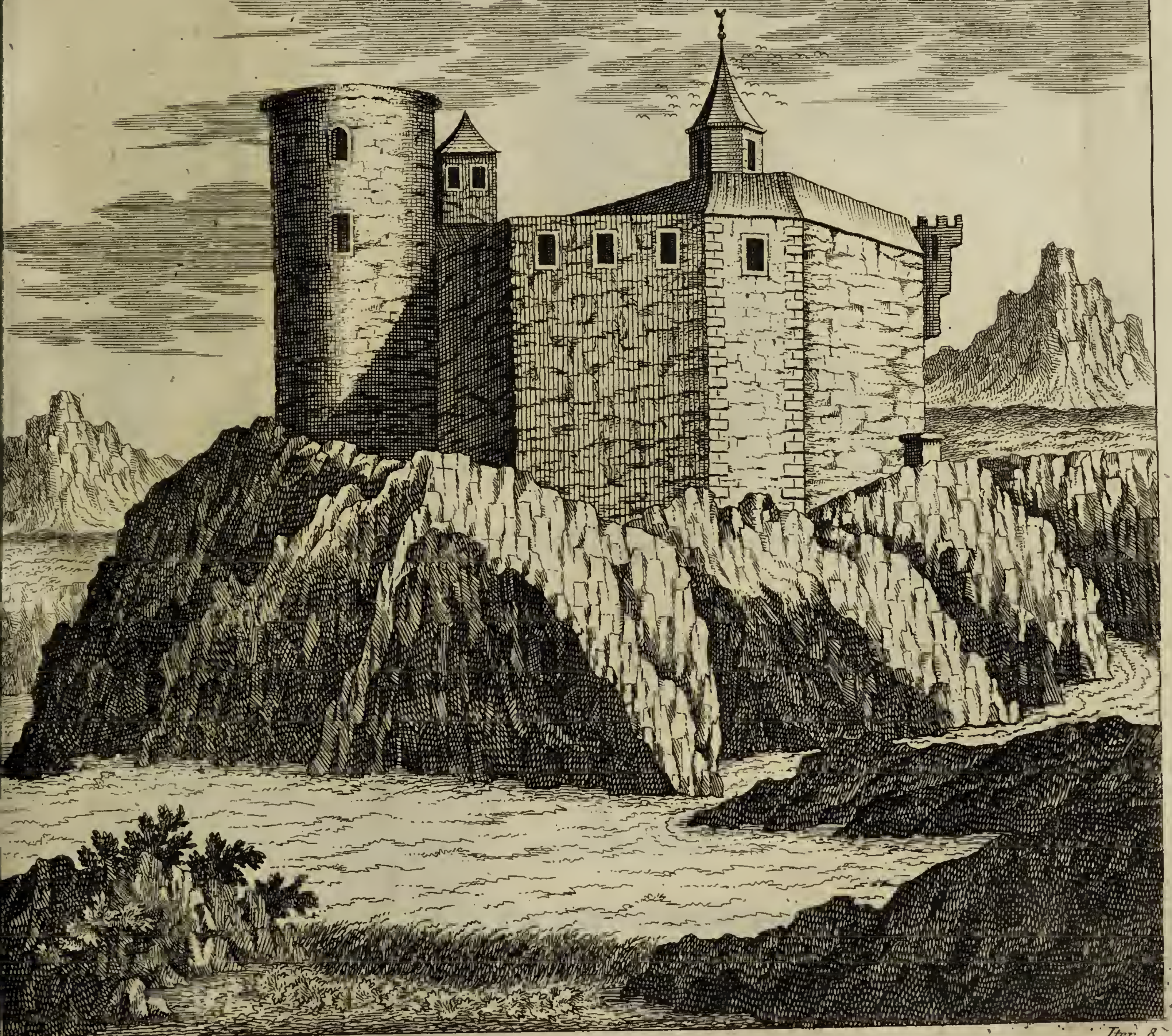

Iter 8.

YBERG ex parte Occidentali.

TAB. VI.

Iter 8.

YBERG ex parte Septentrionali.

Iter. 8.

HULDRICUS ZWINGLIUS,
Theologus Tigurinus.

& Sancto Gallensibus; denique A°. 1710. per stratagema in manus venit Toggiorum. Triplicem hujus Castelli munitissimi faciem sistunt TAB. V. VI. & VII. E regione Ybergæ supra Wattwilam extruxit Abbas Antagonistam Ybergæ Arcem *Bernfels*, *Bärenfels*, A°. 1240. TAB. V. VI. & VII. *Arx Bernfels.*

3. *Hemberg*, Pagus montanus Religionis utriusque. *Hemberg.*

4. *Zum Wasser*, *Wassergmeind*, quæ Communitas comprehendit solum Pagum *Nesslau*, cum ædibus in illo districtu sparsis: nomen obtinuit à copia aquarum communitatem illam irrigantium, investitur namque à Thura, & Luterâ, quæ ultima à *Valle Thuræ* disterminat. *Zum Wasser.*

5. *Pagus & Monasterium divi Johannis vetus*, *Alt S. Johann*, Benedictini Ordinis, fundatum circa A.um 1150, à quodam Nobili Wetzelio de St. Johann, quoad locum: postea verò ab ipsis Comitibus Toggicis, loci Advocatis insigniter ditatum. Fuerunt autem primi duo Monachi Cisterciensis Ordinis ex Cœnobio Trub Vallis Emmensis; postea autem fuit numerus Monachorum adauctus, ipsisque Abbas Præfectus ex Cœnobio Trub, primo Abbate demortuo, sub Pontificatu *Eugenii* tertii & Imperio Conradi III. Imperatoris Electus fuit Burcardus ex ipso fratrum numero. *Nobiles* ipsi de *St. Johanne* habitabant tum in Pago ipso, tum Vesenæ; transvectum autem est Monasterium posteris temporibus in Pagum *Sydwald*, ubi nunc nomine *Neü St. Johann* viget; ut in veteri Monasterio unicus duntaxat Monachus resideat, pro reditibus colligendis, & ut officiis sacris horas destinatas voveat; Insignia Monasterii sunt Agnus vexillifer albus in campo cœruleo. In hujus communitatis districtu inter Pagos Stein & S. Johann sunt rudera Arcis *auf der Burg*. *Pagus & Monasterium D. Johannis vetus.*

6. *Wildenhaus*, Filia olim Parochiæ Gamsensis, in Parochiam redacta ab Abbate Huldrico: supremus Toggii Pagus nobilitatus nativitate Magni Reformatoris *Huldrici Zwinglii*, qui ibi primam vitæ suæ auram traxit ipsis calendis Januarii 1484. Patre *Huldrico Zwinglio*, Loci Ammanno, & Margaretha Meilia. Fuit olim hic Arx, *die Wilde Burg* cognominata, quæ adhuc in esse fuit A°. 1468. & olim ab Eindsidlensi Cœnobio in Feudum concessum dicitur Comitibus Toggiis. *Wildenhaus.*

Vallis Neccarina, superior. III. *Vallis Neccarina, Neckerthal, Neccarthal,* superior scilicet unicam habet communitatem & Parochiam primariam, *Petrocellâ, Peterzell* dictam. In confiniis hujus judicii, quod alias *das Peterzeller Gericht* vocatur, inter *Spreitenbach,* & *Furth* sunt quoque rudera Arcis destructæ.

Comitatus Toggici Provincia inferior. *Toggium inferius, seu Provincia inferior, das untere Ampt,* omnes comprehendit communitates, quæ infra *Liechtensteigam* sunt.

Vallis Neccarina inferior. I. *Vallis Neccarina inferior, das undere Neckerthal,* unicum quidem format judicium, dictum *das Neckerthaler Gericht,* sequentes tamen habet Parochias.

1. *Brunnaderen.*

2. *Mogelsperg,* ubi olim quoque fuit Arx Nobilium *de Mogelsperg.*

3. *Helffenschweil.*

4. *Ganderschweil.*

Huic quoque judicio inserta est Arx destructa *Neu-Toggenburg.* v. supra sub Tit. *Lichtensteig.* Pertinet item huc Arx destructa *im Grunen,* sita versus *Känelbach,* nec non alia ad Thuram *Rüdberg* dicta prope *Lauffen.*

Judicium Bazenheidense. II. *Judicium Bazenheidense, das Bazenheider Gericht:* Distinguitur Pagus *in ober und nider Batzenheidt.* Hujus nominis *de Batzenheidt* olim fuere Nobiles.

Lütisburg. Pertinet huc quoque *Lütispurg,* & *Pittschweil, Bittschwyl, Bützischwyl. Lütenspurgum* Arx, *Lütispurg, Lütenspurg,* (TAB. VIII.) locus est magni pro transitu Thuræ, & communicatione Toggii inferioris cum superiori momenti, muro & forti Turri munitus; extructus juxta quosdam temporibus Abbatis Conradi S. Gallensis, de Bussnang cognominati; aliis tamen altioris antiquitatis notas præ se ferre videtur. In hoc quoque Judicio haud longe à scaturigine *Arx Alt Toggenburg.* Murgæ sita est Arx *Alt Toggenburg,* quæ origines dat ipsi Familiæ Toggicæ, quæ hic primas sedes habuit, occupata occasione fratricidii Comitis Diethelmi, A°. 1226. ab Abbate Conrado Sancto Gallensi: & circa A^um^ 1285. ab Abbate Kemptensi, destructa tandem A°. 1405. ab Abbatiscellanis & Sancto Gallensibus. In eodem est Arx destructa *beym Rothenbach,* prope *Oberbatzenheid.*

TAB. VIII.

III.

III. *Judicium Kirchbergense, das Kirch* vel *Kilchberger Gericht.* Prope hunc Pagum A°. 1446. in Bello veteri Tigurino, fuere Comites Jacobus de Lützelſtein, Ludovicus de Helffenſtein, Johannes de Rechberg tunc Friderici III. Imp. Capitanei Præſidio Tigurino Præfecti, irrupturi in Toggium, fuſi à Petermanno de Raron, & Toggiis. In hac Parochia ſunt rudera Arcis Nobilium *de Lamprechtſchweil:* item *Brunberg,* ſupra *Rickenbach.* *Judicium Kirchbergense.*

IV. *Judicium Moſnangenſe, das Moſſnanger Gericht;* Parochia *Moſſnang, Moſſlingen* (cujus nominis quoque fuere olim Nobiles *de Moſſnang*) latè diffuſa. Ditioni Tigurinæ & Turgoviæ contermina cum filiis ſuis, *Brunnen, Riedt, in Treyen, Fridlingen.* In hoc judicio rudera ſunt Arcis *auf Rachlis,* ſupra Pagum Moſnang; alius quoque, quæ è Regione eſt *Veteris Toggenburgi, im Hinderhof,* verſus Montem *Hörnlin;* porro alius *Hinder bäbigen, bey Wincklen,* ubi limites ſunt Moſnangenſis judicii & *Batzenheidenſis.* *Judicium Moſnangenſe.*

V. *Judicium Krynovienſe, das Krynnauer Gericht.* *Judicium Krynovienſe.*

VI. *Judicium Vallis Rinnenſis* ſeu *Rhenanæ,* tum *ſuperioris,* tum *inferioris, das Gericht des Oberen und Underen Rinnethals, Rinthals.* *Judicium Vallis Rinnenſis.*

VII. *Judicium Schwartzenbacenſe, & Algetshuſanum, das Schwartzenbacher, & Algetshauſer Gericht. Schwartzenbach* olim oppidum, nunc nobilis Pagus unâ cum Arce ſeu Caſtello in imo Toggio ſitus. Extructum fuit hoc oppidum A°. 1273. ab Imp. Rodolpho Habſpurgenſe, initio ſui Regni, occaſione motuum Bellicorum inter binos Abbates Sancto Gallenſes rivales Huldricum de Güttingen, & Henricum de Wartenberg. Eum autem in finem fuit extructum Caſtellum unâ cum oppido, ut inſerviret contra Comites de Toggenburg, eorumque irruptiones in Turgoviam. Durantibus his motibus, & qui ſequebantur, bellicis, fuit Schwarzenbachum, Wilæ antagoniſta, aliquoties & deſtructum, & reædificatum: ultimam vero ruinam dedit Abbas Henricus II. natus de Ramſtein, qui ab Alberto Imp. obtinuit, ut Schwarzenbacum transferretur Wilam. Arcem ſolam retinuit Jacobus Vogt de Frauenfeld, & ex ruderibus Murorum oppida- *Judicium Schwarzenbacenſe, & Algetshuſanum.*

norum destructis resarcivit; postea devenit hæc arx jure emtionis ad Henricum Nobilem de Griessenberg, tandemque ad Abbatem.

Paulò supra confluxum Thuræ & Glattæ sita erat Arx *Gielsperg*, habitata olim à Nobilibus dictis *Gielen*, *von Gielsperg*, postea Possessoribus Arcium *Gyrsperg* & *Helffenberg* prope *Stamheim*.

Judicium Jonschwylanum. VIII. *Judicium Jonschwylanum, das Jonschwyler Gericht.* *Jonschwyl, Jonsswyl*, pagus est mixtæ Religionis: in cujus districtu est Arx destructa *Eppenberg*, Nobilium, qui dicti erant *die Meyer von Eppenberg*. Periit hæc arx fulmine icta sub initium Imperii Caroli V. Arx item adhuc possessa *Feldegg*, supra *Jonschwyl*.

Judicium supra Uzwilanum. IX. *Judicium supra Vzwilanum, das Ober Vzweiler Gericht.*

Judicium infra Uzwilanum. X. *Judicium infra Vzwilanum, das Nider Vzweiler Gericht.*

Judicium Homburgense. XI. *Judicium Homburgense, das Homburger Gericht*, ubi *Homburg oder Watt*. In hoc districtu est Arx destructa *Alt Glattburg*, prope *Nider Glatt;* Possessa ante 800. abhinc annos à Nobilibus dictis *Gielen von Glattburg;* occupata A°. 1405. ab Abbatiscellanis & Sancto Gallensibus: mox rursum devenit ad Nobiles, destructa tandem A°. 1485. ab accolis.

Judicium Flawilanum. XII. *Judicium Flawilanum, das Flaawyler Gericht.*

Judicium Burgauanum. XIII. *Judicium Burgauanum, das Burgauer Gericht.* Prope *Burgau* pagum sunt quoque rudera Arcis.

Judicium Tägersheimense. XIV. *Judicium Tägersheimense, das Tägerscher- Degerscher Gericht.* Fuere quoque olim Nobiles de *Tägersheim*.

Judicium Maggenovianum. XV. *Judicium Maggenovianum, das Maggenauer, Mackenower Gericht. Mackenow, Mägtenow, Mägtenow* Cœnobium est sequioris sexus ordinis St. Bernhardi.

Prope Magdenoviam sunt quoque rudera Arcis.

Judicium Bichwilanum. XVI. *Judicium Bichwilanum, das Gericht zu Bichweil.*

Judicium Liberum. XVII. In imo Toggio est dimidium *judicium Liberum, das Fry Gericht*, ex utraque Thuræ parte.

Refor-

LUTISPURG.

Iter 8.

Reformata Religio colitur in Parochiis, *Liechtensteig*, *Wattwyl*, *Hemberg*, *Kappel*, *Krummenau*, *Nesslau*, *Stein*, *Alt S. Johann*, *Wildenhaus*, *Peterzell*, *Brunnaderen*, *Mogelsperg*, *Helffenschweil*, *Ganderschweil*, *Lutispurg*, *Pittschweil*, *Kilchberg*, *Mossnang*, *Jonschweil*, *Hänau*, *Niderglatt*, *Oberglatt*, *Tägersheim*, *Bichweil*; ita tamen, ut semper ferè immixti sint Pontificii, & aliquando, in superiori imprimis Provincia Reformati fortiores, in Inferiori autem Pontificii. Pontificii in Pago *St. Johann*, & superiori reliquo Toggio subsunt jurisdictioni Ecclesiasticæ Episcopi Curiensis, reliquum omne Toggium pertinet ad Episcopatum Constantiensem. Fit equidem sæpe, ut Exercitium hoc Religionis simultaneum ansam præbeat dissensionibus mutuis, in inferiori cum primis Provincia, sicut exempla prostant motuum *Kilchbergensium*, *Hänoviensium* &c. sed quoque ligat hoc ipsum animos, qui faciliùs in partes traherentur Libertati suæ nocivas, si alterutra ex Provinciis foret hujus, alia illius Regionis. *Religio.*

Nimis debile tamen foret hoc simultanei cultus sacri vinculum, nisi animos Toggiorum firmius colligaret Juramentum generale, *der Land Eid*, quo sese in Comitiis inter se uniunt, quodve anteit juramento Fœderali inter Toggios & concives suos Suitenses ac Glaronenses inde A°. 1440. servato.

Surgit Toggiorum numerus ad 9000. incirca viros, quorum duæ tertiæ partes sunt Reformati, ⅓ Pontificii. *Toggiorum Numerus.*

Qualitatem soli Toggici quod attinet, est Provincia inferior fertilis inprimis frumentis, & fructibus Arborum, superior pratis & pascuis; ita ut illa huic insuper providere possit quoad Frumenta, hæc illi ex superfluo dare Lacticinia. Est utraque quidem Provincia montosa, inæqualis in ipsa Valle, sunt tamen juga superioris editiora, inferioris mitiora. Habetque notabile id beneficium Toggicus Comitatus, ut inferior ejus pars Agriculturæ & Arboretis ratione situs commodior sese protendat in linea Meridiana; superior verò alias ratione situs eminentioris nonnisi ad pascua utilis sese flectat ita, ut suprema portio ab Oriente ferè directa sit ad Occidentem, & propter hanc flexuram majorem admittat caloris gradum, & *Solum Toggicum.*

fœcun-

fœcunditatem majorem in omni frugum genere, ut in supremis pagis non desint Agri, Legumina, Cannabis, arbores.

Aquæ præcipuæ. Aquæ præcipuæ, quæ Toggium irrigant, sunt *Thura, Thaurus, Taurus, Turus, Tura, Dura, Duras, Durias, d'Ur, Dur, Thaur*, Flumen rapidum, quod *Turgoviæ, Turgow, Thurgow*, nomen dat, ipsum verò primitus juxta *Glareanum* vocatum fuit *die Ur*, postmodum eliso diphthongo *ie*, *d'Ur*, quemadmodum nominare solemus *Rusam, d'Rüss, Arolam, d'Ar.* Hoc autem nomen obtinuit, uti quoque *Tauri* cognomen, ab insigni sua rapiditate, comparanda cum ferocitate *Taurorum Sylvestrium*, qui *Uren* Germanis nuncupantur. Origo hujus fluvii est in summo Toggio, duplex ferè, una *Thuræ*, κατ' ἐξοχὴν ita dictæ, in udis pratis infra pagum *Wildenhaus*, loco nominato *im Münsen riedt*, altera *Thuræ albæ, der Weissen Thur*, quæ scaturit *im Fliss*, inter altissima juga *des Schaffbergs, und Hohensäntis*, confluit utraque quartâ horæ parte supra Pagum *Alt St. Johann:* sed quoque fontibus fluvii hujus adnumerandi sunt tum breves rivuli ex mediis Pratis infra supraque jam nominatum Pagum prosilientes, in Mappa visundi; tum rivi alii passim ex jugis Alpium deflui. Inter Pagos *Alt St. Johann*, & *Zum Stein* à sinistris influunt Rivi *Starkenbach* & *Durrenbach.* Prope *Nesslau der Lochbach*, prope *Neü St. Johann die Lutern*, rivus Fluminis æmulus: inter *Sidwald* & *Krummenau der Ennetbüelerbach* & *Hundsbach:* inter *Krummenau* & *Geselbach, der Trempelbach* & *Geselbach:* omnes hi à dextro latere: inter *Geselbach* & *Stoken der Steinenbach* à sinistris: Inter *Cappel* & *Watwyl der Olensbach* & *Dorffbach* à dextris: *der Riggenbach* à sinistris. Juxta *Tberg der Steinerthalerbach*, statim supra *Liechtensteig der Schwendibach*, & infra *der Lederbach*, uterque à dextris: prope *Dietfurt der Dietfurterbach:* à sinistris; è Regione *Lütispurgi* arcis *der Guntzenbach*; statim supra Lütispurgum à dextro latere Thuræ suas aquas tradit, *Neccarus, der Neckar*, fluvius origines suas habens in Montibus supra *Peterzell*, & perluens porrò integram Vallem *Neccarinam, das Neckerthal*, cui nomen communicat, ordine autem alluit loca sequen-

ſequentia, *Furt*, *Spreitenbach*, *Brunnaderen*, *Neccar*, *Rennen*, *Anzenſchweil*, *Ganterſchweil*. Inde à Lutiſpurgo ſolitaria fere pergit Thura inter Petrarum varios anfractus uſque ad ejus confluxum cum *Glatta*, prope *Pyram ſuperiorem*, *Oberbüren*, & *Gielſperg*, Arcem dirutam. *Glatta* ipſa, *die Glatt*, Fluvius eſt Toggio quoque adnumerandus, limitaneus nempe Comitatus Toggici, Provinciæ veteris Abbatis Sancto Gallenſis, & ditionis Abbatiſcellanæ.

Toggio quoque debetur origo *Murgæ*, Fluvii qui fontes ſuos habet in Montibus inter Arces Alt-Toggenburg & Waldeck, hinc Viſchingam tendit.

Forma Regiminis Toggici hodierni A°. 1709. & 1710. hæc eſt: *Forma Regiminis Toggici.*

In rebus toti Toggio communibus judicat

1. Senatus frequentior totius Regionis, *der groſſe Land-Rath*, conſtans vi decreti Comitiorum, *in Kraft Landgemeind'ſchluſſes*, viris 80. quorum medietas eſt Reformata, altera Pontificia; Eliguntur hi in Provincia ſuperiori ab omnibus Judiciis ſeu Communitatibus, in inferiori à Parochiis, *im Oberen Amt von allen Gerichts Gemeinden*, *im Underen von allen Kirchöhren*. Communitas quævis certum dat numerum pro ratione amplitudinis, vel Juris, 2. 4. 6. ubi Exercitium Religionis eſt ſimultaneum, eliguntur junctim ab utraque parte, ſine affinitatis, reſpectu. *Communitates ſuperioris Provinciæ* ſunt 1. *Liechtenſteig*. 2. *Wattwyl*. 3. *Thurthal*. 4. *Waſſer*. 5. *S. Johann*. 6. *Wildhaus*. 7. *Hemberg*. 8. *S. Peterzell*. *Parochiæ* ſequuntur. 9. *Büzenſchweil*. 10. *Moſnang*. 11. *Kirchberg*. 12. *Jonſchweil*. 13. *Henau*. 14. *Niderglatt*. 15. *Oberglatt*. 16. *Magdenau*. 17. *Mogelſperg*. 18. *Helffenſchweil*. 19. *Ganderſchweil*. 20. *Lütenſpurg*. Ita ut in univerſum ad conſtituendum Senatum majorem concurrant 20. Communitates. *Judicia* verò, *Gericht*, in toto Toggio ſunt 24½. Senatus hujus majoris eſt, ſigillare de libertate communi ſervanda. Hic in rebus gravis momenti convocat Comitia, penes quæ tunc ſtat concludendi poteſtas. Secretarii ſunt duo, *Landſchreiber*, utriuſque religionis unus, qui eliguntur ab ipſis Comitiis.

Bini item Thesaurarii, *Landsseckelmeister*, rursus ex utraque Religione; eliguntur hi ex judicio Regionis, *aus dem Landgericht*; administrant hi alternatim fiscum unus, alter reditus, & expensas: Præsident hi etiam in judicio criminali, singuli pro maleficis suæ religionis.

Seligit hic Senatus major ex se ipso 24. duodecim nempe utriusque Religionis, qui vocantur

II *Judicium Regionis*, *das Land Gericht oder Blut Gericht.* decidunt hi res criminales.

Ex his ipsis 24. viris seligit Senatus major 12. alios, sex nempe ex una Religione, qui vocantur

III. *Senatus Regionis minor*, *der kleine Land Rath*, *oder Appellations Rath*, tractant hi res alias minoris momenti, appellationes ex judiciis inferioribus ad se delatas, quæ tamen appellationes locum non inveniunt, nisi inter reum Evangelicum, & accusatorem Pontificium, & vice versa. Observandum nihilominus quoad electionem, non necessario hunc Senatum componi debere ex judicio præcedenti, sed penes majorem stare Senatum, unum vel alterum membrum destinare uni duntaxat ex his Judiciis, vel utrique, prouti ipsis videtur.

Ex his 12. viris seligit rursum Senatus major 6. alios, ex quavis Religione 3. nominantur hi

IV. *Commissio Regionis*, *Lands Commission*, *oder Inquisitions Rath*, examinant hi res Criminales, aliasque graviores usque ad sententiam, & judicant, an casus propositi defendi sint ad Senatum majorem, minoremve, vel judicium Regionis.

In omnibus his Senatibus & judiciis Præsidium est ratione Religionis alternum. Observandum insuper, ita dependere electionem vel depositionem membrorum pro tribus posterioribus judiciis à Senatu frequentiori, ut si alterutra Religio habeat quid, quod contradicere possit, & quidem ultra ⅔. ejus Religionis contradictioni consentiant, decisio expectanda sit ex solo ejusdem Religionis Senatu majori, & altera Religio obstricta sit latam sententiam defendere omnibus viribus.

Judicia inferiora, numero 22, per totam Regionem dispersa,

ſperſa, decidunt res civiles aliaſque minoris momenti in ſuis ſingulorum diſtrictibus obvias.

Conſtituuntur hæc Judicia quotannis, conſtantque communiter ex Ammanno, Judicibus 12. Scriba & Apparitore.

Stat penes quaſdam Communitates jus eligendi abſolutè, alibi proponuntur Abbati 4 unde ſeligere poteſt unum pro Ammanno.

Judicum dimidiam partem dat Princeps, alteram incolæ.

Scribam & apparitorem eligunt Incolæ, ſed ex ipſo eorum corpore.

Regiminis Toggici Statum præſentem optimè, quàm quidem deſcribere potero, ſiſtet ſequens

INSTRUMENTUM PACIS
inter Cantones
TIGURINUM atque BERNENSEM
ex una, &
Principem atque Abbatem
SANCTO GALLENSEM
ex altera parte,
initæ
Badæ in Argovia
A. MDCCXVIII.

In Nomine Sanctiſſimæ, Individuæ Trinitatis, DEI, Patris, Filii, & Spiritus Sancti, Amen.

Notum ſit omnibus ac ſingulis. Exortis, communi noſtro tædio, occaſione Gravaminum Nationis Toggicæ, inter Helvetiæ Cantones binos, Tigurinum, atque Bernenſem ex una, & Principem, Abbatem, Decanum, at-

que Capitulum Cœnobii Sancto Gallensis, ex altera parte, simultatibus quibusdam atque dissidiis, quæ non obstante omni adhibitâ operâ tandem justo DEI judicio, non in Toggio solo, verum & Provincia Abbatis Veteri, in apertum erupere bellum; convenêre prænominati Cantones ac Princeps cum Capitulo, singulari ad Pacem propensione moti, ut Deputati, initio quidem publico Charactere destituti, heîc, Badæ, Pacis ineundæ consilia agitarent, tandemque post indefessos labores, Divinâ assistente gratiâ, pro firmandâ Pace, utinam perenni, & restabiliendâ Helveticâ Fide & unione, Articulos sequentes in chartam conjicerent, eâque, quâ à superioribus suis instructi postmodum erant, potestate, servatâ semper arbitrariâ horum ratihabitione, subsignarent.

I. *Gaudebit nomine ac jure supremi in Toggio Dominii,* Princeps & Abbas *quilibet* Sancto Gallensis, & *tenebuntur ei consueta præstare homagia Toggii, reservatis tamen horum Juribus ac Privilegiis. Modum autem, quo lites exortæ decisæ fuerint, sequentes ordine declarabunt articuli.*

II. *Constabit* Senatus Provincialis (der Land-Rath) *sexaginta membris, triginta nempe ex Religione Romano-Catholica, & triginta ex Evangelica. Electionis jure gaudebunt in omni Provinciæ districtu communitates ipsæ. Qui hanc obtinebunt dignitatem, ætatem eâ, nisi malefactis indignos se reddiderint, vel impotes facti fuerint, non excident. Penes hunc Senatum stabit, eligere* Arbitrum (Obman des Land-Raths) *hujusque* Vicarium, (Statthalter:) *nec non* Quæstores, (Seckelmeistere) Vexillarios, (Panner-Statthalter,) *servatâ semper Religionis ratione alternâ,* Secretarios *item,* Commissarios, & Nuntios, *numero semper pari, asservare sigillum Provinciæ, eoque Decreta sua obfirmare.*

III. Munia *Senatus hujus* Provincialis *sunt, invigilare Juribus atque Privilegiis toti Regioni communibus, vel huic illive districtui peculiaribus, ne quid patiantur detrimenti; gravamina circa illa exoritura ad Principem, debitâ observatâ.*

vatâ reverentiâ, deferre, ejusque opem sollicitare: hâc autem non obtentâ, causæ suæ jus absque ambagibus postulare, locis ad hunc finem destinatis; stipendia, tributa, & sumtus bellicos indicere, pro rata distribuere, ea calculis subducere, & de iis sibi ipsi rationem reddere, aliaque hujus generis tractare: intereà tamen haud immiscere se rebus ad Principem, Judiciave hæc illave Regionis speciatim pertinentibus.

IV. *Juramento adstringantur Senatus Provincialis membra, ut & Rev.mi Principis & Regionis commoda promoveant, damnaque avertant, Juribus ac Privilegiis Regionis conservandis studiosè invigilent, & obstacula via vel amicabili, vel juris amoveant; publicis Senatus consiliis vocati frequentes intersint, stipendia atque tributa ex æquo ordinent, & in omnibus his tales se gerant, uti Patriæ salus exigit, bonâ fide, absque fuco.*

V. *Certo quodam die quotannis semel & ordinarie convocandus est Senatus provincialis, ad tractandum res totius Regionis: quod si tunc incidat quidpiam, quod Principem tangit, notificari id ei, vel ejus Præfecto per duos, tresve Senatores, debitâ reverentiâ, necesse est.*

VI. *Liberum tamen esto Senatui Provinciali, extra constitutum illum diem, sese colligere, quoties id postulat necessitas, ita tamen, ut ante diem congressus Principis Præfecto notum fiat, crastinâ luce Senatum conventurum esse: quod si & in hujusmodi congressibus occurrat, quod Principis interest, id rursum ei, vel ejus Præfecto significetur necesse est.*

VII. *Tenetur Senatus Provincialis, Toggii indigenas quosvis, quartum supra decimum, & quod excurrit, agentes annum, nec dum* Juramento Provinciali (Land-Eyd) *adstrictos, per quinquennia citare, &, ut juratione dicta se coram Senatu obligent, adstringere. Hoc ipsum autem juramentum Provinciale solemniter est renovandum, quoties Concio Populi Toggici* (die Landsgemeind) *sese congregat; & eligi simul debet à Concione* Vexillarius, (Pannerherr.)

VIII. Judicii Provinciæ Criminalis (des Landgerichts) *forma hæc esto : Præses sit quilibet Toggii Præfectus : Judices ipsos, numero viginti quatuor, constituit Princeps, seligendo ex omni Provinciæ districtu, videlicet ex singulis veteribus viginti & duabus Parochiis unum, binos autem tum ex* Lucis Steigâ (Liechtenſteig,) *tum ex* Vatvila (Wattweyl:) *sint autem hi Judices viri probi, rebus agendis apti, integræ famæ, ex Evangelica Religione duodecim, ex Romano-Catholica totidem.*

IX. *Obligandi sunt hi Judices solenni juramento, ut, quoties convocantur, judicio frequentes intersint, judicentque casus obvios ex æquo, nullâ nisi Justitiæ ratione habitâ, divitibus atque pauperibus, pauperibus atque divitibus, extraneis atque indigenis, nullâ habitâ ratione amoris, vel odii, neque se corrumpi patiantur muneribus aut largitionibus, sed ubique satis DEO faciant & juri, sine personæ, vel Religionis discrimine, bonâ fide absque fuco.*

X. *Haberi & exerceri debet Judicium hoc Criminale nomine & authoritate Principis.*

XI. *Judicii hujus Criminalis est, sententias ferre in criminalibus, sub fide honoris & juramenti. Constat autem id Præside, Præfecto, Judicibus ordinatis viginti & quatuor, cum Provinciæ Secretario* (Landſchreiber.) *Penes Præfectum & Forum hoc Criminale, tanquam Senatum Regionis à Principe constitutum, porrò stat, ordinare & expedire mandata alia, & Leges, quæ commodum totius Regionis attinent.*

XII. *In causa delictorum Criminalium, quæ vi & tenore legum non postulant pœnam corporalem, sed quidem mulctam pecuniariam, nemo indigenarum incarcerandus, qui fidejussionis nomine se obligare potest.*

XIII. *In Criminalibus testimonia produci debent coram Præfecto, Secretarii Provinciæ, & binorum ex Judicio Criminali, quorum unus sit Romano Catholicæ Religionis, Evangelicæ alter. Testes autem ipsi ante notificandi sunt in vincula conjecto, quàm sub fide juramento deponunt; ut ex-*

ceptio-

ceptionibus, si quæ adsint, detur locus, & hunc in finem enuntiata ipsa accusato communicanda. Nemo autem in propria causa accusatoris simul & testis personam agere potest. Pro accusatoribus autem non habendi, qui vi officii sui & juramenti delicta ad judicem deferunt, vel consortes

XIV. *Omnibus Examinibus in Criminalibus, sive Confessiones sint spontaneæ, sive exprimantur tormentis, adsistant Judices supra nominati, quibus moderatum adsignari potest salarium.*

XV. *Quod si inter Examinatores memoratos non conveniat, num habenda sit quæstio de reo, nec ne, deferendum est hujus controversiæ punctum ad dimidium Judicium Criminale, formandum ex pari Romano-Catholicorum & Evangelicorum, senario nempe ex quavis Religione numero.*

XVI. *Quod si quempiam Judicum ex foro Criminali excludat parentela cum reo, aliave causa, supplendus est exclusorum, vel aliàs absentium, numerus aliis ejusdem Religionis, & pro finali sententia danda complendus integer viginti & quatuor Judicum numerus.*

XVII. *Discedentibus in causa Criminali in paria vota Judicibus, & dijudicante fortè Præfecto pro graviori pœna, licitum esto, suspensâ executione, reo, suisve, Principis implorare clementiam.*

XVIII. *Jus aggratiandi Principi absolutè competit.*

XIX. *Pœnæ omnes pecuniariæ in causis criminalibus à Judicio Criminali definitæ sunto Principis: bonâ verò confiscata omnium maleficorum morti datorum; ut & eorum, qui malitiosâ intentione sibi ipsis necem intulerunt, eorumque fugitivorum, qui pœnam mortis meruere, & jure, si præsentes forent, sustinerent, eidem Principis fisco sunt adjudicanda: declarat autem se Reverendissimus Princeps, pro sua erga indigenas clementia, paternoque affectu, satis sibi futurum dimidiâ bonorum post sumtus processus ipsius, & æs alienum, soluta, parte, si quidem infortunium tale reciderit in unum ex Toggiis, unius, pluriumve liberorum parentem.*

XX.

XX. *Stipendia Foro huic Criminali numerabit Princeps: obstrictus autem est hic ipse Principis Senatus Provincialis convocatus ab eo sese congregare, & pro conscientiæ dictato consulere: destinato floreni stipendio quotidiano iis, qui supra* Krumenoviam (Krumenau) *infra Rivum* Gunzenbach *habitant, dimidio autem iis, qui Lucis Steigæ sunt propiores.*

XXI. *Membra Judicii hujus Criminalis non varianda, nisi quem excludat corporis mentisve adversa valetudo, aut vitæ vitium.*

XXII. *Crimina quævis seu intentata seu commissa publicè sunt a competenti judice judicanda, abolitis tacitis circa illa conventionibus, nisi quis, nemine urgente, facinus confiteatur sponte: & Principi pecuniariæ coërcitiones adsignandæ.*

XXIII. *Judicum inferiorum juramentum esto idem, quod membrorum Fori Criminalis.*

XXIV. *Ammannorum in Judiciis Inferioribus suggestiones & surrogationes sint conformes juribus, privilegiis & usibus hactenus receptis: eligatur autem Ammannus iis in locis, ubi Communitati nominationis jus competit, die suggestioni dicato, & sequatur Principis ratificatio intra proximos quatuordecim dies.*

XXV. *Judicum pars dimidia eligenda, conformiter Privilegiis & Praxi, a Principe, medietas altera à Communitate, observatâ semper Religionis paritate.*

XXVI. Apparitor (der Weibel) *quia Principis est officialis, Eique vi juramenti addictus, ut res pœna dignas deferat & annuntiet, nulla ratio subest, cur aliter quam more hactenus recepto & suggeratur, & eligatur.*

XXVII. *Scribas quod attinet Judiciorum* (die Gerichtschreiber,) *proponet Princeps Communitati binos ex ipsa Communitate judiciali* (Gerichts Gemeind) *huic muneri suffenos, ex quibus jus habet Communitas seligendi unum: hac tamen Lege, ut Apparitore addicto uni Religioni, Scriba sit alterius.*

XXVIII.

XXVIII. *Non habent Præfecti, Ybergensis & Schwartzenbacensis* (die Vögte von Yberg und Schwartzenbach) *quod sese immisceant rebus Judicialibus, vel Judicio adsideant, nisi nati sint Toggii.*

XXIX. *A Judiciis Inferioribus non conceditur appellatio in civilibus, nisi causa excedat florenos* 15. *Hanc summam si excesserit, non impediri potest à Judicio provocatio.*

XXX. *Judicia annua* (die Jahr-Gericht) *pro more antiquo haud intermittantur; & tenentur quidem Judicia Inferiora multare delicta & facinora, quæ sui sunt fori, juxta tenorem Legum, Mandatorum, & Constitutionum, viâ juris, partium studio semoto. Ipsæ autem mulctæ à Judiciis Inferioribus decretæ omnes Principis sunto.*

XXXI. *Delicta hujus generis Inferioribus Judiciis subjecta publicè sunt à competenti Judice judicanda, pro more antiquo, & secretæ circa illa conventiones abolendæ, nisi delinquens, nemine urgente spontaneâ confessione judicationem finalem suæ causæ poscat.*

XXXII. *In talismodi Delictis, quæ Foris inferioribus subsunt, nemo cogendus est ad testimonium contra se ipsum, vel ut juramento se purget: nisi decreverit id, validis rationibus motus, Judex.*

XXXIII. *Executio circa solvenda credita vel debita fieri debet pro ritu & more veteri æstimatione* (durch die Schatzung.)

XXXIV. *Judicium appellatorium* (das Appellations Gericht) *constabit* 12. *membris, viris huic muneri aptis, probis, & integræ famæ, ex ipsa Natione Toggica.*

XXXV. *Judicii hujus Præses esto Toggii Præfectus: Hic autem vi præstandi & præstiti in ipsa inauguratione juramenti ad id est obligandus, ut in omni suo judicii tum Provincialis tum Appellatorii Præsidio, procedat absque vel Personarum vel Religionis acceptione.*

XXXVI. *Circa electionem membrorum Judicii Appellatorii observandum, à Principe pendere constitutionem trium Romano-Catholicæ Religionis, & trium Evangelicæ, & à Se-*

natu Provinciali pariter trium ex Evangelica, triumque ex Catholico-Romana, quæ ex proprio Corpore ſeligere, huicque Judicio admovere poteſt.

XXXVII. *Formula juramenti eadem eſto, quæ ſupra in puncto Judicii Criminalis.*

XXXVIII. *Stipendium quotidianum his Judicibus Appellatoriis eſto florenus, ſolvendus ex ſumtibus pro ſententia erogandis* (von denen Urtheil Gelteren.)

XXXIX. *Nec variandi ſunt hi Judices, quamdiu muneri ſunt apti, & vitæ probæ, uti ſupra occaſione Judicii Criminalis monuimus.*

XL. *Terminantur appellationes à Tribunalibus inferioribus factæ in hoc Judicio appellatorio, quod abſolutam, & definitivam dat ſententiam, à qua ulterius provocare non licet. Excipiuntur Dominia, Dominii Jura, Uſuræ fundorum ſtabilium, aliæque poſſeſſiones, quæ alienari vel redimi nequeunt. Permiſſa item provocatio ad Principem in cauſa extranei, qui ne quidem in Toggio ulla bona poſſidet, cum indigena, ſeu poſtulator ille ſit, ſeu poſtulatus: hoc nempe in caſu gravato licet appellare ad Principem, ſeu extraneus is fuerit, ſeu indigena. Hæ appellationes quotannis bis & ſemel, pro re nata, in Toggio ipſo examinari, & lites terminari debent, nec exigi alii ſumtus, quam qui pro ſententia appellatoria ordinariè impendi ſolent. Quod ſi ipſe Princeps morbo aliave cauſa graviori impeditus judicio huic ſolemni intereſſe non poterit, ſtabit penes eum, rem per unum vel duos delegatos perficere.*

XLI. *Sententiis in paria vota diviſis, ſtat jus dirimendi penes Præfectum.*

XLII. *Conſtitutio Præfecti in Toggio pendet à Principe & Abbate Sancto Gallenſi, cui liberum eſt, Toggium ſeligere indigenam, vel extraneum.*

XLIII. *Principis quoque eſt, Provinciæ tum Secretarium* (Land-Screiber) *tum Apparitorem* (Land-Weibel) *eligere ex Natione Toggica; hac tamen conditione, ut non ejuſdem ſint hi duo Officiales Religionis. Catholico autem Secre-*

tario

tario adjungendus Evangelicæ Religionis Substitutus, & vicissim Evangelico Secretario Substitutus Romano-Catholicæ cultui addictus, qui in causis tum Appellatoriis, tum Criminalibus adsit Tribunalibus, & in Protocollo formando Secretarium adjuvet, omnia tamen hæc absque Principis impendio. Nominabit autem Judicium Criminale tres integræ famæ Substituti munere dignos, & liberum erit Principi, ex his unum eligere.

XLIV. *Circa Jus Militiæ seu Armorum, & quæ inde pendent, nihil decernit præsens Pacificatio, ne cuiquam jura habenti aut prætendenti sit præjudicio.*

XLV. *Jus indigenatus nemini concedendum, nisi occasione homagii novo Principi præstandi, & consentiente primùm Principe, dehinc dimidia ad minimum Toggiorum tunc præsentium parte. Ipsi autem, qui recipi postulant, vel præsentes se sistere, vel saltem nomine tenus proponi debent.*

XLVI. *Jus habitandi nemini concedendum invitâ Communitate.*

XLVII. *Jus Venationis & Piscationis Principis est, nisi quis tenore singularium Privilegiorum id possideat.*

XLVIII. *Toggiis omnibus & singulis jus mercaturæ, salis commercio non excepto, est liberum.*

XLIX. *Fundorum venundatio in manus mortuas, unde redimitio non datur, nemini concedenda. Casu etiam quo per Testamentum, Proscriptiones* (Auffähle) *Dotem, vel jure hæreditatis eò reciderint, liberum esto indigenis præviâ æstimatione sub fide juramenti factâ fundos sibi appropriare. Ast Principi ipsi nemo obstaculo sit, si quidem is possessiones in Toggio emtionis jure sibi comparare velit, hâc additâ cautione, ne talia bona incorporentur Monasterio D. Johannis, vel quovis alio modo incidere possint in manus alias mortuas, vel in Feuda converti, sed occupentur à Laicis.*

L. *Pollicitatur Rev. Princeps, se neque Vectigalia nova, aut telonia ad Vias, Pontes,* (Zölle Brucken-noch Weggelter) *indicturum, quæ quovis modo Toggiis gravamini esse possint, aut præjudicio, neque indicta hactenus ad altiorem gradum evecturum.*

LI. *Volunt jura Toggii, ut quilibet propriis ſuis bonis abſque detractu migret, quocunque lubet: bona verò quod attinet hæreditario jure, vel alio, acquiſita, de iis detractus ſolvi, ejuſque media pars fiſco Principis, Provinciæ altera inferri debet.*

LII. *Pari modo ſolvi debent jura indigenatus, mediâ unâ parte fiſco Principis, alterâ Provinciæ adjudicatâ; quo ipſo tamen nihil præjudicatur introitui ſolvendo illi Communitati, cui novus indigena accedere in animo habet.*

LIII. *Quæ propter Toggium ſolvuntur Penſiones, mediâ ſuâ parte Principis, alterâ Provinciæ fiſco inferuntor.*

LIV. *Portio illa, quæ Provinciæ eſt, neutiquam in uſum cedat hujus illiusve ſacri cultus, ſed quidem in communem & civilem Provinciæ.*

LV. *Nulla, niſi gravi urgente neceſſitate, nova erigantur molendina, neque Fabrorum Ferrariorum officinæ, neque olei preſſoriæ, neque Balnearia. Si quis horum quidpiam deſideret, quiſpiam vero alius id vel non neceſſarium, vel ſibi oneroſum reputans ſeſe opponeret, examini ſubjiciet accurato Forum & neceſſitatem, & quod prætenditur onus, enuntiatio autem ſub juramenti fide facta deferenda eſt ad Principem, cujus eſt, Privilegia circa talismodi ſtructuras largiri: abſque quod ſtructuræ veteres novis graventur oneribus.*

LVI. *Diverſoria privilegiata* (die Taverne-Wirthshaüſer,) *quod attinet, inquiretur eorum numerus, locus, & neceſſitas à Præfecto & judicio Provinciali, item quid quodvis Principi recognitionis loco ſolvendum habeat quotannis, quod tributum uti nec intendi, neque Religionis ulla diverſitas in conſiderationem venire debet.*

LVII. *Feuda inſcriptione renovanda* (die Einſchreib-Lehen) *quæ diplomate Feudali non opus habent, non redduntur caduca, licet cliens fiduciarius conſuetam receptionem prætermittat: mulctetur autem talis pro prima vice duplatione Laudemii: poſtea verò quoties hic neglectus contigerit cunque, multæ loco petendus pro rata poſſeſſionis ratione centeſimus florenus.*

LVIII. *In omnibus prædictis causis forensibus sicuti Dynastis, Mosnangensi, Eppenbergensi, Magdenoviensi, Krynoviensi,* (denen Particular Gerichts Herren, Mossnang, Eppenberg, Magdenau, Krynau:) & *si qui fuerint alii, partium nunc paciscentium munere haud defuncti, sua singulis jura authentica solenniter reservantur, iisque nihil præjudicio statutum, ita in omnibus his Dynastiis, ubi simultaneum est Religionis exercitium, modo sub aliis punctis jam explanato observari debent jura, & paritas Religionis.*

LIX. *Reservantur item expressis terminis oppidi Lucissteigæ jura & privilegia singularia, suis diplomatibus, & consuetudine antiqua fundata: hac quidem lege, ut & Sculteti munus utriusque religionis civibus sit alternum, eademque paritas in ordinatione Senatus, Fori civilis, aliisque officiis observari debeat.*

LX. *Quod si & his illisve Communitatibus, vel etiam privatis, sua forent singularia jura, in præcedentibus articulis haud memorata, diplomatibus firmata, manebunt & hæc illibata, atque illæsa.*

LXI. *Omnes Sententiæ, & Decreta à quibuscunque foris, qualitercunque constitutis, ad hunc usque diem facta, privatæ item conventiones absque præjudicio tertii transactæ, in suo manebunt & pleno quidem vigore, absque quòd vel aboleri, vel immutari queant: atque proin decisa quævis stabunt decisa, iis duntaxat casibus exceptis, quibus Abbatiæ jura vel fundos fortè tetigisset judex. Approbantur item & confirmantur rationes circa impensas durante processu & motibus bellicis factas initæ, eo modo, quo examini eas subjecit, & ratificavit Senatus Provincialis, ita ut absque ulteriori vel inquisitione vel obstaculo in dispertiendis iis locum habeant præter morem receptum Conventiones & Sententiæ de Annis* 1513. & 1514.

LXII. *Plena tandem sancitur & rata habetur ex omni parte Amnestia, seu æterna omnium earum rerum oblivio, quæ inde à primordio litium exortarum, & durantibus bellicis motibus, ad hunc usque diem cunque acta fuere, ut non sub ullo prætextu ulli vel quoad corpus, vel bona, memoratis de*

de causis, actio intentari unquam possit. Multas quod concernit & impensas, quæ cives Sex Wattwilanos, Vexilliferum Pöschium, hujus filium Jacobum Pöschium, Apparitorem totius provinciæ Germannum, & hæreditatem Kellerianam attinent, abolentur illæ & eraduntur penitus, ut nemo non indigenarum possessionibus suis in familia sua liberè & tranquillè frui queat.

LXIII. *Causam Religionis quod attinet, & transactiones circa eam,* (den Religions oder Landsfriden) *conceditur duntaxat, in universo quidem Toggio, cultus Romano-Catholici & Evangelici exercitium, idque plenarium, & liberrimum, in omni utriusque cultus parte, cum omnibus dependentiis, ut nemo unquam hos illosve turbare possit.*

LXIV. *Quemadmodum autem Evangelici, Romano-Catholico-cultum, Ritus, Ceremonias, aliaque inde pendentia, quoad modum, formam, ordinem, circumscribere, aut illis obstaculo esse non possunt: ita neque aliis conceditur, Evangelicos turbare in suo cultu, Ritibus, Ceremoniis, & aliis rebus inde pendentibus, aut modum, formam vel ordinem præscribere, vel quoad dies festos, prouti à Catholicis observantur, illis incommodo esse: ut quoad Dogmata confessioni Helveticæ porrò adhærere, & ritus nunc usitatos servare possint.*

LXV. *Ordinabuntur horæ cultui sacro dicatæ, ubi id nondum effectui datum, absque morâ: & gravi pœnâ sancitur, ut nemo alterum pro cathedrâ, vel aliâ quavis occasione, propter Religionem conviciis aut maledictis proscindere possit.*

LXVI. *Conceditur pastoribus Evangelicis & Consistoriis necessaria Disciplina Ecclesiastica, quatenus ea consistit in constitutione, & seria ad vitæ correctionem admonitione: ita tamen, ut hoc disciplinæ exercitium haud transeat in jurisdictionem. Injungitur iisdem sedula cura scholarum, ut in iis proficere possit tenera ætas non solum legendo, scribendo, & cantando, sed & circa principia Religionis, & fidei articulos benè erudiri.*

LXVII. *Pastores Evangelici non visitabuntur, nisi a suæ Religionis sociis, neque amandabuntur ad præbendas alias inviti, quam diu quidem cœtibus suis doctrinâ purâ & vitâ devotâ præsunt. Omittenda quoque posthac phrasis juramento hactenus inserta,* Principi obedire in omnibus, dem Fürsten in allem gehorsam zu seyn.

LXVIII. *Viduis & pupillis dandi tutores suæ Religionis, quorum ut & proximè cognatorum curæ educatio committenda.*

LXIX. *Sicubi hujus illiusve Religionis asseclæ propriis sumtibus nova templa erigere, vel præbendas fundare in animo habent, licitum hoc illis esto: præmissa inter utriusque cultus Socios conventione amicabili circa structuram templi veteris: Diffidentes verò in contrarias partes conciliare poterunt viri quatuor probi, ex utraque parte scilicet ad hunc finem rogati bini: dispersis & his arbitris in paria vota, poterit horum quivis proponere tertium, qui probatæ sit fidei, & à partium studio remotus: ex his autem noviter accedentibus unus est sorte pro arbitro seligendus, qui pro litis terminatione alterutram ab arbitris latam sententiam sub fide juramenti seligendam habet, meliorem nempe sibi visam. Licitum quoque esto alterutri Religioni structuram quampiam Templi cultui utrique communem ampliare, sed propriis sumtibus, & absque alterius Religionis vel præjudicio, vel damno.*

LXX. *Ordinatio & dispartitio bonorum Ecclesiis & Præbendis destinatorum* (Kirchen und Pfrund-Güter) *manebit in posterum talis, qualis vel olim, vel durante hac Pacis negotiatione facta, ut posthac nullæ ampliùs vel divisiones talium bonorum, vel novæ conventiones locum habere possint.*

LXXI. *Si qua Reformatæ Religionis persona pro matrimonio promisso servando postuletur, vel maritata gravium causarum prætextu Divortium petat, tentabunt Decanus, Pastor, & Politici Assessores Synodi, in unum congregati, causas postulationis factæ, vel etiam Divortii quæsiti amicè conciliare: dabunt autem, hac conciliatione frustra* ten-

tentatâ, sententiam definitoriam & ultimam, ita tamen, ut res mulctâ vel pœnâ dignæ ad competentem deferantur Judicem.

LXXII. *Mulctæ pro dispensatione in tertio cognationis gradu erogandæ circumscribuntur ita, ut qui incirca quinquies mille, vel plures possident florenos, solvendos habeant quinquaginta: viginti, qui in potestate habent millenos, & ultra ad quinquies mille: pro rata, quorum bona ad millenarium florenorum numerum non adscendunt; pauperes verò tractandi sunt clementer.*

LXXIII. *Synodus Toggii Evangelica in hoc, quo nunc est, statu consistet porrò, tractabit autem ea, & sola quidem, res Religionis & Ecclesiæ juxta normam statutorum, quibus nunc gaudent, Synodalium.*

LXXIV. *Jus Patronatus circa præbendas manebit tale, quale dant diplomata, Privilegia à Principe agnita, & consuetudines. Gaudebunt & Romano-Catholici Toggii aliis, quàm quidem sit, juribus, si quid pro se intra trium abhinc annorum spatium demonstrare poterunt.*

LXXV. *Vacante in Toggio præbendâ quadam Evangelicâ, & Principe vel hujus Præfecto de hac re certiore, ut quidem decet, reddito, cœtus absque impedimento ullo seligere sibi potest Pastorem in una ex civitatibus Evangelicis, qui quidem in una ex quatuor civitatibus Helvetiæ Evangelicis sit pro Ministerio examinatus, atque ad id admissus, huncque unà cum probæ vitæ testimoniis Principi hujusve Præfecto ad confirmandum præsentare; additâ hac cautione, ut ex uno Cantone admittatur nisi tertia omnium pars: Eandem tertiam partem explere poterunt Toggii ipsi, si qui adsint, Ministerio apti, lege ante expositâ examinati, & ad Ministerium admissi.*

LXXVI. *Sancitum porrò est inter partes, ut obtentâ Pacificationis hujus ratificatione, illa protinus detur effectui, & homagium subsequatur. Quod si verò post executionem hujus Pacti, circa hoc ipsum, & puncta in eo contenta, insperatæ oriantur simultates atque dissensiones, seliget pro terminatione litium Princeps tres ex tredecim Helvetiæ*

Can-

Cantonibus, & Toggii tres alios, quibus sex, observatâ Religionis & votorum paritate, incumbet, aut conciliare partes dissentientes amicabili modo, aut juridicâ viâ, pro antiquo Helveticæ gentis more, litem dirimere, si amicæ compositioni nullus sit locus. Cautum inprimis esto, in omnibus inter Principem & Toggios orituris forte causis controversis, nemini permissam fore viam facti, sed quidem observandum modum vel amicæ compositionis, vel juridicæ definitionis, nec ad interim mutandam rerum faciem inde ab hac præsenti pacificatione.

LXXVII. *Pacem Religionis quod attinet in Jurisdictionibus magis minusve bassis Principi Sancto Gallensi in Landgraviatu Turgoviæ & Vallis Rheguscæ subjectis, observari ea debet eodem præcise modo, quem præscribit Pacificatio religiosa inter Cantones A°. 1712. Aroviæ facta, ita ut omnes in hac sanciti articuli, prouti nunc sunt introducti, non excepto ullo, pro præsenti & futuro, plenum vigorem à partibus nunc paciscentibus nanciscantur.*

LXXVIII. *Non habent iidem, quod quidpiam ullo sub prætextu sumtuum Bello nupero impensorum solvant, hoc ipso tamen nil præjudicatur creditori cuivis legitima debitorum suorum jura prætendenti. Extendit se ad eosdem subditos plenaria amnestia omnium eorum, quibus inde ab initio Belli præteriti ad hunc usque diem fortè contra Principem peccârunt, ut nemo hac de causa vel verbis lacessiri, vel actionibus infestari possit.*

LXXIX. *Præfecturas quod attinet extra memorata Judicia sitas, quales sunt oppidum & Præfectura Wilensis* (Statt und Amt Wyl) *Rorschacensis, Gossoviensis,* und das Hofmeister Amt, *immunes & harum subditi sunto ab impensis bellicis, amnestiæ plenæ participes, quo ipso tamen reservantur iterum creditoribus legitimæ suæ prætensiones, harumque jura.*

LXXX. *Præsupposito, nil egisse D^rn Intendentes (qui partim Wilæ, partim S. Galli nomine Cantonum Tigurini & Bernensis sceptrum tenuere) quod vel juribus, vel fundis principis præjudicio esse possit, statutum quoque, ut illorum*

& aliorum Tribunalium sententiæ interea temporis latæ, & quicquid controversi vel amicè composuerunt, vel juridicâ viâ terminarunt, ratum maneat & firmum. Quicquid item terrarum ex feudo fuit coëmtum, & structuræ Templi Evangelici in Schönholtzerswylen, *& pro appartenentiis fuit impensum, salvo emphytheuseos jure, in reliquis fundis quærendo.*

LXXXI. *Insecutâ Pacificationis hujus ratificatione, pro qua cuique parti spatium binorum mensium conceditur, decedent Cantones bini de Possessione Provinciæ veteris, Judiciorum Turgoviæ & Vallis Rheguscæ, omnium inde pendentium Immunitatum ac Jurium, omnium item redituum, usurarum, decimarum, censuum, aliorumve jurium, intra extrave terras subditas, eo planè modo, quo hæc omnia possederunt ipsi, possidentque adhuc, Principique Sancto-Gallensi extradent: Excipiuntur ea, circa quæ in præsenti tractatu aliter disponere visum fuit.*

LXXXII. *Toggiis, postquam omni in hoc tractatu stipulata effectui dederint, eò quidem usque, ut Senatum Provincialem, cum sua quota Judicum pro Foro appellationis, ante homagii præstationem nominaverint, prælegetur in ipso actu solenni homagii, à Principe intra quatuordecim à ratificatione dies suscipiendi, in concionem nempe congregatis, Pacificatio hæc unà cum Ratificatione, quo facto obstringent sese jurejurando ad obsequium erga Principem, & denominabit Princeps intra tres dies proximè sequentes Officiales, Judices Provinciæ ac Appellatorii Fori: Redibitque adeò Princeps & Abbas Cœnobii Sancto Gallensis ad tranquillam, & pacto conformem, Comitatus Toggii possessionem: manus dantibus binis Cantonibus.*

LXXXIII. *Pax nunc stabilita, ut tantò esset firmior & durabilior, neve occasione litium (quas DEUS clementer avertat!) inter vicinos status fortè emergentium quoquo modo debilitaretur, obligant sese Canto Abbatiscellanus Extra Rodanus, Princeps & Abbas Sancto Gallensis & Civitas Sancto Gallensis, pacto mutuo promissorio, bonâ fide Helveticâ, & expressis terminis, ut neutra pars erga alteram, qua-*

qualemcunque ob causam viâ facti, vel hostiliter procedere velit: Exorientibus inter hosce status litibus circa pacta mutua, & jura in iis contenta, vel horum pactorum explicationem, deferet pars læsa sive oretenus, sive scriptis, pro rei natura, gravamina sua ad partem lædentem, petendo satisfactionem, modo vicinos & amicos decenti, ac præstolando responsum necessitudini atque justitiæ congruum: interim verò provocatione ad jus factâ nemo procedet viâ facti, & gaudebit quælibet ex Dissentientibus partibus iis juribus, possessionibus, & consuetudinibus, quas habuit ante exortam litem: quod si hæ partes litigantes amicè inter se convenire nequeant, promovenda est res controversa ad amicam ulteriorem compositionem, vel legalem terminationem, ita, ut cuilibet parti incumbat, binos ex Helvetiæ Cantonibus seligere pro lubitu, ut hi per deputatos Senatores & paria vota litem controversam dirimant, absque quod huic illive parti litiganti ulterius sese opponere liceat; habebuntque Cantones mediatores, qui vel amicè composuerunt, vel legalem sententiam dederunt, jus atque potestatem, tanquam vindices, obligandi partem obstinatam, quæ sententiæ latæ magis minusve & via facti sese opponere vellet, vel amicè, vel per media fortiora mageve seria, tum ad sententiæ acceptationem, tum ad refundendos parti læsæ sumtus reparandave damna.

LXXXIV. *Conventum inter tres nunc paciscentes Status vicinos, ut oblivioni æternæ tradatur pro nunc & futuro omne id molestiæ, tædii, atque odii, quod inter illos, & usque huc exarsit, & inter nominatos tres Status nova fundetur, atque proporro colatur amicitia sincera, haud fucata, ad quam ex omni parte colendam subditi seriis exhortationibus stimulari debent.*

LXXXV. *Abolitum vectigal in Lanquat quod concernit, manebit res in eo statu, quo nunc est, usque ad vel amicam compositionem, vel juridicam definitionem, intra annum terminandam.*

Partes contrahentes, Cantones nempe Tigurinus atque Bernensis ex una, & Princeps ac Abbas, cum Decano &

Capitulo, Sancto Gallensis ex altera parte, quemadmodum tractatum hunc pacis promittunt pro se & posteris, & bonâ quidem fide, sanctè observare in singulis articulis & integra summa, nec pati, ut ei veniatur contra: ita pariter obligant se ad mutua pro illius defensione auxilia: omnia hæc vi præsentis Diplomatis, cujus tres copiæ ejusdem prorsus tenoris expeditæ & infra subscriptorum Pacificatorum manu atque sigillis confirmatæ sunt: Badæ in Argovia; Mercurii die decimo & quinto Junii, Anno à nato Salvatore JESU CHRISTO millesimo, septingentesimo & decimo octavo.

(L.S.) Joh. Jacobus Huldricus, *Proconsul & Ordinarii Senatus Reip. Tigurinæ.*

(L.S.) Joh. Henricus Hirzelius, *Proconsul & Ordinarii Senatus Reip. Tigurinæ.*

(L.S.) J. F. Willading, *Dynasta in Urthenen & Mattstetten, Scultetus Reip. Bernensis.*

(L.S.) Joh. Anthonius Tillier, *Vexillifer & Ordinarii Senatus Reip. Bernensis.*

(L.S.) Josephus Anthonius Pundtiner, *de Brg. Principis & Abbatis Sancto Gallensis Consiliarius & Cancellarius.*

(L.S.) Gallus Anthonius, *Baro de Turre, Principis & Abbatis Sancto Gallensis, Præfectus in Romisshom.*

RATI-

RATIFICATIO PACIS

ex parte

Ill.^{mae} Reipublicæ Tigurinæ.

Nos Consul, Senatus ordinarius & frequentior Civitatis Tigurinæ, notum facimus. Postquam nostri in nupero congressu Badæ uniti Con-Senatores & Pacificatores Amplissimi, Consultissimi & Nobilissimi Dn. Joh. Jacobus Huldricus, *Proconsul*, & Dn. Joh. Henricus Hirzelius, *Proconsul, cum Reverendissimi Principis & Abbatis noviter electi* Josephi, *nec non Decani & Capituli Abbatiæ Sancto Gallensis Dn.^{nis} Pacificatoribus, convenere die* 15. *Jun. Anni currentis circa Articulos Pacis ad Statuum ipsorum Ratihabitionem usque, Sanciendæ inter Ill.^{mas} Respp. Bernensem & Nostram ex una parte, & Rev.^{mum} Principem & Dominum Abbatem, Decanum & Capitulum Abbatiæ Sancto Gallensis ex altera, & expeditis prius tribus ejusdem tenoris Exemplaribus ad singulos tres Status, tandemque plenâ potestate obtentâ subscripserunt, & sigillis suis confirmarunt. Nos etiam revisione factâ & omnibus benè ponderatis Tractatum illum Pacis Divinâ favente Gratiâ sancitum approbavimus, ratificavimus; & confirmavimus in omnibus suis punctis, articulis & clausulis: approbamus in totum, ratificamus & confirmamus, pro nobis, & posteris nostris, spondentes sub juramento Helveticæ fidei omnium in dicto Tractatu Punctorum, Articulorum & Clausularum sinceram observantiam, & fidissimam attentionem. In fidem hujus & ulteriorem confirmationem præsentis Ratificationis sigillum Civitatis nostræ secretum imprimi curavimus, Jovis die* 11. *Aug. Anno à Nativitate Salvatoris JESU CHRISTI millesimo, septingentesimo & decimo octavo.*

(L.S.)

RATIFICATIO PACIS

ex parte

Ill^{mæ} Reipubl. Bernensis.

Nos Scultetus, Senatus Ordinarius & frequentior Civitatis Bernensis, notum facimus. Postquam inter Ill. Respp. Tigurinam & nostram ex una parte, & Rev^{mum} Principem & Dominum Abbatem, Decanum & Capitulum Abbatiæ Sancto Gallensis ex altera, ortæ fuere simultates & dissensiones, eæque in apparatus bellicos progressæ in apertum erupere bellum, hoc autem amicâ conventione d. 5. Jan. Badæ cœpta, 5. Maji reassumtâ, favente Divinâ Gratiâ, per Deputatos illuc D^{nos} Plenipotentiarios fuit sopitum, articulis Pacis ad ratificandum chartæ consignatis, & d. 15. Jun. anni currentis subscriptis, ac sigillo firmatis, approbavimus nos, ratificavimus, & confirmavimus memoratum Pacificationis Tractatum in omnibus suis punctis & articulis, atque integrâ summâ. Omnia autem hæc vi præsentis Ratificationis pro ulteriori confirmatione sigillo civitatis nostræ muniuntur d. 12. Aug. 1718.

(L.S.)

RATI-

RATIFICATIO PACIS

ex parte

Rev^mi Principis & Abbatis, Decani & Capituli Abbatiæ Sancto Gallensis.

Nos DEI Gratia Josephus, S. Romani Imperii Princeps, Abbas Cœnobii Sancto Gallensis, quod immediatè Sedi Sanctæ Romanæ est subjectum, Benedictini Ordinis, Annuntiationis Divæ Virginis Mariæ Eques &c. Nosque Decanus & Capitulum Abbatiæ Sancto Gallensis notum facimus omnibus. Postquam pro sopiendis motibus bellicis, & terminandis dissensionibus, inter Ill. Cantones Tigurinum, atque Bernensem ex una, & Nos ex altera parte Badæ inchoata d. 5. Jan. currentis anni, & 5. Maji reassumta Pacificatio per nostros hunc in finem Deputatos & plenâ potestate instructos eò usque fuit deducta, chartis consignata, tandemque 5. Jun. subscripta, & sigillis munita, ut non deesset nisi ultima nostra Ratificatio; Nos nunc Tractatum illum Pacis in omni articulorum summâ in solidum approbamus, ratihabemus, & confirmamus, vi propriæ nostræ manus subscriptionis, atque sigillo Abbatis & Capituli. Data hæc & Acta in Castello nostro Neü Ravenspurg. d. 5. Aug. 1718.

Josephus Abb.
(L.S.)

P. Jodocus Decanus.
(L.S.)

Operæ pretium duco, adnectere huic Itineri consectaria, quæ ex observationibus meis circa Aëris Dilatationem Actis Societatis Regiæ Scientiarum 1711. p. 156. inseruit Celeberr. Maraldi.

Nou-

Nouvelles Experiences sur la Dilatation de l'air, faites par MR. SCHEUCHZER, *sur les Montagnes des Suisses, avec des Reflexions* par MR. MARALDI.

Mr. Scheuchzer a envoyé à Monsr. L'Abbé Bignon plusieurs Observations sur la Dilatation de l'air, qu'il a faites sur les Montagnes des Suisses pendant le mois de Septembre de l'année 1710.

Nous avions prié Mr. Scheuchzer de faire ces Observations pour connoistre si à ces grandes hauteurs l'air s'y dilate avec la mesme proportion, qu'il se dilate prés du Niveau de la Mer. Il a observé avec un Tube long de 33. *pouces du pied de Paris, & de deux lignes de Diametre à sept stations differentes, la hauteur du Mercure dans le vuide, & il a fait à chaque station les Observations ordinaires de la dilatation de l'air, en laissant dans le Tube premierement trois pouces d'air naturel, aprés six, ainsi de suite, de trois en trois pouces jusqu'à trente. Il a mesuré exactement en pouces, en lignes & en parties de lignes la hauteur où le Mercure restoit dans le Tube aprés la dilatation, de mesme que l'etendue qui occupoit l'air dilaté aprés le renversement.*

Dans la plus basse de ces stations le Mercure estoit suspendu dans le vuide à 26. *pouces* 7. *lignes* ½. *Dans la plus haute il ètoit à* 21. *pouces*, 6. *lignes*, *de sorte que la difference de hauteur du Mercure dans le vuide à été de* 5. *pouces. Pour connoistre, si la regle ordinaire avec laquelle l'air se dilate parmi nous, est conforme aux Observations de Mr. Scheuchzer, j'ay calculé suivant cette regle l'espace que l'air devoit occuper dans le Tube aprés la dilatation, j'ay fait ce calcul pour toutes ces Observations, & j'ay comparé l'un avec l'autre dans une Table à part.*

Il paroit par cette comparaison, que le calcul ne s'accorde avec les Observations que dans la dilatation qui repond

repond aux trois premieres pouces d'air naturel. Dans les autres la dilatation que l'air par l'Observation est moindre que par la regle jusqu'au 18. *pouce d'air Naturel, où la dilatation observée s'accorde à une ou deux lignes prés avec celle qui est calculée par la regle. Depuis le* 18ᵉ. *pouce jusqu'au* 30ᵉ. *d'air naturel la dilatation observée est toujours plus grande que la calculée, au contraire de ce qui s'est trouvé dans les premiers* 18. *pouces. Le plus grand excés du Calcul sur l'Observation qui s'est trouvé au* 9ᵉ. *& au* 10ᵉ. *pouce est de* 8. *à* 9. *lignes, & le plus grand defaut du calcul à l'egard de l'Observation est de* 10. *à* 11. *lignes, qui repond au* 24ᵉ. *& au* 27ᵉ. *pouce d'air naturel. Ce qui fait voir qu'à les grandes hauteurs l'air ne s'y dilate pas avec la mesme regle qui s'observe proche du niveau de la Mer: & par consequent qu'elle n'est pas generale pour toute l'étenduë de l'air qui est dans un mesme climat.*

Nous avons remarqué dans les Memoires de l'Academie de l'année 1709, *que cette regle ne s'observe pas non plus à l'egard de l'air situé à peu prés à la mesme distance du niveau de la Mer, dans un autre climat fort different du nostre, comme est celuy de Malaca dans les Indes Orientales. Dans cet endroit par des Observations semblables à celles de Mr. Scheuchzer trois pouces d'air naturel, aprés la dilatation ont occupé dans le Tube un espace de* 7. *pouces* 5. *lignes, au lieu que suivant la regle il devoit occuper* 9. *pouces* 6. *lignes* ½. *La difference entre l'Observation & la regle est de deux pouces une ligne, six pouces d'air naturel, aprés la dilatation ont occupé* 10. *pouces* 9. *lignes, par la regle, la dilatation devoit etre* 13. *pouces* 3. *lignes, la difference est deux pouces* 5. *lignes, donc la dilatation observée est moindre que la calculée. Il en est de mesme des plusieurs autres Observations faites à Malaca, & calculées dans ce Memoire; Ce qui fait voir dans l'air de Malaca une dilatation bien differente de celle qui arrive au nostre, & mesme plus grande que celle qui resulte des Observations de Mr. Scheuchzer.*

Il y a quelque conformité entre les Observations de Ma-

laca & celles de Zuric. A Malaca, où la dilatation de l'air est fort differente de celle qui s'observe à Paris, la variation du Mercure dans le Barometre est plus petite qu'à Paris. Il en est de mesme des Observations de Zuric, la dilatation de l'air se fait d'une maniere differente qu'à Paris, & la variation du Mercure dans le Barometre est plus petite que celle qui arrive à Paris & à Gennes. Il est vray qu'à Malaca la dilatation se fait d'une autre maniere, qu'elle ne se fait à Zuric: car à Malaca la dilatation observée est toujours plus petite, que celle qui resulte du Calcul, au lieu que par les Observations de Mr. Scheuchzer la dilatation observée est plus petite, que la calculée, jusqu'à un certain terme, ensuite elle est plus grande. C'est une chose digne de remarque, dans le lieu le plus bas où Mr. Scheuchzer a fait ses observations, la dilatation de l'air se fait d'une maniere differente de ce qu'elle se fait à Paris, quoy qu'entre ces lieux & Paris il n'y ait qu'une difference de hauteur qui repond à environ deux pouces de Mercure dans le Barometre, & cependant l'air se dilate de la mesme maniere dans les stations où Mr. Scheuchzer a observé, quoy qu'entre le lieu le plus bas & le plus haut de ces Observations il y ait une difference de hauteur, qui repond à plus de cinq pouces de Mercure, d'où l'on pourroit inferer, que dans un mesme climat l'air proché de la surface de la terre change sensiblement dans une petite hauteur, & qu'il est plus uniforme dans une grande étenduë loin de la surface de la Terre.

Mr. Scheuchzer ayant fait des Experiences dans une mine d'acier où l'air estoit chaud, à cause du grand feu qu'on y faisoit pour fondre la mine qui est fort dure, a trouvé dans cette mine la hauteur du Mercure dans le vuide & la dilatation de l'air la mesme que celle qu'il a trouvée par des Observations faites au mesme endroit hors de la mine & à l'air libre, ce qui s'accorde avec les experiences rapportées dans les Memoires de l'Academie de 1709. par lesquelles il paroit qu'une grande chaleur comme est celle de l'eau boüillante ne fait pas varier sensiblement la dilatation de l'air.

Illu-

Illuſtrabit hæc porro ſequens Tabula.

Aër ordinarius in Tubo relictus.

Altitudo Mercur.	Weſen.	Tigurum.	Fodinæ Chalybis Sarunet.	Auf Enneſewen.	Auf Scherff.	Auf dem Blattenſtock.
	26. dig. 7. lin.	26. dig. 4. lin.	24. dig. 4. lin.	23. 10.	21. 8.	21. 6.
	Digiti Aëris dilatati.					
3	Dig.lin. 11.11¾.calc. 12.1.obſ.	dig. lin. 12. 3. C. 12. 6. O.	dig.lin. 13. 1. C. 13. 1. O.	dig.lin. 13. 6. C. 13. 6. O.	dig. lin. 14. 8. C. 14. 6. O.	dig. lin. 14. 7. C. 14. 6. O
	1¼. diff.	3. diff.	0. diff.	0. diff.	2. diff.	1. diff.
6	15. 6. C. 15. 3. O.	15. 10¾. C. 15. 7. O.	16 4. C. 16. 1. O.	16. 7. C. 16. 4. O.	17. 6. C. 17. 3. O.	17. 6. C. 17. 3. O.
	3. diff.	3. diff.	3. diff.	3. diff.	3. diff.	3. diff.
9	18. 4. C. 17. 8. O.	18. 7. C. 18. 0. O.	19. 0. C. 18. 5. O.	19. 2. 18. 7.	20. 1. C. 19. 6. O.	20. 1. C. 19. 6. O.
	8. diff.	7. diff.	7. diff.	7. diff.	7. diff.	7. diff.
12	20. 9. C. 10. 0. O.	20. 11. C. 20. 3. O.	20. 10. C. 20. 7. O.	21. 4. C. 20. 9. O.	22. 0½. C. 21. 6. O	21. 10. C. 21. $\frac{5}{5}$. O.
	9. diff.	8. diff.	3. diff.	7. diff.	6. diff.	5. diff.
15	22. 8. C. 22. 3. O.	23. 0½. C. 22. 6. O.	23. 2. C. 22. 9. O.	23. 3. C. 22. 9. O.	23. 3. C. 22. 9. O.	
	5. diff.	6½. diff.	5. diff.	5. diff.	6. diff.	13. 4½. O.
18	25. 0. C. 24. 10. O.	24. 9. C. 24. 8. O.	25. 0. C. 24. 10. O.	25. 2. C. 25. 0. O.	25. 4. C. 25. 3. O.	25. 6. C. 25. 3. O
	2. diff.	1. diff.	2. diff.	2. diff.	1. diff.	3. diff

Alti-

Altitudo Mercur.	Wesen.	Tigurum.	Fodinæ Chalybis Sarunet.	Auf Ennesewen.	Auf Scherff.	Auf dem Blattenstock.
21	26. 4. C. 26. 8. O.	26. 7½. C. 27. 0. O.	26. 8. C. 27. 0. O.	26. 8. C. 26. 10. O.	26. 11. C. 27. 1. O.	27. 1. C. 27. 3. O.
	4. diff.	4½. diff.	4. diff.	2. diff.	2. diff.	2. diff.
24	28. 0½. C. 28. 8. O.	28. 2. C. 28. 11. O	28. 2. C. 28. 10. O.	28. 3. C. 28. 10. O	28. 5. C. 29. 0½. O.	28. 4. C. 29. 0. O.
	7½. diff.	9. diff.	8. diff.	7. diff.	7½. diff.	8. diff.
27	29. 7. C. 30. 5. O.	29. 11¾. C. 30. 7½. O.	29. 7. C. 30. 6. O.	29. 6. C. 30. 5. O.	29. 9. C. 30. 6. O.	29. 8. C. 30. 5. O.
	10 diff.	8. diff.	11. diff.	11. diff.	9. diff.	9. diff.
30	31. 0. C. 30. 8. O.	31. 2½. C. 31. 10½. O.	31. 0. C. 31. 6. O.	30. 0. C. 31. 8. O.	31. 1. C. 31. 8. O.	31. 0. C. 31. 6. O.
	8. diff.	8. diff.	6. diff.	8. diff.	7. diff.	6. diff.

JOHANNIS JACOBI SCHEUCHZERI,
Tigurin. Med. Doct. Math. Prof. Acad. Leopoldino-Carolin. & Socc. Regg. Anglic. ac Prussic. Membr.

ΟΥΡΕΣΙΦΟΙΤΗΣ
HELVETICUS,
SIVE
ITINERIS ALPINI
Descriptio Nona,
ANNI MDCCXI.

Nunc primum Edita.

La Ville de MELLINGEN, en Suisse.
A. Maison du Commandeur.
B. Eglise Paroissiale.
C. Maison de Ville.
D. ober-Thor.
A
B
C
D
Ruß flu

ITER ALPINUM NONUM, ANNI MDCCXI.

Die 23. Maji bono mane Tiguri discesserunt mecum Nob. Juvenes *Conradus Gossweiler*, *Rodolfus Lavater*, *Casparus Meyer*, *Andreas Meyer*. Prandium sumsimus in oppido *Mellingen*, quod peculiaribus gaudet juribus sub protectione VIII. Cantonum veterum, ad quos patet appellatio. Ipsum hoc oppidum Senatum habet 18. virorum, quorum II. inclusis duobus Scultetis, constituunt Senatum minorem: Scultetos eligit civitas, reliquos Senatores eligit ipse Senatus. Alternus est Sculteterum ordo per annos. Oppido huic subest Pagus *Dägeren* cum Villa Bütschikon. A vectigali pro ponte solvendo exemti sunt pagi vicini *Rordorff*, *Nider Rordorff*, *Wislispach*, *Dägeren*, *Wolenschwyl*, *Vtikon*, tenentur tamen, ea quæ in ponte & viis deficiunt, reparare. Civitas tota ferè componitur è viris 125. Mellingen.

In *Megenwyl* pago celebris est lapicidina, inprimis pro fontium Cisternis; hic reperias variæ magnitudinis *Glossopetras*, advecta mihi quoque non ita pridem sunt *ossa fossilia* petrefacta. Megenwyl.

In Lapicidinis *Lentzburgensibus* reperiuntur quoque *Glossopetræ* & Pectunculi lapidei.

Ruperti villa, *Rupertswyl*, diverticulum nobis fuit semihoræ ad dextram; hîc autem conspectui sistere cupiebamus or- Ruperti villa.

ganum

ganum Pneumaticum à ruſtico inventum, quod varii generis aves ſiſtit ſingulas proprio ſibi cantu auditores, delectantes, Bernam nunc adductum, ut ibi exponeretur.

D. 24. Sacræ ſynaxi conſacravimus matutinas horas, quibus finitis & prandio ſumto, Aroviæ diſceſſimus.

In Curia Arovienſi tabula ſuſpenſa inſignia portans Nobilium de Rore cum hac ſubſcriptione:

Wapen der Edlen Graffen van Rore als Stifteren diſes hauſes. Landulus ein Graff Zuo und von Rore lebt und regiert umb das jahr 860. Erneſtus Graff von Rore A°. 900. von diſen Graffen hat die Statt ihren anfang genommen, an welchem ohrt die alte veſte Rore, darinn die Graffen gewohnt, geſtanden, daraus darnach das Rathhaus gemacht worden. Nach abgang diſes Graffen kam die Statt an das Haus Habſpurg, von Rapdone A°. 1030.

Solodorum. D. 25. Solodori humaniſſime excepti ab Ill.mo & Exc°. Chriſtianiſſimi Regis Oratore Comite du Luc, cujus prandio intereſſe licuit Societati noſtræ.

Quartâ vix horæ parte ab urbe Sacellum eſt Divæ Catharinæ Sacrum, cujus muro inſerta viſitur Inſcriptio ſequens:

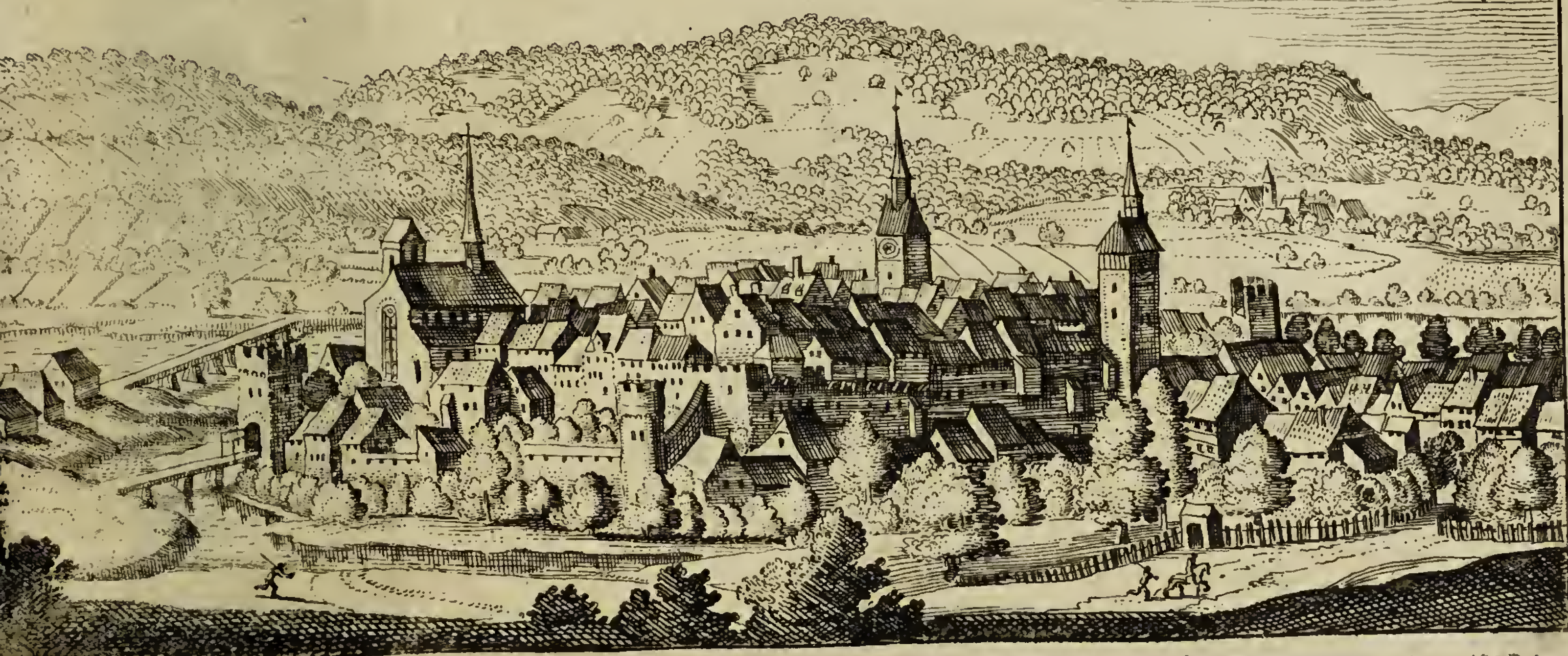
D. M. M.
LILIA PRONIMA.
IVGENIAE MARCELLI
NAE STATILI PATERN

In templo S. Urſi legitur:

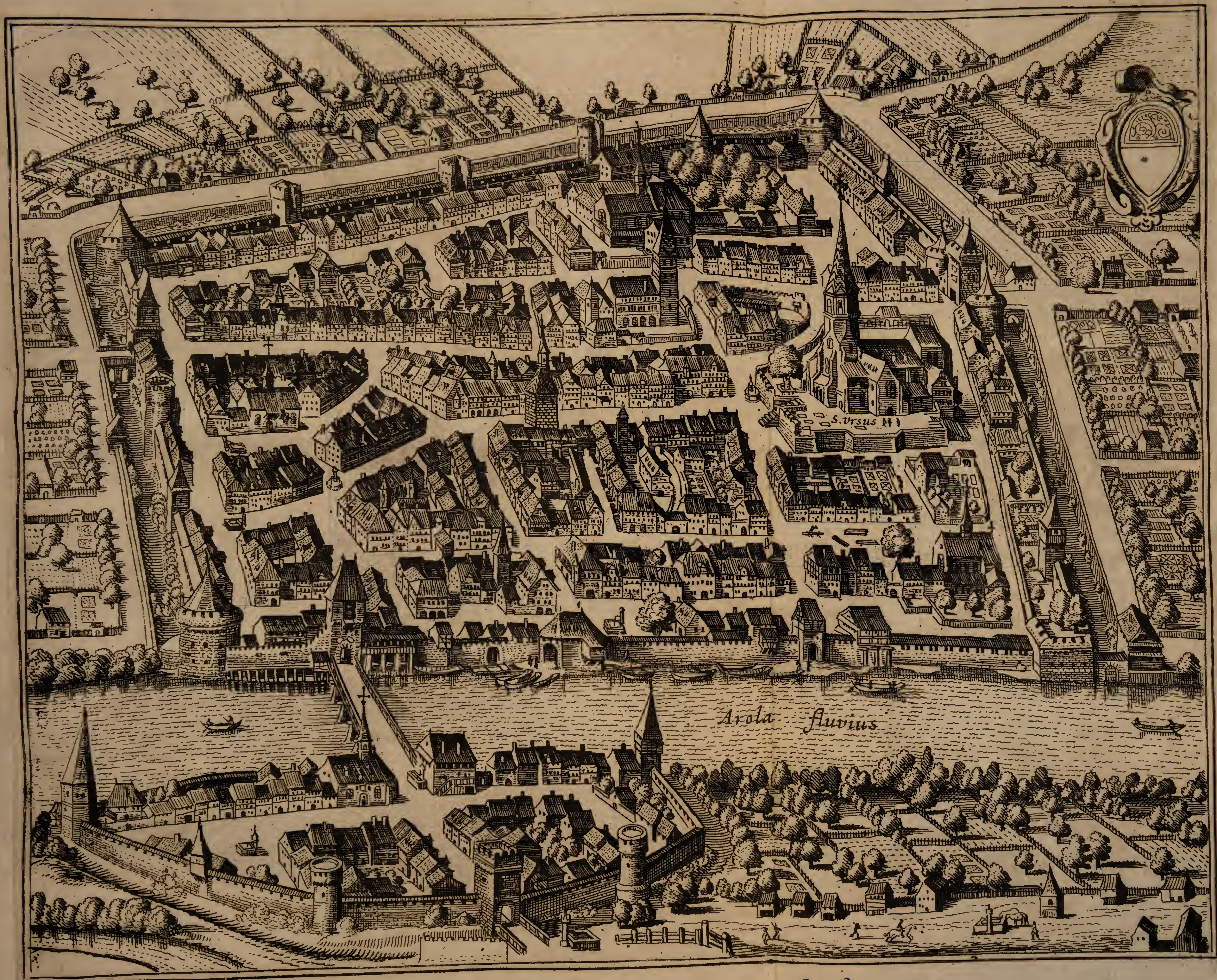
VENERABILIS TVMBAE S. VRSI
SVB ALTARI CHORI ANNO DO-
MINI 1519. INVENT. VETVS TEGMEN.

In templo Jeſuitarum, quorum Bibliotheca numero æquè ac qualitate librorum admodum eſt macra, Epitaphium legitur ſequens:

STA

La Ville d'ARAW, *en Suisse.*

La Ville de SOLOTHURN, en Suisse.

comme elle a été ci-devant.

STA VIATOR
IACET HIC PRAENOB. DOM. CAPIT.
IOHANNES VICTOR SVRI
SENATOR VIGIL. ET ARM. PRAEFECTVS
FVIT PRAETORVM FILIVS NEPOS PRONEPOS
INTER DIVITIAS INTEGER
INTER DELICIAS VIRGO
INTER ARMA RELIGIOSVS
VERE ROSA INTER SPINAS
VIXIT ANNOS LVI.
AT NON NISI DEO ET PATRIAE
TEMPLIS PATRONVS, MISERIS ASYLON
MAIORVM GLORIA, FAMILIAE GEMMA
POSTERIS EXEMPLVM
TEMPLVM HOC ILLIBATAE VIRGINIS
HONORIBVS DIE VIII. DEC. INITIATVM
MVTAVIT IN SEPVLCHRVM
ET RELICTIS CINERIBVS IN COELVM ABIIT.
DIE XII. DECEMB.
PhœnIX æVI sVI.
PatrIæ TotIVs DeLICIVM
SVSPICE VIATOR ET SEQVERE.

Die 26. appuli *Bernam*, ubi ante omnia consideratione mea dignum judicavi perrarum Fulminis nuperi Phænomenon, cujus descriptio sequens. *Berna.*

Die 20. Maji vesperæ horam inter 7. & 8. inter medios effusos imbres feriit Fulmen Turrim in media ferè urbe sitam, destinatam pro carceribus, unde & *der Kefichthurn* dicitur, cum vicinis ad dextram & sinistram ædibus Turri contiguis. Primus ictus perterebravit tubum ferè Cylindricum è ferro, ut vocant, albo constantem, cui supremus insistit globus, Turris ipsius apex; facta est autem perterebratio statim infra Globum, non autem recta postmodum descendit, sed spirali ferè ductu primum tubum aperuit, dehinc in turris ipsius contignationem tanto impetu se demisit, ut omnes ex 4. hædris tecti tegulæ fuerint excussæ sedibus suis, & in plateam prostratæ, cupreæ laminæ, quibus peribolus infra campanam erat te-

ctus, à ligno, quod ambiebant, solutæ. In tabula Horologii superiori seu Occidentali numerus IV. veluti deletus, & tabula ipsa in imo margine veluti in spiram convoluta: in tabula Orientali numerus V. pariter deletus, & utrobique spatium sat largum veluti fumo denigratum. Porta denique ima lignea Turris in angulo perforata. Ad septentrionem adstat Turri domus D^ni^ Præfecti *Eckêri*, possessore & domesticis omnibus ἀγαθῇ τύχῃ vacua, hujus conclavia penè omnia pervasit fulmen ingressum per angulum Turri proximum in contignationem supremam, ubi saxa ingentia per totam conclavis latitudinem fuere sedibus suis mota, diffracta, lignea varia, suppellectilia in mille frusta discerpta, intactis lectis, libris, Cannabi ex tabulato superiori copiosè suspensa, aliaque materia facilè inflammabili: Inde in contignationem descendit proximè inferiorem, & hic pariter excussit è saxis fragmina, fenestras, ut in suprema, diffregit, maculam latam satis in Muro & tabulato reliquit nigram, laminas è capsis ligneis partim diffregit, partim solvit; abhinc descendit in inferiorem contignationem, ubi fenestras rursum magna ex parte diffregit, vasa culinaria in terram prostravit, in adjacente cubiculo cistulam ligneam & speculum in mille frusta diffregit, calceos aliaque in mensa reposita in altum sublevavit, & in superliminari deposuit, Chartulas disflectas, & fragmina lignea fissuris tabulati superioris infixit.

In Orientali domus hujus parte quæ sunt conclavia, ab effectis fulminis fuêre libera, scala cochleari saxea excepta, quæ passim à Fulmine per angulum Muri ingresso læsa fuit. In infima Vasi domus asser inventus diffractus. In adjacenti domo Wagneriana lignea vasa varia fuêre quoque discerpta.

Ad Meridiem quinque consecutivæ Ædes Fulminis penetrantissimi effecta sunt passæ.

Prima, Turris est additamentum, & conclavia continet captivis coërcendis destinata: in horum uno bini erant detenti, quorum uni vita fuit extincta; In cadavere extincto observatum, capillos cum barba fuisse igne adustos, uti quoque vestes: ventrem tumidum, regionem umbilicalem adustione denigratam, unde litura nigra ad extremos in pedes fuit protensa,

ſa, alteri viſus ademtus à fulgore nimio, qui nunc ſub manibus eſt Medicorum, & feliciter videtur reſtitui. Feneſtræ in aliis ædibus fuere diſruptæ, plumbo paſſim in particulas diſperſo. Secunda eſt - - - - Tertia viduæ *Hacbrettianæ*; has duas ſine notabili damno trajecit, & fragmina duntaxat ſaxi decuſſit. Quarta eſt Fabri Ferrarii, cujus imam officinam per murum penetravit Fulmen, & mediam ab uno pariete ad alium tranſmeavit, ligna quædam in via diſcerpens, ferrea inſtrumenta nigricante & cœruleo colore veluti oblita, *ſchwartz und blau angeloffen.*

Cupri Faber, qui è regione turris ſedebat rari admodum Phænomeni ſpectator Podagricus à terrore in lectum poſt projectus, mihi retulit, binos ſe audiviſſe, unum immediatè poſt alterum, fragores, vidiſſeque Fulmen in Occidente Turris inſtar glomeris igniti in plateam projectum, & in ſtellulas veluti diſperſum, quem ignem comparavit ſpectator cum bombis illis ignitis, quos *Carcaſſes* vocant; comparuiſſe item ædes fulmine ictas veluti igne lucentes, fumum ſatis denſum, qui ſuam propriam repleverit domum, quæ è regione turris ſat longo intervallo diſtat. Fumo hocce repletam ædem Eckerianam offenderunt, qui primi eam intrarunt.

Eodem, quo hæc contigerunt, tempore, imo temporis puncto, aliud Fulmen feriit Coloſſum illum ligneum, qui Chriſtophori Magni nomen fert, & dextrâ manu bipennem geſtat, hujus dextra manus inter pollicem & indicem fulmineo ictu fuit pertuſa, & inſuper ferrea ſpina ſupra portam poſita dejecta, quæ transvectum à molitore ſaccum farinâ repletum trajecit.

Eadem veſperâ in Agro Bernenſium, qui Lacui Lemanno adjacet, fuit tempeſtas grandinoſa, ſed ſine notabili damno.

Ex Fulminis Bernenſis Hiſtoria corollarii loco in re tam obſcura inferre licet,

1. Fuiſſe id ſeu unicum, ſeu eodem tempore multiplex, & urens, licet ſine incendii effectu, & diſcutiens, & fumigans.

2. Ejus eſſe materiæ, quæ ſeſe inprimis jungat, & applicet corporibus metallicis, quæ ſeu fundat, ſeu in minutas particellas, undiquaque diſpergat, vel perterebret.

3. Esse ignem Fulmineum perniciſſimæ velocitatis, cujus ope etiam ſolidiſſimas ſuperet reſiſtentias.

4. Unum eundemque glomerem fulmineum, diſpergi in varios ramos, qui dehinc deorſim ſinguli ſuos effectus edunt.

5. Uni eidemque glomeri fulmineo ineſſe fortè plures minores, eorum ad inſtar globorum, miſſilium ignitorum, qui intra ſe plures recondunt jactus ſpecialis, *Carcaſſen, oder Luſt Kuglen, welche vil ſchläge in ſich haben.*

Illuſtrandis fulminis effectibus conferre forſitan poterit experientia caſualis, quæ Chymico Bernenſi, proſapiâ ruſtico, contigit A°. 1707. In animo erat præparare *Spiritum nitri alcaliſatum*, quem ut fortiorem tanto obtinere poſſet, loco *aquæ* aſſumſit *ſpiritum Vini;* operationi præfecit filium, qui tribus ab igne paſſibus ſtetit dolio innixus. Rumpitur retorta & vas recipiens 27. menſurarum, læditur hinc non parum operator à 7. fragmentis vitri corpori paſſim, ſpeciatim etiam collo infixis, quorum ultimum A°. 1710. demum è corpore fuit protractum. Curioſius fuit acuforme fragmen, quod plantæ pedis infixum hæſerat, nec tamen calcei ſoleæ quidpiam attulit damni. Fragor disruptorum vaſorum fuit exploſo mortario vel tormento majori 20. libras ferenti ſimilis, per totam urbem auditus, ut accurrerint ipſi vicini judicantes, collapſam domum. Surditatem concepit inde temporariam adſtans chymicus, & domeſtici alii. Tribus à recipiente paſſibus repoſitorio erant impoſita vitra, liquoribus variis ad diverſas altitudines repleta; Hæc quouſque fuere vacua in pulverem ſubtiliſſimum fuere converſa, ad poſtica ſparſum per medium parietem ligneum hoc ipſo illæſo. Caſum hunc uti ex ore Chymici eum habuit, recenſuit Nob. D$_n$. *Wildius* Amicus optimus Lit. d. 29. Jul. 1711. ad me datis.

Regimen Juventutis ideale. Dies 27. 28. 29. tranſiguntur ſolennitatibus circa Exercitia armorum magnifica, quibus occaſionem dat Regimen Juventutis ideale, ut ita loquar, veri Regiminis Bernenſis imitatorium. Nimirum eam habet honeſtæ laudis ambitionem juventus, ut Proceres ſuos Reipublicæ gubernatores imitentur tum in forma Reip. propriæ, *exterior Status, der uſſere Stand,* dictæ, tum in conſultandi & decidendi controverſias ſuas modo,

do, & fic fefe maturè ad perfonas fuas condigno modo *in interiori Statu*, *im inneren Stand*, repræfentandas difponat.

Suos habent hi Juvenes viri, quos commode appelles *menfuram* Reip. *modicam*, *einen verjungten Maſsſtab der Republic*, Sculteros, Quæftores, Senatores, Præfectos Arcium fcil. dirutarum, ut ipfis nil nifi nomen remaneat & gloria. De umbra ficti Magiftratus v. Boxhorn. Inft. Polit. 110. Umbraticæ hujus Reip. in Rep. fpecimen exprimit Numus, in cujus uno latere vifitur fimia fpeculum intuens, Aftaco retrogrado infidens, cum Infcriptione, in ipfis quoque vexillis vifunda:

IMITAMVR, QVOD SPERAMVS.

infra:

SENATVS ET XVI. VIRI STATVS EXTERIORIS.

ab altero Lorica manus Infignibus Ill. Reip. Bernenfis innixa pugionem tenens, è cœlo protenfa cum Infcriptione:

HOC PROTECTORE CRESCIMVS.

Admittit Refp. hæc paulo plus quam Platonica non cives duntaxat, fed & alios, Suevis exceptis, forfan quia hi qualitatibus adnumerantur hafibilibus, hi autem juvenes quicquid agunt, applicativè agunt ad armorum Exercitia, & ufus inde in Reip. Salutem redundaturos. Sua habent Statuta in Codice, quem *das Statutenbuch*, item *Rothe Buch* appellant; fuis gaudent reditibus, licet exiguis, cenfum annuum cum Magnifico Comitatu Morati petit *Gubernator Moratenfis* ipfis dictus, die D. Andreæ folvendum, qui totus confiftit in quanto 18. baciorum, quod per denarios conferunt illius περιχώρου rustici, duplâ pœnâ mulctandi, fi in deponendo hoc cenfu fint negligentes. Leges hujus ftatus exterioris fuere A°. 1688. revifæ, & A°. 1691. ab Ampl. Senatu confirmatæ. Primam huic Societati originem ante duo & dimidium fecula dedêre Exercitia armorum, aggreffionum, defenfionum varia, quibus fefe bellicofa juventus inprimis poft Cladem Moratenfem Carolo Audaci fatalem affuevit, confentiente Senatu tanquam fupremo Domino & Legis latore, qui non folum leges præfcripfit Dominii hujus ftatus limitaneas, fed quoque Remp.

hanc imitatricem variis donavit Privilegiis, quorum non minimum hoc eſt, ut membra hujus ſtatus ſuffragio aliis civibus præire poſſint, ſicubi quæſtio eſt de reſtaurando Senatus interioris membrorum numero. *Es hat einer von dem auſſeren Stand ein Stimm voraus.*

Fuit dies 27. deſtinatus Equitatui, quo hic Status exterior ſuam oſtendit & pompam & authoritatem. Fuit autem hic Equitatus extra ordinem & magnificus, & numeroſus ad 400. penè incluſis ſervis aſſurgens. Agmen duxit Equus portans inſignia Status exterioris, - - - ſecutus alius cum ſupellectili argenteo Reip. huic proprio, - - - poſt Simiæ figurâ Eques - - - Urſi figurâ Eques - - Helvetii tres pariter Equites habitu antiquo, qui præſentant Triumviros illos libertatis Helveticæ anteſignanos. - - - - - - - Tibicines - - - bipenniferi pedites -- Eques loricatus - - - Præfectus Habſpurgenſis, Agminis totius primas cum ſceptro, cujus ſiniſtram clauſit Status exterioris Scultetus - - - - - Senatores bini ordine ultimi ex ſtatu interiori cum Lictoribus, pro indicanda authoritate & protectione ipſius Reipublicæ, - - - Senatus exterioris Quæſtores, Senatores ---- Vexillifer Senatus exterioris ſedecim viri, *Burger* dicti, Equitis urbis, - - ſedecim viri ex Statu interiori ſeu Senatus frequentioris membra, longa denique ſervorum ſeries. Petit hæc virorum Juvenum magnifica turma, poſtquam plateas urbis primarias pertranſiit, Pagum *Vrtenen* prandium ibi lautum, quod ad cœnam uſque ſe extendit, ſumtura, & veſperi in urbem redit; ante autem quam portam ingreditur, finitur hæc Ceremonia Oratione ſolenni, quâ Præfectus Habſpurgenſis debitas Deputatis ipſius Reip. interioris ſolvit grates, & hi viciſſim Protectionem ſuperiorum nomine ſpondent.

Bibliotheca Bernenſis.

In Bibliotheca Bernenſi aliàs obſervavi alia, nunc fruſta Muſivi operis, quod Aventici detectum fuit ab Ill°. D.no Franciſco Ludovico de Graffenriend 46. pedes latum, 60. longum.

Enſes duo ferrei rubigine ferè pereſi, in ditionis Bernenſis loco *La Chapelle* dicto inventi in ſepulchris vel antiquorum Gallorum, vel Vandalorum, vel Romanorum, longa ſatis ſerie ibi detectis unà cum corporibus defunctis, quæ juxta cum

multis

multis aliis casibus contumulatis illicò, atque tacta fuere, in pulverem collabebantur. Adjuncta his antiquitatis Gallicæ reliquiis est tabula Ossea sculpturis quibusdam exarata, in qua observavi, linguæ pariter adhærere atque unicornua vulgo ita dicta fossilia, ut inde pateat, ossa diu in terra relicta tandem hanc qualitatem induere.

Mentionem antea & descriptionem fecimus Status exterioris, qui cortex vocari potest & murus Interioris, seu nuclei. Illustrissimæ hujus & totius Helv. potentissimæ Reip. facies, hæc est: *Facies Rep. Bernensis.*

Capita sunt duo Sculteti, *Schultheiss*, Thesaurarius, ut vocant, Germanus, seu Provinciarum Germanico Idiomate utentium, *der Teutsche Seckelmeister*; *Proscultetus Venner*, Thesaurarius Provinciarum Gallicâ linguâ loquentium, *der Welsche Seckelmeister*, qui duo postremi non aliam eminentiæ prærogativam habent, quam electionis, ut præeat, qui primus fuit electus.

Senatus est duplex, minor, *der kleine*, & major seu frequentior, *der grosse Rath.* Componitur ille ex 27. membris, incluso Sculteto regente: bini Senatores postremi vocantur *Heimlichere von Burgeren*; gaudent hi eadem votorum prærogativâ cum aliis, sed non eodem incedunt Senatorio vestitu; In Senatum non habet aditum, nisi qui in ipsa natus est urbe, excipiuntur tamen, qui Præfecturis parentum durantibus lucem vident.

Frequentioris Senatus membra sunt in totum 299. qui numerus non transcendi potest. Tribus, unde petuntur, sunt I. quatuor Vennerianæ, *Venner Gesellschafften*, nempe

1. *Pistoria, zun Pfisteren.*
2. *Sartoria, zur Schneideren.*
3. *Macellaria, zun Metzgeren.*
4. *Coriaria, zun Gerberen.*
5. *Nobilium*, dicta *zum Distelzwang.*
6. *Leonis medii, zum mittlen Louwen.*
7. *Sutoria, der Schumacheren.*
8. *Pannifica, die Wäbern.*
9. *Mercatoria, der Kauffleüthe.*

10.

10. *Ad Æthiopem, zum Möhrle.*
11. *Ad Simiam, zum Affen.*
12. *Fabrorum lignariorum, zun Zimmerleüthen.*

De Electione ſequentia ſunt obſervanda. Die Jovis, qui Feſtum Paſchatis antecedit, confirmatio fit Senatus, tuncque ſi ſat magnus ſit membrorum ex Senatu frequentiori deficientium numerus, is novâ & numeroſâ electione reſtauratur; Nova hæc Senatus frequentioris membra vocant *Neüe Burger;* Die Lunæ, qui Paſcha ſequitur, confirmantur Sculteti, & 4. Venneri, vel vacantibus quibuſdam dignitatibus eliguntur novi: Die Martis ſequenti confirmantur Senatores, & ſimul reſtaurantur, qui deficiunt; electio fit ſimul Theſaurariorum pro Provinciis tum Germanicis, tum Gallicis, Præfectus Comitatus Badenſis, Præfecturæ Italicæ, ſicubi ordo ad Bernenſes redit. Majo menſe eliguntur Præfecti & Oeconomi.

Tribunalia. Præter Senatum tria ſunt Tribunalia, Judicibus conſtitutis à Venneris, Theſaurariis & Minori Senatu.

Primum eſt *Judicium* ſive *Tribunal exterius, das auſſere Gericht*, ubi 12. numero ſunt Judices, nimirum 2. ex minori, & 10. ex frequentiori Senatu, una cum Scriba & duobus Apparitoribus, *Weibel.* Supremus Judex eſt Scultetus, qui tamen propter numeroſa gravis molis negotia pro Vicario perpetuo ſubſtituit Apparitorem Reip. *den Groſsweibel*, cujus dignitas eſt magni æſtimii, & amplæ ad promotiones ulteriores ſpei: decidunt hi controverſias circa creditum & debitum, injurias in verbis & verberibus. Appellatur inde ad Senatum minorem, abhinc ad Senatum & 60. *Räth und Sechzig*, ſive 27. membra minoris Senatus, & 36. Senioris ex frequentiori, abhinc porrò ad ipſum Senatum frequentiorem.

Sequuntur duo *Tribunalia Appellationis, Appellations Gericht*, unum pro provinciis Germanicis, alterum pro Gallicis. Præſidet in his Theſaurarius, reliqui judices ſunt 10. ex minori, & 8. ex frequentiori Senatu, unà cum Apparitore & Secretario. Deciduntur hîc caſus per appellationis formam à Præfectis huc delati.

Ter-

Tertium *Judicium* est *Matrimoniale*, seu *Consistorium*, ubi 10. Judices. 2. ex minori Senatu (qui per alternos menses Præsidium gerunt) 2. Ministri Verbi Divini. 4. ex frequentiori Senatu, & Secretarius cum Apparitore. Decidunt hi casus matrimoniales, & disciplinæ attendunt Ecclesiasticæ.

Criminalia proponuntur Senatui frequentiori, ubi præsidet Scultetus. Postquam sententia est lata, occupat Scultetus sedem in Tribunali publicè erecto in mediâ plateâ: circumstant undique Apparitores, prælegit Secretarius Malefico sententiam, traditque Scultetus authoritate suâ Carnifici, ut is sententiæ faciat satis.

Notabilem prærogativæ gradum in Ill. hac Rep. possident præ aliis 6. prænobiles Familiæ.

1. *De Erlach.* 2. *De Diesbach.*
3. *De Mullenen.* 4. *De Waltenwyl.*
5. *De Bonstetten.* 6. *De Lautemau.*

Qui ex his Familiis promoventur ad Senatum minorem, præeunt aliis anteà licet electis Senatoribus, & statim post Venneros adsident.

Amplissimum est Reip. Bernensis Territorium, id quod patebit ex speciali partium enumeratione. *Territorium Bernense.*

I. Sunt *Judicia Provincialia*, IV. *Landgericht*, quæ reguntur a Venneris,

Sefftingense à Vennero Pistoriæ tribus.
Sternbergense - - - - Fabrorum.
Konolfingense - - - - Macellariorum.
Zollickofense - - - - Coriariorum.

II. A Sultetis, qui Præfectorum vice sunt, reguntur

1. Comitatus *Bürensis.*
2. Comitatus *Burgdorffensis.*
3. *Thunensis.*
4. Oppidum *Underseen.*

III. Sequuntur Præfecturæ, *Castellaniæ* dictæ,

1. *Vallis Simeæ superioris*, *Ober Sibenthal* oder *Zwey Simlen*.

2. *Vallis Simeæ inferioris*, *Under Sibenthal*, oder *Wimmis*.

3. *Frutingensis*.

IV. Præfecturæ, *Landvogtheyen*, sunt,

1. *Trachselwaldensis*. 2. *Wangensis*.
3. *Landshutensis*. 4. *Lenzburgensis*.
5. *Nydoviensis*. 6. *Sanensis*.

V. Præfecti, *Vögte* dicti, sunt,

1. *Bippensis*. 2. *Arwangensis*.
3. *Arbergensis*. 4. *Erlacensis*.
5. *Brandisianus*. 6. *Laupensis*.
7. *Signoviensis*. 8. *Oberhofanus*.

VI. Præfecti, *Obervögte* dicti, sunt,

1. *Schenckenbergensis*.
2. *Bibersteinensis*.
3. Gubernator *Aquilegiensis zu Aelen*.
4. Gubernator *Arburgensis*.

VII. *Vallis Haselana*, *Hassle*, Districtus est suis gaudens peculiaribus Privilegiis, regitur à Landammanno ex ipsis Vallicolis, qui confirmationem nanciscitur, à Senatu Bernensi.

VIII. Oeconomi Monasteriorum Secularisatorum, *Vögte* dicti, sunt,

1. *Interlacensis*. 2. *Königsfeldensis*.
3. *Thorbergensis*. 4. *Traubrunensis*.
5. *Zofingensis*. 6. *Frienispergensis*.
7. *D. Johannis*. 8. *Gottstattensis*.
9. *Buchseanus*.

IX.

IX. Urbes seu Oppida municipalia sunt,

1. *Zofingen.* 2. *Arovia.*
3. *Brugæ.* 4. *Lentzburgum.*

X. In Provincia, quæ Gallico Idiomate utitur, *das Welsch Bernerbiet* dicta, sequentes sunt Præfecturæ.

1. *Aventicensis*, *Avenche*, *Wifflispurg.*
2. *Meldonensis*, *Milden*, *Mondon.*
3. *Yverdunensis*, seu *Ebrodunensis*.
4. *Lausannensis.*
5. *Morgensis.*
6. *Nevidunensis*, *Nyon.*
7. *Viviacensis*, *Chyllon Vevay*, *Vivis.*
8. *Oronensis.*
9. *Romano-monasteriensis*, *Romain mostier.*
10. *Albonensis.*
11. *Paterniacensis*, *Peterlingen*, ubi est *Oeconomus*, *Schaffner.*
12. *Beaumontanus*, ubi Gubernator.

XI. Præfecturæ olim Germanico Equitum ordini adscriptæ, nunc Bernenses, sunt *Küenitz*, *Sumiswald*, *Rüggisperg.*

XII. Extra Territorium Bernense participat Respublica Regimini Comitatus *Badensis*, Jurisdictioni supremæ in criminalibus *Turgoviæ*, idque cum condominis VIII. veteribus Pagis: porrò cum XI. excipiuntur scil. Abbatiscellani in Regimine Præfecturarum Italicarum, *Luganensis*, *Locarnensis*, *Mendrisianæ* & *Madiæ*. Juxtà cum Cantone *Friburgensi* Domini sunt Præfecturarum *Moratensis*, *Schwarzenburgensis*, *Grandisonianæ* & *Escaleniæ*. Una cum Solodorensibus possident *Bechburg* seu *Bubenberg*, *Lüsslingen*, *Aettingen*, *Messen* & *Balin*, ubi Jurisdictio alta est Bernensium. Regunt porrò unà cum *Episcopi Basiliensis* Meyero, ut vocant, Biennensi Pagos in *Tessenberg*. Occasione Belli Toggici A°. 1712. excitati vi pacificationis inter Tigurinos, Bernenses, Lucernenses, Uranios, Suitenses, Subsylvanios, Tugienses,

diebus 18. Jul. 9. & 11. Aug. sancitæ admissi insuper fuere Bernenses ad Condominium Turgoviæ, Vallis Rhègusc æ & Sarunetum, Rapersuilæ porrò (reservatis oppido privilegiis) ac pagi Hurden, qui trans pontem est.

Fuit dies 29. destinatus Exercitio armorum magnifico, quod genium ostentabat nationis in militaribus rebus gerendis dexterrimum.

Thunum. Die 30. venimus hora meridiana *Thunum*, & Meridie visitavimus opus magnificentiâ Bernensi dignum, derivationem *Kanderæ* torrentis, quæ inundationibus suis latam terræ partem devastavit, & devastatura videtur magis ac magis. Eo autem devenerunt consilii Ill. Reipublicæ Proceres, ut derivationem tentarint Kanderæ supra Arcem Strättingen in Thunensem Lacum, unde quidem metuunt, nec sine causa, Thunenses pro Urbe sua, Agris, Hortis & Pratis, cum Lacu ferè horizontalibus damna non modica: contrarium asserentibus, qui hunc laborem & ursferunt & susceperunt, quos inter directionem tenet Geometra Ill. Reip. Dn. Bodmerus.

A Kanderæ novo in Canalem ingressu ad ostium numerantur passus 12000, quorum singuli habent 3½. pedd. diameter novi Canalis in ingressu primo erit 272'. profunditas summa ad Kanderæ Horizontem effodienda perpendicularis est 152'. canalis novi longitudo 3000'.

Inter fodiendum non offenderunt hactenus aliud quam terram glareosam, eam quidem satis densam, quam inter passim reperiunt cavitates aliquot pedum Cubicorum, crusta durissima undique obtectas: in his cavitatibus reperiunt *Morochtum*: alibi etiam offendunt strata *Selenitæ talcosi.* Laborant quotidie in hoc opere 250. circiter viri, pro 5. Baziis singuli, conquirunt etiam mendicos quosvis stipem in vicinia petentes, quos retinent pro cibo. Singulis manè & vesperi preces recitantur operariis, & diebus Mercurii Pastor vicinus concionem habet in Cathedra Nova sub umbra & ramis Fagi erecta.

Duce & Com. Dn. Prof. Eirinio, viro raræ ut eruditionis ita Curiositatis, natione Armeno, Religionis Græcæ, visitavimus novas Dn. Vischerorum venas, in Monte juxta Kande-

ræ

La Ville de THUN, *en Suisse*.

ræ longitudinem per horam ferè protensas, ubi observavimus infra petras siliculosas digitos 5. ad 10. terræ finissimæ luteæ, pro vasis coctilibus igni invictis destinatæ, infra eam aliud stratum ex siliculis ad 2', infra hoc stratum aliud argillaceum rursus flavum, partibus tamen fuscis magis intermixtum, infra id marga cinerea; & tandem stratum curiosissimum *lignorum Fossilium*, quæ aëri exposita partim indurescunt, partim in fragmina dissiliunt. De his lignis fossilibus notabile hoc est, quod trunci & rami sunt non rotundi, sed compressi, nihilominus tamen cortice suo passim vestiti, & foliis subinde ornati; Est hoc lignum inflammabile, ignem concipiens sat vehementem, ut Carbonum instar Fossilium inservire possit. Compressionis hujus ratio peti sine dubio debet inde, quod ligna ab aquis diluvialibus madefacta fuerint à superincumbente nova Saxorum & montium mole pressa, & in latum extensa. Hæc ipsa compressio contrariæ Hypotheseos fautoribus ansam dat conjectandi, annon hujus generis ligna fuerint ab ipsa natura variarum Figurarum formatrice in terræ visceribus forsan ex luto producta: nos vero magis confirmat & magis in nostrâ Diluvianâ. Qui enim quæso non debuisset comprimi substantia lignosa, aquis Diluvialibus perfusa, a superincumbenti millionum innumerorum centenariorum mole? Idem ferè Phænomenon exhibent pisces fossiles pariter compressi, ut nil plerunque restet aliud quàm figura Branchiæ, squamæ, innumeræ porro cochleæ, conchæ, Diluvianæ compressæ, & in frusta diffractæ. In Lapicidina Oningensi quoscunque offendimus Pisces, suis adhuc gaudent spinis, quod exigua admodum sit Saxorum incumbentium moles.

D. 31. Thuno digressi visitavimus novas Fodinas Carbonum fossilium ex altera Arolæ parte apertas supra Pagum *Erla*, qui quarta horæ parte distat à *Stäffisburg*. *Carbones fossiles* hic sunt picei coloris, stratum est versus Meridiem inclinatum, id primum vix ¼. digiti parte fuit latum, post tamen magis magisque crassescens intra Terræ viscera nunc sesquipedis habet altitudinem: superincumbit Carboni marga cœrulescens, margæ Saxum vivum, subinde pyrite adhærente micans. *Carbones Fossiles.*

Puteus prope Pagum fuit apertus, in cujus Strato superiori marga reperitur, plantarum variarum Iconibus figurata, colore cinerea.

Cœnobium Werdenstein. D. 1. Jun. transivi Agrum Lucernensem. In Cœnobio *Werdenstein* tenuem offendi pro 70. annorum ætate, quam habet, Librorum supellectilem, & Fratres ignorantiæ. Testis est titulus Catalogi Bibliothecæ, qui ita se habet.

Catalogus Librorum continentium in Bibliotheca F. F. min. Conventus Werdensteinensis.

Finii 10. Novembr. 1718.

ACARNANIA,

SIVE

RELATIO

Eorum, quæ hactenus elaboravit

ACARNAN,

JOH. JACOBUS SCHEUCHZER,

Tigurin. Med. Doct. Math. Prof. Acad. Leopoldino-Carolin. & Socc. Regg. Anglic. ac Prussic. Membr.

Nunc primum Edita.

RELATIO
Eorum, quæ hactenus elaboravit
ACARNAN,
JOH. JACOBUS SCHEUCHZER.

Non encomium ſpirat hæc qualiſcunque relatio; non excuſo me, nec accuſo. Patebit, quid ſcripſerim; quam bene, non eſt meum definire: ſtat judicium penes rerum peritos. Nec prologo opus habet nuda recenſio, nec Epilogo.

Polaris multorum ex Medica Natione ſtella eſt lucrum, adeunt terras cognitas, vitulâ plerunque aratur alienâ; ego, neſcio quo fato, à tenera juventute Terras quæſivi vel incognitas, vel parum tritas, nova ſulcavi maria, vel parum frequentata, labores amavi, obſervationes, nullis parcendo ſumtibus. Primum, quod quidem edidi, ſpecimen curioſitatis meæ fuit

Diſſertatio Inauguralis de Surdo Audiente, ſub Rectoratu optimi ſenis *Johannis Leuſdeni* in choro Profeſſorum defenſa Ultrajecti. Typ. Franc. Halmæ, 1694. 4. Volebam præfigere titulum ipſius legis 10. Cod. Lib. 6. Tit. 22. vel legem ipſam, quæ attinet ſurdum ex accidenti à poteſtate faciendi teſtamentum non excluſum: *Si ei vox articulata à natura conceſſa eſt, nihil prohibet, eum omnia, quæ voluerit, facere, quia ſcimus, quoſdam juris conſultos, & hoc ſubtiliùs cogitaſſe, & nullum eſſe expoſuiſſe, qui penitus non exaudiat,*

audiat, si quis supra Cerebrum illius loquatur, secundum quod Jubentio Celso placuit. Placuit legum Doctoribus nec Rubrica legis, nec Lex ipsa, quæ Dissertationi Medicæ præfigi possit, noluerunt ut involarem in J. C. Castra, sed placuit mihi materia: composita res *surdi audientis* titulo. Materiam ipsam elaboravi, tum quia est singularis generis, tum quia satis volueram facere curiositati Celeberrimi νῦν ἐν ἁγίοις *Joh. Christophori Wagenseilii*, Prof. Altorffini & hospitis mei etiam in cineribus colendi, qui de sensu hujus legis non semel mecum verba fecit.

Ex Belgio Palæcomen, suavissimam tunc Musarum sedem, redux elaboravi d. 24. Jun. 1695. ad Celeb. *Joh. Christophorum Sturmium* Phys. & Math. Prof. Præceptorem meum semper charissimum, *de Generatione Conchitarum Epistolam.* Est ille Ager, si quis alius, fossilibus figuratis, quæ Diluviana nunc audiunt, refertissimus, ut patet ex *Joh. Jacobi Bajeri* ὀρυκτογραφία *Norica.* Norimb. 1708. in lucem edita. Collegi naturæ hæc curiosa per aliquot annorum decursum in περιχώρῳ illa magno studio. Tunc autem temporis nondum invaluerat Diluviana hypothesis, cui opposita hæc ipsa Diss. Epistolica, inserta Appendici Eph. Germ. Dec. III. Ann. IV. p. 152. & quam, rogo, aspiciet lector tanquam prurientis ingenii fructum. Non tamen me pœnitet unquam hujus laboris, quia ingenuitatis meæ luculentum testimonium præbet, & amoris pro veritate. Inde enim ab illo tempore meliora ex innumeris observationibus, pretiosis collectionibus, scriptisque aliorum, cum primis Clarissimi mihique charissimi *Joh. Woodwardi* edoctus, neutiquam mihi dedecori duxi παλινῳδεῖν. Pugnamus in hac rei literariæ militia non pro opinionibus, sed pro veritate.

Extra patriam ubi poteram cunque horas à Medico studio succisivas impendi historiæ Naturali, & hunc in finem in urbibus & Academiis vidi Musea, in campis & montibus herbas, in fodinis metalla & varii generis Fossilia, collegi quidquid poteram in itineribus. In Patriam redux statim applicare me cœpi Historiæ Helvetiæ Naturali, & huic magnam laborum meorum & vitæ partem consecrare. Prævidi quidem magnas undique difficultates, sed non, quas postea expertus sum,

ſum, & gratia DEI ſuperavi, omnes, quæ abſterrere me à propoſito potis erant: Auxilia ſperavi ex edita in lucem

Charta invitatoria, quæſtionibus, quæ hiſtoriam Helvetiæ Naturalem concernunt, præfixa. 4.

Einladungs brieff zu erforſchung naturlicher Wunderen, ſo ſich im Schweitzerland befinden. 4.

Qua quidem hiſtoriam patriæ amantes humaniſſimè per quæſtiones 186. (in germanico Exemplari 189.) invitavi, ut ſuas ad tam vaſtum opus conferrent operas, ſed ſurdis ad hæc ſtudia, ab αἰσχροκερδείᾳ nimis quàm remota narravi fabulas. Ad dimiſſas in omnes Helvetiæ provincias chartas pauca vidi reſponſa; quapropter ſi Reipublicæ literariæ, tot amicorum & fautorum extra Helvetiam votis, meæque ſimul curioſitati ſatisfacere volui, coactum me vidi pererrare valles, conſcendere montes, ſubire cryptas, deſcendere flumina, transnavigare lacus, verbo, naturam ipſam conſulere. Præſtiti autem id annuis ferè itineribus in has illasve Regionis montoſæ partes ſuſceptis optimâ fide, immenſo labore, multis periculis, magnis ſumtibus, copioſo ſudore, nunc expoſitus fami, nunc frigori, nunc æſtui, mox benigne exceptus ab amicis, mox indigne tractatus ab hominibus inſidioſis & ſcrupuloſis. Evulgavit pro Hiſtoria Naturali Walliæ hujuſmodi quæſtiones *Eduardus Luidius*, titulo *Parochial Queries in order to a Geographical Dictionary, a Natural Hiſtory:* nec ita pridem, nempe A°. 1715. *Chriſtianus Gabriel Fiſcher* Phyſ. Prof. Regiomontanus, titulo, *Anderer Verſuch vor die Hiſtorie des unterirrdiſchen Preuſſens, oder deutliche Fragen von Preuſſiſcher Erden.* &c. num feliciori ſucceſſu, quam ego, eventus docebit. Optandum ſanè foret, ut exquiſita quadam methodo formarentur quæſtiones tum generales rerum, terra marique inquirendarum, tum ſpeciales huic illive Regioni applicativæ, quo ſic erigi poſſet ingens obſervationum cumulus, & ſucceſſivè formari ordinatum Phyſicæ ſyſtema. Sunt multi qui talismodi informationis erotematicæ defectu neſciunt, quid inquirere debeant, vel quomodo.

De dendritis aliisque lapidibus, qui in ſuperficie ſua Plantarum, foliorum, florum figuras exprimunt, Diſſertatio Epiſto-

piſtolica ad *D. Michaëlem Fridericum Lochnerum* Archiatrum Cæſareum &c. Fautorem & amicum ſemper æſtumatiſſimum, inſerta eſt Acad. Nat. Cur. Ann. V. & VI. p. 57. Append. Prodromus veluti *Herbarii Diluviani.*

Ex *Epiſtola de Cerva Cornuta*, 14. Cal. Maji 1700. data ad χαριέστατον diſcipulum & amicum D^n. *Joh. Fridericum Leopold* Lubecenſem, Diſſertationi ejus *de Alce* Inaugurali annexa patet, in cornigerorum claſſem recipiendum eſſe non duntaxat ſexum maſculinum, ſed quoque fœmineum. Monſtratur caput hoc Cervæ monocerotis in Muſeo civico Tigurino. Conſtitueram mecum, Hiſtoriam Helvetiæ Naturalem Latino Idiomate vulgare, & quoties occaſio ferret, in diſputationibus publicis defendere, ſed animi ſenſa poſteà mutavi, tum propter rarum defendentium numerum, tum propter cauſas alias. Primum interim ſpecimen fuere

Hiſtoriæ Helvetiæ Naturalis Prolegomena; quæ me Præſide defendit *Johannes Rodolfus Lavaterus* Tigurinus, Diſcipulus tunc meus, Medicinæ poſt Doctor, qui magno ſuorum mœrore obiit A°. 1717. Continent ea generalem totius operis Proſpectum, unà cum Recenſione Hiſtorico Geographica Scriptorum Hiſtoriæ Naturalis.

Alterum fuit *Stoicheiologia ad Helvetiam applicata*, quam defendit eodem anno 1700. *Joh. Huldricus Hegnerus*. Med. nunc Doctor Vitoduranus, amicus ex deſideratiſſimis.

Novam in dies ineunte novo ſeculo accendente facem Matheſi in Medicina Author fui D^n. *Eraſmo Blanck* Norimbergenſi, diſcipulo tunc meo & commenſali gratiſſimo, (qui d. 14. Febr. 1704. Hersbrucci obiit febri Caſtrenſi) ut elaboraret Diſſertationem Inauguralem *de Matheſeos Uſu in Medicina*, eumque operâ meâ adjuvi. Prodiit ea Baſileæ A°. 1701.

Ita quoque obſtetricante me prodiit A°. 1698. D. *Joh. Henrici Hottingeri* Tigurini, Diſcipuli tunc mei, Κρυσταλλολογία, *ſeu Diſſertatio de Cryſtallis, harum naturam ad mentem Veterum & Recentiorum per ſua Phænomena explicatiùs tradens*, quam defendit Præſide D^n. *Solomone Hottingero*, Med. D. & P. quamvis haud diffitear, aliqua etiam defendentem meo labori addidiſſe.

Con-

Considerantem divitias linguæ Germanicæ, & facilitatem, quâ hodie Angli, Galli, Itali, aliæ Nationes, suis Idiomatibus singulæ omnis generis scientias & harum systemata integra consignant, atque luci publicæ dant, sæpe sæpius admiratio rapuit, cur non & Germani iisdem cum aliis populis uterentur juribus. Quapropter primus, quod quidem sciam, in gratiam amicorum quorundam, pro privato horum usu conscripsi Physicæ modernæ Systema, titulo: *Physica, oder Naturwissenschaft*, Zurich bey Heinrich Bodmer 1701. 8. quæ duplo auctior, cum figuris æneis, prioribus Exemplaribus distractis, prodiit Typis iisdem 1711. 8. in Generalem & Specialem divisa partes; cui anno modo citato adnexui *Medullam, Kern der Naturwissenschaft*, quæ in breves Aphorismos redacta inservire possit Doctoribus atque discipulis memorialis instar.

Anno 1702. prodiit Typis Gessnerianis *Specimen Lithographiæ Helveticæ curiosæ, quo lapides ex Figuratis Helveticis selectissimi æri incisi sistuntur & describuntur.* Dedicatum Ill. atque Exc. Francisco Honorio Comiti de Trauttmansdorff, Oratori tunc ad Helv. Respp. Extraord.

A°. 1704. Typis iterum Gessnerianis, me Præside, Johanne fratre Defendente, prodiit οὐρεσιφοίτης *Helveticus, sive Itineris Alpini Descriptio Physico Medica prima, in* 4.

Inter tot Diaristas, Actorum & novorum Literariorum Publicatores comparere & ego volui, ostensurus, pro meo erga patriam amore, non deesse in exiguo Helvetiæ præsertim Reformatæ angulo, qui omnis generis scientias habeant in deliciis. Prodierunt itaque A^i. 1701. *Nova Literaria Helvetica.* Typis Dav. Gessneri, 1702. 8. quibus passim insunt Eruditorum Biographiæ, & fragmenta nonnulla inedita; & in primo quidem primi anni fasciculo Extractum Scriptorum, quod in sequentibus annis omisi, sola contentus titulorum recensione, & Biographiâ. Nec me reprehendat quisquam, quod non spissa duntaxat volumina recensuerim, sed ad ipsas descenderim conciones. Apologiam suscipit Rev. *Lud. Melchior Fischlinus* V. D. M. Stuttgardianus *in Biographia præcipuorum Theologorum Wirtembergens.* Ulm. 1710. 8. edita: ubi se-

quentia legas verba: *Carpit non nemo Joh. Jacobum Scheuchzerum, quod singulas conciones funebres novis suis Literariis Helveticis addiderit: At verò, si Principum, Comitum, Nobilium, Doctorumque vitas æstimamus, quid ni & parentationes & Conciones, in quibus commemorantur? Quid quod Fanatici moderni Theologos nostrates in quam plurimis Theologiæ profundioris & Practicæ capitibus hospites fuisse, vel ea populo tradere per insignem injuriam neglexisse, publicis in scriptis asseverare non erubescant, quos hac ratione vel soli concionum quarumcunque tituli aut textus obiter saltem inspecti in ruborem dare, aut mendacii convincere queunt. Adde, quod, ut Cl. Wittenius observat, una sæpe hic pagella plus succi & bonæ frugis habeat, quam spissum quandoque chartaceum volumen (addo ego, & Ministris præsertim longè gratius,) unde magno hæc Reipublicæ Literariæ dispendio à multis negligi rectè monent* Naudæus lib. de instituenda Biblioth. & Hottingerus in Biblioth. Quadripartita: c. I. p. 5.

Nova Literaria Helvetica pro Anno 1702. Tyg. Typ. Rod. Simleri 1703. 8.

Nova Literaria Helvetica pro Anno 1703. Tyg. Typ. Dav. Gessneri 1704. 8.

Nova Literaria Helvetica pro Anno 1704. ib. 1705. 8.

Nova Literaria Helvetica pro Annis 1705. & 1706. Tyg. Typ. Schaufelberg. & Hardmejer.

Nova Literaria Helvetica pro Annis 1707. & 1708. Typ. iisd. 8.

Nova Literaria Helvetica pro Annis 1709. & 1710. *Quibus annexa est Vita Magni Henrici Bullingeri.* Typ. iisd. 8.

Nova Literaria Helvetica pro Annis 1711. & 1712. *Quibus adnectitur syllabus Scriptorum, quæ rem Toggicam & bellum inde ortum attinent.* Typ. iisd. 1713. 8.

Nova Literaria Helvetica pro Annis 1713. & 1714. Typ. iisd. 1715. 8.

Heic desii, tum aliorum laborum mole impeditus, tum alias ob causas, quarum recensione supersedeo: non tamen pro usu

usu meo privato desino congerere, quicquid in Helvetia tum Reformata, tum Pontificia lucem adspicit.

Terræ statum naturalem ex Chaotico veluti statu luci suæ restituit, si quis alius liber, sequens certè. *An Essay to ward a Natural History of the Earth and Terrestrial bodies, especially Minerals, as also of the Sea, Rivers and Springs. With an account of the universal Deluge, and of the effects, that it had upon the Earth. London for Ric. Wilkin.* 1695. & 1702. 8. Author est, vir de Orbe Literario, inprimis totius Historiæ Naturalis amatoribus meritissimus, *Joh. Woodwardus*, quem vel nominasse est laudasse. Hic liber, amplioris operis Prodromus, ne soli Anglicæ Nationi inserviret, sed ut aliis quoque nationibus usui foret, dignus omnino mihi videbatur, ut transferretur ex Anglico Idiomate in Latinum. Præstiti id & effectui dedi A°. 1704. Rubrica libri hæc est:

Specimen Geographiæ Physicæ; quo agitur de Terra & Corporibus Terrestribus, speciatim Mineralibus: nec non Mari, Fluminibus & Fontibus. Accedit Diluvii Universalis, effectuumque ejus in Terra descriptio. Tiguri Typ. Dav. Gessneri 8. Dedicatus labor ipsi Authori.

Correctiones *Naturali Historiæ Telluris illustratæ & auctæ, unà cum defensione contra nuperas objectiones Eliæ Camerarii*, Lond. 1714. 8. adjecit optimus Author: & utrumque hunc librum A°. 1717. ex Latino in Gallicum transtulit ex Pontificia Religione ad nostram Proselytus, natione Gallus, cui nomen *de Prat*, an verò lucem visurus sit hic labor, tempus docebit.

A°. 1705. currente cœpi hebdomadatim publicare Novellorum modo Historiam Naturalem Helvetiæ, &c. Idiomate quidem vernaculo. Tom. I. Rubrica hæc est: *Beschreibung der Natur Geschichten des Schweitzerlands.* Contenta sine ordine ullo sunt digesta: quæ quia Idiomatis Germanici ignaris sunt incognita, heic commemorare non piget. sunt autem hæc: De Fago rubra Buctiensi - - - de Halone Lunari viso d. 5. Febr. 1705. De Spectro Alpium Surenensium - - De Turffa Tigurina - - - de Prognosticis pluviæ - - - de

Monte

Monte Pilati in ditione Lucernensi - - - De Morbo generis Bovini vertiginoso, ejusque medela - - - De Altitudine Montium, ejusque dimensione - - - De Monte S. Gotthardi - - de Divitiis Aquarum Helvetiæ - - - De Vino Tigurino - - - De Vento periodico in Lacu Rivario - - - de Lacte & Lacticiniis Helvetiæ - - - De Senni seu Caseificis persona, officio & casa - - - de Præparatione Casei - - - De Coagulo Lactis - - De Præparatione Butyri - - - de Caseo secundario & sero Lactis - - - de Lacticiniis dictis Nidelbrot & Stuncken Werne - - de Vena Chalybis Saru-netana - - - de Nebulis & Nubibus montanis - - - De Rupicaprarum resistentia ad globulorum jactus - - - De Rupicaprarum linctibus, dictis Leckinen, vel Sulzen - - - De Rupricaprarum venatione - - De vitæ genere, quo utuntur Rupicapræ - - - De Meteoro ignito viso Tiguri d. 19. Apr. 1705 - - - de Thermis Piperinis - - - De Nostalgia, morbo Helvetis peculiari - - - De differentia plantarum & arborum, prouti crescunt in Montibus, vel Vallibus - - - de Itinerum Alpinorum jucunditate, utilitate, & commoditate - - De Itineribus per Alpes summas - - De Periculis & Incommodis itinerantium per Alpes, a nive & glacie, atque Remediis - - - de Incommodis Itinerantium à frigore - - - de Periculis ob petras deciduas & angustiam viarum - - De Statu Helvetiæ respectu Elementorum & temporum Anni - - - De Reliquiis Diluvii in Helvetia reperiundis - - - De Terræ motibus Ditionis Glaronensis - - - de Labinis - - - de earum Causa, Differentiis, Remediis, circumstantiis aliis - - - Historica recensio Damnorum, quæ Labinæ intulerunt - - - de duabus aquis sulphureo bituminosis Pagi Ruschlikon ad Lacum Tigurinum, & prope Lacum Rivarium - - - de Morbo contagioso, qui hoc anno infestavit Rupicapras - - - De Ægagropilis seu pilis Rupicaprarum - - - De Calculis Rupicaprarum - - - de Fontibus Helvetiæ rubris - - - de Lacubus, qui ingenti sonitu ac murmure tempestates præsagiunt - - - De Itinere per Spelugam Montem - - - de Lapide Ollari, & ejus usu, - - - De vento Meridionali, qui sub finem Octobris & principium Novembris 1705. Helvetiam

tiam perflavit, & ortis inde damnis - - - De Terræ motibus obſervatis d. 13. & 17. Nov. 1706 - - - De copioſis Aquarum ſcaturiginibus in Pago Flims Rhætiæ.

Tomus II. prodiit A°. 1706. currente. Ejus contenta hæc ſunt. De Balneo Valterſuilano Cantonis Tugienſis - - - de Fonte famis prænuntio in Pago Wangen Ditionis Tigurinæ - - de Metallis Helvetiæ, Auro, Argento, Ferro, Ære, Plumbo, Argento vivo, Antimonio, Pyrite. De Iride Lunari, primaria & ſecundaria viſa 1705. Lunâ plenâ - - - de aliis rarioribus Iridum Helveticarum Phænomenis - - - de Tonitru, Fulgure, Fulmine, Globis ignitis, aliiſque Meteoris ignis Helvetiæ - - - de Lapide Fulminari - - - de igne S. Elmi, qui viſitur Vitoduri in apice Turris - - De igne Lambente - - De ignibus fatuis - - - de Monte Julio Rhætiæ. De Caſeo viridi Glaronenſium Schabziger - - - De Eclipſi Solis totali, obſervata in his oris d. 12. Maji 1706 - - - de Fontibus Majalibus - - - de Carbonibus foſſilibus Helvetiæ - - - de Draconite Lucernenſi - - - De Meteoris aqueis & aëreis ſeu ventoſis Helvetiæ - - De tempeſtatibus, quæ oriuntur ex projectis in Lacus montanos vel cryptos Lapidibus - - - de Typhone - - - De Columna aquea, Anglis Spout, in Aërem elevata; - - - de Preſtere. De Teſſeris Badenſibus - - - de Terris Helvetiæ, earumque fœcunditate - - - De Terris Mineralibus Helvetiæ, ſpeciatim de Creta. De Cretis variorum Colorum, Argilla, gypſo, Lacte Lunæ, Unicornu foſſili - - - de Venatione Urſorum. De Helvetiorum vivendi ratione, diſpoſitione corporis & animi. De Terræ motibus Egliſovienſibus A°. 1706. De Caloris Æſtivi A°. 1706. extraordinariis effectibus - - - de Inundationibus & tempeſtatibus - - - de Circulis Pratorum veluti aduſtis.

Tomus III. ſequentem præfert titulum. *Beſchreibung der Natur Geſchichten des Schweitzerlands dritter theil, enthaltende vornemlich eine über die höchſten Alpgebirge A°.* 1705. *gethane reiſe.* Prodiit deſcriptio hæc Itineris A°. 1705. per Alpes ſuſcepti per decurſum Anni 1707. Typis Schaufelbergi-Hardmejerianis, ſed omnes Tomi propriis meis ſumtibus. Primum dicavi Illuſtris Familiæ de Salis Soglienſi Fratribus

 qua-

quatuor *Herculi*, Præfecto Morbennensi, & Senatori Curiensi: *Rodolpho*, Capitaneo Generali Sondriensi apud Volturenos, *Friderico Antonio*, Christianissimi Regis Capitaneo, & Directori Fœderis Domus DEI, *Andreæ* locum tenenti Colonello in Militia Regis Galliæ, & Sorori *Annæ Margarethæ*: Secundus Eruditæ *Hortensiæ de Salis*, Capitanei de Gugelberg viduæ: Tertius Nob. *Joh. Rodolpho de Rosenroll*, Ex vicario apud Volturenos. Contenta tertii hujus Tomi sunt: De Casu Montis in Pago Altendorff ad Lacum Tigurinum -- de Balneo Infra Urnensi -- De Ecnephia effusa ad hunc Pagum -- De vestigiis digitorum a SS. Martyribus Felice & Regula, Thebeæ legionis sociis, ipsi Saxo impressis Glaronæ, quæ aliud nihil esse demonstro, quam naturæ lusum in stalactite, -- de signis caloris instantis vernalis -- de Aquis Saponi incommiscibilibus, & coctioni Leguminum ineptis -- de Torrentibus montanis -- Montibus Glacialibus - Fœnisectorum in Alpibus vita periculosa, -- de variis Naturæ curiosis in Alpibus Glaronensibus -- de Monte Libero, Freyberg, Rupicaprarum Asylo -- De Balneis, -- Lacubus, Rivis, Montibus Vallis majoris Glaronensium -- de Linthæ seu Limagi Scaturigine. De prima harum Regionum habitatione -- de Ponte tremendi Prospectus, Pantenbruck -- de Terræ motibus Cantonis Glaronensis -- Transitus ex Cantone Glaronensi in Uraniensem per Claridenses alpes -- de Balneo infra Schächano -- de Ventis Australibus Cantonem Uraniensem perflantibus -- De Cantone Uraniensi sede fortitudinis Helveticæ -- de Ponte Diaboli -- de Valle Urserana -- de transitu per summas Gothardi alpes -- de Crystallis -- De Equis Clitellariis vel Saumariis, horumque conductoribus & juribus. De Lacubus in Monte S. Gothardi, qui Ursæ & Ticini constituunt fontes -- de Ponte Tremulo -- de Granatis in descensu Gothardi obviis -- de Alpibus Lepontiis -- De Lepontiis Lacticiniorum & vasorum variorum nominibus -- De Lucumonis monte -- de Valle medullina -- de Fontibus Ursæ, Ticini, Rheni, Rhodani in summis alpibus -- de Montibus nivosis & Glacialibus Helvetiæ -- Iter per dimidiam Vallesiam inde à Scaturigine Rhodani Leucam usque -- de Ther-

Thermis Brigensibus. De Thermis Leucensibus -- De Monte Gemmio & Lacu Dubano in hoc Monte -- de variis Mineralibus ditionis Bernensis -- De aquis Mineralibus in vicinia Thuni -- de Antiquitatibus & aliis curiosis Bibliothecæ Bernensis -- de altitudine Montium eorumque dimensione per Barometra -- De Montium Helveticorum structura & ætate -- De Palude ardenti -- Fulmen, monstra -- Draco igneus, meteorum, -- De Balneo Faliscano Rhætiæ. De Fontibus Rheni posterioris.

In lucem prodiere hi tres Tomi nunc recensiti eum in finem, ut & constaret laborum hactenus insumtorum ratio, & saliva moveretur Helveticæ nationi ad investigationem admirandorum naturæ. A°. postea 1716. cœpi luci publicæ dare uberius simul & ordinatius Historiæ Naturalis Helvetiæ systema, ita tamen, ut ne cramben bis coctam Lectori apponerem, eum relegaverim occasione quavis ad Tomos & paginas prius editas, & I. Tomus Historiæ hujus considerari possit tanquam IV.

Tomi hujus IV. igitur Rubrica est sequens. *Helvetiæ Stoicheiographia, Orographia & Oreographia, oder, Beschreibung der Elementen, Grenzen und Bergen des Schweitzerlands. Der Natur Histori des Schweitzerlands Erster theil.* 4. Contenta sunt, De Aëre Helvetico, ubi plura experimenta Barometrica, scala graduationis nova differens à Cassiniana & Mariottiana experimentis fundata: multa etiam de Dilatatione Aëris &c. -- de Igne & Calore Helvetiæ -- De Terra Helvetica -- de Temporibus Anni, quibus gaudemus -- De Montibus Helveticis, eorum denominatione, divisione in partes, ætate, structura, -- de Montium Cavis -- De Cryptis Æoliis --- de Casibus Montium -- de Labinis --- De Montium Helveticorum utilitate, situ, dimensione -- de Montibus nivosis glacialibus, & Itineribus alpinis. Recensio Alphabetica & descriptio omnium & singulorum montium Helvetiæ, Conradi Gesneri Descriptio montis Fracti sive Montis Pilati juxta Lucernam, Johannis Rhellicani Stockhornias, Theodorici Zwickii descriptio Montium Glaronensium. P. Clementis Capucini descriptio montium Abbatiscellanorum. Rodolfi de Rosenroll descriptio montium præcipuo-

puorum Rhætiæ - - Joh. Leonhardi descriptio Montium Sylvæ Rhenanæ, Splügensium & Suferanorum.

Tomi V. seu *Novi operis II.* qui Tiguri Typis Bodmerianis prodiit 1717. Titulus hic est: *Hydrographia Helvetica. Beschreibung der Seen, Flüssen, Brünnen, warmen und kalten Bäderen, und anderen mineral Wasseren, des Schweitzerlands. Der Natur Histori des Schweitzerlands Zweyter theil.* 4. Contenta sunt. De aqua Helvetiæ - - - Recensio Lacuum Helvetiæ juxta ordinem Provinciarum, alia Lacuum, Fluminum & Rivorum juxta ordinem Alphabeticum - - De inundationibus, submersionibus, & extraordinaria siccitate - - vera narratio Inundationis, quæ Locarnum cum toto ejus Comitatu mense Septembri 1556. afflixit, atque vastavit. Tobiæ Eglii literæ ad Bullingerum 28. Aug. & 25. Sept. 1576. de quibusdam exundationibus Rhætiæ - - - Abrahami de Champrenaud antelucana exundatio Birsici Rivi Basileam interluentis d. 6. Jul. 1701. De Fontibus majalibus, & periodicis aliis, & relatio fontis juxta Larium Lacum, cujus meminit Plinius Epist. L. IV. c. 30. - - De fontibus famis prænuntiis - - de fontibus Barometricis, seu tempestates præsagientibus - - - De fontibus largis - - - De Fontibus lotioni vel cocturæ idoneis aut inidoneis - - de fontibus & Saxis profluis - - de fontibus æstate congelatis hyeme fluidis - - de Fontibus in oppositas partes viâ longissimâ euntibus ex eadem Scaturigine, quorum nempe rami Mari Mediterraneo aquas suas dant, alii Oceano Germanico, - - de Aquis Mineralibus Helvetiæ. Tractantur hæ ordine Cantonum seu Provinciarum, sed & subdividuntur. I. in balnea mineralia κατ' ἐξοχὴν ita dicta, quorum recensentur & describuntur n. 85. II. in Acidulas & aquas Martiales, quarum describuntur 32. III. in Balnea frigida, quorum describuntur 9. IV. in Aquas salsas, quarum sistuntur 6. V. in aquas sulphureas frigidas, quarum habentur 40. VI. in Aquas Tofaceas seu Petrificantes n. 2. VII. in Aquas strumosas n. 2. VIII. Thermas n. 12. ut adeò in universum descriptio adsit Aquarum mineralium 188. quarum magna pars illustratur propriis experimentis, tum Chymicis tum Practicis.

Tomus VI. seu Novi Operis *III.* prodit A°. 1718. Typis rursum Bodmerianis, titulo sequenti.

Meteorologia & Oryctographia Helvetica, oder Beschreibung der Luft Geschichten, Steinen, Metallen, und anderen Mineralien des Schweitzerlands, absonderlich auch der überbleibselen der Sündfluth. Contenta Meteorologia Helvetica. De Ventis - - De Nubibus - - De Pluvia - - de Pluvia Sulphurea - - D. Joh. Jac. Wagneri judicium de pluvia Sulphurea, Tiguri lapsa d. $\frac{19}{29}$. Apr. 1677. De Pluvia sanguinea - - De Præsagiis pluviæ - De Rore - De Rore melleo - De Pruina - De Grandine, - De Nive - De Tempestatibus inprimis grandinosis. De Meteoris igneis - - De Fulmine. Observationes circa Historias Fulminis Helvetici. De Globis ignitis - - De Ignibus Fatuis, De Igne lambente, - - De Stellis cadentibus - - De Draconibus volantibus & Capris saltantibus - - De Jaculis ignitis, trabibus ardentibus, & exercitibus igneis, D. Christiani Wolfii Prof. Hallensis Meditationes circa Phænomenon, quod accidit 17. Martii 1716. - De Cœlo ardente - - De Terræ motibus - - De Iride Solari & Lunari - - De Halonibus Solaribus & Lunaribus - - De Parheliis & Paraselenis - - De insolitis Astrorum coloribus -- De Mineralibus Helvetiæ. Hæc dispescui Methodo amicissimi mei Woodwardi, quam annexuit Historiæ Telluris illustratæ & auctæ.

I. Classis de Terris pinguibus & macris: de Lacte Lunæ. II. de Lapidibus. 1. qui mole majore reperiuntur in strata dispositi, compositionis laxioris & Crassioris, quo pertinent Saxa &c. Reliqua videri possunt in citato tractatu.

Tomum Historiæ Naturalis Helveticæ *VII.* constituet *Historia Plantarum in Helvetia sponte nascentium.* Latino Idiomate conscripta, perplurimis observationibus Criticis & Practicis referta. Plantas numero ultra 1900. quas inter multæ sunt nondum descriptæ, aliarum descriptiones correctæ, multi botanicorum errores emendati, multa Experimenta Chymica & Practica instituta comparebunt, si lucem aliquando aspexerit, opus non ex minimis meis, icones circiter 300. plantas ad unam ferè omnes adservo, in Herbario, plures de-

pinxi ipſe, vel depingi curavi vivis ſuis coloribus, eas cumprimis, quarum colores non remanent. Deſcriptiones quas adjeci ipſe florum, ſtaminum, vaſculorum ſeminalium in ipſis locis natalibus factæ. Incredibili enim voluptate, ſed & labore, Plantas in ſummitatibus ipſarum Alpium per tot itinera quæſivi.

Tomum VIII. componet *Hiſtoria Animalium Helvetiæ*, Quadrupedum nempe, Avium, Piſcium, & Inſectorum, ubi methodo incedo Rajanâ & Willoughbeanâ.

Tomum IX. exhibebit ipſos *Helvetios, eorum genium, ſtatum naturalem & morboſum*, jungetque *Praxin Medicam*, principiis modernis Phyſico-Mechanicis fultam, *ex remediis inquilinis* imprimis deducendam, ut non ad exotica refugere habeamus neceſſe.

Deſcripſi *Itinera Alpina*, quæ confeci ſingula. Id quod ſuſcepi A°. 1702. tranſiit per Cantonem Suitenſem, ejuſque Montes editiores, Aubrig, & Hacken, Eremum Helvetiorum, Suitiam, Uraniam, hinc per Alpes editiſſimas Surenenſes ad Angelimontanam Abbatiam, jugis altiſſimis clauſam. Adjeci huic deſcriptionem Lactis & operum Lactariorum præter obſervationes varia Naturæ interſperſas. Vidit hoc iter lucem Tiguri & Londini.

Iter Alpinum 1703. ſpectat inprimis Rhætiam, publicatum Londini in opere mox recenſendo.

Iter Alpinum 1704. habet Obſervationes in Thermis Fabariis & ϖεριχώρῳ factas. Excurſionem item autumnalem ad lapicidinam Oningenſem.

Iter Alpinum 1705. tranſiit Alpes Glaronenſes, & Uranienſes, imprimis Gothardi juga, hinc ſummas Valeſiorum, dimidiam Valeſiam & Gemmium montem. Eodem anno facta & deſcripta excurſio in Montem Regium.

Iter Alpinum 1706. exhibet Obſervationes factas in Monte Pilati, Subſylvania, Jugo altiſſimo, Joch, quod diſterminat Angelimontanos à Bernenſibus, deſcenſu per Haſelam Vallem, hinc Bernam uſque & Neocomum.

Iter Alpinum 1707. tranſiit per Comitatum Sarunetum ad Thermas Fabarias, in Montes Spelugam, Bernhardinum ſeu

Avi-

Aviculæ juga, Fontes Rheni posterioris, Furculam jugum altissimum, quod me deduxit Clavennam, unde iter prosecutus sum per Vallem Prægalliensem ad Acidulas S. Mauritii, & hinc per Albulam ad Curiam Rhætorum.

Iter Alpinum 1709. suscepi per Cantonem Tugiensem, Lucernensem, Subsylvaniæ, Montem Brunig, Thunum, hinc ad Grindeliam Vallem & montes ibi celebres Glaciales, porrò per Gemmium ad Valesiam, quam emensus sum usque ad Agaunum: hinc intravi Ditionem Bernensem, vidi Salinas Bactiacas, & porrò per Lausannam veni Neocomum &c.

Iter Alpinum 1710. spectat Cantonem Glaronensem, Castra Rhætica, Sarunetes, Comitatum Werdenbergensem & Gamsensem, Vallis Rhenanæ partem, Cantonem Abbatiscellanum, Comitatum Toggicum integrum.

Iter Alpinum 1711. pertransiit Cantonem Bernensem, Solodorensem & Lucernensem.

Horum itinerum tria, nempe de Annis 1702. 1703. 1704. Londini Imp. Henrici Clements, jussu Societatis Regiæ A°. 1708. in 4°. Sunt impressa, præfixo hoc titulo generali, quem ego in angustius contraxissem spatium, sesquipedalium titulorum osor.

οὐρεσιφοίτης *Helveticus, sive Itinera Alpina tria, in quibus Incolæ, Animalia, Plantæ, Montium altitudines Barometricæ; Cœli & Soli temperies, Aquæ medicatæ, Mineralia, Metalla, Lapides figurati, aliaque Fossilia, & quicquid insuper in Natura artibus & antiquitate per Alpes Helveticas & Rhæticas rarum sit, & notatu dignum, exponitur & iconibus illustratur.* Doleo propter meam a prelo absentiam, Librum multis aliàs Iconibus affabrè æri incisis ornatum, multis scatere mendis.

Tabulis subscripserunt suis quique titulis honoratissimi. D. *Franciscus Aston*, Armiger. Soc. Reg. D. *Joh. Bridges*, Armiger. D. *Hans Sloane*, Baronettus. M. D. Coll. Med. Lond. & Soc. Reg. D. *Tancredus Robinson*, M. D. Coll. Med. Lond. & Soc. Reg. Socius Secretarius. D. *Jacobus Petiver*, Soc. Reg. D. *Guil. Cowper*, Soc. Reg. D. *Richard Waller*, Armiger. Soc. Reg. Secret. D. *Joh. Woodward*, Med. D. Coll. Med. Lond.

Lond. & Soc. Reg. Socius. Med. Greshamensis Professor. D. *Samuel Morland*, Soc. Reg. D. *Joh. Gore*, Armiger. D. *Isaacus Newton*, Eques auratus, Soc. Reg. Præses. D. *Henricus Aldrich*, S.T.P. Ædis Christi Oxoniæ Decanus. D. *Martinus Lister*, Med. Regius, Coll. Med. & Soc. Reg. Soc. D. *Arthurus Charlett*, S. T. P. Collegii Universitatis Oxoniæ Magister. D. *Joh. Hudson*, S.T.P. Biblioth. Bodlejanæ Oxon. Custos. D. *Johann Danvers*, Armiger. D. *Edmundus Halley*, Geometriæ Prof. Savilianus Oxoniæ Soc. Reg. Soc. D. *Humfredus Wanley*, Soc. Reg. D. *Thomas Bromfield*, A. M. è Coll. Univ. Oxon. D. *Joh. Harris*, S. T. D. Soc. Reg. D. *Georgius Howe*, M. D. Coll. Med. Lond. D. *Joh. Chamberlayne*, Armiger. Soc. Reg. D. *Edward Tyson*, M. D. Coll. Med. & Soc. Reg Soc. D. *Henricus Levett*, M. D. è Coll. Med. Lond. D. *Eduardus Southwell*, Armiger. Soc. Reg. D. *Guil. Musgrave*, Med. D. Coll. Oxon. Med. Lond. & Soc. Reg. D. *Guilelmus Williams*, A. M. Coll. Exon. Oxon. Soc. D. *Petrus Hotton*, Med. & Bot. in Acad. Lugd. Prof. Soc. Reg. D. *Jacobus Bobart*, Horti Botanici Oxoniæ Præf. D. *Eduardus Lhuyd*, A. M. Cimeliarcha Ashmoleanus Oxon. D. *Samuel Dale*, Pharmacopeus Brantriensis. D. *Godefridus Copley*, Baronettus, Soc. Reg. D. *Joh. Percivale*, Baronettus, Soc. R. D. *Jonathan Blackwell*, Armiger. Soc. Reg. D. *Salway Winnington*, Armiger. J. *Robertus Balle*, Armiger. D. *Thomas Isted*, Armiger. Soc. Reg. D. *Thomas Walley*, A. M. Coll. Oriel. Oxon. Soc. D. *Dixon Colby*, A. M. è Coll. Merton. Oxon. D. *Georgius Stubbes*, A. M. Coll. Exoniensis Oxon. Soc. D. *Joh. Tharpe*, M. B. Oxon. Soc. Reg. Tabulæ in Universum sunt 42. Relationem hujus mei ὀρεσιφοίτου amplam satis insertam vide ab Eduardo Luidio transactionibus Philosophicis. n. 316.

Eodem anno 1708. in 4. Typis Gessnerianis lucem viderunt *Piscium Querelæ & Vindiciæ*. In Theatro comparent multi pisces, suam à Diluvio originem demonstrantes. Labor mole exiguus, Theatri cujusdam Diluviani prodromus, benignè à Rep. Literaria exceptus, quod vel patet ex elegantissima *Ill. Henrici Newtoni* (de Nova Villâ) Ser.mæ Ma-

gnæ

gnæ Brittanniæ Reginæ ad Ser^mum Magnum Ducem Florentiæ Ablegati Extraordinarii Epiftolâ, inter ejus *Epiftolas, Carmina, & Orationes* Lucæ 1710. in 4. vulgatas p. 163. reperiunda, quam heic inferere tum propter Ill^is Viri erga me affectum, tum propter Plinianum ftyli nitorem, opere pretium duco. *Tuo certè lætus ex munere, at toto demùm perlecto volumine, admodùm lætior: quum & doctum infuper & lepidiffimum (quæ non femper una conveniunt) mecum omnes libenter agnofcent. Quàm nova, quàm mirabilia, in fcenam introducis! Qui mutis quoque pifcibus, vocem fermonemque das, & quafi loqui parùm fuiffet, philofophantur quoque. Queruntur, in foro poftulant, vincunt: deque incredulis, deque Philofophorum fectis placitifque ipforum Magiftrorum fententiis, quàm bellè Ludos faciunt, quamque veros non minùs, neque idfemel, Triumphos agunt! At, quid mirum, fi mirabilia edant Pifces, in Montium jugis, & intra ima Telluris vifcera reperti? fi denique Alpes nunc demùm eis vice Oceani fluviorùmque fint: pro fluctibus & undis Terræ Strata, & metallorum fedes: quodque longè cætera excedit, par novo, atque inaudito hactenus argumento, Scriptor? Marmore Homines, & coloribus rerum figuras expreffimus: manuumque noftrarùm monumenta per quam plurima fecula durarunt; fed quantum Artem Natura fuperat! quid enim quæfo ad Lucium tuum, primi atque antediluviani orbis incolam, vel ipfæ pyramidum moles? & non jam ille fòlummodò in menfa, atque Ferculis placet, confabulatus etiam nobifcum fimul cum fociis; quique adeo non tam inter dapes amplius, quàm inter convivas, recenfendi annumerandique; folumque difplicet, quod tantus Orator tam cito definat. Vale.* Flor. Maji VII. 1709. Prodiit hoc idem opufculum, fed concentratiùs Idiomate Germanico, eodem anno, Typis iifdem, hoc titulo: *Bildniffen verfchidener Fifchen, welche in der Sündflut zu grund gegangen.*

Circa idem tempus ad Ill^mum Mathematicorum Philofophorum facilè Principem Ifaacum Newtonum, Soc. Angl. Præfidem, fcripfi: *Differtationem Epiftolicam de Montium altitudine ac dimenfione.*

Actis Societatis Regiæ Gallicæ, A°. 1707. p. 555. Memoir. inserta est *Observatio Eclipseos Lunaris Anni* 1706. de qua monere juvat, defuisse mihi Horologium Astronomicum, adeoque illationes inde factas pro Longitudine Tiguri suo carere fundamento.

Observationes variæ *Barometricæ* memorantur in Hist. de l'Acad. Roy. 1708. p. 26. ut &

Schediasma de Generatione & Speciebus Crystalli p. 33. A°. 1709. Literis Gessnerianis prodiit in Fol.

Herbarium Diluvianum, Illustri Gisberto Cupero Daventriensi Consuli, viro de Re Literariâ meritissimo, dicatum; sistuntur in hoc Opere Plantæ Diluvianæ, aliique lapides his affines, quas inter eminent Dendritæ; explanatur illarum horumque discrimen: describuntur varia Experimenta: definitur tempus Anni, in quod Diluvium incidit, per Observationes ex natura petitas. Quam scitè hæc omnia, videre est ex Testimonio, quod inseruit Dn. de Fontenelle Hist. de l'Acad. Roy. 1710. *Voila de nouvelles especes de Medailles, dont les dates sont & sans comparaison plus anciennes, & plus sures, que celles de toutes les Medailles Grecques & Romaines.* Tabulæ adsunt nitidissimæ æneæ cum titulo. Subscripserunt nomina sua Rev. in Christo Pater *Thomas*, Archiepiscopus Cantuariensis. *Ill. Isaacus Newton*, Eques Auratus, Soc. Reg. Angl. Præses. *Ill. Joh. Paulus Bignonius*, Abbas S. Quintini, & Consiliarius status ordinarius. *Ill. Peter Valkenier*, Potent. Reip. Belgicæ ad S. Cæs. Maj. Ser. Reg. Rom. S. R. I. Comitia, & Respp. Helvet. ac Rhæt. Ablegat. Extraord. *Ill. Mauritius Emmet*, Eques Anglus. Cel. *Joh. Woodwardus*, Med. D. Physic. in Colleg. Gresham. Prof. *Ill. Guil. Sherardus*, J. U. D. Nationis Anglicæ tunc temporis Consul Smirnensis. *Ill. Ant. Vallisnerius*, de Nobilibus de Vallisneria, Med. Prof. Patavinus. Nob. *Casparus Escherus*, Reip. Tig. Ducentumvir, Ven. Collegii Examinatorum Assessor, post Kyburgici Comitatus Præfectus. Nob. *Solomon Hirzelius* Reip. Tig. Ducentumvir, Ven. Collegii Examinatorum Assessor. Distractis operis hujus Exemplaribus, prodiit, anno præsenti, 1723. Lugduni Batavorum, sumptibus *Petri*

Vander

Vander Aa, altera editio, cui accessit Appendicis loco, *Plantarum Diluvianarum Methodica in Classes Tournefortianas distributio*, ex qua quid ex singulis classibus à fatali illa inundatione relictum fuerit, brevi conspectu exhibetur. Tabulæ æneæ cum Appendice accesserunt quatuor, inscriptæ *Celeb*^mo *D*^n. *Hermanno Boerhaave*, Med. & Botan. Chem. & Coll. Pract. in illustri Academia Lugduno-Batava Professori; *Celeb*^mo *D*^n. *Garidel*, Aquis extiensi Med. Doct. ac Prof. Regio, de Historia Naturali inprimis Provinciæ meritissimo; *Summ. Rev*^do. *D*^n. *Eberhardo Friderico Hiemero*, S. S. Theol. D. Ser^mo Wirtenbergensi Duci à Concionibus & Consiliis aulicis; *Ill. D*^n. *Samueli Kôlesero de Kerees-eer*, Secretario Gubernali Cæsareo-Regio Principatus Transylvaniæ. Epitome hujus Appendicis sistitur in *Meteorologia & Oryctographia Helvetica.*

Institit in suis ad me literis sæpius Ill. *Cuperus* pro sua erga veteres scriptores affectu, ut de Commentario cogitem in *Plinii* libros Historiæ Naturalis, speciatim Fossilium. Parui, & speciminis loco misi *C. Plinii Secundi & Claudii Salmasii Dialogum de Androdamante*, quem inseruit D. *Le Clerc. Biblioth. Choisie* Tom. XVII. p. 192. Eundem reimprimi curavi in *Meteorologia & Oryctographia Helvetica.* Alia, quæ Commentarii Pliniani loco servire possunt, reservo pro *Lexico Fossilium.*

Occasionem dedêre res Toggicæ, quæ post multas lites tandem in apertum erupêre Bellum, ut pararem, id quod effectui dedi A°. 1710. *Mappam Comitatus Toggici, die Landschafft Toggenburg*, in qua Thuræ flexus omnes à prima ferè scaturigine cum adjacentibus pagis ope Magneticæ acus delineavi.

Nunquam in vita mea mirari satis potui, dari posse Theologos Miso Mathematicos. Novi, quod scripsit Magnus ille Daniæ Astronomus *Tycho Brahe* Epist. ad *Conradum Assachum* ap. *Melch. Adamum in Vitis Theolog.* p. 840. *Optarem, plures ejusmodi Concionatores* (de Bartholomæo Pitisco loquitur) *reperiri, qui Geometrica gnaviter callerent, fortè plus esset in iis circumspecti & solidi judicii, rixarum inanium & Logomachiarum minus.* Ne quid dicam de eo, quod ipse *Pitiscus* habet *Epist. Trigonometriæ* præmissâ: *Quam optandum esset*

hoc seculo omnes Theologos esse Mathematicos, hoc est, homines tractabiles & mansuetos.

Thema igitur Inauguralis meæ *Orationis*, quam d. 28. Nov. 1710. dixi: selegi *de Matheseos usu in Theologia.* Impressa hæc prælectio post obstacula quædam, Tiguri, Imp. Joh. Finsleri, Typis Hardmejerianis 1711. 4. additis in fine testimoniis *Eusebii* L. VI. c. 18. *Henr. Bullingeri*, Magni illius Ecclesiæ Tigurinæ Reformatoris & Antistitis, *de instit. Studior.* p. 41. *Joh. Jac. Breitingeri* Eccl. Tigur. Antistitis in *Hypomnemat. subitan.* in gratiam. *Joh. Jac. Wolphii* conscriptis. *Sam. Werenfelsii* Basiliensis S. Th. D. & P. *Diss. de Logomach. Erudit.* c. 10. §. 2. & carmine cygneo eruditissimi *Gothardi Heideggeri*, quibus addere potuissem *Hieronym.* ad. c. 1. Daniel. *Si quispiam adversus Mathematicos velit scribere imperitus Mathematis, risui pateat.* Altera vice prodiit hæc ipsa Prælectio. Amstelod. ap. R. & G. Wetstenios 1712. 8. De hac materia sequentia ad me Smirna perscripsit Ill. meus *Sherardus* d. 17. Dec. 1711. *Novi Ministrorum ingenium, & vereor, ne te necromantiæ postulent: non inepta fuit olim Parisiensium responsio Synodi delegatis, qui rogaverunt, si quid addi vellent Liturgiæ, dixerunt, adjungi se velle solummodò, ab Odio Theologorum libera nos Domine.*

Eodem A°. 1711. prodiit in 4 Descriptio Balnei Infra Urnensis in Cantone Glaronensi hoc titulo: *Beschreibung des Nider Urnen Bads im Glarnerland:* inserta post *Hydrographiæ Helveticæ.*

Observationes inter alias, quas reportavi ex Itineribus meis, fuere Geographicæ: integros sæpe fluvios à primis suis scaturiginibus, ut Rhenum, Rhodanum, Rusam Albulam, &c. delineavi ope Acus Magneticæ, & singulari industriâ, ubi potui cunque, adnotavi pagos, horumque distantias. Denique hasce Observationes, junctis quas fecere alii, collegi in magnam & *Novam Helvetiæ tabulam Geographicam*, quæ in 4. tabulis prodiit A°. 1714. una cum indice Alphabetico, *Regisster aller in dieser neuen Schweitzer Chart befindlichen wörter*, ex quo constat numerum locorum surgere ad 3863. duplo majorem Gigerianâ hactenus optimâ. Id insuper in hac

mappa

mappa observare est, ornari eam circum circa schematibus variis ad Historiam Helvetiæ naturalem spectantibus & locorum simul Religionem seu Reformatam, seu Pontificiam, seu mixtam suis certis signis distingui. Adjeci post clades sive pugnas hinc inde in Helvetia commissas, & annos, quibus hi conflictus fuere commissi. Notanter tamen, ne quis existimet, exhibere me mappam Helvetiæ omnibus suis numeris absolutam, adjeci ad marginem hoc Monitum: *Tabula hæc ex propriis Authoris Observationibus occasione Itinerum Alpinorum innumeris locis correcta & aucta, non tamen ita perfecta exhibetur, quin permultis locis corrigi opus habeat.* Monitum, quo operis licet pretiosi imperfectionem ingenuè confiteri, & simul alios ad similes labores excitare volui.

Professionis meæ Mathematicæ memor, publicavi typis A°. 1714. in 8. *Enchiridion Mathematicum*, concinnatum juxta filum *Casparis Bussingii*, V. D. apud Hamburgenses Min. & Math. Prof. *in Mathematibus universis in tabulas succinctas redactis*; quæ prodierunt Hamburgi Sumt. Auth. Typis Zieglerianis. 1695. f.

Historiam ut conderem Helvetiæ naturalem, consului non soli duntaxat montosi nostri Naturam, & Naturæ luxuriantis producta, sed quoque inde à bene multis annis collegi Indicem Scriptorum, qui vel in aliis Regionibus Terræ, vel in Helvetia nostra huic studio se applicuerunt. Patet id ex *Bibliotheca Scriptorum Historiæ Naturali omnium Terræ Regionum inservientium; tanquam Historiæ Naturalis Helveticæ prodromo. cui accessit Cel. Viri Jacobi Le Long, Bibliothecarii Oratoriani, de Scriptoribus Historiæ Naturalis Galliæ.* Tig. Typ. Bodmer. 1716. 8. Opus novis semper accessionibus augendum, iis interim, qui studio huic naturæ se applicare student, perutile, non dicam, necessarium. Invenias hic, Lector, Ordine Geographico simul Regionum, & Authorum Alphabetico Scriptores Historiæ Naturalis *Hispaniæ, Portugalliæ, Galliæ, Sabaudiæ, Germaniæ, Belgii Fœderati, Helvetiæ, Italiæ, Pannoniæ, Carinthiæ, Carniolæ, Hungariæ, Poloniæ, Daniæ, Suediæ, Brittanniæ, Siciliæ, Melitæ, Corsicæ, Sardiniæ, Asiæ, Africæ, Americæ,* amplam tandem & specialem Historiæ Naturalis Galliæ segetem, quam me-

mecum benevolè communicavit Cl. Le Long, ex opere ampliſſimo *Hiſtoriæ Scriptorum Galliæ* extractam. Diſponere potuiſſem ordine reali materierum, ſingulatim Botanicos, Mineralogos, Zoologos, Hydrologos, &c. ſed hic ordo alii eſt reſervatus operi.

Ex Lexico Diluviano ſpecimen *de Corniu Ammonis*, ad Societ. Leop. Carolinam & Regiam Scientiarum Societatem Pariſinam inſertum *Ephemeridum Germ. Cent.* V. App. p. 15.

Applicationis meæ qualiſcunque ad Hiſtoriam Numiſmatum ſpecimen eſt *Theſaurus Numiſmatum antiquorum Holländerianus.* Tig. Typ. Bodm. 1717. 8. qui tranſeat in Magni alicujus Principis, vel inclytæ Reipublicæ, vel privati Νȣμιϛματοφίλȣ manus digniſſimus. Chartaceus dicatus ipſius Collectoris *Tobiæ Holländeri*, Conſulis Reipubl. Schaphuſianæ Ampliſſ. Hæredibus.

Qualis & quanta ſit collectio mea Reliquiarum diluvii, patet ex *Muſeo Diluviano*, quod lucem vidit Tig. Typ. Bodm. 1716. 8. dicatum *Ill. Hans Sloane*, Baronetto Angliæ. In conſpectu comparent ordine Plantæ, Teſtacea, Cruſtacea, Quadrupeda, Piſces, Aves, Inſecta, Hominum partes, eo ordine, quem obſervavi in Oryctog. Helv. numerus omnium ſurgit ad 1513.

Foſſilia reliqua in Catalogum quidem redacta, ſed nondum publicata, lapides, nempe Metalla, Terræ, Salia, Sulphura non ſolum in Helvetia, ſed ex aliis Terræ provinciis magno ſtudio conquiſita ſurgunt ultra 2000. quæ inter Helvetica ſola ſunt 667. & Diluviana foſſilia ante recenſita Helvetica 523.

Teſtaceorum tum *Marinorum*, tum *Fluviatilium* collegi 471.

Herbarium Vivum conſtat Plantis & Fructibus in Catalogum redactis ultra 3000.

Numophylacium meum ornant Numiſmata Romana & Græca numero 1812. partim in Catalogum redacta, partim redigenda.

Annus 1713. Occaſionem dedit conſcribendæ *Hiſtoriæ Politicæ Reformationis circa Pacta Senatus & Populi Tigurini fundamentalia.*

Eadem

Eadem occasione *Commentarium* paravi amplum *in Pacta Reip. Tigurinæ jurata, der Statt Zurich Geschworne Brieffe*, quo constitutionem Regiminis confero cum Rebuspublicis aliis inprimis Græcis & Romana, ostendens ideam hujus Regiminis Aristocratico-Democratici esse unam ex optimis quibusque, & jura Senatus ac Populi tam pulchrè invicem combinata, ut nec illius authoritas, nec hujus libertas, pati unquam possint quicquam.

Commentarius, quem occasione Collegiorum Politico-Historicorum Linguâ Latinâ paravi in Celeb. *Henr. Hottingeri Methodum conscribendi Historiam Helveticam*, deduxit me ad *Bibliothecam integram Historicorum Helveticorum*, quam posteà dispescui succinctius.

1. *Ordine Chronologico*, juxta temporum seriem, quo quisque tempore vixerit, scripserit vel floruerit.

2. *Ordine Alphabetico*, quò scriptorum quilibet illicò inveniri possit.

3. *Ordine Geographico*, juxta Cantones sive Provincias, Confœderatos, Præfecturas subditas, ex quibus Scriptorum quisque fuerit.

4. *Ordine reali materierum*, qui rursus subdividitur.

I. In Helvetiam universam.

II. Provincias singulas.

III. Historiam Ecclesiasticam, Monasteria, Templorum Inaugurationes.

IV. 1. Historiam Civilem. 2. Bella intestina, Tumultus, seditiones. 3. Bella cum Exteris. 4. Fœdera inter Provincias. 5. Fœdera cum Exteris. 6. Regiminis formam. 7. Legationes & Ceremoniale. 8. Privilegia, Jura, Leges. 9. Numismatica. 10. Virorum Illustrium, Sanctorum, Eruditorum Biographias, Icones, Panegyrica, Orationes funebres, Carmina gratulatoria. 11. Incendia, Naufragia, Calamitates alias.

V. Historiam Naturalem, cujus Scriptores extant in *Bibliotheca Scriptorum Historiæ Naturalis* supra recensita.

VI. 1. Geographiam. 2. Antiquitates Romanas. 3. Heraldica, Genealogias &c. 4. Itinera.

Ano-

Anonymos tandem *Historicos* dispofui 1. Juxta Ordinem Provinciarum, feu Geographicum. 2. Ordine Chronologico.

Ut unda undam trudit, ita collegi juxta Provinciarum Helveticarum ordinem, *Scriptores ex omni facultate* quofvis, cum Biographiis & Scriptis, tum impreffis, tum ἀνεκδότοις. Laboris amplitudo vel ex recenfione conftat. Ante aliquot jam annos Tigurinos habui 526. Bernenfes 175. Lucernenfes 19. Urios 2. Suitenfes 16. Subfylvanos 3. Tugienfes 5. Glaronenfes 17. Bafilienfes 287. Friburgenfes 7. Solodorenfes 10. Scaphufianos 66. Abbatifcellanos 8. Ex Cœnobio S. Gallenfi 43. S. Gallenfes 60. Rhætos 89. Vallefios 5. Mulhufinos 41. Biennenfes 5. Neocaftrenfes 19. Genevenfes 74. Ex Epifcopatu Bafilienfi 2. Turgoios 12. Badenfes 8. Ex Saruneti-bus 1. Ex liberis Provinciis 1. Ex Valle Rhegufca 1. Ex Luganenfi præfectura 1. Ex Urbigeno agro 1. Ex Grandifoniana præfectura 1. Raperfuilenfes 6. Angelimontanos 2.

Index in MSC. SanctoGallenfia Bibliothecæ Tigurinæ, in ufum ejufdem paratus.

Index fpecialis Authorum & materierum *in Acta Societatis Regiæ fcientiarum Gallicæ* ab A°. 1699. ad 1712. inclufivè in ufum inprimis ftudiorum meorum privatum.

Oratio de Miraculis Paffionis Chrifti publicè dicta.

Collectanea pro Reformatione Scholæ Tigurinæ.

Mufei civici Tigurini defcriptio affervatur in Bibliotheca publica.

Collectanea pro *Geographia Hifpaniæ, Galliæ, & Germaniæ.*

Toggici Comitatus Defcriptio. Germ.

Hodegus Studiofi Politici.

Index Nummorum Græcorum ex Imperatoriis, & Confularibus ordine alphabetico digeftus.

Index Nummorum Græcorum pro Regibus & urbibus eodem ordine.

Index fpecialis in *Collectaneorum Wickianorum* Tomos, quæ affervantur in Bibliotheca Carolina.

Hiftoria Lapidum Figuratorum feu Reliquiarum Diluvianarum ex Comitatu Neocaftrenfi. Potentiffimo Regi Pruffiæ tranfmiffa, quum potiretur hoc Principatu.

Colle-

Collectanea, Inscriptionum antiquarum Romanarum in Helvetia reperiundarum.

Ludoviciana Pharmacia in Compendium redacta.

In *Bauschium de Aetite Notæ* & Additamenta.

Meditationes de Morte. Translatio est ex Italico in Germanicum *dell' Huomo al punto civé, l'huomo in punto di Morte considerato del Padre Danielo Bartoli*, in Venet. 1677. 12

Præceptoris mei fidelissimi *Joh. Christophori Sturmii*, Prof. Altorffini, *Theosophiæ sive cognitionis de DEO naturalis specimen*, Annexum *Physicæ* suæ *Eclecticæ* sive *Hypotheticæ*, Norimb. ap. Endteros 1697. 4. Translatio è Latino in vernaculum. Tit. *GOTT zeigende Naturwissenschaft.*

Architecturæ civilis Compendium.

Mensurarum cavarum Tigurinarum & Tugiensium pro liquidis & aridis dimensio.

Nomenclatura Lapidum figuratorum, Aliquando conscripta in gratiam Ill. *Valkenerii.*

Todes gedanken Gesprächsweise vorgetragen. Versio est è Gallico *in* Germanicum, *des Entretiens sur la Mort du P. Malebranche.*

Josephi Pitton Tournefortii Methodus Plantarum ex Gallico in *Latinum translata*, ante editionem *Institutionum Rei Herbariæ*, & cum Rajana methodo in parallelismum posita.

Jobertus de Numismatum notitia ex Gallico in Latinum versus.

Willisius de Anatome Cerebri ex Latino in Germanicum.

Notæ in Becmanni Politicam.

Excerpta ex Leibnitii Theodiceo, & Crozæ Logica.

Von der Seelen Unsterblichkeit und dem ewigen Leben. Translatio *Guil. Scherlock de l'Immortalité de l'Ame, & de la vie eternelle.* ex Gall. in Germ. nondum finita.

Richardi Bentley VIII. Predigten wider die Gotteslaugner. Versio Germanica ex Anglico Concionum VIII. contra Atheos habitarum.

Pascal Pensées ex Gall. in Germ. translatæ. Discursus varii linguâ vernaculâ in Collegio τ͂ ἐυωοὄντων habiti. De Ma-

thefeos partibus. *De ufu Mathefeos in Theologia, Politica. De Mathematicis Scythis. De Mathematicis Hifpanis. De Problemate Medicorum Monfpelienfi, Vade & occide Cain. De Conchitis.*

Acta Collegii τ̃ ἐυνοȣ́ντων confignata ab A°. 1695. ad 1709. inclufivè.

In Loca Scripturæ Sacræ Phyfico Mathematica Commentarius, fatis amplus, ad ufum Auditorii publici, cui prælegitur, in primis ad Theologiam Naturalem accommodatus, perveni hactenus σὺν θεῷ ϗ πόνῳ à Genefi ad Jobum.

Non mittendus eft labor licet inchoatus, omnium quos hactenus fufcepi, & maximus, & difficillimus, *Lexicon Pantoglotton* duplex, unum Mineralium feu Foffilium, alterum Reliquiarum Diluvianarum, fuis ubique iconibus illuftrandum; quo comparebunt Alphabetico ordine omnium linguarum nomina, genera, fpecies, notæ & generum & fpecierum characterifticæ, cum Authorum Synonymis.

Vitæ & Scripta Authorum Botanicorum, Mineralogorum & *Zoologorum* comparebunt in *Bibliotheca Botanica, Mineralogica & Zoologica*; quâ congeffi hactenus Scriptores ultra 1400. ex omni natione & ævo.

*Explication d'une Medaille d'un Prince Anonyme, Fils de Domitien adreffée à Mons*r. *Formond de la Tour.*

Vita Conradi Geffneri Medici & Philofophi Tigurini, periit hic Labor, quod ægerrimè me fert in Itinere Norimbergenfi.

Laurentii Pataroli Series Auguftorum, Auguftarum, Cæfarum, & Tyrannorum omnium tam in Oriente, quam in Occidente &c. Venet. 1702. Translatio ex Lat. in Germ.

Obfervatio de Gangræna, aliifque pravis fymptomatibus, ab efu panis, clavorum fecalinorum farinâ inquinati, excitatis. In Mifc. Lipf. Tom. V. p. 131.

Experimenta Barometrica pro varia diverfi Aëris elafticitate exploranda in variis Helvetiæ locis, occafione excurfionis Alpinæ menfe Sept. Anni 1714. fufceptæ. Ope Tubi 32. digitos Parifinos longi 2. linn. diametro. In transact. Philof. n. 344.

Tables of the Barometrical Altitudes of Zurich in Switzerland in the Year 1708. *observed by D*r. Joh. Jac. Scheuchzer

zer *F. R. S. and at Upminster in England, observed at the same thime by Mr. W.* Derham *F. R. S. as also the Rain at Pisa in Italy in* 1707. *and* 1708. *observed there by Dr.* Michael Angelo Tilli *F. R. S. and at Zurich in* 1708. *and at Upminster in all that thime. With Remarks on the same Tables, as also on the Winds, Heads and Colds, and divers other Matters occurring in those tree differents parts of Europe. by Mr. W.* Derham, *Rector of Upminster.* In Transact. Philos. n. 321.

Specimen Physicæ sacræ, s. Commentarii in S. S. Loca Physico Mathematica in Job. 11. 7. 8. XXVI. 7,

Acarnania s. Relatio Eorum, quæ hactenus elaboravit Acarnan, J. J. S. Extat in Misc. Lips. T. VIII. p. 117.

Medicinæ & Morborum status una cum Ætiologia Incrementi eorum in his temporibus, speciatim vero de Variolis, cum Animadversionibus quibusdam in novam purgandi in hoc Morbo Methodum. Præmittitur Idea Naturæ & structuræ humanæ, Morborum quibus est exposita, Methodus iisdem medendi. Authore *Joh. Woodwardo* in Colleg. Gresh. Professore, abs me in Latinum Idioma conversa. Tiguri Typ. Bodmer. 1720. 8.

Λοιμογραφία Massiliensis. *Die in Marseille und Provence eingerissene Pestseuche.* Ib. 1720. 8.

Von der Marsilianischen Pestseuche erste Zugab, enthaltend 1. *Deroselben vollstandige Bescreibung durch Herren* Chycoyneau, Verny *und* Soulier.

2. *Ein Schreiben an Herren* de Fornes *von Herren* Chycoyneau, Verny *und* Deidier.

3. *Ein Schreiben an Herren* de Bon *von Herren* Pons.

4. *Beschreibung der Pest zu Aix von anfang des Augusti bis zu end des Jahrs* 1720.

Verteutscht. Ibid. 1721. 8.

Hist. Physica sacra, *oder Hist. Naturwissenschaft verglichen mit der Heutigen.* Ib. 1721. 4

A. . . . . *Dissertatio de Peste Provinciali,* ex Gallico in Latinum & Germanicum Idioma translata, & Annotationibus illustrata. Tiguri 1721. Sumtibus Authoris.

FINIS.

INDEX
NOMINUM ET RERUM,
IN
ITINERA ALPINA.

Am-

Arwan-

B.

Ca-

Co-

Diſen-

E.

F.

Gra-

Gren-

Hur-

K.

Kirch-

Li-

Luch-

M.

Man-

Pe-

Po-

Q.

R.

R.

Ro-

S.

Sat-

Se-

Sina-

Sub-

Wat-

Zur-

F I N I S.

EMENDANDA.

Pag. 24 in. ult. leg. *Firnalfelin.* p. 29 lin. 24 *Ageratum* ad novam reducendum lineam. p. 33. lin. 40 & 41 leg. *anguftifolia.* p. 37. lin. 4 leg. *Gentianella.* p. 41. lin. 11 leg. *malè facta.* lin. 17 poft *defcriptioni* adde comma. p. 46 lin. 13 leg. *alpina.* p. 51 lin. ult. leg. *ut.* p. 55 lin. 17 leg. *γαλεύειν.* lin. 21 leg. *Milchftenen.* p. 57 lin. 21 leg. *ἰχῶς.* p. 58 lin. 11 leg. *Locum.* p. 63 lin. 7 leg. *Nidlemuttelin.* p. 65 lin. 22 leg. *facio.* p 66 lin. 4 leg. *ἔσθ'.* p. 67 lin. 13 leg. *exornata.* p. 70 lin. 23 leg. 17. p. 73 in marg. leg. *Barometricarum.* p. 80 lin. 31 leg. *Jofen.* p. 81 lin. 13 leg. *Müllithal.* p. 84 lin. 2. leg. *infalutato hofpite.* p. 85 lin. 32 leg. *Deftillatorii.* p. 87 lin. 7. leg. *eleganter.* lin. 9 leg. *quibufdam.* lin. 22 leg. *interaneis.* p. 90 lin. 8 leg. *Ro-* p. 94 lin. 2. leg. *nonnunquam.* p. 97 lin. 8 leg. *detrectabo.* p. 101 lin. 31 leg. *Campodolcin.* p. 115 lin. 34 leg. *zuthun.* p. 123 lin. 7 leg. *Michaëlfteinenfis.* p. 126 lin. 19. leg. *delatus.* p. 135 lin. 7 leg. *panicula.* lin. 38 leg. *fquamis* p. 140 lin. 29 leg. *offendo.* p. 142 lin. 36 leg. *anguftifolio.* p. 144 lin. 10 leg. *vulgaris.* p. 147 lin. 5 leg. *Tertium.* p. 205 lin. 16 leg. *parallelepipeda.* p. 358 lin. 5 leg. *Auftr' Occidens.* p. 436 lin. 13 leg. *præferendam.* lin. 22 leg. *Stoicheiographiæ.* p. 440 lin. penult. leg. *eaque.* p. 444 lin. 34 leg. *Exercitus.* p. 448 lin. 20 leg. *Trichomanis.* p. 453 lin. 25 leg. *fpicâ.* p. 467 lin. 24 leg. *Ampliffimi.* p. 475. lin. 11. leg. *Michaël.* p. 512. lin. 9 leg. *capitulis.* p. 513. lin. 9 leg. *Bellis.* p. 514 lin. 6 leg. *Lichen.* l. 24. leg. *mufcofo.* p. 516 lin. 33 leg. *alpina.* p. 517 lin. 13 leg. *Plantago* p. 539 ad marg. *Glaronenfium.* p. 542 lin. 28 leg. *Rhomboidalis.*

